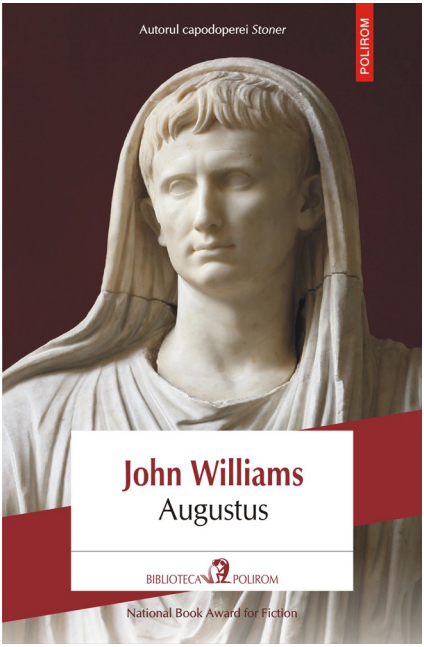
Autorul capodoperei *Stoner*
POLIROM
John Williams
Augustus
BIBLIOTECA POLIROM
National Book Award for Fiction

JOHN WILLIAMS
AUGUSTUS

EDITURA **POLIROM**
2017

John Williams

Augustus

Copyright © 1972

By John Williams

All rights reserved

© 2017 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-6790-1
ISBN PDF: 978-973-46-6791-8
ISBN print: 978-973-46-6518-1

Coperta: Carmen Parii
Foto copertă: © Lanmas/Alamy Stock Photo

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Scriitor, editor şi profesor universitar, JOHN WILLIAMS s-a născut în 1922 în Clarksville, Texas. S-a înrolat în aviaţia

Statelor Unite în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, petrecând doi ani şi jumătate în China, Birmania şi India. La sfârşitul războiului, se înscrie la Universitatea din Denver. Debutează în 1948 cu romanul *Nothing But the Night*, urmat de volumul de poeme *The Broken Landscape* (1949). În 1960 îi apare al doilea roman, *Butcher's Crossing*, o frescă a vieţii din Kansasul anilor 1870. În 1963, graţie unei burse Rockefeller, face o călătorie de documentare în Italia, călătorie care va sta la baza romanului său din 1972, *Augustus*. În 1965 îi apare romanul *Stoner*, povestea vieţii unui profesor imaginar de la Universitatea din Missouri. Intrat în atenţia publicului după aproape jumătate de secol, romanul devine fenomen editorial internaţional, traducerea în limba franceză fiind semnată de celebra scriitoare Anna Gavalda. Romanul *Augustus*, care înfăţişează Roma din timpul împăratului Octavian Augustus, a primit prestigiosul National Book Award for Fiction, *ex aequo* cu *Chimera* de John Barth. John Williams a murit în 1994, înainte de a termina manuscrisul romanului *The Sleep of Reason*.

Nota autorului

Ne-a rămas consemnată declaraţia unui faimos istoric latin, care spunea că l-ar fi făcut pe Pompeius învingător în bătălia de la Pharsalia dacă întorsătura frazei i-ar fi cerut asta. Deşi eu nu mi-am îngăduit o asemenea libertate, unele dintre erorile factuale din această carte sunt intenţionate. Am

modificat ordinea cronologică a câtorva evenimente, am inventat acolo unde mărturiile istorice sunt incomplete sau neclare şi am înzestrat cu identitate câteva personaje pe care istoria n-a apucat să le menţioneze. Câteodată am modernizat numele unor locuri şi anumiţi termeni romani, însă nu am făcut-o în toate cazurile, preferând anumite sonorităţi în locul unei consecvenţe mecanice. Cu puţine excepţii, documentele din care este constituit romanul de faţă sunt inventate de mine. Am parafrazat câteva propoziţii din scrisorile lui Cicero, am furat câteva scurte fragmente din *Faptele divinului Augustus* şi am scos în evidenţă un pasaj dintr-o carte pierdută a *Istoriei* lui Livius, păstrat de Seneca cel Bătrân.

Însă dacă în această scriere există unele adevăruri, ele sunt mai degrabă adevăruri ale ficţiunii decât ale istoriei. Le voi fi recunoscător acelor cititori care le vor accepta aşa cum au fost gândite – ca o creaţie a imaginaţiei.

Aş vrea să mulţumesc Fundaţiei Rockefeller pentru bursa acordată, care mi-a dat şansa să călătoresc şi să încep munca la acest roman, celor de la Smith College din Northampton, Massachusetts, fiindcă mi-au oferit o perioadă de tihnă în care am putut continua să-l scriu, şi celor de la Universitatea din Denver pentru îngăduinţa lor uneori nedumerită, dar blajină, care mi-a permis să îl definitivez.

pentru Nancy

Prolog

Scrisoare de la Iulius Cezar către Atia (45 î.Hr.)

Trimite-l pe băiat la Apollonia.

Încep fără menajamente, draga mea nepoată, ca să te dezarmez dintru început şi orice împotrivire pe care ai putea-o opune să fie prea pripită şi prea firavă în faţa argumentelor mele.

Fiul tău a părăsit tabăra din Cartagina sănătos. Îl vei vedea la Roma în mai puţin de o săptămână. Le-am dat ordin oamenilor mei să călătorească fără grabă, ca să primeşti scrisoarea mea înainte de sosirea lui.

Fără îndoială, ai început deja să formulezi obiecţii care ţie îţi par a avea ceva greutate – eşti mamă şi faci parte din ginta Iulia, aşa că încăpăţânarea ta e de două ori întemeiată. Cred că ştiu care îţi vor fi obiecţiile, doar ne-am mai oprit asupra lucrurilor acestora şi altă dată. Vei invoca argumentul sănătăţii lui şubrede – deşi vei afla în curând că se întoarce din campania din Spania, la care a luat parte alături de mine, mai sănătos decât la plecare. Vei pune la îndoială îngrijirile de care ar putea beneficia departe de casă – deşi, dacă te gândeşti puţin, îţi vei da seama că doctorii din Apollonia sunt mai capabili să-i îngrijească beteşugurile decât şarlatanii parfumaţi din Roma. Am şase legiuni de soldaţi în

Macedonia şi în împrejurimi, iar soldaţii trebuie să fie întregi la trup, pe când senatorii pot să şi moară şi n-ar fi mare pierdere. Iar vremea de pe coasta Macedoniei e cel puţin la fel de blândă ca la Roma.

Eşti o mamă bună, Atia, dar suferi de acea moralitate încrâncenată şi acea stricteţe care afectează uneori stirpea noastră. Trebuie să slăbeşti puţin frâiele şi să-i îngădui fiului tău să devină şi în realitate bărbatul care este de drept. Are aproape optsprezece ani şi îţi aminteşti prevestirile de la naşterea lui – prevestiri pe care, cum bine ştii, am făcut tot posibilul să le întăresc.

Trebuie să înţelegi importanţa acestei cerinţe cu care îmi încep scrisoarea. Greaca lui e cumplită, iar la retorică e slab. Cu filosofia se descurcă onorabil, dar cunoştinţele lui de literatură sunt puţin spus fistichii. Oare la Roma toţi dascălii sunt la fel de trândavi şi de neglijenţi ca cetăţenii? La Apollonia va studia filosofia şi îşi va îmbunătăţi greaca cu Athenodorus, îşi va extinde cunoştinţele de literatură şi îşi va desăvârşi retorica cu Apollodorus. Am aranjat deja toate cele necesare.

Mai mult chiar, la vârsta lui trebuie să stea departe de Roma. E un tânăr cu avere, de condiţie bună şi de o mare frumuseţe. Chiar dacă nu-l vor corupe admiraţia băieţilor şi a fetelor, o să-l corupă ambiţiile linguşitorilor. (Nu-ţi va scăpa cu cât tact fac apel la moralitatea ta

provincială.) Îşi va petrece dimineţile într-o atmosferă spartană şi disciplinată, împreună cu cei mai eruditi învăţaţi ai zilelor noastre, desăvârşindu-şi valorile umaniste ale intelectului, iar după-amiezile, alături de ofiţerii legiunilor mele, perfecţionându-şi cealaltă artă, fără de care nici un bărbat nu e împlinit.

Ştii câte ceva despre simţămintele mele pentru băiat şi despre planurile pe care le-am făcut pentru el. Ar fi acum fiul meu şi în faţa legii, aşa cum e în inima mea, dacă adopţia nu ar fi fost împiedicată de acel Marcus Antonius care visează să-mi urmeze şi care unelteşte cu duşmanii mei cu agilitatea unui elefant în Templul Virginelor Vestale. Caius al tău stă de-a dreapta mea, dar dacă vrea să poată rămâne aşa şi să-mi preia puterile, trebuie să fie în stare să înveţe în ce constă puterea mea. Nu poate face asta la Roma, căci o mare parte din această putere am lăsat-o în Macedonia: legiunile mele, pe care vara viitoare le voi conduce alături de Caius împotriva parţilor sau a germanilor şi de care s-ar putea să avem nevoie şi ca să ne apărăm de trădările ce se nasc la Roma... Apropo, ce mai face Marcius Philippus, cel pe care cu atâta plăcere îl numeşti soţul tău? E atât de neghiob, încât aproape că mi-e drag. Sigur e că îi sunt recunoscător, căci dacă n-ar fi atât de ocupat să facă pe marţafoiul în Roma şi să uneltească cu atâta nepricepere

împotriva mea împreună cu prietenul lui, Cicero, s-ar putea juca de-a tatăl vitreg pentru fiul tău. Cel puţin răposatul tău soţ, chiar dacă se trăgea dintr-o familie fără sânge nobil, a avut destulă minte să facă un băiat şi să se folosească de numele ginţii noastre. Acum actualul tău soţ complotează împotriva mea şi e în stare să distrugă numele acesta, care e singurul lui avantaj pe lumea asta. Totuşi ce n-aş da să fie toţi duşmanii mei la fel de nepricepuţi. Nu i-aş admira la fel de mult, dar măcar aş fi mai în siguranţă.

L-am rugat pe Caius să-i ia cu el în Apollonia pe doi dintre prietenii care au luptat cu noi în Spania şi care acum se întorc cu el la Roma, pe Marcus Vipsanius Agrippa şi Quintus Salvidienus Rufus, pe care îi cunoşti – şi pe un altul pe care nu-l cunoşti, un anume Caius Cilnius Mecena. Soţul tău îşi va da seama de îndată că acesta din urmă se trage dintr-o veche spiţă etruscă cu ceva sânge regesc. Măcar asta ar trebui să-l încânte din toată povestea dacă altceva nu o face.

Vei remarca, draga mea Atia, că la începutul acestei scrisori unchiul tău a lăsat să pară că ai un cuvânt de spus în legătură cu viitorul fiului tău. Acum Cezar trebuie să-ţi arate fără urmă de îndoială că nu ai. Mă voi întoarce la Roma în mai puţin de o lună şi, cum poate ai auzit zvonindu-se, mă voi întoarce ca dictator pe viaţă, printr-

un decret al Senatului care încă nu a fost emis. Am, aşadar, puterea să numesc un comandant al cavaleriei care nu va da socoteală nimănui în afară de mine. Am făcut-o deja şi, cum probabil că ţi-ai dat seama, cel pe care l-am numit e fiul tău. E un fapt împlinit şi aşa va rămâne. Astfel, dacă vă amestecaţi fie tu, fie soţul tău, asupra familiei voastre se va abate o vrajbă atât de cumplită, încât scandalurile mele vor păli pe lângă ea.

Sper că ai petrecut o vară plăcută la Puteoli şi că te-ai întors să-ţi petreci iarna în oraş. Agitat cum mă ştii, acum îmi lipseşte Italia. Poate când mă întorc, după ce îmi termin treburile la Roma, reuşim să petrecem câteva zile tihnite la Tivoli. Poţi să vii şi cu soţul tău şi chiar cu Cicero, dacă acceptă. În ciuda celor ce le-am spus, chiar îmi sunt dragi amândoi. Aşa cum îmi eşti, desigur, şi tu.

CARTEA ÎNTÂI

1

I. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

...am fost cu el la Actium, unde spadele făceau să ţâşnească foc din metal, iar sângele soldaţilor spăla

punţile corăbiilor şi colora albastrul Mării Ionice, unde suliţele şuierau prin aer şi vasele în flăcări fâsâiau pe apă, unde aerul se umplea de strigătele soldaţilor ce se prăjeau de vii în armurile pe care nu şi le puteau scoate, şi mai înainte am fost cu el la Mutina, unde acelaşi Marcus Antonius ne-a asaltat tabăra şi o spadă a fost împlântată în patul gol în care dormise Cezar Augustus şi unde am perseverat şi am câştigat prima dintre puterile care aveau să ne pună lumea la picioare, şi la Philippi, unde a mers, deşi era atât de bolnav, încât cu greu se ţinea pe picioare, dar a pus să fie dus în faţa trupelor într-o litieră şi a văzut moartea cu ochii încă o dată dinaintea ucigaşului tatălui său şi a luptat până când ucigaşii muritorului Iulius, care a devenit zeu, s-au nimicit cu mâna lor.

Eu sunt Marcus Agrippa, numit uneori şi Vipsanius, tribun al poporului şi consul în Senat, soldat şi general al Imperiului Roman şi prieten al lui Caius Octavius Cezar, acum Augustus. Scriu aceste memorii în cel de-al cincizecilea an al vieţii mele, astfel ca posteritatea să păstreze în amintire momentul când Octavius a găsit Roma sângerând de lupte intestine, când Octavius Cezar a ucis fiara învrăjbită şi i-a aruncat cât colo trupul aproape lipsit de viaţă şi când Augustus a oblojit rănile Romei şi a pus-o din nou pe picioare, ca să calce iarăşi

cu tărie până la marginile lumii. La acest triumf am luat şi eu parte atât cât m-am priceput, iar rolul pe care l-am jucat se va consemna în aceste memorii, astfel încât, peste veacuri, istoricii să înţeleagă mai bine de ce se minunează când citesc de Augustus şi de Roma.

Sub comanda lui Cezar Augustus am îndeplinit mai multe însărcinări întru refacerea Romei, pentru care Roma m-a răsplătit din plin. Am fost de trei ori consul, o dată edil şi tribun şi de două ori guvernator al Siriei – şi tot de două ori am primit sigiliul Sfinxului de la Augustus însuşi atunci când a fost grav bolnav. Am condus spre victorie legiunile romane împotriva lui Lucius Antonius la Perusia şi apoi împotriva aquitanilor, în Galia şi împotriva triburilor germane pe Rin, izbânzi pentru care am refuzat o intrare triumfală în Roma, apoi şi în Spania şi Panonia, unde am înfrânt triburile şi facţiunile rebele. De la Augustus am primit titlul de comandant suprem al marinei noastre şi ne-am salvat corăbiile de piratul Sextus Pompeius construind un port la vest de Golful Napoli, aceleaşi corăbii care mai târziu l-au înfrânt şi l-au nimicit pe Pompeius la Mylae şi la Naulochus, pe coasta Siciliei, iar pentru această campanie Senatul mi-a oferit coroana navală. La Actium l-am învins pe trădătorul Marcus Antonius şi astfel am readus la viaţă trupul Romei.

Pentru a sărbători salvarea Romei de trădarea Egiptului, am pus să se ridice templul cunoscut acum sub numele de Panteon şi alte clădiri publice. Ca prim edil al urbei, sub comanda lui Augustus şi a Senatului, am reparat vechile apeducte ale oraşului şi am construit unele noi, astfel ca cetăţenii şi poporul Romei să aibă apă şi să fie feriţi de boli. Iar când s-a aşternut pacea peste Roma, am ajutat la măsurarea şi cartografierea lumii, pe care le începuse dictatorul Iulius Cezar şi pe care le-a făcut în sfârşit posibile fiul lui adoptiv.

Despre lucrurile acestea voi scrie mai pe larg pe măsură ce avansez cu memoriile. Acum însă trebuie să vorbesc despre momentul în care s-au pus în mişcare toate aceste evenimente, în anul de după întoarcerea triumfală a lui Iulius Cezar din Spania, campanie la care am participat şi eu, alături de Caius Octavius şi Salvidienus Rufus.

Căci eram cu el la Apollonia când a venit vestea morţii lui Cezar...

II. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (13 î.Hr.)

Va trebui să mă ierţi, dragul meu Liviu, că am întârziat atât de mult cu răspunsul. Mă plâng de aceleaşi beteşuguri ca de obicei: faptul că m-am retras pare să

nu-mi fi îmbunătăţit cu nimic starea de sănătate. Doctorii clatină din cap cu un aer înţelept, mormăie cuvinte misterioase şi îşi încasează onorariile. Nimic nu pare să ajute – nici doctoriile dezgustătoare pe care mi le dau, nici măcar abstinenţa de la acele plăceri cu care (cum bine ştii) mă delectam cândva. Din pricina gutei, în ultimele zile nu am putut nici să ţin pana în mână, cu toate că ştiu cu câtă sârguinţă îţi vezi de treabă şi câtă nevoie ai de sprijinul meu în problema despre care mi-ai scris. Şi, peste toate celelalte suferinţe, în ultimele săptămâni m-au chinuit şi insomniile, astfel că zilele mi le petrec obosit şi sfârşit. Dar prietenii mi-au rămas alături şi nici viaţa nu m-a părăsit. Pentru aceste două lucruri trebuie să fiu recunoscător.

Mă întrebi despre începuturile legăturilor mele cu Împăratul. Trebuie să ştii că nu au trecut trei zile de când a avut bunăvoinţa să mă viziteze acasă, să se intereseze de starea sănătăţii mele, şi mi s-a părut o idee bună din punct de vedere politic să-l informez despre cererea ta. A zâmbit şi m-a întrebat dacă mi se pare că se cuvine să sprijin un republican inveterat ca tine, apoi am ajuns să vorbim despre vremurile de altădată, aşa cum fac cei care simt că vârsta îşi cere drepturile. El îşi aminteşte unele lucruri – lucruri mărunte – chiar mai limpede decât mine, care, prin natura profesiei, nu aveam voie să uit

nimic. În final l-am întrebat dacă ar prefera să ţi se trimită propria lui relatare despre perioada cu pricina. A rămas o vreme cu privirea pierdută în depărtare, apoi a zâmbit din nou şi a spus: „Nu – e posibil ca împăraţii să-şi lase amintirile să mintă chiar mai mult decât poeţii şi istoricii”. M-a rugat să-ţi transmit salutările lui călduroase şi mi-a dat îngăduinţa să-ţi scriu cu oricâtă libertate mă simt în stare.

Dar cu câtă libertate m-aş putea simţi în stare să-ţi vorbesc despre vremurile acelea? Eram tineri şi chiar dacă el, Caius Octavius, cum îi era numele atunci, ştia că destinul îi e favorabil şi că Iulius Cezar are intenţia să-l adopte, nici eu, nici Marcus Agrippa şi nici Salvidienus Rufus, care îi eram prieteni, nu ne puteam imagina cu adevărat spre ce îl vor conduce toate acestea. Eu nu mă bucur de libertatea istoricului, prietene. Voi puteţi relata mişcările oamenilor şi ale armatelor, puteţi urmări iţele încâlcite ale intrigilor politice, puteţi pune în balanţă victoriile şi înfrângerile, puteţi relata despre naşteri şi morţi – şi cu toate astea să rămâneţi liberi, graţie înţeleptei simplităţi a misiunii voastre, de groaznica povară a unor lucruri pe care le ştiu, dar despre care nu pot vorbi şi de care sunt tot mai conştient odată cu trecerea anilor. Ştiu ce doreşti şi, neîndoielnic, nerăbdarea ta creşte pentru că nu îţi spun odată faptele

care îţi fac trebuinţă. Dar nu trebuie să uiţi că, în ciuda lucrurilor pe care le-am făcut în slujba statului, sunt poet şi, astfel, incapabil să abordez vreun subiect într-un chip foarte direct.

S-ar putea să te surprindă să afli că nu îl cunoşteam pe Octavius înainte să-l întâlnesc la Brindisi, unde am fost trimis să mă alătur lui şi grupului lui de prieteni porniţi spre Apollonia. Motivele prezenţei mele acolo îmi sunt şi azi necunoscute. A fost mâna lui Iulius Cezar, de asta sunt sigur. Tatăl meu, Lucius, îi făcuse cândva un serviciu lui Iulius, care, cu câţiva ani înainte, ne vizitase la vila noastră din Arezzo. L-am contrazis pe un subiect (susţineam, dacă nu mă înşel, superioritatea poeziei lui Callimachus în faţa celei a lui Catullus) şi am devenit arogant, obraznic şi (credeam eu) plin de duh. Eram foarte tânăr. În orice caz, el a părut amuzat şi am stat de vorbă o vreme. După doi ani i-a poruncit tatălui meu să mă trimită la Apollonia în compania nepotului său.

Prietene, trebuie să-ţi mărturisesc (deşi nu îţi dau îngăduinţa să relatezi asta) că Octavius nu m-a impresionat în mod deosebit la acea primă întâlnire. Tocmai ajunsesem de la Arezzo la Brindisi şi, după o călătorie de zece zile, eram obosit până în măduva oaselor, plin de tot praful de pe drum şi cât se poate de necăjit. I-am găsit la cheiul unde trebuia să ne

îmbarcăm. Agrippa şi Salvidienus vorbeau între ei, iar Octavius stătea cumva deoparte, cu ochii la mica navă ancorată alături. Nu au dat nici un semn că m-ar fi observat. Am spus, îmi închipui că puţin cam prea tare:

— Eu sunt Mecena, cel care urma să vă întâlnească aici. Care sunteţi care?

Agrippa şi Salvidienus m-au privit amuzaţi şi mi-au spus cum îi cheamă. Octavius nu s-a întors. Cum mi s-a părut că desluşesc aroganţă şi dispreţ în gestul lui, am spus:

— Iar tu trebuie să fii celălalt, căruia i se zice Octavius.

Atunci s-a întors şi mi-am dat seama că fusese o neghiobie din partea mea, căci pe figura lui se citea o timiditate disperată. A spus:

— Da, eu sunt Caius Octavius. Unchiul meu mi-a vorbit despre tine.

Apoi a zâmbit, mi-a întins mâna, a ridicat privirea şi s-a uitat la mine pentru prima oară.

Ştii bine că s-au spus destule despre ochii aceia, mai mult în rime proaste şi versuri neinspirate. Cred că el s-a săturat deja de toate metaforele şi nimicurile care îi descriu, deşi poate că la un moment dat s-a fălit cu ei. Dar erau, chiar şi atunci, extraordinar de limpezi, de pătrunzători şi de ageri – poate mai degrabă albaştri

decât cenuşii, deşi îţi atrăgea atenţia lumina, nu atât culoarea lor... Uite, vezi? Am început şi eu: am citit prea multe din poeziile prietenilor mei.

Poate că am făcut un pas în spate, nu mai ştiu. În orice caz, am tresărit şi mi-am ferit privirea, aşa că ochii mi-au căzut pe nava pe care o contempla Octavius.

— Ä,sta e şalandul cu care o să traversăm? am întrebat.

Mă simţeam ceva mai voios. Era o mică navă comercială, nu mai lungă de douăzeci şi patru de paşi, cu scânduri putrede la prora şi pânzele peticite. Se simţea şi o duhoare ce venea dinspre ea.

Agrippa mi s-a adresat:

— Ni s-a spus că e singura disponibilă.

Îmi zâmbea uşor. Îmi închipui că i-am părut fandosit, pentru că aveam pe mine toga şi purtam şi câteva inele, în timp ce ei erau îmbrăcaţi în tunică şi fără nici un fel de podoabe.

— Putoarea va fi de nesuportat, am spus.

Octavius a zis pe un ton grav:

— Cred că merge la Apollonia după o încărcătură de peşte marinat.

Am tăcut o clipă, apoi am izbucnit în râs şi am râs cu toţii. Eram deja prieteni.

Poate că suntem mai înţelepţi la tinereţe, deşi filosofii m-ar contrazice. Dar îţi jur că din clipa aceea am devenit prieteni şi momentul în care am râs prosteşte ne-a unit mai profund decât tot ce s-a petrecut între noi mai târziu – izbânzi sau înfrângeri, loialităţi sau trădări, dureri sau bucurii. Numai că zilele tinereţii se duc, iar o parte din noi dispare odată cu ele şi nu se mai întoarce niciodată.

Aşa am traversat marea până la Apollonia, într-un vas pescăresc împuţit, care gemea din toate încheieturile la cel mai mic val şi se apleca atât de ameninţător într-o parte, încât trebuia să ne ţinem bine ca să nu ne rostogolim de-a latul punţii, şi care ne-a dus spre un destin ce nici nu ni-l puteam măcar imagina...

Reiau această scrisoare după o întrerupere de două zile. Nu o să te sâcâi cu detalii despre suferinţele fizice care au dus la această întrerupere, e o poveste prea deprimantă.

În orice caz, văd că nu îţi ofer genul de informaţii care să-ţi fie de mare folos, aşa că l-am pus pe secretarul meu să caute prin documentele mele lucruri care te-ar ajuta mai mult în demersul tău. Îţi aminteşti, poate, că în urmă cu vreo zece ani am luat cuvântul la inaugurarea templului lui Venus şi Marte al prietenului nostru Marcus Agrippa, templu cunoscut acum drept Panteon. La început am avut ideea – pe care mai apoi am abandonat-

o – de a ţine un discurs destul de pompos, aproape un poem, dacă îi pot spune aşa, în care făceam nişte legături oarecare între statul roman aşa cum l-am găsit noi în tinereţe şi statul roman aşa cum îl reprezintă acest templu. Oricum, în sprijinul propriei soluţii la problema pe care o ridica forma acestui discurs pe care mi-l propuneam, mi-am notat câteva lucruri despre zilele acelea de început şi la aceste însemnări apelez acum în încercarea de a te ajuta să închei istoria lumii noastre.

Imaginează-ţi, dacă poţi, patru tineri (acum nişte străini pentru mine) care nu ştiau nimic despre viitor şi nici despre ei înşişi – de fapt nu ştiau nimic nici despre lumea în care îşi începeau viaţa. Unul (adică Marcus Agrippa) este înalt şi musculos, cu o figură aproape de ţăran – nas puternic, oase mari, pielea parcă tăbăcită, păr castaniu, uscat, şi nişte tuleie de barbă roşcate şi aspre. Are nouăsprezece ani. Calcă greoi, ca un juncan, totuşi cu o graţie stranie. Vorbeşte fără înflorituri, rar şi calm, şi nu-şi arată simţămintele. Dacă n-ar avea barba aceea, nu ţi-ai da seama cât e de tânăr.

Altul (adică Salvidienus Rufus) e tot atât de subţire şi de agil pe cât e Agrippa de greoi şi de vlăjgan, tot atât de iute şi de impetuos pe cât e Agrippa de lent şi de reţinut. Faţa îi e uscăţivă, pielea albă, ochii negri. Râde uşor şi mai risipeşte din seriozitatea pe care o afişăm

noi, ceilalţi. E cel mai vârstnic dintre noi, dar îl iubim de parcă ar fi fratele nostru mai mic.

Mai e un al treilea (să fiu eu oare?), pe care îl văd chiar şi mai înceţoşat decât pe ceilalţi. Nimeni nu se poate cunoaşte pe sine, nici nu poate şti cum apare în ochii celorlalţi, nici măcar ai prietenilor, dar îmi închipui că trebuie să mă fi crezut cam netot în ziua cu pricina şi chiar o bucată de vreme după aceea. Pe atunci eram într-adevăr cam afectat şi îmi închipuiam că un poet trebuie să se comporte ca atare. Mă îmbrăcam în haine scumpe, eram plin de preţiozitate şi adusesem cu mine de la Arezzo un servitor a cărui singură îndatorire era să-mi îngrijească părul – până când prietenii mei m-au luat peste picior cu atâta cruzime, încât l-am expediat înapoi în Italia.

Şi, în cele din urmă, cel care se numea pe atunci Caius Octavius. Cum să ţi-l descriu? Adevărul nu-l ştiu, nu am decât amintirile mele. Pot să spun încă o dată că mi s-a părut un copil, deşi abia dacă eram cu doi ani mai vârstnic decât el. Ştii şi tu cum e acum la înfăţişare: nu s-a schimbat mult. Dar acum e Împăratul lumii şi trebuie să privesc dincolo de asta ca să-l văd cum era atunci. Şi îţi jur că eu, care l-am slujit prin ştiinţa mea de a vedea ce e în inima prietenilor şi duşmanilor lui deopotrivă, nu aş fi putut prevedea ce urma să devină. Mi se părea un

flăcăiandru agreabil şi nimic mai mult, cu o figură prea delicată ca să poată primi loviturile sorţii, prea neîncrezător în sine ca să obţină ceva în viaţă, cu o voce prea blândă ca să poată rosti cuvintele dure ce trebuie să se audă din gura unui conducător. Mă gândeam că ar putea ajunge scriitor sau cărturar. Nu credeam că are energie să ajungă nici măcar senator, rang la care îl îndreptăţeau numele şi averea lui.

Aceştia sunt cei care au debarcat în ziua aceea de început de toamnă, în anul celui de-al cincilea mandat de consul al lui Iulius Cezar, la Apollonia, pe coasta adriatică a Macedoniei. Bărcile de pescuit se legănau în port şi oamenii făceau cu mâna. Pe stânci erau năvoade întinse la uscat. Colibe de lemn se înşirau de-a lungul drumului spre oraş, care era construit pe un teren înalt, la marginea unei câmpii ce se întindea şi apoi urca abrupt până la munţi.

Dimineţile ni le petreceam studiind. Ne sculam înainte de ivirea zorilor şi prima lecţie o ascultam la lumina lămpilor, ne luam micul dejun frugal când soarele se ridica deasupra munţilor dinspre est, conversam în greacă despre toate cele (o practică acum pe cale de dispariţie, mă tem), citeam cu voce tare pasajele din Homer învăţate în seara dinainte, le explicam şi în cele din urmă rosteam scurte declamaţii pregătite conform

instrucţiunilor lui Apollodorus (care de pe atunci era deja bătrân cât lumea, dar domol la fire şi de o mare înţelepciune).

După-amiezile eram duşi ceva mai departe de oraş, în tabăra unde se instruiau legiunile lui Iulius Cezar, iar acolo ne pregăteam alături de ei o bună parte din restul zilei. Trebuie să spun că atunci am început să bănuiesc prima dată că poate mă înşelasem în privinţa abilităţilor lui Octavius. Aşa cum ştii, sănătatea i-a fost mereu şubredă, şi întotdeauna a părut mai plăpând decât mine, care las impresia – căci asta mi-e soarta, dragul meu Liviu – unei sănătăţi de fier chiar şi în cea mai cumplită suferinţă. Astfel că eu, unul, am luat parte prea puţin la manevrele şi exerciţiile propriu-zise, însă Octavius s-a implicat de fiecare dată, preferând, asemeni unchiului său, să-şi petreacă timpul mai degrabă alături de centurioni decât de ofiţerii mai mărunţi ai legiunii. Îmi amintesc cum o dată, în timpul unei lupte simulate, calul lui s-a împiedicat şi l-a trântit zdravăn la pământ. Agrippa şi Salvidienus erau în apropiere, iar Salvidienus s-a repezit să-i sară în ajutor, însă Agrippa l-a apucat de braţ şi nu l-a lăsat să se mişte din loc. După câteva clipe Octavius s-a ridicat, s-a înţepenit pe picioare şi a cerut să i se aducă alt cal. L-a primit, a încălecat şi a rămas în şa tot restul după-amiezii, până s-a încheiat exerciţiul. În

seara aceea, în cortul nostru, l-am auzit respirând greu, aşa că l-am chemat pe medicul legiunii ca să-l consulte. Avea două coaste rupte. L-a pus pe medic să-i bandajeze strâns pieptul, iar a doua zi, de dimineaţă, a venit la lecţii împreună cu noi şi a participat la fel de activ la marşul forţat din după-amiaza aceea.

Aşa am ajuns să-l cunosc, în acele prime zile şi săptămâni, pe Augustus, cel care acum conduce întreaga lume romană. Poate vei reuşi să scoţi din amintirile mele câteva fraze pentru minunata istorie pe care am avut privilegiul să o admir. Dar sunt şi multe lucruri care nu pot ajunge în cărţi, iar această pierdere a început să mă preocupe tot mai tare.

III. Scrisoare de la Iulius Cezar către Caius Octavius la Apollonia, din Roma (*44 î.Hr.)*

Chiar azi-dimineaţă îmi aminteam, dragul meu Octavius, de ziua aceea din iarna trecută, în Spania, când m-ai găsit la Munda, în toiul asediului fortăreţei unde se refugiase Cneus Pompeius cu legiunile lui. Eram descurajaţi şi osteniţi de lupte, proviziile de mâncare ni se isprăviseră şi asediam un inamic care putea să stea tihnit şi să mănânce pe săturate, în timp ce noi ne prefăceam că-l înfrângem prin înfometare. În mânia mea, fiindcă păream să ne îndreptăm spre o înfrângere sigură,

ţi-am ordonat să te întorci la Roma, de unde mi se părea că veniseşi atât de relaxat şi de confortabil, şi am spus că nu pot să-mi bat capul cu un băiat care vrea să se joace de-a războiul şi de-a moartea. De fapt eram mânios doar pe mine însumi, cum sunt sigur că ţi-ai dat seama încă de atunci, căci nu ai spus nimic, doar te-ai uitat la mine cu foarte mult calm. Apoi m-am mai domolit, ţi-am vorbit din inimă (cum am făcut mereu de atunci încoace) şi ţi-am spus că această campanie din Spania împotriva lui Pompeius avea să încheie în sfârşit şi pentru totdeauna luptele interne şi discordia care ne oropsiseră Republica, într-un fel sau altul, încă din tinereţea mea şi că ceea ce eu crezusem a fi o victorie era de-acum o înfrângere aproape sigură.

— În cazul ăsta, ai spus, nu luptăm pentru victorie. Luptăm ca să rămânem în viaţă.

Şi atunci mi s-a părut că mi s-a ridicat de pe umeri o mare povară şi aproape că m-am simţit din nou tânăr, fiindcă mi-am amintit că eu însumi îmi spusesem acelaşi lucru cu mai bine de treizeci de ani în urmă, când şase dintre oamenii lui Sulla m-au surprins singur în munţi şi m-am luptat cu ei ca să ajung la comandantul lor, pe care l-am mituit ca să mă ducă viu la Roma. Atunci mi-am dat seama că aş putea fi ceea ce am şi ajuns.

Amintindu-mi întâmplarea aceea de demult şi văzându-te în faţa mea, m-am văzut pe mine când eram tânăr, am luat ceva din tinereţea ta şi ţi-am dat ceva din vârsta mea şi împreună am simţit acel extaz al puterii în faţa a orice s-ar putea întâmpla. Şi am făcut morman trupurile camarazilor noştri căzuţi şi am avansat la adăpostul lor, astfel ca scuturile noastre să nu simtă greutatea suliţelor aruncate de inamici, şi aşa am ajuns până la ziduri şi am cucerit fortăreaţa din Cordova acolo, pe câmpiile de la Munda.

Şi mi-am mai amintit în dimineaţa asta cum l-am fugărit pe Cneus Pompeius de-a latul Spaniei, cu burţile pline şi obosiţi până în măduva oaselor, mi-am amintit şi de focurile de tabără pe care le aprindeam noaptea, şi de discuţiile care se nasc între soldaţi când victoria e sigură. Cum toată durerea şi neliniştea şi bucuria devin una şi până şi morţii cei hidoşi devin frumoşi, până şi frica de moarte şi cea de înfrângere nu par altceva decât etapele unui joc! Aici, la Roma, abia aştept venirea verii, când vom porni campania împotriva parţilor şi a germanilor, ca să punem la adăpost şi ultimele frontiere importante... O să-mi înţelegi mai bine nostalgia după campaniile trecute şi nerăbdarea cu care aştept campaniile ce au să vină când o să-ţi spun mai multe despre dimineaţa care mi-a trezit aceste amintiri.

În dimineaţa asta, la ora şapte, Prostănacul (adică Marcus Emilius Lepidus, pe care – te va amuza să afli – a trebuit să-l fac egalul tău formal în rang, sub comanda mea) aştepta la uşa mea cu o plângere legată de Marcus Antonius. Se pare că unul dintre vistiernicii lui Antonius percepea dări de la unii care, conform unei legi străvechi pe care Lepidus mi-a recitat-o pe larg până m-am plictisit, nu ar trebui să plătească dările decât vistiernicului personal al lui Lepidus. Apoi, timp de încă o oră, convins, se pare, că locvacitatea plină de apropouri e totuna cu subtilitatea, mi-a sugerat că Antonius e ambiţios – o observaţie care m-a surprins la fel de mult cum m-ar surprinde să aflu că Virginele Vestale sunt caste. I-am mulţumit şi am mai schimbat câteva platitudini despre esenţa loialităţii, după care a plecat (sunt convins) să-i raporteze lui Antonius că a remarcat la mine o suspiciune exagerată chiar faţă de prietenii mei cei mai apropiaţi. La ora opt au venit trei senatori unul după altul şi fiecare i-a acuzat pe ceilalţi că ar fi acceptat mită, suma fiind aceeaşi. Am înţeles pe loc că toţi sunt vinovaţi, că nu fuseseră în stare să facă serviciile pentru care fuseseră mituiţi şi că cel care dăduse mita era gata să dezvăluie public situaţia, ceea ce ar presupune un proces în faţa unei adunări – un proces pe care cei trei ar dori să-l evite, fiindcă probabil

că s-ar solda cu exilul dacă nu reuşesc să mituiască suficienţi juraţi cât să se pună la adăpost. Am socotit că au şanse de izbândă în încercarea lor de a cumpăra justiţia, aşa că i-am amendat pe fiecare cu triplul mitei încasate şi am hotărât că la fel voi proceda şi cu cel care le-a oferit mita. Au fost mulţumiţi şi nu am de ce mă teme în privinţa lor. Ştiu că sunt destul de corupţi şi că ei cred că şi eu sunt... Şi aşa mi-am petrecut dimineaţa.

De câtă vreme trăim această minciună romană? De când mă ştiu, asta cu siguranţă – poate chiar cu mult înainte. Şi de unde îşi trage seva această minciună, de a ajuns să fie mai puternică decât adevărul? Am văzut omoruri, hoţii şi jafuri în numele Republicii – şi am declarat că e preţul pe care trebuie să-l plătim pentru libertate. Cicero deplânge depravarea romanilor care venerează bogăţia – şi el însuşi, multimilionar, călătoreşte de la o vilă la alta însoţit de o sută de sclavi. Un consul vorbeşte despre linişte şi calm, dar adună armate ca să-şi ucidă colegul a cărui putere îi ameninţă propriile interese. Senatul vorbeşte despre libertate şi îmi pune în cârcă puteri pe care nu le vreau, dar trebuie să le accept şi să le folosesc dacă vreau ca Roma să reziste. Oare nu există nici o soluţie la această minciună?

Am cucerit lumea şi nici o parte din ea nu e sigură. Le-am arătat oamenilor libertatea şi ei fug de ea ca de o

boală. Îi dispreţuiesc pe cei în care pot avea încredere şi îi iubesc pe oamenii de valoare care m-ar trăda primii. Şi nu ştiu încotro ne îndreptăm, deşi conduc o naţie spre împlinirea propriului destin.

Acestea, dragul meu nepot, pe care l-aş numi fiul meu, sunt îndoielile ce îl chinuiesc pe omul pe care poporul l-ar face rege. Te invidiez că-ţi petreci iarna la Apollonia. Sunt mulţumit de cele aflate despre studiile tale şi sunt fericit că te înţelegi atât de bine cu ofiţerii din legiunile mele de acolo. Dar mi-e dor de discuţiile noastre de seară. Mă consolez cu gândul că le vom relua la vară, în campania din est. O să traversăm ţara în marş, o să mâncăm din roadele pământului şi o să ucidem pe cine trebuie să ucidem. E unica viaţă demnă de un bărbat. Şi fie ce-o fi.

IV. Quintus Salvidienus Rufus, însemnări de jurnal, la Apollonia (martie 44 î.Hr.)

După-amiază. Soarele străluceşte fierbinte. Zece sau doisprezece ofiţeri, plus noi, sus pe un deal, privim la manevrele cavaleriei de pe câmpie. Copitele cailor care galopează şi se întorc ridică vălătuci de praf. Din depărtare, printre tropotele copitelor, ajung până la noi strigăte, râsete şi înjurături. Noi toţi, cu excepţia lui Mecena, am venit de jos, de pe câmpie, şi acum ne

odihnim. Eu mi-am scos armura şi stau întins, cu capul culcat pe ea. Mecena, cu tunica imaculată şi părul fără nici un fir nelalocul lui, stă jos, cu spatele sprijinit de un copăcel. Agrippa e în picioare, lângă mine, leoarcă de sudoare, cu picioarele ca doi stâlpi de piatră, iar Octavius stă lângă el şi trupul lui suplu tremură încă de efort – nu-ţi dai seama cât e de subţirel până nu-l vezi lângă cineva ca Agrippa – palid la faţă, cu părul lins şi înnegrit de sudoare, lipit de frunte. Octavius zâmbeşte şi arată spre ceva din vale. Agrippa încuviinţează din cap. Avem cu toţii o senzaţie de bine: nu a mai plouat de o săptămână, s-a mai încălzit, suntem mulţumiţi de abilităţile noastre şi de ale soldaţilor.

Notez repede toate acestea, fiindcă nu ştiu ce voi mai apuca să folosesc când voi avea timp. Trebuie să scriu totul acum.

La poalele dealului călăreţii se odihnesc, iar caii se plimbă de colo colo. Octavius s-a aşezat lângă mine şi, în joacă, îmi împinge capul de pe armură. Simţămintele noastre din acest moment ne împiedică să râdem. Agrippa ne zâmbeşte şi îşi întinde braţele enorme. În liniştea din jur se aude cum îi pârâie pielea tunicii.

Din spatele nostru se aude vocea lui Mecena – ascuţită, subţire, uşor afectată, aproape efeminată.

— Băieţi care se joacă de-a soldaţii, spune el. N-am cuvinte să spun cât e de plictisitor.

Agrippa – cu vocea lui joasă, tărăgănată, cumpănită, cu acea gravitate care ascunde atât de multe:

— Dacă ţi-ar sta în putere să-ţi muţi posteriorul ăla amplu de prin locurile comode de odihnă pe care le găseşti, ai descoperi că există şi alte plăceri în afara luxului pe care îl afişezi.

Octavius:

— Poate îi convingem pe parţi să-l accepte ca general. Ne-am uşura sarcina la vară.

Mecena oftează din rărunchi, se ridică şi se apropie de locul unde stăm întinşi. Pentru un ins atât de masiv, e foarte sprinten. Spune:

— În timp ce voi vă dedaţi la spectacolul ăsta vulgar, eu am schiţat un poem care pune faţă în faţă viaţa contemplativă cu cea activă. De înţelepciunea celei dintâi m-am convins, sminteala celeilalte o observ acum.

Octavius, cu gravitate:

— Unchiul meu mi-a spus cândva să-i citesc pe poeţi, să-i iubesc şi să mă folosesc de ei, dar să nu mă încred niciodată în ei.

— Unchiul tău e un om înţelept, zice Mecena.

Alte tachinări. Apoi nu mai spunem nimic. La poalele dealului câmpia aproape că s-a golit. Caii au fost duşi la

grajduri. De dincolo de câmp, dinspre oraş, se apropie în galop un călăreţ. Îl urmărim cu priviri plictisite. Ajunge pe câmpie, dar nu se opreşte, ci o traversează nebuneşte, aplecat în şa. Eu dau să spun ceva, dar Octavius se încordează brusc. Pe chipul lui se citeşte ceva nou. Vedem cum zboară spuma de la botul calului. Octavius spune:

— Îl ştiu pe omul ăsta. Ţine de casa mamei mele.

Aproape a ajuns lângă noi. Calul îşi domoleşte pasul. Omul alunecă din şa, se împiedică şi se apropie de noi împleticindu-se, cu ceva în mână. Câţiva soldaţi din jurul nostru l-au observat. Aleargă spre noi, cu săbiile pe jumătate trase, dar văd că omul abia se mai ţine pe picioare de epuizare şi numai puterea voinţei îl mai ajută să se mişte. Îi întinde ceva lui Octavius şi spune cu un glas hârâit:

— Asta... asta...

E o scrisoare. Octavius o ia, o ţine în mână şi rămâne câteva clipe neclintit. Mesagerul se prăbuşeşte la pământ, apoi se ridică în capul oaselor şi îşi reazemă capul între genunchi. Nu-i auzim decât respiraţia şuierată. Mă uit la cal şi mă gândesc că are plămânii distruşi de efort, n-o să mai trăiască nici până dimineaţă. Octavius tot nu s-a mişcat. Toată lumea a înţepenit. Desface încet misiva. Citeşte. Figura lui nu exprimă

nimic. Tot nu vorbeşte. După multă vreme ridică capul şi se întoarce spre noi. Figura lui parcă e tăiată în marmură albă. Îmi pune scrisoarea în mână. Eu nu mă uit la ea. Spune cu voce egală, lipsită de expresie:

— Unchiul meu a murit.

Nu reuşim să-i pricepem spusele. Îl privim tâmp. Expresia de pe chipul lui nu se schimbă, dar vorbeşte din nou şi vocea pe care o auzim e aspră şi stridentă, plină de o durere buimăcită, ca răgetul unui taur sacrificat:

— Iulius Cezar e mort.

— Nu, spune Agrippa. Nu.

Figura lui Mecena e încordată. Îl studiază pe Octavius ca un uliu.

Mie îmi tremură mâna atât de zdravăn, încât nu pot să citesc. Mă controlez. Nu-mi recunosc propria voce. Citesc tare:

— De Idele lui Marte Iulius Cezar a fost ucis de duşmanii săi în clădirea Senatului. Nu se ştiu amănunte. Oamenii aleargă nebuneşte pe străzi. Nimeni nu poate şti ce o să urmeze. S-ar putea să fii în mare primejdie. Nu pot scrie mai mult. Mama ta te imploră să ai grijă de tine.

Misiva a fost scrisă în mare grabă: are pete de cerneală şi literele sunt diforme.

Mă uit în jur şi nu-mi dau seama ce simt. Un gol? Ofiţerii stau în cerc în jurul nostru. Mă uit în ochii unuia dintre ei. Faţa i se schimonoseşte, aud un hohot şi îmi amintesc că aceasta e una dintre legiunile de frunte ale lui Cezar şi că veteranii ei îl privesc ca pe un părinte.

După multă vreme Octavius se clinteşte. Se apropie de mesager, care e în continuare aşezat pe jos, cu chipul stors de epuizare. Octavius îngenunchează lângă el. Îi vorbeşte cu blândeţe:

— Ştii ceva ce nu e scris aici?

Mesagerul răspunde:

— Nu, domnule.

Dă să se ridice, dar Octavius îi aşază mâna pe umăr şi spune:

— Odihneşte-te.

Se ridică şi se adresează unuia dintre ofiţeri:

— Ai grijă să primească îngrijiri şi să i se dea un pat comod.

Apoi se întoarce spre noi trei, care ne strânseserăm unul într-altul:

— Vorbim mai târziu. Acum trebuie să mă gândesc ce înseamnă asta.

Întinde mâna spre mine şi înţeleg că vrea scrisoarea. I-o dau şi el se îndepărtează. Ofiţerii rup cercul ca să-l lase să treacă şi Octavius coboară dealul. Îl urmărim

multă vreme cu privirea: o siluetă subţire de băieţandru care traversează câmpia pustie, avansând încet şi luând-o când într-o parte, când în alta, de parcă ar încerca să-şi aleagă un drum.

Mai târziu. Consternare mare în tabără, pe măsură ce zvonurile despre moartea lui Cezar se împrăştie. Zvonuri atât de absurde, încât nu poţi să crezi vreunul. Se iscă certuri, apoi se domolesc, izbucnesc câteva încăierări, degrabă curmate. Unii dintre soldaţii de meserie, cei mai în vârstă, care şi-au trăit toată viaţa luptând într-o legiune sau în alta, uneori chiar împotriva celor care le sunt acum comandanţi, privesc cu dispreţ agitaţia şi îşi văd de treburile lor. Octavius tot nu s-a întors din veghea lui solitară de pe câmpie. Începe să se întunece.

Noapte. Lugdunius însuşi, comandantul legiunii, a poruncit să se facă de gardă în dreptul corturilor noastre, pentru că nimeni nu ştie ce duşmani am putea avea sau ce-ar putea urma. Suntem toţi patru în cortul lui Octavius. Stăm jos sau culcaţi pe saltele, în jurul lămpilor care pâlpâie în mijlocul podelei. Din când în când Octavius se ridică şi se aşază pe un scaun de pânză, cu spatele la lumină, astfel că are faţa umbrită. Au venit mulţi de la Apollonia să întrebe dacă au apărut veşti noi,

să dea sfaturi, să ofere ajutor. Lugdunius ne-a pus legiunea la dispoziţie, în caz că o vrem. Acum Octavius a cerut să nu fim deranjaţi şi vorbeşte despre cei care au venit la el.

— Ştiu şi mai puţine decât noi şi nu se gândesc decât la propria lor soartă. Ieri – se opreşte şi îşi îndreaptă privirea către ceva din întuneric – ieri păreau să-mi fie prieteni. Acum n-aş mai îndrăzni să mă încred în ei.

Se opreşte din nou şi îmi pune mâna pe umăr.

— O să vorbesc despre lucrurile astea numai cu voi trei, care îmi sunteţi cu adevărat prieteni.

Vorbeşte Mecena. Vocea îi sună mai grav, nu mai are stridenţele efeminate pe care le afişează uneori.

— Să nu te încrezi nici măcar în noi, care ţinem la tine. Din clipa asta acordă-ne numai încrederea absolut necesară.

Octavius ne întoarce brusc spatele, stă cu spinarea la lumină şi spune cu o voce gâtuită:

— Ştiu. Ştiu până şi asta.

Aşa că discutăm ce avem de făcut.

Agrippa spune că nu trebuie să facem nimic, de vreme ce nu ştim nici un lucru sigur pe care să ne bazăm acţiunile. În lumina pâlpâitoare a felinarelor l-ai putea lua drept un bătrân, la ce voce are şi cât de serios e.

— Aici suntem la adăpost, cel puţin pentru moment. Legiunea asta ne va rămâne credincioasă – Lugdunius şi-a dat cuvântul. Din câte ştim, ar putea fi vorba de o rebeliune generală şi e posibil să fi fost deja trimisă o armată pe urmele noastre, aşa cum a trimis Sulla trupele după urmaşii lui Marius – printre care se număra însuşi Iulius Cezar. S-ar putea ca nouă să nu ne surâdă norocul pe care l-a avut el atunci. În spatele nostru sunt munţii Macedoniei, unde nu se vor aventura împotriva legiunii noastre. Oricum ar fi, vom avea timp să mai primim veşti şi între timp nu vom face nici o mişcare care să ne compromită poziţia, indiferent în ce sens. Trebuie să aşteptăm, să profităm că suntem la adăpost.

Octavius, cu blândeţe:

— Unchiul meu mi-a spus odată că prea multă precauţie poate duce la moarte la fel de sigur ca prea multă pripeală.

Mă trezesc dintr-odată că mă ridic în picioare. Mă simt copleşit de o mare putere şi vorbesc cu un glas care parcă nu-i al meu:

— Te numesc Cezar, căci ştiu că pe tine te-ar fi vrut drept fiu.

Octavius mă priveşte. Cred că nici nu-i trecuse prin minte un asemenea gând.

— E prea devreme să vorbim despre aşa ceva, spune el încet, dar nu voi uita că Salvidienus a fost cel dintâi care m-a numit astfel.

Spun:

— Şi dacă el te-ar fi vrut drept fiu, ar vrea şi să acţionezi aşa cum ar fi făcut-o el. Agrippa a spus că ne putem baza pe loialitatea unei legiuni. Celelalte cinci din Macedonia vor răspunde la fel ca Lugdunius dacă nu aşteptăm prea mult pînă să le cerem să fie de partea noastră. Căci dacă noi nu ştim nimic despre ce va urma, ei nu ştiu nici atât. Eu zic să pornim spre Roma cu legiunile pe care le avem şi să preluăm puterea care aşteaptă acolo.

Octavius:

— Şi pe urmă? Nu ştim în ce constă această putere. Nu ştim nici cine ne va sta împotrivă. Nu ştim nici măcar cine l-a ucis.

Eu:

— Puterea va fi ceea ce facem noi din ea. Cât despre cine ne va sta împotrivă, asta nu avem de unde s-o ştim. Dar dacă legiunile lui Antonius se alătură legiunilor noastre, atunci...

Octavius, încet:

— Nu ştim nici măcar cine l-a ucis. Nu ştim cine îi sunt inamicii, aşa că nu-i putem şti nici pe ai noştri.

Mecena oftează, se ridică şi clatină din cap:

— S-a vorbit aici despre acţiune, despre ce avem de făcut, dar nu s-a vorbit despre scopul acestor acţiuni.

Îl priveşte pe Octavius.

— Prietene, ce anume îţi doreşti să obţii prin acţiunile pe care le vom întreprinde?

Preţ de o clipă Octavius nu spune nimic. Apoi ne priveşte pe rând scrutător – pe fiecare dintre noi.

— Jur în faţa voastră şi a zeilor că, dacă mi-e sortit să rămân în viaţă, mă voi răzbuna pe ucigaşii unchiului meu, indiferent cine ar fi ei.

Mecena încuviinţează din cap:

— Atunci întâia noastră misiune este să ne asigurăm că se va împlini acest destin, ca să-ţi poţi ţine jurământul. Trebuie să rămânem în viaţă. Pentru asta trebuie să ne mişcăm cu băgare de seamă – dar trebuie să ne mişcăm.

Se plimbă prin cort şi ni se adresează ca unor şcolari:

— Prietenul Agrippa recomandă să rămânem aici şi să aşteptăm la adăpost până vom şti încotro trebuie s-o luăm. Dar să rămânem aici înseamnă să rămânem în beznă. Vor veni veşti de la Roma – dar vor fi zvonuri amestecate cu fapte, fapte amestecate cu interese personale, până când interesele personale şi discordia vor deveni sursa tuturor veştilor pe care le primim.

Se întoarce spre mine:

— Aprigul nostru prieten Salvidienus ne sfătuieşte să atacăm imediat, profitând de zăpăceala care s-ar putea să domnească acum. Poţi să învingi năpustindu-te orbeşte împotriva unui oponent timid, dar la fel de bine poţi să te prăvăleşti peste o stâncă pe care n-o vezi sau să ajungi la o ţintă pe care nu ţi-o doreai. Nu... Toată Roma ştie deja că Octavius a primit vestea morţii unchiului său. Se va întoarce în linişte, cu prietenii şi durerea lui – dar fără armatele de care s-ar putea să se bucure atât prietenii, cât şi duşmanii. Nici o armată nu va ataca patru flăcăiandri şi o mână de servitori care se întorc să-şi plângă o rubedenie şi nici o forţă nu se va strânge în jurul lor ca să avertizeze duşmanul şi să-i întărească voinţa. Şi dacă e să se lase cu omor, atunci patru oameni fug mai repede decât o legiune.

Am spus fiecare ce am avut de spus. Octavius tăcea şi mi-am dat seama dintr-odată cât de straniu este că, brusc, ne vom supune deciziei lui, ca niciodată până acum. Oare simţim în el o putere de care nu am avut ştiinţă? Să fie oare semnificaţia momentului? Sau ceva ce ne lipseşte nouă? Voi cumpăni la asta mai târziu.

Într-un final Octavius vorbeşte:

— Vom face cum spune Mecena. Ne vom lăsa cea mai mare parte a lucrurilor aici, ca şi cum am intenţiona să

ne întoarcem, şi mâine ne vom grăbi pe cât se poate să traversăm marea spre Italia. Dar nu la Brindisi – acolo e o legiune şi nu ştim ce gânduri are.

— Otranto, spune Agrippa. De altfel, e şi mai aproape.

Octavius încuviinţează tăcut.

— Iar acum voi trebuie să alegeţi. Cine se întoarce cu mine îşi leagă soarta de a mea. Nu se poate altfel şi nu există cale de retragere. Şi nu vă pot făgădui nimic, doar ce noroc îmi va fi dat şi mie.

Mecena cască. E din nou cel pe care îl ştim.

— Am traversat marea pe vasul ăla pescăresc împuţit împreună cu tine. Dacă am suportat asta, suportăm orice.

Octavius zâmbeşte, uşor trist. Spune:

— A trecut atâta timp de atunci.

Apoi nu mai spunem nimic, doar ne urăm noapte bună.

Sunt singur în cortul meu. Lampa sfârâie pe masa la care scriu aceste rânduri şi prin deschizătura cortului văd spre est, deasupra culmilor munţilor, lumina palidă a răsăritului. Nu am reuşit să adorm.

În liniştea zorilor, evenimentele de peste zi par îndepărtate şi ireale. Ştiu că tot cursul vieţii mele – al

vieţilor noastre, ale tuturor – s-a schimbat. Oare cum se simt ceilalţi? Oare ştiu şi ei?

Ştiu ei oare că înaintea noastră se întinde un drum la capătul căruia ne aşteaptă fie moartea, fie măreţia? Cele două cuvinte mi se învârt în minte, se învârt şi se tot învârt, până ce par să se contopească.

2

I. Scrisoare de la Atia şi Marcius Philippus către Octavius (aprilie 44 î.Hr.)

Când vei primi scrisoarea aceasta, fiule, vei fi ajuns deja la Brindisi şi vei fi aflat veştile. E aşa cum m-am temut: testamentul a fost făcut public şi în el eşti numit fiul şi urmaşul lui Cezar. Ştiu că primul tău impuls va fi să accepţi atât numele, cât şi averea, dar mama ta te imploră să mai aştepţi, să cumpăneşti şi să te gândeşti în ce lume te invită acest testament al unchiului tău. Nu e vorba de lumea simplă, rurală, de la Velletri, unde ţi-ai petrecut copilăria, nici de lumea casnică, populată de dascăli şi guvernante, în care ai crescut. Nu e nici lumea plină de cărţi şi filosofie, în care ţi-ai petrecut tinereţea, şi nici măcar lumea simplă a câmpului de bătălie, cu care ţi-a făcut cunoştinţă (împotriva voinţei mele) Cezar. E vorba de lumea Romei, unde nimeni nu-şi poate deosebi

duşmanul de prieten, unde destrăbălarea e mai admirată decât virtutea, iar principiile au devenit sclavii sinelui.

Mama ta te imploră să refuzi prevederile testamentului. O poţi face fără să defăimezi numele unchiului tău şi nimeni nu va gândi rău despre tine. Căci dacă accepţi numele şi averea, accepţi odată cu ele duşmănia celor care l-au ucis pe Cezar, precum şi a celor care acum îi apără memoria. Te vei bucura numai de iubirea prostimii, la fel ca Cezar, iar asta nu l-a putut apăra de soarta care i-a fost scrisă.

Mă rog să primeşti scrisoarea aceasta înainte să iei vreo decizie pripită. Noi ne-am îndepărtat de pericolele ce pândesc la Roma şi o să rămânem aici, în casa din Puteoli a tatălui tău vitreg, până se mai linişteşte haosul şi se instaurează un fel de ordine. Dacă nu accepţi testamentul, vei putea să străbaţi ţara în siguranţă şi să vii aici, la noi. Încă mai poţi să duci o viaţă decentă în intimitatea propriei tale minţi şi inimi. Tatăl tău vitreg doreşte să adauge ceva la rândurile mele.

Cuvintele mamei tale izvorăsc din iubirea pe care ţi-o poartă. Ale mele vin şi din afecţiune, dar şi din cunoştinţele mele practice despre lume şi despre întâmplările din ultimele zile.

Tu îmi ştii opţiunile politice şi ştii şi că au fost momente când nu am putut fi de acord cu acţiunile răposatului tău unchi. Uneori chiar mi s-a părut necesar, ca şi prietenului nostru Cicero, să-mi exprim dezaprobarea de la tribuna Senatului. Pomenesc acestea ca să te asigur că nu din raţiuni politice te îndemn să urmezi poveţele mamei tale, ci din unele practice.

Nu aprob faptul că a fost asasinat şi, dacă mi s-ar fi cerut părerea, cu siguranţă m-aş fi ţinut deoparte, la fel de oripilat ca şi când aş fi fost eu însumi în pericol. Dar trebuie să înţelegi că printre tiranicizi (cum îşi spun ei) se numără unii dintre cei mai responsabili şi mai respectabili cetăţeni ai Romei. Se bucură de sprijinul majorităţii celor din Senat şi dacă îi paşte vreun pericol, acela vine exclusiv dinspre popor. Unii dintre ei îmi sunt prieteni şi, indiferent cât de nechibzuite au fost faptele lor, sunt oameni de nădejde şi patrioţi. Nici măcar Marcus Antonius, care a întărâtat gloatele, nu face nici o mişcare împotriva lor şi nici nu va face vreuna, pentru că şi el e un om practic.

Oricâte merite a avut, unchiul tău a lăsat Roma într-o stare din care e puţin probabil să-şi revină curând. Nimic nu e sigur: duşmanii lui sunt puternici, dar zăpăciţi, în ciuda hotărârii lor, pe când prietenii lui sunt corupţi şi nimeni nu se poate încrede în ei. Dacă accepţi numele şi

moştenirea sa, vei fi părăsit de cei care contează, vei avea un nume care nu va fi decât un titlu fără valoare şi o avere de care nu ai nevoie – şi vei fi singur.

Vino la noi, la Puteoli. Nu te amesteca în chestiuni care nu se pot rezolva în folosul tău. Păstrează-te deasupra tuturor acestor lucruri. Afecţiunea noastră va rămâne neştirbită.

II. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

...şi am acţionat sub impulsul acestor veşti şi al durerii noastre. Ne-am grăbit să ne îmbarcăm şi am avut parte de o traversare agitată până la Otranto, unde am ajuns în toiul nopţii şi am avut grijă să nu ne facem cunoscută identitatea. Am dormit la un han oarecare, le-am dat liber servitorilor, pentru ca nimeni să nu bănuiască nimic, şi înainte de ivirea zorilor am pornit pe jos spre Brindisi, ca nişte oameni de la ţară. La Lecce ne-au oprit doi soldaţi care păzeau drumul spre Brindisi şi, cu toate că nu ne-am spus numele, am fost recunoscuţi de unul dintre ei, care participase la campania din Spania. De la el am aflat că în garnizoana din Brindisi vom fi bine primiţi şi că putem ajunge acolo în siguranţă. Unul ne-a însoţit, iar celălalt a luat-o înainte, ca să ne vestească venirea, aşa că am intrat în Brindisi cu toate onorurile

gărzii, iar soldaţii s-au aliniat de-a dreapta şi de-a stânga drumului când am pătruns în oraş.

Acolo ni s-a arătat o copie a testamentului lui Cezar, care îl numea pe Octavius fiul şi moştenitorul său, grădinile le dona poporului pentru recreere, iar fiecărui cetăţean al Romei îi lăsa trei sute de monede de argint din averea sa.

Am aflat veştile sosite recent de la Roma, care se zvârcolea în haos, am descoperit numele ucigaşilor lui Cezar şi nelegiuirea Senatului, care a aprobat crima şi i-a lăsat liberi pe ucigaşi, şi am mai aflat de durerea şi furia poporului ajuns sub această stăpânire nelegiuită.

Acolo ne aştepta un sol venit de la casa lui Octavius. Acesta i-a înmânat scrisori de la mama sa şi de la soţul ei, care, din afecţiune şi din respect pentru el, îl îndemnau să renunţe la moştenire, ceea ce el nu putea face. Nesiguranţa din lume şi dificultatea misiunii sale i-au întărit hotărârea, iar noi l-am numit Cezar şi i-am jurat credinţă.

Ca să-şi arate veneraţia faţă de tatăl ucis şi dragostea faţă de fiul acestuia, soldaţii din legiunea din Brindisi şi veterani veniţi de la mare depărtare s-au strâns în jurul lui, îndemnându-l să le devină conducător şi să se răzbune pe ucigaşi. Dar el i-a liniştit cu vorbe pline de recunoştinţă, aşa că ne-am purtat în linişte doliul de la

Brindisi, pe Via Appia, până la Puteoli, de unde ne-am propus să intrăm în Roma la timpul potrivit.

III. Quintus Salvidienus Rufus, însemnări de jurnal, la Brindisi (44 î.Hr.)

Multe am aflat, puţine înţelegem. Se spune că au uneltit mai mult de şaizeci de oameni. Printre căpetenii s-au numărat Marcus Iunius Brutus, Caius Cassius Longinus, Decimus Brutus Albinus, Caius Trebonius – toţi aşa-zişi prieteni de-ai lui Iulius Cezar. Unora le cunoşteam numele încă din copilărie. Şi mai sunt şi alţii, de care încă nu ştim. Marcus Antonius se pronunţă împotriva ucigaşilor, apoi se întreţine cu ei la cină. Dolabella, care a încuviinţat asasinatul, este numit consul pentru anul acesta de acelaşi Antonius care i-a condamnat pe duşmanii lui Iulius Cezar.

Ce joc face Antonius? Încotro s-o luăm?

IV. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Marcius Philippus (44 î.Hr.)

Tocmai am aflat că fiul tău vitreg, însoţit de trei dintre tinerii săi prieteni, a părăsit Brindisi, unde debarcase doar cu câteva zile în urmă. Îţi expediez această scrisoare în mare grabă, ca să o primeşti înainte de sosirea lui.

Se zvoneşte că, în ciuda îndemnurilor din scrisoarea ta (pe care ai fost atât de binevoitor să mi-o trimiţi şi mie şi pe care cu mare recunoştinţă am primit-o), are de gând să accepte dispoziţiile din testamentul lui Cezar. Sper să nu fie adevărat, dar mă tem de nesăbuinţa tinereţii. Te conjur să-ţi foloseşti toată influenţa ca să-l descurajezi să acţioneze în sensul acesta sau, dacă a făcut deja pasul, să-l convingi să renunţe. Te voi sprijini bucuros oricât pot. Voi face pregătirile necesare ca să pot pleca de la vila mea de aici, din Astura, în următoarele câteva zile, pentru a fi alături de tine în Puteoli la venirea lui. Am fost binevoitor cu el în trecut şi cred că mă admiră.

Ştiu că nutreşti o oarecare afecţiune faţă de băiat, dar trebuie să înţelegi că este, chiar dacă de departe, un Cezar şi că duşmanii cauzei noastre s-ar putea folosi de el dacă i se permite să facă lucrurile aşa cum vrea. În momente ca acesta loialitatea faţă de tabăra noastră trebuie să primeze în faţa înclinaţiilor noastre fireşti – şi nici unul dintre noi nu-i doreşte răul băiatului. Trebuie să vorbeşti despre asta cu soţia ta (din câte îmi amintesc, are multă influenţă asupra fiului ei) şi să fii cât se poate de convingător.

Am primit veşti de la Roma. Situaţia nu arată bine, dar nici nu e disperată. Prietenii noştri încă nu îndrăznesc

să se arate acolo şi până şi dragul de Brutus trebuie să facă ce poate la ţară în loc să stea în Roma şi să restaureze Republica. Am sperat că asasinatul ne va reda imediat libertatea, că va reînvia trecutul glorios şi ne va scăpa de parveniţii care au acum îndrăzneala să tulbure ordinea atât de dragă nouă. Dar Republica nu e restaurată. Cei care ar trebui să acţioneze curajos par incapabili să ia vreo hotărâre, iar Antonius pândeşte ca o fiară pradă după pradă, jefuieşte vistieria şi strânge putere de unde poate. Dacă ar trebui să-l suportăm pe Antonius, aproape că aş regreta moartea lui Cezar. Dar nu va trebui să-l suportăm multă vreme – asta e convingerea mea. Acţionează cu atâta nesăbuinţă, încât cu siguranţă se va distruge singur.

Sunt mult prea idealist, ştiu – nici prietenii cei mai apropiaţi nu neagă asta. Totuşi am toate motivele raţionale să cred că într-un final dreptatea cauzei noastre va ieşi la iveală. Rănile se vor vindeca, răfuielile vor înceta, Senatul îşi va regăsi vechiul rost şi demnitatea pe care Cezar aproape că i le-a nimicit – iar tu şi cu mine, dragul meu Marcius, vom apuca să vedem virtutea de odinioară, despre care am vorbit adesea, aşezată iarăşi ca o coroană pe tâmplele Romei.

Întâmplările din ultimele săptămâni mă apasă. Chestiunile acestea mi-au răpit atâta timp, încât propriile

mele afaceri au de suferit. Unul dintre administratorii moşiilor mele, Chrysippus, a venit ieri la mine şi m-a mustrat aspru: două ateliere s-au năruit, iar altele sunt atât de dărăpănate, încât nu numai chiriaşii, ci şi şoarecii au ameninţat că se mută! Ce noroc că l-am urmat pe Socrate – alţii ar spune că e o calamitate, dar eu n-o consider nici măcar o neplăcere. Cât de lipsite de importanţă sunt asemenea lucruri! În orice caz, în urma unei lungi discuţii cu Chrysippus, am urzit un plan: să vând câteva clădiri şi să repar altele, transformând astfel pierderea în câştig.

V. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Marcus Iunius Brutus (44 î.Hr.)

L-am văzut pe Octavius. E la vila din Puteoli a tatălui său vitreg, care se învecinează cu a mea, iar cum Marcius Philippus mi-e prieten, am libertatea să-l văd oricând doresc. Şi trebuie să-ţi spun de la bun început că, într-adevăr, a acceptat moştenirea şi numele duşmanului nostru, acum mort.

Dar înainte să-ţi pierzi speranţa, mă grăbesc să-ţi dau asigurări că această acceptare are mai puţină însemnătate decât ne-am fi închipuit vreunul dintre noi. Nu e nimic de capul băiatului. Nu avem de ce ne teme.

Îl însoţesc trei tineri, prieteni de-ai lui: un oarecare Marcus Agrippa, un ţopârlan cât toate zilele, căruia i-ar sta mai bine la plug, fie să-l tragă, fie să-l împingă, decât într-un salon, un anume Caius Cilnius Mecena, un tânăr cu trăsături dure, dar de o efeminare stranie, care zici că dansează, nu păşeşte, şi flutură din gene în chip cât se poate de dezgustător, şi al treilea, Salvidienus Rufus, un băiat subţire şi concentrat, care râde un pic cam mult, dar pare cel mai acceptabil dintre toţi. Din câte am putut să-mi dau seama, sunt nişte nimeni, nu se trag nici din familii importante şi nu au nici averi notabile. (Dacă e vorba pe-aşa, nici pedigriul lui Octavius nu e tocmai imaculat, bunicul lui din partea tatălui era un simplu cămătar de la ţară, iar mai în urmă numai zeii ştiu din cine se trage.)

În orice caz, bântuie toţi patru prin casă de parcă n-ar avea altceva de făcut, stau de vorbă cu musafirii şi, în general, sunt o pacoste. Nu par să ştie nimic, fiindcă greu scoţi un răspuns inteligent de la vreunul dintre ei. Pun întrebări prosteşti şi nu s-ar zice că înţeleg ce li se răspunde, fiindcă dau din cap absenţi şi îşi feresc privirea.

Dar nu las să mi se vadă nici dispreţul, nici încântarea. De faţă cu băiatul îmi pun o mască gravă. Când a apărut prima dată, am trăncănit plin de

compasiune şi am debitat platitudini despre pierderea unei rude apropiate. Răspunsul lui m-a convins că durerea pe care o simte e mai degrabă personală decât politică. Am fost puţin ambiguu şi am sugerat că, oricât de nefericită ar fi povestea cu asasinatul (o să mă ierţi pentru această ipocrizie, dragul meu Brutus), nu puţini cred că la baza lui au stat considerente dezinteresate şi patriotice. Nu a dat nici un semn cum că l-ar mâhni această idee. Cred că e întru câtva impresionat de mine şi că ar putea fi convins să treacă de partea noastră dacă tratez problema cu destulă atenţie.

E un băieţandru, şi încă unul destul de nechibzuit. Nu are habar ce înseamnă politica şi nici n-ar avea de unde. Nu e mânat nici de onoare, nici de ambiţie, ci mai degrabă de o afecţiune blândă faţă de cineva pe care şi l-ar fi dorit ca tată. Iar prietenii lui sunt interesaţi doar de avantajele pe care le pot obţine rămânând în graţiile lui. Aşadar, nu reprezintă, cred eu, nici un pericol pentru noi.

Pe de altă parte, am putea întoarce situaţia în avantajul nostru. Pentru că e îndreptăţit la numele lui Cezar şi (dacă o poate strânge) la averea lui. Cu siguranţă vor fi unii care îl vor urma doar pentru numele pe care şi l-a luat. Alţii, veteranii şi servitorii, îl vor urma pentru că şi-l amintesc pe cel ce i-a dat numele şi mai sunt unii care îl vor urma dintr-un moft sau din cauza

confuziei generale. Dar e important să reţinem că noi nu vom fi pierdut pe nimeni dintre ai noştri, căci cei care îl vor urma pe el sunt aceiaşi care altminteri l-ar fi urmat pe Antonius! Dacă îl convingem de justeţea cauzei noastre, ne vom dubla victoria. În cel mai rău caz vom slăbi tabăra lui Antonius şi asta ar fi deja o victorie în sine. Ne vom folosi de băiat şi apoi îl vom da la o parte, iar atunci stirpea tiranului se va fi stins.

E uşor să înţelegi de ce nu pot vorbi pe faţă despre lucrurile astea cu Marcius Philippus. Cu toate că ne e prieten, situaţia lui e una delicată. În definitiv, e însurat cu mama băiatului şi nici un bărbat nu e pe de-a-ntregul străin de slăbiciunile care se nasc uneori din obligaţiile conjugale. În plus, nu e îndeajuns de important ca să ne încredem în el în toate privinţele.

Poţi păstra scrisoarea aceasta pentru vremuri mai puţin periculoase, dar, te rog, nu-i trimite o copie prietenului nostru Atticus. Date fiind admiraţia pe care mi-o poartă şi mândria de a-mi fi prieten, arată tuturor scrisorile mele, chiar dacă nu le face publice de-a dreptul. Iar informaţiile cuprinse aici nu ar trebui cunoscute de toată lumea până când viitorul nu îmi va dovedi justeţea observaţiilor.

Un post-scriptum: târfa egipteană a lui Cezar, Cleopatra, a fugit din Roma, nu ştiu dacă de teamă

pentru viaţa ei sau de disperare, când a văzut ce s-a ales de ambiţiile ei. Bine că am scăpat de ea. Octavius se duce la Roma ca să-şi ceară moştenirea şi merge în deplină siguranţă. Cu greu mi-am stăpânit furia şi durerea când am auzit asta din gura lui, căci flăcăiandrul ăsta şi mitocanii lui de prieteni pot merge la Roma fără nici un risc, pe când tu, eroul meu de la Idele lui Marte, şi Cassius al nostru sunteţi nevoiţi să vă ascundeţi ca animalele urmărite de vânători dincolo de zidurile oraşului pe care chiar voi l-aţi eliberat.

VI. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Marcus Iunius Brutus (44 î.Hr.)

Doar câteva rânduri. Al nostru e – nu am nici o îndoială. S-a dus la Roma şi a vorbit cu poporul, dar numai ca să-şi ceară moştenirea. Înţeleg că nu vă vorbeşte de rău nici pe tine, nici pe Cassius, nici pe vreunul dintre ceilalţi. Îl elogiază pe Cezar cu maximă moderaţie şi vrea să se ştie că acceptă moştenirea sa din datorie şi numele din respect, dar că are de gând să se retragă din viaţa publică odată rezolvate chestiunile curente. Putem oare să-l credem? Trebuie, trebuie! O să-i fac curte când mă întorc la Roma, pentru că numele lui ar putea încă să ne fie de folos.

VII. Scrisoare de la Marcus Antonius către Caius Sentius Tavus, comandant militar al Macedoniei (44 î.Hr.)

Sentius, bufon ticălos ce eşti, Antonius îţi trimite salutările lui şi un raport cu privire la ultimele nimicuri – ca să vezi cu ce fel de lucruri am de-a face zilnic acum, când povara administraţiei e pe umerii mei. Nu ştiu cum a suportat-o Cezar zi după zi. A fost un om bizar.

Ieri a trecut pe la mine ticălosul ăla spălăcit de Octavius. E în Roma de vreo săptămână. Se poartă ca o văduvă îndoliată, îşi spune Cezar şi tot felul de alte bazaconii. Se pare că Cneus şi Lucius, fraţii mei idioţi, i-au permis, fără să mă consulte, să se adreseze mulţimii în forum, cu condiţia să-i asigure că nu va ţine un discurs politic. Ai auzit tu vreodată un discurs care să nu fie politic? Mă rog, cel puţin nu a încercat să-i stârnească, aşa că nu e pe de-a-ntregul netot. S-a ales cu ceva compasiune din partea poporului, de asta sunt convins, dar cam atâta tot.

Însă chiar dacă nu e pe de-a-ntregul netot, în parte tot e, pentru că îşi dă nişte aere care arată de-a dreptul neobrăzare din partea unui băiat ca el, mai ales când bunicul lui a fost un hoţ şi singurul nume mai acătării pe care-l poartă e luat cu împrumut. A venit la mine acasă pe la mijlocul dimineţii, fără să se fi anunţat, când vreo

alte şase persoane aşteptau deja, însoţit de trei inşi din alaiul lui, de-ai fi zis că e cine ştie ce demnitar venit împreună cu lictorii. Presupun că şi-a imaginat că o să las totul baltă şi o să dau fuga să-l văd, ceea ce, evident, nu am făcut. I-am spus secretarului meu să-l informeze că trebuie să-şi aştepte rândul. În parte mă aşteptam şi în parte îmi doream să plece. Dar nu a plecat, aşa că l-am lăsat să aştepte până aproape de prânz şi în cele din urmă l-am primit.

Trebuie să recunosc că, în ciuda jocului pe care l-am jucat cu el, eram puţin curios. Nu-l mai văzusem decât de două ori până atunci: o dată în urmă cu şase sau şapte ani, când avea doisprezece ani şi Cezar l-a lăsat să citească panegiricul la funeraliile bunicii Iulia, şi încă o dată, acum doi ani, la marşul triumfal al lui Cezar după întoarcerea din Africa, când eu am mers în car împreună cu Cezar şi băiatul venea în urma noastră. La un moment dat Cezar mi-a vorbit foarte mult despre el şi m-am întrebat dacă mi-a scăpat mie ceva.

Ei bine, nu mi-a scăpat nimic. Nu o să înţeleg niciodată cum a putut „marele” Cezar să-l numească pe băiatul ăsta moştenitorul numelui, puterii şi averii lui. Jur pe toţi zeii că, dacă testamentul n-ar fi fost primit şi înregistrat mai întâi la Templul Virginelor Vestale, aş fi riscat să-l modific cu mâna mea.

Nu cred că m-ar fi enervat atât de tare dacă şi-ar fi lăsat aerele în anticameră şi ar fi intrat în biroul meu ca oricine altcineva. Dar nu. El a intrat flancat de cei trei prieteni ai lui, pe care mi i-a şi prezentat, de parcă aş fi dat doi bani pe vreunul dintre ei. Mi s-a adresat cu politeţea cuvenită, după care a aşteptat să spun ceva. L-am privit multă vreme fără să vorbesc. Un lucru trebuie spus despre el: nu se pierde cu firea. Nu a cedat, nu a spus nimic şi nici măcar nu mi-am putut da seama dacă e furios că l-am lăsat să aştepte. Aşa că în final am spus:

— Aşadar, ce doreşti?

Nici măcar atunci nu a clipit. A spus:

— Am venit să-ţi prezint omagiile, căci ai fost prietenul tatălui meu, şi să te întreb care ar fi paşii ce trebuie urmaţi ca să i se respecte testamentul,

— *Unchiul* tău, am spus eu, şi-a lăsat treburile în neorânduială. Te-aş sfătui să nu aştepţi la Roma până ce vor fi puse în ordine.

Nu mi-a răspuns nimic. Ascultă la mine, Sentius, băiatul ăsta are ceva care mă scoate din sărite. Nu reuşesc să-mi păstrez calmul în preajma lui. Am spus:

— Te-aş mai sfătui ceva: să nu-i foloseşti numele chiar aşa de slobod, de parcă ar fi al tău. Nu e al tău, cum bine ştii, şi nici nu va fi până când adopţia nu va fi confirmată de Senat.

A încuviinţat în tăcere.

— Îţi sunt recunoscător pentru sfat. Îi folosesc numele în semn de respect, nu din ambiţie. Dar, lăsând la o parte problema numelui meu şi chiar şi partea mea de moştenire, mai rămâne problemă donaţiei pe care Cezar le-a făcut-o cetăţenilor. Consider că, dată fiind starea lor de spirit...

I-am râs în faţă.

— Băiete, am spus, ăsta e *ultimul* sfat pe care ţi-l mai dau în dimineaţa asta. De ce nu te duci tu înapoi la Apollonia şi la cărţile tale? Eşti mult mai în siguranţă acolo. O să mă ocup eu de afacerile unchiului tău aşa cum ştiu şi aşa cum mi-o permite timpul.

E imposibil să-l insulţi. Mi-a aruncat un zâmbet din acela meschin şi rece şi a spus:

— Sunt încântat să aflu că afacerile tatălui meu se află pe astfel de mâini.

M-am ridicat de la masă şi l-am bătut uşor pe umăr.

— Bun băiat, am spus. Şi-acum, flăcăi, ar fi bine s-o luaţi din loc. Mă aşteaptă o după-amiază plină.

Şi cu asta am terminat. Cred că ştie cum stă şi nu îmi închipui că o să-şi facă planuri prea ambiţioase. E un tip pompos şi insignifiant şi chiar n-ar conta deloc dacă n-ar avea un oarecare drept să folosească *numele* acela. Asta în sine n-o să-l ajute prea mult, dar s-a dovedit sâcâitor.

Ajunge cu asta. Vino la Roma, Sentius, şi îţi promit că n-o să spun o vorbă despre politică. O să vedem un mim acasă la Amelia (unde, graţie permisiunii speciale a unui consul pe care nu-l voi numi aici, actriţele au voie să joace fără să fie stingherite de veşminte), o să bem vin până nu mai putem şi o să ne întrecem în faţa fetelor, ca să vedem care din noi e mai bărbat.

Dar crede-mă că mi-aş dori ca micul bastard să plece din Roma cu tot cu prietenii lui.

VIII. Quintus Salvidienus Rufus, însemnări de jurnal (44 î.Hr.)

L-am văzut pe Antonius. Temători: enormă, sarcina pe care ne-am asumat-o. E împotriva noastră, clar: n-o să se dea în lături de la nimic ca să ne oprească. Inteligent. Ne-a făcut conştienţi de vârsta noastră fragedă.

Totuşi ce om impresionant. Vanitos, dar fără s-o ascundă. Toga albă ca spuma (braţele bronzate şi musculoase îi luceau în contrast cu ea), cu banda purpurie bordată delicat cu fir de aur. La fel de masiv ca Agrippa, dar cu mişcări de pisică, nu de taur. Oasele mari, faţa smeadă şi arătoasă, minuscule cicatrici albe ici şi colo, nasul subţire, ca al celor din sud, cu semnele unei fracturi vechi, buzele pline, cu colţurile ridicate, ochii mari, căprui şi blânzi, dar care aruncă fulgere la

mânie, vocea tunătoare, cât să te copleşească cu afecţiune sau cu forţă.

Mecena şi Agrippa – furioşi, fiecare în felul lui. Mecena, implacabil, rece (când e serios, renunţă la orice afectare şi până şi trupul pare că i se împietreşte), nu vede nici o posibilitate de conciliere şi nici nu vrea aşa ceva. Agrippa, de obicei atât de impasibil, tremură de furie, e roşu la faţă, stă cu pumnii lui uriaşi încleştaţi. Dar Octavius (acum trebuie să-i spunem Cezar în public) pare dubios de binedispus, nu s-a enervat deloc. Zâmbeşte, vorbeşte cu însufleţire, chiar râde. (E prima dată când râde de la moartea lui Cezar.) În cel mai dificil moment al vieţii lui, pare complet lipsit de griji. Oare aşa era şi unchiul lui în faţa primejdiei? Am auzit nişte istorisiri.

Octavius nu vrea să vorbească despre cele petrecute azi-dimineaţă. De obicei ne facem baia într-unul din locurile publice, dar astăzi mergem la casa lui Octavius de pe deal. Nu vrea să vorbim cu alţii despre felul cum au mers lucrurile până nu discutăm între noi, spune el. Ne jucăm o vreme cu mingea. (Notă: Agrippa şi Mecena sunt aşa de furioşi, că joacă prost, scapă mingea, aruncă neatent etc. Octavius joacă netulburat, râzând, cu îndemânare şi graţie. Mă molipsesc şi eu de la el şi dansăm în jurul celorlalţi doi până când nu mai ştiu dacă

sunt furioşi pe Antonius sau pe noi.) Mecena azvârle mingea cât colo şi strigă la Octavius:

— Neghiobule! Nu pricepi cu ce ne confruntăm?

Octavius se opreşte din ţopăială, încearcă să arate că regretă, râde din nou, se apropie de el şi de Agrippa, îi ia de după umeri. Spune:

— Îmi pare rău, dar nu pot să nu mă gândesc ce teatru am jucat de dimineaţă cu Antonius.

Agrippa spune:

— N-a fost nici un teatru. Omul era cât se poate de serios.

Octavius, zâmbind în continuare:

— Sigur că era serios, dar nu înţelegeţi? Se teme de noi. Se teme de noi mai mult decât ne temem noi de el şi nici nu o ştie. Nici măcar nu are habar. Asta e poanta.

Dau să clatin din cap, dar Agrippa şi Mecena se uită la Octavius cu nişte priviri stranii. Tăcere lungă. Mecena încuviinţează din cap, faţa i se relaxează. Ridică din umeri cu vechea lui afectare şi spune într-o doară, prefăcându-se enervat:

— Bine, bine, dacă vrei să faci pe *preotul* şi să ghiceşti ce e în inimile oamenilor…

Ridică iar din umeri.

Mergem la baie. O să cinăm şi o să discutăm mai târziu.

Suntem de aceeaşi părere: fără acţiuni pripite. Vorbim despre Antonius, conştienţi că el este obstacolul din calea noastră. Agrippa îl consideră sursa puterii. Dar cum să ajungem la ea? Singuri nu avem tăria să o smulgem din mâinile lui, chiar dacă am îndrăzni aşa ceva. Trebuie să-l facem să ne ia cumva în seamă: acesta va fi primul nostru avantaj mărunt. E prea periculos să strângem acum o armată. Poziţia lui Antonius în toată povestea e prea ambiguă. Vrea la fel de mult ca noi să răzbune crima comisă? Îşi doreşte numai puterea? E posibil chiar să fi fost şi el unul dintre conspiratori. În Senat a sprijinit o decizie prin care ucigaşii au fost iertaţi şi i-a dat o provincie lui Brutus.

Mecena îl consideră un om foarte puternic şi foarte hotărât să acţioneze, dar incapabil să înţeleagă scopul acţiunii.

— Unelteşte, nu face planuri, spune Mecena.

În afară de cazul în care îşi poate identifica duşmanii, Antonius nu o să facă nici o mişcare. Dar trebuie provocat să facă o mişcare, altfel suntem blocaţi. Problemă: cum îl provocăm să facă o mişcare fără să devină conştient că se teme de noi.

Vorbesc cu oarecare ezitare. Oare mă vor considera prea timid? Spun că eu îl cred pe Antonius dedicat

aceloraşi cauze ca şi noi. Puternic, are sprijinul legiunilor etc. Prieten cu Cezar. Lipsa lui de politeţe faţă de noi nu e scuzabilă, dar e de înţeles. Să aşteptăm. Să-l convingem de loialitatea noastră. Să ne oferim serviciile. Să colaborăm cu el, să-l convingem să-şi folosească puterea în scopurile pe care le-am discutat.

Octavius spune încet:

— Nu am încredere în el pentru că, în parte, nici el nu are încredere în sine. Dacă am merge noi la el, ar însemna să ne ataşăm prea tare de traseul lui şi nici Antonius, nici noi nu ştim prea sigur unde îl va duce acesta. Dacă vrem să ne păstrăm libertatea de a face ce trebuie să facem, va trebui să-l determinăm să vină el la noi.

Discuţiile continuă. Se prefigurează un plan. Octavius urmează să se adreseze poporului – ici şi colo, unor grupuri mici, nimic oficial. Octavius spune:

— Antonius s-a convins că suntem inofensivi şi e în avantajul nostru să continue să se amăgească astfel.

Aşa că nu vom spune nimic care să inflameze spiritele – dar ne vom întreba în gura mare cum de ucigaşii nu au fost pedepsiţi, cum de donaţia lui Cezar către popor nu a fost pusă în fapt, de ce Roma a uitat atât de repede.

Şi apoi un discurs oficial către cetăţeni, în care Octavius anunţă că Antonius nu poate (nu vrea?) să le

dea banii cuveniţi şi că Octavius însuşi le va plăti din propriul buzunar ceea ce le-a promis Cezar.

Alte discuţii. Agrippa spune că Octavius îşi va risipi averea dacă Antonius nu dă drumul banilor şi că, dacă ne va trebui o armată, vom fi neputincioşi. Octavius îi răspunde că, fără bunăvoinţa poporului, orice armată va fi oricum inutilă, că ne vom cumpăra puterea fără să dăm impresia că ne dorim puterea şi că Antonius va fi silit să facă o mişcare, într-un fel sau altul.

S-a decis. Mecena va schiţa discursul, Octavius îl va definitiva, mâine începem. Octavius îi spune lui Mecena:

— Şi nu uita, prietene: trebuie să fie un discurs simplu, nu un poem. Oricum, sunt sigur că va trebui să descâlcesc proza ta inimitabil de labirintică.

Se înşală. Marcus Antonius nu se teme nici de noi, nici de nimeni altcineva.

IX. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (13 î.Hr.)

Cu câţiva ani în urmă prietenul meu Horaţiu mi-a descris modul în care îşi elabora poemele. Băuserăm nişte vin şi stăteam de vorbă serios şi cred că descrierea pe care a făcut-o atunci e mai corectă decât cea inclusă recent în aşa-numita *Scrisoare către pisoni*, un poem

despre arta poetică de care, trebuie să recunosc, nu sunt tocmai încântat. Mi-a spus:

— Mă hotărăsc să scriu un poem atunci când mă împinge un sentiment foarte puternic – dar aştept până când sentimentul capătă forţă şi devine hotărâre. Atunci concep un final cât se poate de simplu spre care ar putea conduce acel sentiment, deşi adesea nu-mi dau seama cum ar putea-o face. Iar apoi îmi compun poemul, folosind orice mijloace am la dispoziţie. Împrumut de la alţii dacă trebuie – nu contează. Inventez dacă trebuie – nu contează. Folosesc limbajul pe care îl cunosc şi mă păstrez între limitele lui. Dar ideea e următoarea: finalul pe care îl descopăr la sfârşit nu e finalul pe care l-am gândit la început. Pentru că fiecare soluţie presupune noi alegeri şi fiecare alegere făcută naşte noi probleme, pentru care trebuie găsite soluţii şi aşa mai departe. În sufletul lui, poetul e mereu surprins să vadă în ce direcţie o ia poemul său.

La conversaţia aceasta m-am gândit azi-dimineaţă, când m-am aşezat să-ţi scriu încă o dată despre zilele acelea de la început, şi mi-am dat seama că descrierea lui Horaţiu despre conceperea unui poem are nişte asemănări izbitoare cu felul în care încercam noi să ne desluşim destinele în lume (cu toate că dacă Horaţiu ar auzi aşa ceva, cu siguranţă s-ar încrunta cu asprime şi ar

spune că e o aiureală, că atunci când elaborezi un poem, descoperi un subiect, rânduieşti subiectul cum se cuvine, te joci cu figurile de stil, alegi măsura cea mai potrivită cu înţelesul cuvintelor şi aşa mai departe).

Căci sentimentul nostru – sau mai degrabă al lui Octavius, care ne-a captivat şi pe noi, cum îl captivează un poem pe cititor – a fost provocat de incredibila ucidere a lui Iulius Cezar, un eveniment care părea din ce în ce mai mult să fi distrus pur şi simplu lumea, iar finalul pe care îl concepeam era răzbunarea împotriva ucigaşilor, de dragul onoarei noastre şi a statului. Totul era extrem de simplu – sau cel puţin aşa părea. Dar zeii lumii şi zeii poeziei sunt într-adevăr înţelepţi, căci nu de puţine ori ne-au salvat de finalurile la care credeam că ne străduim să ajungem!

Dragul meu Liviu, nu vreau să mă port de parcă aş fi tatăl tău, dar tu nici măcar nu ai venit la Roma decât după ce Împăratul nostru şi-a împlinit destinul şi a devenit stăpânul lumii. Lasă-mă să-ţi povestesc câte ceva din zilele acelea, ca să poţi reconstitui, după atâţia ani, haosul ce ne-a întâmpinat la Roma.

Cezar era mort – prin „voinţa poporului”, spuneau ucigaşii săi, şi totuşi ucigaşii au fost nevoiţi să se baricadeze în Capitoliu ca să se apere tocmai de poporul care „comandase” asasinatul. Două zile mai târziu,

Senatul le-a mulţumit asasinilor şi tot atunci a aprobat şi a transformat în legi tocmai edictele pe care le propusese Cezar şi din pricina cărora fusese ucis. Oricât de cumplită fusese fapta, conspiratorii acţionaseră cu forţă şi curaj, dar apoi s-au împrăştiat ca nişte femei speriate după ce făcuseră primul pas. Antonius, prieten al lui Cezar, a stârnit poporul împotriva asasinilor – şi totuşi în seara dinaintea Idelor lui Marte îi avusese invitaţi la cină pe ucigaşi, a fost văzut stând de vorbă prieteneşte cu unul dintre ei (Trebonius) chiar în momentul crimei şi a cinat din nou cu aceiaşi bărbaţi două zile mai târziu! A stârnit din nou cetăţenii Romei să prade şi să incendieze, în semn de protest faţă de crimă, iar apoi a aprobat arestarea şi executarea lor pentru fărădelegea comisă. A decis ca testamentul lui Cezar să fie citit în public şi apoi s-a opus din toate puterile punerii lui în practică.

Înainte de orice, ştiam că nu ne putem încrede în Antonius şi ştiam că e un adversar redutabil – nu pentru că era abil şi viclean, ci pentru că avea putere, dar era necugetat şi pripit. Căci, în ciuda respectului sentimental pe care i-l poartă acum o parte din tineret, nu era un om foarte inteligent. Nu urmărea nici un scop dincolo de voia lui de moment şi nici nu era extraordinar de viteaz. Nici măcar propria sinucidere nu a înfăptuit-o cum trebuie şi

a făcut-o mult după ce situaţia devenise disperată, astfel încât era deja prea târziu ca s-o mai poată face cu demnitate.

Cum te opui unui adversar iraţional şi imprevizibil – şi care totuşi, printr-o energie animalică şi un joc al circumstanţelor, a ajuns să deţină o putere înfricoşătoare? (Privind în urmă, mi se pare straniu cum dintr-odată l-am perceput drept inamicul nostru pe Antonius şi nu Senatul, cu toate că cei mai evidenţi duşmani ai noştri erau acolo. Cred că am simţit instinctiv că dacă un cârpaci ca Antonius îi poate controla, n-ar trebui să avem nici noi mari probleme cu el când va veni vremea.) Eu nu ştiu cum i te opui tu, ştiu doar ce am făcut noi. Stai să-ţi povestesc.

Îl întâlniserăm pe Antonius şi ne expediase cu brutalitate. Era cel mai puternic personaj din Roma, iar noi nu aveam nimic, doar un nume. Am stabilit că prima noastră necesitate era să obţinem recunoaşterea lui. Nu reuşiserăm asta prin oferte de prietenie, aşadar trebuia să încercăm varianta ostilă.

Mai întâi am discutat – cu duşmani de-ai lui Antonius, dar şi cu prieteni de-ai lui. Sau mai degrabă am pus întrebări nevinovate, ca şi cum încercam să pricepem evenimentele curente. Când credeau ei că Antonius îşi va îndrepta atenţia asupra testamentului lui Cezar? Unde

erau tiranicizii – Brutus, Cassius şi ceilalţi? Trecuse Antonius de partea republicanilor, sau era încă loial taberei poporului, cea a lui Cezar? Lucruri de genul acesta. Şi am avut grijă să ne asigurăm că aceste conversaţii ajung la urechile lui Antonius.

La început nu a existat nici o recţie din partea lui. Am persistat. Şi apoi, într-un final, am auzit relatări despre enervarea lui. Au început să circule variante repovestite ale insultelor pe care i le-a aruncat lui Octavius. Zvonuri şi acuzaţii la adresa lui Octavius se răspândeau din om în om. Iar atunci am făcut mişcarea care trebuia să-l scoată din bârlog.

Octavius redactase, cu ceva ajutor din partea mea, un discurs (s-ar putea să mai am o copie printre documentele mele; dacă secretarul meu reuşeşte să-i dea de urmă, ţi-o trimit) în care anunţa îndurerat poporul că, în ciuda testamentului, Antonius refuza să-i pună la dispoziţie averea lui Cezar, dar că el (Octavius), întrucât luase numele lui Cezar, avea de gând să îndeplinească obligaţiile asumate de Cezar şi că donaţia avea să fie plătită din propriul lui buzunar. Discursul a fost ţinut. Nu conţinea de fapt nimic de natură să inflameze, tonul general era unul de durere, regret şi uimire nevinovată.

Dar Antonius a acţionat pripit, aşa cum speram că o să se întâmple. A introdus imediat în Senat o lege care

să împiedice adopţia legală a lui Octavius, s-a aliat cu Dolabella, care în acel moment împărţea cu el funcţia de consul şi fusese un apropiat al conspiratorilor, s-a asigurat de sprijinul lui Marcus Emilius Lepidus, care fugise din Roma imediat după asasinat şi se alăturase legiunii sale din Galia, şi a lansat ameninţări directe împotriva lui Octavius.

Acum tu trebuie să înţelegi că poziţia multora dintre soldaţi şi cetăţeni era extrem de delicată – sau cel puţin aşa li se părea lor. Cei bogaţi şi puternici erau, aproape fără excepţie, împotriva lui Iulius Cezar şi, astfel, împotriva lui Octavius. Soldaţii şi cetăţenii din clasa de mijloc, aproape fără excepţie, îl iubeau pe Iulius Cezar şi, în consecinţă, erau de partea lui Octavius, doar că totuşi ştiau că Marcus Antonius fusese prietenul lui Cezar. Iar acum erau martorii unei confruntări ce părea a fi o luptă nimicitoare între singurele două persoane care puteau să le ia apărarea în faţa bogătaşilor şi a aristocraţilor.

Astfel s-a întâmplat că Agrippa, care cunoştea mai bine decât oricare dintre noi viaţa, limbajul şi gândirea soldaţilor, a mers la acei ofiţeri mărunţi, centurioni şi soldaţi de rând despre care ştia că sunt veterani din felurite campanii şi prieteni de-ai lui Cezar şi i-a implorat să-şi folosească autoritatea şi loialitatea ca să potolească disputa care se înteţise inutil între Marcus Antonius şi

Octavius (căruia în faţa lor îi spunea Cezar). Încredinţaţi de iubirea lui Octavius şi convinşi că Antonius nu va vedea în eforturile lor o rebeliune sau o lipsă de loialitate, aceştia au acţionat.

Au fost convinşi (câteva sute dintre ei, cred) să mărşăluiască mai întâi spre casa lui Octavius de pe deal. Era important să meargă prima dată acolo, o să vezi de ce. Octavius s-a prefăcut surprins, le-a ascultat rugăminţile de a rămâne prieten cu Antonius şi le-a ţinut un scurt discurs, în care îl ierta pe Antonius pentru insultele aduse şi accepta să repare ruptura dintre ei doi. Să fii convins că ne-am asigurat că Antonius a fost informat despre această solie. Dacă ar fi pornit spre casa lui fără avertisment, ar fi putut foarte uşor să le înţeleagă greşit intenţiile şi să creadă că sunt stârniţi împotriva lui, drept răzbunare pentru ameninţările cu moartea la adresa lui Octavius.

Însă ştia că vin şi am încercat adesea să-mi imaginez cu ce furie îi va fi aşteptat în vila uriaşă în care cândva locuise Pompeius şi pe care Antonius şi-o însuşise după moartea lui Cezar. Căci Antonius ştia că nu are altă opţiune decât să aştepte şi s-ar putea ca atunci să-i fi licărit în minte ce curs urma să ia viaţa lui.

La îndemnul lui Agrippa, veteranii au insistat ca Octavius să vină cu ei – ceea ce el a şi făcut, dar a

refuzat un loc de frunte şi a mers, cu escortă, în urma mulţimii. Trebuie să spun că Antonius s-a purtat destul de bine când am intrat în curtea lui. Unul dintre veterani l-a salutat, el a ieşit şi i-a salutat, la rândul lui, militărește, apoi a ascultat discursul care fusese rostit şi în faţa lui Octavius – cu toate că a fost un pic cam tăios şi încruntat când a consimţit la reconciliere. Apoi a fost adus în faţă Octavius. Acesta l-a salutat pe Antonius, care i-a răspuns la salut, iar veteranii au ovaţionat. Nu am zăbovit, dar eu eram foarte aproape de ei doi când s-au apropiat unul de altul şi nimic nu-mi va şterge convingerea că pe faţa lui Antonius a apărut un mic zâmbet, ranchiunos, dar admirativ, atunci când şi-au dat mâna.

Aşadar, acesta a fost primul dram de putere pe care l-am căpătat. Şi de la el am pornit.

Mă cuprinde oboseala, dragul meu Liviu. Îţi voi mai scrie în curând, când sănătatea mi-o va permite. Căci mai sunt multe de spus.

Post-scriptum: sunt convins că vei folosi cu discreţie ceea ce ţi-am spus.

X. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Marcus Iunius Brutus (septembrie 44 î.Hr.)

Evenimentele din ultimele luni m-au adus la disperare. Octavius se ceartă cu Antonius – nutresc speranţe. Se reconciliază, sunt văzuţi împreună – mă tem. Se ceartă din nou, circulă zvonuri despre comploturi – sunt nedumerit. Îşi rezolvă iarăşi disputele – şi mă părăseşte orice bucurie. Ce înseamnă toate acestea? Ştie vreunul dintre ei ce urmăreşte? Între timp certurile şi împăcările lor ţin toată Roma într-o stare de agitaţie şi păstrează asasinarea tiranului vie în minţile tuturor. Şi toate astea fac ca puterea şi popularitatea lui Octavius să crească întruna. Uneori aproape că îmi vine să cred că, poate, l-am judecat greşit pe băiat – după care sunt încredinţat că numai circumstanţele îl fac să pară mai capabil decât este. Nu ştiu. E prea tulbure totul.

Mi s-a părut necesar să iau cuvântul în Senat împotriva lui Antonius, cu toate că asta s-ar putea să mă fi pus întru câtva în pericol. Octavius mă asigură de sprijinul lui ori de câte ori discutăm în particular, dar în public nu spune nimic. În orice caz, acum Antonius ştie că sunt duşmanul lui de moarte. M-a ameninţat că o să-mi facă atâta rău, încât nu am mai îndrăznit să mă adresez a doua oară Senatului, dar poziţia mea va fi făcută publică şi va fi cunoscută de toţi.

XI. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Marcus Iunius Brutus (octombrie 44 î.Hr.)

Nesăbuinţă! Nesăbuinţă! Antonius a mobilizat legiunile din Macedonia şi merge să li se alăture la Brindisi. Octavius îi înrolează în Campania pe veteranii lăsaţi la vatră din legiunile lui Cezar. Antonius intenţionează să pornească spre Galia împotriva prietenului nostru Decimus, chipurile ca să răzbune asasinatul, dar în realitate ca să-şi întărească puterea dobândind legiunile din Galia. Se zvoneşte că o să treacă în marş prin Roma, ca să-şi etaleze puterea în faţa lui Octavius. Oare o să avem iar război în Italia? Ne putem pune cauza în mâinile unui băiat atât de tânăr şi cu numele de Cezar (cum îşi zice)? O, Brutus! Unde eşti când Roma are nevoie de tine?

XII. Ordin consular către Caius Sentius Tavus, comandant militar al Macedoniei, la Apollonia, însoţit de scrisoare (august 44 î.Hr.)

Prin autoritatea lui Marcus Antonius, consul al Senatului Romei, guvernator al Macedoniei, pontif al Colegiului Lupercaliilor şi comandant-şef al legiunilor din Macedonia, Caius Sentius Tavus este desemnat să le ordone ofiţerilor superiori ai legiunilor din Macedonia să-şi mobilizeze forţele pentru pregătirea unei traversări

spre Brindisi, să efectueze această traversare imediat ce se poate face acest lucru şi să ţină legiunile la Brindisi până la sosirea comandantului lor suprem.

Sentius, asta e foarte important. A petrecut o parte din anul trecut la Apollonia. S-ar putea să se fi împrietenit cu unii dintre ofiţeri. *Cercetează problema cu maximă atenţie.* Dacă există unii care par să încline în favoarea lui, transferă-i imediat din legiune sau scapă de ei în alt fel. Dar scapă de ei.

XIII. Informaţii calomnioase distribuite în rândul legiunilor din Macedonia, la Brindisi (44 î.Hr.)

Către simpatizanţii ucisului Cezar:

Porniţi la luptă împotriva lui Decimus Brutus Albinus în Galia sau împotriva fiului lui Cezar la Roma?

Întrebaţi-l pe Marcus Antonius.

Aţi fost mobilizaţi ca să-i distrugeţi pe inamicii liderului vostru mort sau ca să-i apăraţi pe asasinii lui?

Întrebaţi-l pe Marcus Antonius.

Unde este testamentul răposatului Cezar, prin care a lăsat fiecărui cetăţean al Romei câte trei sute de monede de argint?

Întrebaţi-l pe Marcus Antonius.

Ucigaşii lui Cezar şi cei care au uneltit împotriva lui sunt liberi graţie unui act al Senatului, la care Marcus Antonius a consimţit.

Criminalul Caius Cassius Longinus a primit funcţia de guvernator al Siriei de la Marcus Antonius.

Criminalul Marcus Iunius Brutus a primit funcţia de guvernator al Cretei de la Marcus Antonius.

Printre atâţia duşmani, unde sunt prietenii ucisului Cezar?

Fiul lui Cezar face apel la voi.

XIV. Ordin de execuţie, la Brindisi (44 î.Hr.)

Către Caius Sentius Tavus, comandant militar al Macedoniei

De la Marcus Antonius, comandant-şef al legiunilor.

Subiect: Acţiuni cu caracter de trădare în Legiunea a IV-a şi Legiunea Marţiană

Următorii ofiţeri vor fi aduşi la cartierul general al comandantului-şef al legiunilor în zori, în cea de-a douăsprezecea zi din noiembrie.

P. Lucius Cn. Servius

Sex. Portius M. Flavius

C. Titius A. Marius

La ora şi în ziua indicate aceste persoane vor fi executate prin decapitare. În plus, vor fi aleşi prin tragere la sorţi cincisprezece soldaţi din fiecare dintre cele douăzeci de cohorte ale Legiunilor a IV-a şi Marţiană, care vor fi executaţi împreună cu ofiţerii în aceeaşi manieră.

Tuturor ofiţerilor şi soldaţilor din toate legiunile din Macedonia li se ordonă să fie prezenţi şi să asiste la execuţie.

XV. Faptele lui Cezar Augustus (14 d.Hr.)

La vârsta de nouăsprezece ani, din proprie iniţiativă şi pe propria mea cheltuială, am adunat o armată cu sprijinul căreia am redat libertatea Republicii, care fusese oprimată de tirania discordiei.

3

I. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (13 î.Hr.)

Dragul şi vechiul meu prieten, aceste scrisori pe care mi le ceri – nici n-aş fi bănuit cum mă vor purta în trecut, spre zile demult apuse, şi prin ce vârtej de emoţii va trebui să trec în această călătorie! Acum, în aceşti ani lipsiţi de evenimente, după ce m-am retras din viaţa

publică, pe măsură ce timpul ce-l mai am de petrecut pe această lume se apropie de sfârşit, zilele par să se scurgă necuviincios de repede şi numai trecutul este real, astfel că mă întorc la el ca şi cum aş renaşte, cum spune Pitagora, în alt timp şi în alt trup.

Atâtea lucruri mi se învălmăşesc în minte – neorânduiala acelor zile! Pot oare să desluşesc ceva din ele, chiar şi pentru tine, care ştii mai multe despre istoria lumii noastre decât orice alt muritor? Mă consolez cu convingerea că tu vei înţelege ceva din tot ce-ţi povestesc, chiar dacă eu nu o pot face.

Marcus Antonius s-a dus la Brindisi ca să se întâlnească cu legiunile din Macedonia pe care le convocase şi am ştiut că trebuie să ne mişcăm şi noi. Bani nu aveam. Octavius îşi risipise averea şi îşi vânduse multe dintre proprietăţi ca să achite donaţia lui Iulius către popor. Autoritate nu aveam: potrivit legii, timp de zece ani Octavius nu putea deveni nici măcar membru al Senatului şi desigur că Antonius blocase orice privilegiu special pe care i l-ar fi putut acorda Senatul. Nici putere nu aveam: doar câteva sute dintre veteranii din Roma ai armatei lui Cezar se declaraseră fără echivoc de partea noastră. Aveam un nume şi forţa hotărârii noastre.

Aşa că Octavius şi Agrippa au pornit imediat spre sud, către fermele de pe coasta Campaniei, unde Cezar îi

împroprietărise pe mulţi dintre veterani. Ştiam că Antonius le oferea recruţilor recompense. Noi am oferit de cinci ori mai mult. Am promis bani pe care nu-i aveam. A fost un pariu disperat, dar necesar. Eu am rămas în Roma şi am compus scrisori care aveau să fie distribuite în rândul legiunilor din Macedonia, aflate oficial sub comanda lui Antonius. Aveam deja unele promisiuni de la cei de acolo şi aveam motive să credem că unii vor dezerta şi vor trece de partea noastră dacă împrejurările se vor dovedi favorabile. Aşa cum ştii, scrisorile nu au rămas fără efect – deşi nu a fost tocmai cel pe care l-am anticipat.

Căci atunci Antonius a făcut prima dintre numeroasele lui greşeli grave ce au urmat. Din pricina anumitor şovăieli din partea a două legiuni – a IV-a Macedoneană şi Marţiana, cred – a pus să fie omorâţi vreo trei sute de ofiţeri şi soldaţi. Sunt sigur că această decizie a acţionat în folosul nostru mai mult decât scrisorile. În timpul marşului spre Roma aceste două legiuni şi-au schimbat pur şi simplu traseul spre Alba Longa şi i-au trimis vorbă lui Octavius că sunt dispuse să împărtăşească soarta noastră. Nu cruzimea faptelor lui Antonius i-a revoltat, cred eu: soldaţii sunt obişnuiţi cu cruzimea şi cu moartea. Dar nu se puteau lăsa pe mâna unui om care lua asemenea decizii pripite şi inutile.

Între timp Octavius şi Agrippa avuseseră un oarecare succes şi strânseseră ceva ce se putea numi o armată, pentru a înfrunta pericolul venit dinspre Antonius. Vreo trei mii de oameni înarmaţi (deşi am lăsat să se înţeleagă că numărul lor ar fi dublu) s-au pus la dispoziţia lui şi încă pe-atâţia, dar neînarmaţi, şi-au legat soarta de a noastră. Octavius a pornit spre Roma cu o bună parte din aceste trei mii, lăsându-l pe Agrippa în fruntea celor rămaşi, cu misiunea de a pleca spre Arezzo (locul meu de baştină, cum sunt sigur că îţi aminteşti) şi de a aduna pe drum orice alte trupe. Era o forţă jalnică în comparaţie cu cea a inamicilor noştri, dar era mai mult decât ce avuseserăm la început.

Octavius şi-a instalat tabăra la câteva mile depărtare de Roma şi a intrat în oraş însoţit numai de un grup mic de soldaţi, pentru propria lui protecţie. Şi-a oferit serviciile Senatului şi poporului împotriva lui Antonius: se ştia că Antonius se apropie în marş de Roma şi nimeni nu putea fi sigur de intenţiile lui. Dar, dezbinaţi şi lipsiţi de putere cum erau, senatorii au refuzat şi, derutat şi speriat, poporul nu a vorbit pe un singur glas. În consecinţă, o mare parte din armata pe care o adunaserăm cu atâtea eforturi personale s-a împrăştiat şi am rămas în Roma cu mai puţin de o mie de soldaţi şi

încă vreo câteva sute care mărşăluiau (degeaba, credeam noi) cu Agrippa spre Arezzo.

Octavius îşi jurase şi jurase în faţa prietenilor săi şi a poporului că se va răzbuna pe ucigaşii tatălui său. Iar acum Antonius mărşăluia prin Roma, îndreptându-se spre Galia, ca să-l pedepsească (spunea el) pe Decimus Albinus, unul dintre conspiratori. Dar noi ştiam (şi Roma se temea) că adevăratul lui scop era altul, acela de a atrage de partea lui legiunile din Galia aflate sub comanda lui Decimus. Cu acele legiuni ar fi devenit invincibil şi lumea întreagă ar fi fost ca o vistierie cu uşile larg deschise în faţa ambiţiilor lui prădătoare. Pur şi simplu ne îndreptam spre moartea Romei, pentru care Cezar îşi dăduse viaţa.

Înţelegi în ce situaţie ne găseam? Trebuia să împiedicăm pedepsirea unuia dintre ucigaşii pe care noi înşine juraserăm să-i pedepsim. Şi a devenit limpede pentru noi că ni se impunea un alt ţel – unul mai măreţ decât răzbunarea şi decât propriile noastre ambiţii. Lumea şi sarcina pe care ne-o asumaserăm creşteau sub ochii noştri şi ne temeam că privim într-un hău fără fund.

Fără bani, fără sprijinul poporului, fără autoritatea Senatului, nu puteam decât să aşteptăm şi să vedem ce urmează. Octavius şi-a retras rămăşiţele armatei de la periferia Romei şi a pornit încet, pe urmele micii trupe a

lui Agrippa, spre Arezzo – deşi nu părea că mai avem şanse să deturnăm sau măcar să încetinim înaintarea lui Antonius spre Galia.

Şi atunci Antonius a făcut a doua greşeală uriaşă.

Orgolios şi nesăbuit, a intrat în Roma cu legiunile lui înarmate până în dinţi.

De patruzeci de ani – de la masacrul din războiul dintre Marius şi Sulla – nu mai văzuseră cetăţenii Romei soldaţi înarmaţi în interiorul zidurilor oraşului. Şi mai trăiau încă oameni care îşi aminteau străzile înnegrite de sânge, mai erau senatori în curie care în tinereţe văzuseră tribunele pline cu capetele tăiate ale senatorilor de atunci şi îşi aminteau de trupurile lăsate în forum, ca să le sfâşie câinii.

Aşadar, Antonius a străbătut trufaş oraşul, beţivănindu-se şi curvăsărind, în timp ce soldaţii jefuiau casele duşmanilor lui. Iar Senatul s-a făcut mic de frică şi nu a îndrăznit să i se opună.

Apoi Antonius a primit de la Alba vestea că Legiunea Marţiană îl părăsise şi se declarase de partea noastră. Se spune că era beat când a aflat. Oricum, a reacţionat ca şi cum ar fi fost aşa. Căci s-a repezit să convoace Senatul (încă era consul, nu uita) şi a ţinut o cuvântare lungă şi dezlânată în care a cerut ca Octavius să fie declarat inamic public. Dar înainte să-şi termine discursul, în oraş

s-a aflat o nouă veste, care s-a răspândit pe şoptite printre senatori chiar în timp ce Antonius vorbea. Legiunea a IV-a Macedoneană urmase exemplul Legiunii Marţiene şi îşi declarase loialitatea faţă de Octavius şi tabăra Cezarilor.

În furia lui, Antonius şi-a pierdut şi urma de raţiune pe care o mai avea. Sfidase deja constituţia intrând în oraş cu trupele înarmate. Acum sfida legea şi cutumele convocând Senatul noaptea şi ameninţându-şi duşmanii că vor avea de suferit dacă participă la întrunire. Prin această adunare ilegală a reuşit următoarele: a făcut ca Macedonia să-i fie dată fratelui său, Caius, iar provinciile Africa, Creta, Libia şi Asia, susţinătorilor săi. După care s-a grăbit să se alăture restului armatei sale la Tivoli, de unde şi-a început marşul spre Rimini, căci de acolo urma să-şi pregătească asediul împotriva lui Decimus în Galia.

Astfel, ceea ce Octavius nu a putut obţine prin precauţie ne-a oferit Antonius prin nesăbuinţă. În locul disperării acum răsărise speranţa.

Iar acum, vechiul meu prieten, îţi voi spune ceva ce nu ştie nimeni şi poţi să foloseşti asta în istoria ta, dacă doreşti. Se ştie că în toiul acestor evenimente Octavius era în drum spre Arezzo cu rămăşiţele trupelor sale. Ce nu se ştie însă este că, în momentul în care Antonius îşi etala făţiş dispreţul faţă de Senat şi de lege, iar eu am

evaluat corect starea de spirit a Senatului şi a poporului, i-am trimis lui Octavius un mesaj urgent, spunându-i să se întoarcă în cel mai mare secret la Roma, ca să ne putem face propriile planuri. Pe când Antonius părăsea oraşul cu mare zarvă şi multă trufie, Octavius intra pe neştiute în el.

Şi am conceput planul care avea să ne aducă lumea la picioare.

II. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Marcus Iunius Brutus, la Dyrrachium (ianuarie 43 î.Hr.)

Dragul meu Brutus, veştile pe care le-am primit la Roma de la Atena ne umplu de bucurie şi de speranţă pe toţi cei care cinstim Republica. Dacă şi ceilalţi eroi ai noştri ar fi acţionat cu atâta curaj şi cu atâta hotărâre ca tine, naţiunea noastră nu s-ar găsi acum într-o asemenea stare de dezordine. Gândeşte-te numai că, la atât de puţin timp după ce Marcus Antonius i-a oferit ilegal Macedonia netotului său frate, Caius, acelaşi Caius, tremură acum de frică la Apollonia, în timp ce armatele tale cresc în număr şi îşi sporesc puterea care într-o bună zi va fi salvarea noastră! Ce bine ar fi fost ca şi vărul tău Decimus să fi arătat aceeaşi hotărâre şi

pricepere acum nouă luni, după festinul nostru de la Idele lui Marte!

Sunt sigur că ţi-au ajuns la urechi, chiar şi la Dyrrachium, veştile despre noua trăsnaie a lui Antonius. Nesocotind orice lege şi orice cutumă, a terorizat oraşul, iar acum a pornit în marş spre Galia, împotriva lui Decimus. Şi până în urmă cu câteva săptămâni nici unul dintre noi nu se îndoia că va reuşi în încercarea asta a lui.

Dar tânărul Cezar (de-acum o să-l numesc aşa, în ciuda aversiunii pe care mi-o trezeşte numele) şi tânărul său prieten Mecena au venit în taină la mine cu un plan. Nu e prima dată când băiatul îmi cere sfatul şi îmi face curte, dar abia de curând m-am convins că ar putea juca un rol important şi ne-ar putea fi de folos. În ciuda faptului că e incredibil de tânăr şi exagerat de timid, în lunile care au trecut a reuşit nişte lucruri extraordinare.

Mi-a arătat – foarte corect – că el deţine singura forţă capabilă să-l împiedice pe Antonius: o armată sub conducerea lui Marcus Agrippa mărşăluieşte acum spre Arezzo, în drumul pe unde Antonius intenţionează să intre în Galia, iar o alta, campată discret la câteva mile de Roma, o urmează. Şi numai zeii ştiu câţi veterani şi recruţi va mai strânge pe traseu. Doar că (şi asta mă face să încep să am încredere în tânărul conducător) el

nu va acţiona în nici un caz ilegal: vrea să aibă încuviinţarea Senatului şi a poporului. Şi îmi propune să-mi folosesc influenţa (care bănuiesc că nu e de neglijat nici în prezent) ca să obţin această încuviinţare.

M-am învoit să fac asta, în condiţii reciproc avantajoase. În ce-l priveşte, tânărul Octavius Cezar a cerut ca Senatul să încuviinţeze acţiunile sale de mobilizare a unei armate, ca veteranii care i s-au alăturat, laolaltă cu legiunile a IV-a Macedoneană şi Marţiană, să primească onoruri oficiale şi mulţumirile poporului, ca lui să i se încredinţeze legal comanda trupelor pe care le-a adunat şi să nu i se acorde nimănui autoritate militară peste capul lui, ca statul să acopere cheltuielile armatei sale şi să le acorde oamenilor recompensele pe care el le-a promis în schimbul înrolării, ca soldaţilor să li se dea pământ după încheierea serviciului militar, ca Senatul să anuleze legea privitoare la vârstă (cum a mai făcut şi altădată) şi, dacă reuşeşte să oprească asediul împotriva lui Decimus la Mutina, el să se întoarcă la Roma ca senator şi să i se permită să candideze la funcţia de consul.

În alte vremuri şi în alte circumstanţe asemenea cereri ar fi părut, poate, exagerate, dar dacă Decimus e înfrânt, suntem terminaţi. Îţi mărturisesc, dragul meu

Brutus, că aş fi promis aproape orice. Dar am luat o figură serioasă şi am pus şi eu nişte condiţii.

Am stabilit că nici el, nici oamenii lui nu se vor răzbuna în nici un fel pe Decimus, pe care el îl ameninţase anterior, că nu se va opune, ca senator, decretelor pe care le-aş putea propune pentru a susţine legitimitatea funcţiei lui Decimus în Galia şi că nu va folosi armatele recunoscute de Senat în vreo aventură împotriva ta în Macedonia sau împotriva prietenului nostru Cassius în Siria.

Toate acestea le-a acceptat şi a spus că, atâta vreme cât Senatul îşi respectă partea sa de învoială, nu va iniţia nici o acţiune de capul lui şi nici nu le va permite celor aflaţi sub comanda sa s-o facă.

Aşadar, cauza noastră prinde contur. Am ţinut discursul în care am făcut aceste propuneri în faţa Senatului, dar, cum bine ştii, adevărata muncă s-a făcut înainte să îndrăznesc să vorbesc, iar truda mea încă nu s-a încheiat.

III. Quintus Salvidienus Rufus, însemnări de jurnal, la Roma (decembrie 44 î.Hr.)

Neliniştit, aştept să mi se decidă soarta. Caius Octavius e în Roma în secret, Agrippa a pornit în marş spre nord, Mecena unelteşte cu toată lumea, prieteni şi

duşmani deopotrivă. Ieri s-a întors după ce a petrecut o după-amiază cu Fulvia însăşi, cotoroanţa rumenă la faţă, soţia aceluiaşi Antonius împotriva căruia urmează să pornim. Senatul i-a acordat lui Octavius Cezar puteri la care acum o lună nici nu visam: legiunile următorilor consuli, Hirtius şi Pansa, sunt ale noastre. Octavius are puteri militare ca nimeni altcineva, i se va permite să intre în rândul senatorilor când ne întoarcem din campania în Galia – iar mie mi s-a încredinţat conducerea unei legiuni de către Octavius însuşi, cu încuviinţarea Senatului. Este o onoare la care nu aş fi avut temei să mă aştept încă mulţi ani.

Cu toate astea, sunt neliniştit şi am un presentiment rău. Pentru prima dată am ajuns să fiu nesigur de justeţea căii noastre. Fiecare izbândă scoate la lumină greutăţi pe care nu le-am prevăzut şi fiecare victorie amplifică dimensiunile posibilei înfrângeri.

Octavius s-a schimbat. Nu mai e prietenul pe care îl aveam la Apollonia. Râde rareori, aproape că nu mai bea vin şi pare să dispreţuiască până şi plăcerile nevinovate la care obişnuiam să ne dedăm cu fetele, care ne mai abăteau mintea de la probleme. Din câte ştiu, nu a mai fost cu nici o femeie de când ne-am întors la Roma.

„Din câte ştiu” – îmi dau seama că aşa am scris. Cândva ştiam totul unul despre celălalt. Acum a devenit

închis în el, retras, aproape secretos. Eu, cel cu care altădată vorbea deschis, cu prietenie, faţă de care nu ascundea nimic din sufletul lui, cu care împărtăşea cele mai intime visuri... nu-l mai cunosc. Să fie de vină durerea pierderii unchiului său, care nu-l mai părăseşte? Această durere împietrită, transformată în ambiţie? Sau e altceva, ceva ce nici nu pot numi? L-a copleşit o tristeţe îngheţată, care îl îndepărtează de noi.

În răgazul pe care îl am la Roma, cât aştept să se strângă armatele consulilor, am timp să mă gândesc la lucrurile acestea şi să mă întreb. Poate, când voi fi mai bătrân şi mai înţelept, le voi înţelege.

Caius Octavius despre Cicero: „Cicero nu e bun de nimic la conspiraţii. Ce nu le scrie prietenilor le spune sclavilor”.

Când a apărut această lipsă de încredere? Dacă asta este.

În dimineaţa în care Octavius şi Mecena mi-au dezvăluit planul?

Am spus:

— L-am ajuta pe Decimus, unul dintre ucigaşii lui Iulius Cezar?

Octavius a răspuns:

— Ne-am ajuta pe noi înşine, ca să reuşim să supravieţuim.

Am tăcut. Mecena nu spusese nimic.

Octavius a spus:

— Ţii minte jurământul pe care l-am făcut – tu cu mine, cu Agrippa şi Mecena – în noaptea aceea, în Apollonia?

— Nu am uitat, am zis eu.

Octavius a zâmbit.

— Nici eu… Îl vom salva pe Decimus, cu toate că îl urâm. Îl vom salva pe Decimus din cauza acelui jurământ şi îl vom salva ca să-l dăm pe mâna legii.

Pentru o clipă privirea pe care mi-a aruncat-o a fost ca de gheaţă, deşi cred că nici nu mă vedea. Apoi a zâmbit din nou, ca şi cum şi-ar fi adus şi el aminte.

Atunci să fi început?

Fapte: Decimus a fost unul dintre ucigaşi. Octavius îi sare în ajutor. Casca a fost unul dintre ucigaşi. Octavius a decis să nu se opună alegerii lui ca tribun al poporului. Marcus Antonius a fost prietenul lui Cezar. Acum Octavius îl înfruntă. Cicero îşi exprimă public bucuria faţă de crimă. Octavius a făcut alianţă cu el.

Marcus Brutus şi Caius Cassius adună armate în est, jefuiesc vistieriile provinciilor şi îşi măresc puterea pe zi ce trece. Marcus Emilius Lepidus e în siguranţă în vest şi aşteaptă sosirea legiunilor lui – în ce scop, nimeni nu ştie – iar în sud Sextus Pompeius cutreieră mările în voie, adunând armate de barbari care ne-ar putea distruge pe toţi. Legiunea pe care o comand eu, toate legiunile din Italia... să fie o misiune prea grea?

Dar Caius Octavius e prietenul meu.

IV. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Marcus Emilius Lepidus la Narbonne, din Roma (43 î.Hr.)

Dragul meu Lepidus, Cicero îţi transmite salutări şi te roagă să nu uiţi că ai o datorie faţă de Senat şi faţă de Republică. Nu aş aminti acum de câte ori am avut privilegiul să te omagiez dacă nu aş fi plin de recunoştinţă pentru toate ocaziile în care ai fost atât de bun cu mine. Aşa cum ne-am încredinţat reciproc în trecut, neînţelegerile noastre au fost întotdeauna onorabile şi au avut ca temei iubirea noastră faţă de Republică.

Deşi pun prea puţin preţ pe astfel de lucruri, la Roma se zvoneşte că o să-ţi uneşti forţele cu Marcus Antonius

împotriva lui Decimus. Nu tratez cu seriozitate o astfel de posibilitate şi consider zvonurile doar un simptom al instabilităţii care afectează ca o boală biata noastră Republică. Dar cred că ar trebui să ştii că zvonurile persistă, aşa că, pentru propria ta siguranţă şi ca să-ţi aperi onoarea, ar fi bine să iei cât mai degrabă măsuri ca să demonstrezi că sunt nefondate.

Tânărul Cezar, cu binecuvântarea Senatului şi a Republicii, mărşăluieşte spre Mutina împotriva proscrisului Antonius, care îl asediază pe Decimus. S-ar putea să aibă nevoie de ajutorul tău. Ştiu că şi acum, ca şi în trecut, vei respecta litera legii şi vei refuza haosul anarhiei, de dragul funcţiei tale şi pentru siguranţa Romei.

V. Scrisoare de la Marcus Antonius către Marcus Emilius Lepidus la Narbonne, din Mutina (43 î.Hr.)

Lepidus, sunt la Mutina, faţă în faţă cu armatele tocmite de ucigaşii lui Cezar. Decimus e înconjurat, nu are pe unde scăpa.

Am primit de ştire că Cicero şi alţii de teapa lui ţi-au scris, îndemnându-te să trădezi memoria lui Iulius al nostru cel ucis. Relatările despre intenţiile tale sunt ambigue.

Nu sunt un om subtil, nici linguşitor nu sunt, iar tu nu eşti prost.

Ai în faţă trei căi de urmat: poţi să porneşti din locul unde ai campat şi să mi te alături, ca să-i distrugem pe Decimus şi pe duşmanii lui Cezar şi să câştigi astfel prietenia mea veşnică şi puterea pe care ne-o va asigura iubirea poporului, poţi să rămâi neimplicat şi neutru în tihna taberei tale şi astfel să nu-ţi atragi nici reproşul meu, nici ura ori iubirea poporului, sau poţi să te duci să-l sprijini pe Decimus şi pe „salvatorul” lui, falsul fiu al conducătorului nostru, şi să te alegi astfel cu duşmănia mea şi dispreţul etern al poporului.

Sper că vei avea înţelepciunea să alegi prima cale, mă tem că vei avea precauţia să o alegi pe a doua şi te implor, pentru propria ta siguranţă, să nu o alegi pe a treia.

VI. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

Am găsit Roma sfâşiată de conflicte şi ambiţii. Marcus Antonius, aşa-zisul prieten al ucisului Iulius Cezar, s-a întovărăşit cu ucigaşii şi refuză să-i permită celui pe care îl numim acum Octavius Cezar să primească onorurile şi puterile lăsate prin testament de tatăl său. Văzând ce ambiţii are uzurpatorul Antonius, Octavius Cezar s-a dus

la ţară, unde veteranii tatălui său munceau pământul, şi acolo am strâns trupele loiale memoriei conducătorului lor mort, dornice să se opună, alături de noi, celor ce pradă visul naţiunii noastre.

Împotriva legii, Marcus Antonius a adunat trupele din Macedonia şi a intrat cu ele în Roma, de unde a pornit spre Mutina şi l-a asediat pe Decimus Brutus Albinus. Şi, cu toate că Decimus a fost unul dintre ucigaşii lui Cezar, de dragul ordinii şi al statului, Octavius Cezar a acceptat să-i apere funcţia de guvernator legitim al Galiei împotriva armatelor nelegiuitului Antonius. Cu mulţumirile şi încuviinţarea Senatului, ne-am strâns forţele şi am pornit spre Mutina, unde Antonius îşi aşezase tabăra în jurul legiunilor lui Decimus.

Acum trebuie să relatez despre campania din Mutina, care a fost prima sarcină de război primită de la Octavius Cezar şi de la Roma.

Legiunile senatoriale erau sub conducerea celor doi consuli din anul acela, Caius Vibius Pansa şi Aulus Hirtius, cel din urmă un fost general credincios răposatului nostru Iulius Cezar. Octavius Cezar comanda legiunile Marţiana şi a IV-a Macedoneană, deşi la cea din urmă eu deţineam conducerea militară. Quintus Salvidienus Rufus primise comanda militară a noii legiuni

de recruţi, pe care o strânseserăm în satele din Campania.

Antonius îl înconjurase complet pe Decimus şi intenţiona să aştepte până când legiunile acestuia, slăbite de foame, vor fi nevoite să încerce să străpungă împresurarea. Am conchis că Decimus avea suficiente alimente în interiorul zidurilor Mutinei, aşa că ne-am aşezat tabăra de iarnă la Imola, la doar două ore de marş de Mutina, ca să putem sări repede în ajutorul lui Decimus dacă pornea vreun asalt împotriva armatelor lui Antonius. Dar el s-a ascuns cu laşitate în spatele zidurilor oraşului, căci nu avea de gând să lupte, aşa că la venirea primăverii luam în calcul posibilitatea de a străpunge noi înşine liniile lui Antonius, ca să-l salvăm pe Decimus, care nu voia să se salveze singur. La începutul lui aprilie am decis să acţionăm.

În jurul Mutinei pământul e mlăştinos şi denivelat, străbătut de albii şi pâraie. Dincolo de această mlaştină se afla tabăra lui Antonius. Am cercetat în secret zona, căutând un loc de trecere, şi am găsit un defileu nepăzit. În toiul nopţii, împreună cu Pansa şi cinci cohorte din legiunea lui, Octavius Cezar, Salvidienus şi cu mine am condus Legiunea Marţiană şi alţi soldaţi prin acest defileu după ce ne-am înfăşurat spadele şi lăncile în cârpe, pentru ca duşmanul să nu prindă de veste că ne

apropiem. Era lună plină, dar peste pământ plutea o ceaţă deasă, de nu vedeam la doi paşi înaintea noastră. Am înaintat orbeşte, în şir indian, cu paşi mărunţi, prin negura strălucitoare, fiecare cu mâna pe umărul celui din faţă, fără să fim nici o clipă siguri încotro ne îndreptăm sau peste cine am putea da.

Ne-am furişat aşa întreaga noapte, iar dimineaţa am ajuns la un drum din mijlocul mlaştinilor. Am aşteptat să se ridice ceaţa şi n-am văzut în faţă nici urmă de inamic. Dar din desiş s-a văzut o scânteiere, s-a auzit o voce înfundată şi atunci am ştiut că suntem înconjuraţi. Cornul a sunat semnalul de luptă şi soldaţii s-au aşezat în formaţie pe o înălţime. Tinerilor recruţi li s-a ordonat să stea deoparte, ca să nu-i încurce în luptă pe veterani, dar să fie pregătiţi dacă va fi nevoie de ei.

Căci aceştia erau veteranii Legiunii Marţiene şi nu uitaseră cum le-au fost măcelăriţi camarazii la Brindisi de către acelaşi Antonius pe care îl aveau acum în faţă.

Locul unde luptam era atât de îngust, încât flancurile nu se puteau acoperi unul pe celălalt. Prin urmare, ne luptam om la om, ca gladiatorii în arenă, şi praful se ridica la fel de gros precum ceaţa din noaptea trecută, spadele răsunau în aer şi nimeni nu striga. Auzeam numai strigătele răniţilor şi gemetele groase ale muribunzilor.

Am luptat toată dimineaţa şi toată după-amiaza, iar şirurile de soldaţi îşi luau locul unul altuia pe măsură ce îi cuprindea oboseala. La un moment dat însuşi Octavius Cezar a fost la un pas de moarte, când a preluat stindardul pe care purtătorul lui, rănit, l-a scăpat din mână, iar consulul Pansa a fost rănit mortal. Antonius a trimis în luptă forţe noi şi, pas cu pas, am început să cedăm teren, dar recruţii, sub comanda lui Salvidienus, au luptat la fel de vitejeşte ca veteranii, aşa că am reuşit să ne retragem în tabăra noastră, din care porniserăm cu o seară înainte. Antonius nu a continuat atacul după lăsarea nopţii, astfel că am intrat în mlaştina smălţată cu trupurile camarazilor noştri şi i-am cărat în tabără pe răniţi. În noaptea aceea am văzut focurile din tabăra lui Antonius şi am auzit cântecele soldaţilor, care îşi sărbătoreau victoria.

Ne temeam de măcelul ce l-ar putea aduce ziua următoare, căci eram osteniţi, efectivele ne fuseseră reduse la jumătate şi ştiam că Antonius mai are trupe pe care încă nu le folosise. Însă pe timpul nopţii ne-au venit în ajutor legiunile consulului Hirtius şi, alăturându-ni-se, au lansat un atac asupra taberei lui Antonius, care se găsea în dezordine, complăcându-se în falsa siguranţă a izbândei. Şi luptele s-au purtat cu înverşunare mai multe zile, timp în care legiunile antoniene au fost reduse la

jumătate, iar pierderile noastre au fost neînsemnate. Lui Salvidienus i s-a dat comanda legiunilor lui Pansa, care era pe moarte, şi el le-a condus cu vitejie şi pricepere. Într-un final forţele noastre au pătruns chiar în tabăra lui Antonius, iar viteazul Hirtius a fost ucis de una din gărzile acestuia chiar în faţa cortului unde Antonius se odihnise ceva mai înainte şi de unde fugise.

După înfrângere Antonius şi-a pierdut curajul şi încrederea. Adunându-şi resturile armatei, a pornit în marş către nord, spre Alpi, a căror traversare i-a slăbit şi mai mult forţele oricum împuţinate, şi s-a alăturat trupelor lui Marcus Emilius Lepidus, care rămăsese în siguranţă la Narbonne.

După fuga lui Antonius, Decimus, scăpat de asediu, s-a aventurat dincolo de zidurile oraşului. A trimis solii la Octavius Cezar, mulţumindu-i pentru ajutor, declarând că rolul pe care îl jucase în uciderea lui Iulius Cezar se datorase înşelăciunilor celorlalţi conspiratori şi rugându-l să stea de vorbă cu el în prezenţa martorilor, ca să se poată convinge de sinceritatea recunoştinţei sale. Dar Octavius Cezar a refuzat să-i accepte mulţumirile, spunând: „Nu am venit aici să-l salvez pe Decimus, prin urmare nu îi accept recunoştinţa. Am venit să salvez statul şi statului îi voi accepta mulţumirile. Nu voi sta de vorbă cu ucigaşul tatălui meu şi nici nu îl voi privi în faţă.

Poate pleca în siguranţă, care îi e garantată de autoritatea Senatului, nu a mea”.

Şase luni mai târziu, Decimus a fost prins într-o ambuscadă şi ucis de o căpetenie a unuia dintre triburile galice. Acea căpetenie i-a retezat capul lui Decimus şi l-a trimis lui Marcus Antonius, care i-a oferit o mică recompensă.

VII. Minută a Senatului (aprilie 43 î.Hr.)

Cea de-a treia zi a acestei luni: lectura în faţa Senatului a depeşelor din campania din Galia împotriva insurgentului Marcus Antonius, făcută de Marcus Tullius Cicero.

Asediul împotriva lui Decimus Brutus Albinus s-a încheiat, trupele lui Marcus Antonius s-au redus atât de tare, încât nu prezintă un pericol imediat pentru Republică, rămăşiţele armatei lui Antonius fug spre nord în dezordine, cei doi consuli, Aulus Hirtius şi Caius Vibius Pansa, sunt morţi, iar legiunile lor se află temporar sub comanda lui C. Octavius, care aşteaptă lângă Mutina.

Cea de-a şasea zi a acestei luni: rezoluţiile lui Marcus Tullius Cicero.

Să se declare cincizeci de zile de recunoştinţă, în care cetăţenii Romei îşi vor exprima gratitudinea faţă de zei şi

faţă de armatele senatoriale pentru înfrângerea lui Marcus Antonius şi salvarea lui Decimus Brutus Albinus.

Să li se facă funeralii publice consulilor ucişi, Hirtius şi Pansa, cu toate onorurile.

Să se ridice un monument în amintirea faptelor glorioase ale legiunilor lui Hirtius şi Pansa.

Să i se organizeze o ceremonie triumfală lui Decimus Brutus Albinus pentru înfrângerea eroică a nelegiuitului Marcus Antonius.

Să se trimită următoarea directivă către Caius Octavius, la Mutina (copie anexată):

„Pretorii, Tribunii Plebei, Senatul, Poporul şi cetăţenii de rând ai Romei îi transmit salutări lui Caius Octavius, comandant temporar al legiunilor consulare.

Ţi se transmit mulţumirile Senatului pentru ajutorul pe care i l-ai acordat lui Decimus Brutus Albinus în înfrângerea eroică a armatelor insurgente ale lui Marcus Antonius şi ţi se aduce la cunoştinţă că, printr-un edict al Senatului, Decimus Brutus a fost numit unic comandant al legiunilor, pentru a putea porni astfel pe urma trupelor antoniene. Prin urmare, ţi se ordonă să predai fără întârziere legiunile consulare ale lui Hirtius şi Pansa către Decimus Brutus. Ţi se mai ordonă şi să dizolvi legiunile pe care le-ai strâns sub propria ta conducere, oferindu-le mulţumirile Senatului, care a format o comisie pentru a

cerceta dacă este indicat să li se acorde o recompensă pentru serviciile lor. Un delegat al Senatului a fost trimis la Mutina să se ocupe de aceste chestiuni. Vei lăsa transferul puterii în grija lui”.

Toate rezoluţiile lui Marcus Tullius Cicero, aprobate de Senat.

VIII. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (13 î.Hr.)

Auziserăm gluma lui Cicero: „O să-i facem băiatului pe plac, o să-i facem cinste şi apoi o să-i facem de petrecanie”. Dar cred că nici măcar Octavius nu se aştepta ca Senatul şi Cicero să-l expedieze cu atâta obrăznicie şi atât dispreţ. Bietul Cicero... În ciuda necazurilor pe care ni le-a provocat şi a răului pe care voia să ni-l facă, ne-a fost mereu drag. Totuşi ce om nechibzuit! A acţionat mânat de entuziasm, vanitate şi convingere. Noi am învăţat repede că nu ne putem permite un asemenea lux. Noi ne-am mişcat, atunci când a trebuit s-o facem, ghidaţi de calcule, politică şi necesitate.

Eu, desigur, eram la Roma în timpul întregii poveşti de la Mutina. După cum ştii, am condus şi eu armate la vremea mea (şi nu tocmai prost, dacă îmi îngădui s-o

zic), dar o astfel de însărcinare mi s-a părut mereu destul de anostă – ca să nu mai vorbesc de disconfort. Aşa că dacă ai nevoie de detalii despre lupta în sine, va trebui să le cauţi în altă parte. În caz că prietenul nostru Marcus Agrippa ar termina autobiografia aceea cu care ne tot ameninţă, s-ar putea să găseşti acolo unele informaţii folositoare. Dar bietul de el are acum atâtea necazuri (sunt sigur că ştii despre ce vorbesc), încât e puţin probabil să o facă.

Octavius avea nevoie de un om la Roma mult mai mult decât de un general indiferent, de cineva despre care putea şti sigur că îl va ţine la curent cu ultimele schimbări în capriciile senatorilor, cele mai recente intrigi, căsătorii şi aşa mai departe. Şi pentru această însărcinare eu zic că eram cum nu se poate mai potrivit. La vremea aceea (asta fiind, nu uita, cu treizeci de ani în urmă) mă credeam un cinic absolut, consideram că ambiţia de orice fel e cumplit de vulgară, eram un bârfitor înrăit şi nimeni nu mă lua câtuşi de puţin în serios. Îi trimiteam zilnic lui Octavius câte o dare de seamă, iar el mă ţinea la curent cu situaţia din Galia.

Aşa că acţiunea lui Cicero şi a Senatului nu l-a luat pe nepregătite.

Dragul meu Liviu, te admonestez adesea pentru simpatiile tale faţă de Pompeius şi faţă de Republică şi,

cu toate că te tachinez din afecţiune, sunt sigur că ai înţeles că dojana mea are un grăunte de seriozitate. Tu ai ajuns la vârsta adultă în liniştitul nord, în Padova, care de generaţii nu a mai cunoscut conflicte, şi nici măcar nu ai pus piciorul în Roma decât după Actium şi după reforma Senatului. Dacă ţi s-ar fi oferit ocazia, e foarte probabil că ţi-ai fi unit forţele cu Marcus Brutus ca să lupţi împotriva noastră, aşa cum prietenul nostru Horaţiu a şi făcut-o la Philippi, cu atâţia ani în urmă.

Iată ce mi se pare mie că refuzi să accepţi chiar şi acum: că idealurile pe care se sprijinea vechea Republică nu aveau nici o legătură cu realitatea din vechea Republică, că vorbele glorioase ascundeau fapte abominabile, că aparenţa tradiţiei şi a ordinii masca realitatea corupţiei şi a haosului, că îndemnul la libertate şi emancipare îi făcea până şi pe cei care îl rosteau să închidă ochii la privaţiuni, înăbuşirea libertăţii şi crima autorizată. Noi înţeleseserăm că trebuia să facem ceea ce am făcut şi nu aveam de gând să ne lăsăm împiedicaţi de aparenţele ce amăgeau lumea.

Pe scurt, Octavius a sfidat Senatul. Nu a dizolvat legiunile pe care le strânsese, nu i-a cedat lui Decimus legiunile lui Hirtius şi Pansa, nu le-a permis trimişilor Romei să ajungă la Decimus. A aşteptat până la venirea verii şi Senatul a început să tremure.

Decimus ezita să facă orice, iar soldaţii lui, scârbiţi de atâta slăbiciune, au dezertat cu miile şi au trecut de partea noastră.

Cicero, temându-se de sfidarea noastră, a convins Senatul să-i ordone lui Marcus Brutus să se întoarcă din Macedonia în Italia cu armatele lui.

Noi am aşteptat şi am aflat că Antonius intrase în Galia şi se alăturase cu resturile armatei lui trupelor lui Lepidus.

Noi aveam opt legiuni, destulă cavalerie ca să le susţină şi câteva mii de auxiliari cu arme uşoare. Octavius a lăsat trei dintre aceste legiuni şi trupele de auxiliari la Mutina, sub comanda lui Salvidienus. A pus să se trimită mesaje către Atia şi Octavia, mama şi sora lui, prin care le ordona să se adăpostească în Templul Virginelor Vestale, unde aveau să fie ferite de represalii. Şi am pornit în marş spre Roma.

A fost o mişcare necesară, trebuie să înţelegi asta. Chiar dacă Octavius ar fi fost dispus să renunţe la puterea pe care o câştigaserăm şi să se retragă din viaţa publică, gestul l-ar fi costat aproape sigur viaţa. Căci era clar că Senatul îşi asumase consecinţa inevitabilă, deşi amânată, a asasinatului: toţi urmaşii lui Cezar trebuiau exterminaţi. Antonius urma să fie strivit de armatele consulare, ale căror efective crescuseră prin adăugarea

celor încă şi mai mari ale lui Brutus şi Cassius, aflate acum (la invitaţia Senatului) în est, dincolo de Marea Adriatică, aşteptând să invadeze Italia, iar Octavius urma să fie nimicit într-un fel sau altul, printr-un edict al Senatului sau, mai probabil, printr-o crimă comisă discret. Şi aşa se face că dintr-odată cauza lui Antonius a devenit şi a noastră. Cauza era supravieţuirea. Supravieţuirea depindea de alianţe, iar alianţele depindeau de tăria noastră.

Am pornit spre Roma cu legiunile înarmate ca pentru luptă, iar veştile despre apropierea noastră au gonit înainte ca vântul. Octavius şi-a instalat tabăra în afara oraşului, pe colina Esquilin, astfel că poporul şi senatorii nu trebuiau decât să ridice privirea spre est ca să înţeleagă ce forţe aveam.

Totul s-a terminat în două zile, fără să se fi vărsat nici un strop de sânge roman.

Soldaţii noştri şi-au primit recompensa promisă înaintea campaniei de la Mutina, adopţia lui Octavius de către Iulius Cezar a fost ratificată printr-o lege, lui Octavius i s-a oferit postul de consul al lui Hirtius, de-acum vacant, şi aveam unsprezece legiuni sub comanda noastră.

În a patra zi după Idele lui August (deşi, după cum ştii, luna se numea pe atunci Sextilis) Octavius a intrat în

Roma ca să facă sacrificiul ritual pe care îl impunea numirea în funcţia de consul.

O lună mai târziu şi-a sărbătorit împlinirea vârstei de douăzeci de ani.

IX. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Octavius Cezar (august 43 î.Hr.)

Ai mare dreptate, dragul meu Cezar. Străduinţele mele în slujba statului merită drept recompensă linişte şi odihnă. Aşadar, voi părăsi Roma şi mă voi retrage în iubitul meu Tusculum, unde îmi voi dedica restul zilelor studiilor mele. Numai iubirea pentru ţară a întrecut-o vreodată pe cea pentru studiu. Dacă te-am judecat vreodată greşit în trecut, a fost numai din iubirea care adesea ne impune amândurora necesitatea crudă de a acţiona împotriva celor mai omeneşti şi fireşti porniri.

Oricum, mă bucur de două ori că ne îngădui să ne retragem, mie şi lui Philippus, căci asta semnifică iertare pentru trecut şi îngăduinţă pentru viitor.

X. Scrisoare de la Marcus Antonius către Octavius Cezar, din tabăra lui Marcus Emilius Lepidus de lângă Avignon (septembrie 43 î.Hr.)

Octavius, prietenul şi locotenentul meu Decius, pe care l-ai eliberat la Mutina ca să se întoarcă la mine, îmi spune că mi-ai tratat soldaţii pe care i-ai capturat cu

omenie şi respect. Pentru asta ai toată recunoştinţa mea. Îmi mai spune şi că i-ai arătat limpede că nu-mi porţi nici un fel de ranchiună, că ai refuzat să-ţi predai trupele în mâinile lui Decimus şi aşa mai departe.

Nu văd nici un motiv pentru care nu ar trebui să stăm de vorbă dacă tu crezi că asta ne-ar putea fi de folos. Cu siguranţă ai mai multe în comun cu cauza mea decât funcţionarii aceia din Senat. Apropo, e adevărat (cum mă tem) că l-au declarat inamic public pe Lepidus, căruia acum câteva luni i s-a făcut onoarea de a i se ridica o statuie în Forum? Nu mă mai surprinde nimic.

Ai auzit, poate, că Decimus a murit. O întâmplare prostească: a fost surprins într-o ambuscadă de o mică ceată de barbari gali. Aş fi preferat să mă ocup eu de el mai târziu.

Ne-am putea întâlni luna viitoare la Bononia. Am nişte treburi de rezolvat acolo, în mare parte legate de rămăşiţele trupelor lui Decimus, care au hotărât să treacă de partea mea. Aş sugera să nu ne întâlnim cu armatele în spate – poate doar cu câteva cohorte, pentru propria noastră siguranţă. Dacă întâlnirea s-ar petrece cu toate trupele după noi, riscăm să nu-i mai putem controla pe soldaţi. Lepidus va trebui să joace un rol, aşa că aşteaptă-te să apară şi el. Dar detaliile astea le pot pune la punct oamenii noştri.

XI. Minute ale Senatului: numirea în funcţia de consuli a lui Quintus Pedius şi Octavius Cezar (septembrie 43 î.Hr.)

Verdictul de nelegiuire împotriva lui Marcus Emilius Lepidus şi Marcus Antonius va fi revocat şi li se vor trimite scrisori de reconciliere şi scuze, lor şi ofiţerilor armatelor lor.

Aprobat de Senat.

Proces senatorial: împotriva ucigaşilor şi conspiratorilor în cazul uciderii lui Iulius Cezar. Procurori: Lucius Cornificius şi Marcus Agrippa.

Ucigaşului Marcus Iunius Brutus să i se interzică, în lipsă, toate drepturile şi beneficiile acordate de Roma şi să fie condamnat la exil.

Ucigaşului Caius Cassius Longinus să i se interzică, în lipsă, toate drepturile şi beneficiile acordate de Roma şi să fie condamnat la exil.

Tribunului poporului P. Servilius Casca, ce a absentat din Senat din teamă şi vinovăţie, să i se interzică toate drepturile şi beneficiile acordate de Roma şi să fie condamnat.

Lui Sextus Pompeius, conspirator şi pirat, să i se interzică, în lipsă, toate drepturile şi beneficiile acordate de Roma şi să fie condamnat la exil.

Toţi conspiratorii şi ucigaşii au fost găsiţi vinovaţi de către tribunalul senatorial şi condamnaţi să-şi accepte soarta.

XII. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (12 î.Hr.)

Dintre toate amintirile pe care le-ai scos la lumină din sufletul meu cu întrebările tale, dragul meu Liviu, ai găsit-o acum pe cea mai tristă. Am amânat zile bune să-ţi scriu, ştiind că trebuie să fac faţă încă o dată vechii dureri.

Trebuia să ne întâlnim cu Antonius la Bologna şi am plecat de la Roma apăraţi de cinci legiuni, fiindcă se convenise ca Antonius şi Lepidus să nu aducă mai multe trupe decât noi. Întrevederea urma să aibă loc pe insuliţa aceea de pe Lavinius, unde râul se lăţeşte când se apropie de mare. Nişte poduri înguste legau insula de ambele maluri şi terenul era complet neted, astfel încât armatele să se oprească la o distanţă bună de râu şi totuşi să se poată supraveghea permanent una pe alta. Ambele părţi au plasat câte o santinelă sau, poate, vreo sută de oameni la fiecare cap de pod şi noi trei – eu, Agrippa şi Octavius – am înaintat încet, în timp ce dinaintea noastră Lepidus şi Antonius, fiecare însoţit de doi oameni, se apropiau dinspre celălalt mal, tot la pas.

Îmi amintesc că ploua – o zi cenuşie. La câteva zeci de paşi de pod era o colibă din bolovani şi ne-am îndreptat spre ea. Ne-am întâlnit cu Antonius şi Lepidus la uşă. Înainte să intrăm, Lepidus s-a uitat la noi, ca să vadă dacă avem arme, iar Octavius a zâmbit şi i-a spus:

— Nu ne vom face rău unii altora. Am venit aici ca să-i nimicim pe asasini, nu ca să ne purtăm ca ei.

Ne-am aplecat ca să intrăm pe uşa scundă şi Octavius s-a aşezat la masa rudimentară din mijlocul încăperii, cu Antonius şi Lepidus de o parte şi de alta. Înţelegi, desigur, că se ajunsese la un acord general încă dinainte să ne întâlnim: Octavius, Antonius şi Lepidus urmau să formeze un triumvirat, după modelul celui creat, cu aproape douăzeci de ani în urmă, de Iulius Cezar, Cneus Pompeius şi Crassus. O asemenea alianţă le-ar fi permis să conducă Roma, cu dreptul de a numi magistraţii urbelor şi de a comanda armatele din provincii. Provinciile din vest (Cassius şi Brutus le controlau pe cele din est) urmau să fie împărţite între triumviri. Noi acceptaserăm deja partea care era de departe cea mai modestă – cele două Africi şi insulele Sicilia, Sardinia şi Corsica – însă chiar şi posesia acestora era sub semnul întrebării, de vreme ce Sextus Pompeius stăpânea ilegal Sicilia şi controla aproape întreaga Mediterană. Dar nu pământurile ne interesau pe noi în această înţelegere.

Lepidus păstra teritoriile pe care le comandase şi înainte, Narbonensis şi cele două Spanii, iar Antonius prelua cele două Galii, de departe cele mai bogate şi mai importante dintre teritoriile împărţite aici. În spatele tuturor acestor lucruri stătea, desigur, nevoia de a ne uni forţele ca să-i putem înfrânge pe Brutus şi Cassius în est şi astfel să-i pedepsim pe ucigaşii lui Iulius Cezar şi să redăm liniştea Italiei.

S-a văzut repede că Lepidus era subordonatul lui Antonius. Era un bărbat pompos şi plin de sine, cu toate că, dacă nu deschidea gura, era o prezenţă destul de impunătoare. Ştii genul – arăta ca un senator. Antonius l-a lăsat să mai turuie câteva minute, după care a schiţat un gest de nerăbdare.

— Ajungem şi la detalii mai încolo, a spus el. Acum avem chestiuni mai importante de discutat.

S-a uitat la Octavius.

— Ştii că avem duşmani.

— Da, a spus Octavius.

— Chiar dacă tot Senatul se ploconea pe lângă tine când ai plecat, poţi să fii sigur că acum complotează împotriva ta.

— Ştiu, a spus Octavius.

L-a aşteptat pe Antonius să continue.

— Şi nu numai Senatul, a spus Antonius.

S-a ridicat şi s-a plimbat agitat prin încăpere.

— Toată Roma. Îmi tot amintesc de unchiul tău, Iulius.

A clătinat din cap.

— Nu poţi avea încredere în nimeni.

— Nu, a spus Octavius şi a zâmbit uşor.

— Mă tot gândesc la ei – fleşcăiţi, graşi, bogaţi şi îmbogăţindu-se pe zi ce trece.

A izbit cu pumnul în masă şi câteva documente de pe ea au zburat pe podeaua de lut.

— Iar soldaţii noştri sunt flămânzi şi vor flămânzi şi mai tare până se termină anul. Soldaţii nu luptă cu burta goală şi fără ceva la care să spere când se termină.

Octavius îl urmărea cu privirea.

Antonius a spus:

— Îmi tot amintesc de Iulius. Ce păcat că n-a acţionat cu mai multă hotărâre împotriva duşmanilor.

A clătinat iarăşi din cap.

A urmat o tăcere lungă.

— Câţi? a întrebat încet Octavius.

Antonius a zâmbit larg şi s-a aşezat înapoi la masă.

— Am vreo treizeci sau patruzeci de nume, a spus el cu degajare. Îmi închipui că mai are şi Lepidus câţiva de-ai lui.

— Ai discutat despre asta cu Lepidus.

— Lepidus e de acord, a spus Antonius.

Lepidus şi-a dres glasul, şi-a întins braţele până a ajuns cu palmele pe masă şi s-a lăsat pe spate.

— Cu mare regret, am ajuns la concluzia că e singura cale ce ne stă la dispoziţie, oricât de neplăcută ar fi ea. Te asigur, dragul meu băiat, că...

— Nu-mi spune dragul meu băiat.

Octavius nu a ridicat vocea, care, ca şi figura lui, era total lipsită de expresie.

— Sunt fiul lui Iulius Cezar şi consul al Romei. Să nu-mi mai spui niciodată băiat.

— Te asigur... a reluat Lepidus şi s-a uitat către Antonius.

Antonius a râs. Lepidus a dat din mâini.

— Te asigur că nu am avut nici o intenţie... nu...

Octavius i-a întors spatele şi i s-a adresat lui Antonius:

— Deci vor fi proscrişi, cum s-a întâmplat cu Sulla.

Antonius a ridicat din umeri:

— Spune-i cum vrei. Dar e necesar. Ştii că e necesar.

— Ştiu, a răspuns încet Octavius. Dar nu-mi place.

— O să te obişnuieşti, a spus Antonius vesel. Cu timpul.

Octavius a încuviinţat din cap cu un aer absent. S-a înfăşurat mai strâns în mantie, s-a ridicat de la masă şi s-a apropiat de fereastră. Ploua. Îi vedeam faţa. Picăturile de ploaie loveau marginea ferestrei şi îl stropeau pe faţă.

Nu s-a mişcat. Figura lui era ca de piatră. Nu s-a mişcat multă vreme. Apoi s-a întors către Antonius şi a zis:

— Spune-mi numele pe care le ştii tu.

— O să sprijini acţiunea asta, a spus Antonius rar. Chiar dacă nu-ţi place, o s-o sprijini.

— O s-o sprijin, i-a răspuns Octavius. Spune-mi numele.

Antonius a pocnit din degete şi unul din aghiotanţii lui i-a întins un document. A aruncat o privire la el, apoi s-a uitat la Octavius, zâmbind cu toţi dinţii la vedere.

— Cicero, a spus.

Octavius a încuviinţat din cap. A spus încet:

— Ştiu că ne-a făcut unele necazuri, iar pe tine te-a jignit. Dar mi-a dat cuvântul lui că se va retrage.

— Cuvântul lui Cicero, a spus Antonius şi a scuipat pe jos.

— E bătrân, a spus Octavius. Nu poate s-o mai ducă mulţi ani.

— Şi un an... şi şase luni... şi o lună e prea mult. Are prea multă putere chiar şi aşa, învins.

— Mi-a făcut rău, a spus Octavius ca pentru sine. Totuşi mi-e drag.

— Pierdem timpul, a zis Antonius. Orice alt nume – a bătut cu degetul în rola de pergament – sunt dispus să-l discut cu tine. Dar Cicero nu e negociabil.

Octavius aproape că a zâmbit, cred.

— Nu, a spus. Cicero nu e negociabil.

Apoi a părut să-şi piardă interesul faţă de tot ce se vorbea. Antonius şi Lepidus s-au ciondănit pe numele de pe listă şi din când în când îi cereau încuviinţarea. El dădea din cap absent. O dată Antonius l-a întrebat dacă nu vrea să adauge şi el propriile nume pe listă şi Octavius i-a răspuns:

— Sunt tânăr. Nu am trăit încă îndeajuns ca să-mi fac atâţia duşmani.

Şi astfel, târziu în noapte, la lumina lămpii care pâlpâia la fiecare mişcare a aerului, s-a făcut lista. Şaptesprezece dintre cei mai bogaţi şi mai puternici senatori urmau să fie condamnaţi la moarte pe loc, iar averile lor aveau să fie confiscate. Alţi o sută treizeci urmau să fie declaraţi proscrişi imediat după aceea, iar numele lor aveau să fie făcute publice, astfel încât Roma să ştie că nu avea de ce se teme dincolo de aceste limite.

Octavius a spus:

— Dacă e s-o facem, atunci trebuie s-o facem fără întârziere.

Şi apoi am dormit ca nişte soldaţi de rând, înfăşuraţi în pături, pe podeaua de lut a colibei, întrucât se stabilise

că nici unul dintre noi nu se va adresa propriei armate până nu se puneau la punct toate detaliile înţelegerii.

Aşa cum ştii, dragul meu Liviu, multe s-au spus şi s-au scris despre această întâmplare cu proscrierile, şi de bine, şi de rău, şi e drept că lucrurile au scăpat destul de tare de sub control. Antonius şi Lepidus tot adăugau nume pe listă şi câţiva dintre soldaţi au profitat de zăpăceală ca să-şi rezolve propriile duşmănii şi să se îmbogăţească, dar asemenea lucruri sunt de aşteptat. Când e vorba de pasiuni, fie în dragoste, fie în război, excesele sunt inevitabile.

Cu toate astea, am fost întotdeauna uluit când, pe timp de pace, oamenii se grăbesc să laude sau să acuze. Acum mi se pare că amândouă judecăţile sunt nepotrivite – şi încă în egală măsură. Căci cei care judecă astfel nu o fac fiindcă le pasă de ce e bine sau rău, ci în semn de protest împotriva exigenţelor nemiloase ale necesităţii – sau în semn de acord cu ele. Iar necesitatea e pur şi simplu ceea ce s-a întâmplat, e în trecut.

Am dormit noaptea şi ne-am sculat înainte de ivirea zorilor – iar acum, dragul meu prieten, ajung la tristeţea aceea de care am pomenit la începutul scrisorii. Poate că groaza apropierii de subiect m-a dus la această filosofare facilă, pentru care sper că mă vei ierta.

Lista de proscrişi odată definitivată, mai rămânea ca triumvirii să stabilească politicile Romei pentru următorii cinci ani. Se convenise deja că Octavius va renunţa la poziţia de consul, pe care abia o primise din partea Senatului. Graţie poziţiei lor, fiecare dintre triumviri se bucura deja de puteri consulare şi părerea generală era că ar fi mai înţelept să se folosească de locotenenţi pentru a-şi îndeplini aceste îndatoriri senatoriale, sporindu-şi astfel aria puterii în Senat, pentru ca triumvirii să se ocupe nestingheriţi de problemele militare. Acum urma să se negocieze numele celor zece consuli care aveau să deţină puterea în Roma în următorii cinci ani şi împărţirea legiunilor disponibile între triumviri.

Am luat un mic dejun cu pâine ţărănească şi curmale. Antonius s-a plâns de modestia mâncării. Afară continua să plouă. Până la prânz armatele fuseseră împărţite şi Octavius a dobândit trei legiuni pe care nu le aveam înainte, pe lângă cele unsprezece pe care le comandam deja. După-amiaza urma să o dedicăm alegerii consulilor.

Era o negociere importantă, îţi dai seama de asta. Era limpede, deşi nimeni nu o spunea, că, dincolo de toate învoielile făcute, rămâneau diferenţe importante între scopurile lui Marcus Antonius şi cele ale lui Octavius Cezar. Consulii erau oamenii care, în parte şi împreună,

aveau să reprezinte interesele triumvirilor la Roma. Era esenţial să-i alegem pe cei în care ne puteam încrede şi care să fie totuşi acceptabili şi pentru ceilalţi. Chestiunea era destul de delicată, cum bine îţi poţi închipui, şi abia spre seară am ajuns la cel de-al patrulea an.

Iar Octavius a propus numele lui Salvidienus Rufus.

Sunt sigur că ai avut şi tu, ca noi toţi, experienţa aceea misterioasă a previziunii, un moment în care, dincolo de orice raţiune şi justificare, pornind de la un cuvânt, de la o sclipire din ochi sau pur şi simplu de la nimic, ai dintr-odată un presentiment – dar a ce anume, nu ştie nimeni. Nu sunt un om credincios, dar uneori mai că sunt tentat să cred că zeii ne vorbesc cu adevărat şi că numai în momentele de vulnerabilitate suntem dispuşi să-i ascultăm.

— Salvidienus Rufus, a spus Octavius şi deodată am simţit golul acela în stomac, ca şi cum mă prăvăleam de la mare înălţime.

O clipă Antonius nici nu s-a mişcat. Apoi a căscat şi a spus somnoros:

— Salvidienus Rufus… Eşti sigur că el e alegerea ta?

— El e alegerea mea, a spus Octavius. Nu ar trebui să ai vreo obiecţie în privinţa lui. Ar fi acum cu mine, cum sunt Agrippa şi Mecena, dacă nu ar fi rămas în fruntea legiunilor pe care le-am lăsat în urmă ca să vin aici.

Octavius a adăugat sec:

— Îţi aminteşti, cred, cât de bine a luptat împotriva ta la Mutina.

Antonius a rânjit.

— Îmi amintesc. Patru ani... Nu crezi că şi-ar putea pierde răbdarea până atunci?

— Vom avea nevoie de el împotriva lui Cassius şi Brutus, a răspuns răbdător Octavius. Vom avea nevoie de el împotriva lui Sextus Pompeius. Dacă supravieţuim acelor bătălii, îşi va fi câştigat funcţia.

Antonius l-a privit îndelung, cumva încurcat, apoi a dat din cap, ca şi cum tocmai luase o decizie.

— Fie, a spus. Al tău e – fie că-l faci consul, fie că-l adaugi la proscrişi. E alegerea ta.

Octavius a spus:

— Nu-ţi înţeleg gluma.

— Nu e nici o glumă.

Antonius a pocnit din degete. Unul din aghiotanţi i-a întins o foaie de pergament. Antonius a lăsat-o să cadă neglijent în faţa lui Octavius.

— Îl las în seama ta.

Octavius a luat documentul, l-a desfăşurat şi l-a citit. Expresia de pe chip nu i s-a schimbat deloc. A citit multă vreme. Mi l-a întins apoi şi mie.

— E scrisul lui Salvidienus? a întrebat încet.

Am citit. M-am auzit spunând:

— E scrisul lui Salvidienus.

Mi-a luat scrisoarea din mână. A stat multă vreme cu privirea aţintită în faţă. Îi priveam figura şi auzeam fâşâitul surd al ploii care cădea pe acoperişul de paie.

— Nu e cine ştie ce dar, a spus Antonius. Mie nu-mi mai serveşte la nimic acum, că am ajuns la o înţelegere. Doar că, de vreme ce noi doi suntem aliaţi, eu n-aş putea avea încredere în el. Un asemenea secret nu ne-ar face bine nici mie, nici ţie.

A arătat către scrisoare:

— Mi-a trimis-o imediat după ce m-am alăturat lui Lepidus la Avignon. Trebuie să spun că am fost ispitit, dar am hotărât să aştept până văd ce rezultat are întâlnirea asta.

Octavius a dat din cap.

— Îi punem numele pe listă? a întrebat Antonius.

Octavius a clătinat din cap.

— Nu, a spus cu o voce joasă.

— Va trebui să te obişnuieşti cu lucrurile astea, a zis nerăbdător Antonius. Deja e un risc pentru noi – sau va fi. Intră pe listă.

— Nu, a replicat Octavius.

Nu a ridicat tonul, dar cuvântul a umplut încăperea. Şi-a îndreptat ochii ca două flăcări albastre către Antonius.

— Nu va fi proscris.

Apoi i-a întors spatele lui Antonius şi văpaia din ochi i s-a potolit. A adăugat în şoaptă:

— Chestiunea nu e negociabilă.

Şi a tăcut. După aceea mi s-a adresat mie:

— Să-i scrii lui Salvidienus că nu mai e generalul armatelor mele, că nu mai e în serviciul meu şi – a făcut o pauză – că nu mai e prietenul meu.

Nu m-am mai uitat la scrisoare. Nici nu aveam nevoie. Cuvintele mi se întipăriseră în minte, unde sunt şi acum, după mai bine de douăzeci şi cinci de ani, ca o cicatrice veche. Ţi le relatez aşa cum au fost scrise:

„Quintus Salvidienus Rufus îi transmite salutări lui Marcus Antonius. Sunt comandantul a trei legiuni de soldaţi romani şi sunt silit să rămân inactiv, în timp ce Decimus Brutus Albinus îşi organizează forţele pentru a porni, probabil, în urmărirea armatelor tale şi a ta. Octavius Cezar a fost trădat de Senat şi se întoarce la Roma într-o misiune fără speranţă. Decizia lui mă umple de deznădejde, ca şi viitorul nostru. Numai la tine remarc o hotărâre şi o voinţă care ar putea duce la pedepsirea ucigaşilor lui Iulius Cezar şi la eliberarea Romei de tirania

unei aristocraţii. Îmi pun, aşadar, legiunile la dispoziţia ta dacă vei consimţi să mă onorezi cu o putere egală cu a ta şi vei accepta să duci la îndeplinire sarcina la care m-am angajat alături de Octavius Cezar şi care a fost trădată de ambiţie şi compromisuri. Sunt gata să mă alătur ţie la Avignon.”

Şi astfel, cu durere în suflet, i-am trimis scrisoarea celui ce ne fusese ca un frate, folosindu-l ca sol pe Decimus Carfulenus, care comandase armatele la Mutina alături de Salvidienus. Carfulenus însuşi mi-a relatat ce a urmat.

Salvidienus auzise nişte zvonuri despre misiunea lui Carfulenus şi îl aştepta singur în cortul său. Era palid, a spus Carfulenus, dar calm. Fusese bărbierit de curând şi, potrivit cerinţelor ritualului, barba îi fusese aşezată într-o cutiuţă de argint care stătea deschisă pe masă.

— Mi-am lăsat în urmă tinereţea, a spus Salvidienus, arătând spre cutie. Iar acum pot primi mesajul pe care mi-l aduci.

Carfulenus, care abia mai putea vorbi de emoţie, i-a înmânat scrisoarea. Salvidienus a citit-o stând în picioare, a dat din cap şi s-a aşezat la masă, întors spre Carfulenus.

— Doreşti să trimiţi un răspuns? a întrebat într-un final Carfulenus.

— Nu, i-a răspuns Salvidienus, după care a spus: Da, voi răspunde.

Încet, dar fără şovăială, a scos dintre faldurile togii un pumnal şi, sub privirea lui Carfulenus, şi l-a împlântat cu toată puterea în piept. Carfulenus s-a repezit la el, dar Salvidienus a ridicat mâna stângă, oprindu-i avântul. Apoi, cu o voce stinsă, cu răsuflarea puţin tăiată, a zis:

— Spune-i lui Octavius că dacă nu pot rămâne prietenul lui în viaţă, poate rămân în moarte.

A rămas aşezat la masă până când privirea i s-a împăienjenit şi s-a prăbuşit în praf.

XIII. Scrisoare anonimă către Marcus Tullius Cicero, la Roma (noiembrie 43 î.Hr.)

Cineva care îţi preţuieşte din inimă liniştea şi odihna de care ai putea avea parte acum, că te-ai retras, te conjură să părăseşti ţara pe care o iubeşti. Atâta vreme cât rămâi în Italia, eşti într-un pericol de moarte iminent. Cineva a fost forţat de o crudă necesitate să-şi nesocotească pornirile fireşti şi omeneşti. Trebuie să acţionezi neîntârziat.

XIV. **Istoria Romei** *de Titus Livius. Fragment (13 d.Hr.)*

Cu puţin timp înainte de sosirea triumvirilor, Marcus Cicero a părăsit Roma, convins – pe drept cuvânt – că nu

poate scăpa de Antonius, aşa cum nici Brutus şi Cassius nu pot scăpa de Octavius Cezar. La început se refugiase la vila lui din Tusculum, apoi a pornit, pe drumuri de ţară, spre vila de la Formia, intenţionând să se îmbarce pe un vas la Gaeta. A pornit pe mare de mai multe ori, dar a fost silit să se întoarcă de vânturile neprielnice şi, cum marea era agitată, iar el nu mai suporta zgâlţâielile corabiei, în cele din urmă, plictisit de fugă şi de viaţă, s-a întors la vila lui de pe promontoriu, care era la mai puţin de o milă de mare.

— Lăsaţi-mă să mor în ţara mea, pe care de atâtea ori am salvat-o, a zis el.

Se ştie că sclavii lui erau gata să lupte pentru el cu vitejie şi credinţă, dar el le-a ordonat să lase jos litiera şi să accepte în linişte dura necesitate a sorţii. Imediat ce s-a aplecat în afara litierei şi şi-a ţinut gâtul drept pentru ce avea să urmeze, capul i-a fost retezat. Dar asta nu a satisfăcut brutalitatea soldaţilor: i-au tăiat şi mâinile, batjocorindu-le pentru că scriseseră împotriva lui Antonius. Astfel, capul i-a fost dus lui Antonius şi, la ordinele acestuia, a fost aşezat între cele două mâini la tribuna de la care fusese ascultat în calitate de consul şi senator, unde chiar în anul acela grăitoarele sale invective împotriva lui Antonius fuseseră primite cu o nemaipomenită admiraţie. Oamenii abia dacă-şi puteau

ridica ochii înlăcrimaţi ca să privească rămăşiţele retezate ale concetăţeanului lor.

4

I. Scrisoare de la Strabon din Amasia către Nicolaus din Damasc, din Roma (43 î.Hr.)

Dragul meu Nicolaus, îţi transmit salutările mele, precum şi ale vechiului nostru prieten şi învăţător Tyrannion. Îţi transmit salutări de la Roma, unde am ajuns abia săptămâna trecută, după o lungă şi teribil de istovitoare călătorie – dinspre Alexandria, trecând prin Corint, cu corăbii şi galere, cu căruţa, cu trăsura, călare şi uneori chiar pe jos, cocoşat sub povara cărţilor mele. Când priveşti hărţile, nu înţelegi pe de-a-ntregul cât de întinsă şi de diversă e lumea. E un nou tip de educaţie, pe care o poţi dobândi fără să-ţi iei un maestru. De fapt, după îndeajuns de multe călătorii, discipolul însuşi poate deveni maestru. Tyrannion al nostru, cel atât de învăţat în toate, a avut ceva dificultăţi când a fost să mă întrebe despre cele văzute în călătoriile mele.

Stau împreună cu Tyrannion într-una din căsuţele de pe deal, de unde se vede oraşul. E un fel de colonie, presupun: trăiesc aici câţiva profesori reputaţi (la Roma nu li se spune filosofi, căci aici filosofia e considerată

oarecum dubioasă) şi câţiva cărturari mai tineri care, la fel ca mine, au fost invitaţi să locuiască şi să studieze alături de foştii lor maeştri.

Am fost surprins când Tyrannion m-a adus aici, atât de departe de oraş, şi am fost încă şi mai surprins când mi-a explicat motivul. Se pare că biblioteca publică din Roma e mai mult decât inutilă: e o colecţie incredibil de mică de cărţi, adesea prost copiate, şi are la fel de multe cărţi în latina asta îngrozitoare ca şi în greaca noastră! Dar Tyrannion mă asigură că orice cărţi mi-ar trebui, ele se pot găsi, doar că în colecţii particulare. Unul dintre prietenii lui, care trăieşte aici cu noi, este acel Athenodorus din Tars despre care am auzit atâtea în Alexandria. El, mă asigură Tyrannion, are acces la cele mai bune colecţii particulare din urbe, unde noi, cărturarii hoinari, suntem oricând bineveniţi.

Trebuie să spun câteva vorbe despre acest Athenodorus. E un bărbat cât se poate de impresionant. E doar cu câţiva ani mai în vârstă decât Tyrannion – s-ar putea să aibă vreo cincizeci şi ceva de ani – dar lasă impresia că deţine cumva înţelepciunea tuturor veacurilor. E distant şi aspru, dar nu lipsit de bunătate. Vorbeşte arareori, nu se amestecă niciodată în dezbaterile acelea frivole cu care ne amuzăm noi, ceilalţi, şi părem să îl urmăm, deşi el nu ne conduce. Se

spune că are prieteni puternici, măcar că el nu pomeneşte niciodată vreun nume, şi are o asemenea personalitate, că nu îndrăznim să discutăm astfel de chestiuni nici măcar în lipsa lui. Şi totuşi, în ciuda puterii pe care o are în lume şi a forţei minţii lui, îl însoţeşte tot timpul o tristeţe a cărei sursă nu o pot descoperi. M-am hotărât să vorbesc cu el, în ciuda temerilor mele, şi o să văd ce pot să aflu.

De fapt, scrisorile acestea le vei primi prin bunăvoinţa lui, căci are acces la poşta diplomatică care pleacă săptămânal spre Damasc şi mi-a dat de înţeles că va aranja să fie incluse în tolbă şi aceste scrisori.

Aşa începe, dragul meu Nicolaus, aventura mea prin lume. După cum am promis, îţi voi scrie cu regularitate şi îţi voi împărtăşi orice lucru nou pe care îl aflu. Regret că nu ai putut veni cu mine şi sper ca acele probleme de familie care te ţin în Damasc să se rezolve repede, ca să-mi poţi fi alături în această stranie lume nouă.

Probabil mă crezi un prieten nevrednic şi un filosof încă şi mai jalnic. De cea dintâi hibă nu mă fac vinovat, dar s-ar putea să fiu pe cale să fiu afectat de cea de-a doua. Luasem hotărârea să-ţi scriu în fiecare săptămână – şi iată că a trecut aproape o lună de când n-am mai aşternut un rând pe foaie.

Dar oraşul acesta e cel mai extraordinar din câte s-au pomenit şi ameninţă să copleşească şi cele mai puternice minţi. Zilele trec una după alta într-o agitaţie cum nici unul dintre noi nu şi-ar fi închipuit în anii noştri de studiu liniştit în tihna Alexandriei. Mă întreb dacă, în somnolenţa înmiresmată a iubitului tău Damasc, poţi măcar să-ţi imaginezi aceste însuşiri pe care încerc să ţi le descriu.

Nu o dată îmi dă târcoale o bănuială (poate e doar o senzaţie) că s-ar putea ca noi, grecii, să ne complacem prea tare în mândria noastră pentru istorie şi limbă şi că ne prezumăm cu prea multă uşurinţă superioritatea faţă de „barbarii” de la apus, care sunt încântaţi că se pot numi stăpânii noştri. (Observi că devin ceva mai puţin filosof şi ceva mai mult om de lume.) Provinciile noastre au, neîndoielnic, farmecul şi cultura lor, dar aici, la Roma, există un fel de vitalitate pe care, cu un an în urmă, n-aş fi putut fi convins nicidecum s-o consider măcar vag atrăgătoare. Acum un an abia ce auzisem de Roma. Acum am văzut-o şi nu mai sunt sigur că mă voi întoarce vreodată în est sau în Pontul meu de baştină.

Imaginează-ţi, te rog, un oraş care ocupă, poate, jumătate din suprafaţa Alexandriei în care am studiat noi când eram copii – şi apoi gândeşte-te că acest oraş cuprinde între limitele sale mai mult decât dublul

populaţiei din Alexandria. Aceasta e Roma în care trăiesc eu azi: un oraş cu aproape un milion de oameni, după cum mi s-a spus. Nu seamănă cu nimic din ce am văzut până acum. Vin aici oameni din toate colţurile lumii – negri din nisipurile arzătoare ale Africii, blonzi palizi din nordul îngheţat şi toate nuanţele intermediare. Şi ce amalgam de limbi! Dar toată lumea vorbeşte fie puţină latină, fie puţină greacă, aşa că nimeni nu se simte străin.

Şi cum se mai înghesuie unul în altul romanii ăştia! Dincolo de zidurile oraşului se află unele din cele mai frumoase peisaje pe care ţi le poţi imagina – şi totuşi oamenii se îngrămădesc aici ca peştii prinşi în plasă şi se chinuie să înainteze pe nişte străduţe înguste şi şerpuite care se întind fără noimă, mile întregi, prin tot oraşul. În timpul zilei străzile astea – toate – sunt sufocate la propriu de oameni, iar zgomotul şi putoarea sunt incredibile. Cu câteva luni înainte de a muri, marele Iulius Cezar a decretat că animalele de povară, carele şi căruţele nu au voie în oraş decât pe întuneric, între apusul şi răsăritul soarelui. Nu poţi să nu te întrebi cum o fi fost înainte de acel decret, când caii şi boii şi atelajele de toate soiurile se amestecau cu oamenii pe străduţele astea imposibile.

Aşa se face că romanii de rând, care trăiesc în oraşul propriu-zis, probabil că nu au niciodată parte de somn. Căci zgomotului zilei îi ia locul vacarmul nopţii, când văcarii îşi îndeamnă cu sudălmi caii şi boii, iar carele mari de lemn gem şi troncănesc pe caldarâm.

Nimeni nu se aventurează singur pe stradă după lăsarea întunericului, cu excepţia comercianţilor care nu au de ales şi a celor bogaţi, care îşi permit o gardă de corp. Chiar şi în nopţile cu lună străzile sunt complet în beznă, pentru că locuinţele lor şubrede sunt atât de înalte, încât nici măcar o rază hoinară de lună nu poate ajunge până în stradă. Iar străzile sunt pline de săraci disperaţi, gata să te jefuiască sau să-ţi taie gâtul ca să-ţi ia hainele şi puţinul argint pe care l-ai putea avea asupra ta.

Şi totuşi cei care locuiesc în dărăpănăturile astea înalte nu sunt decât un pic mai în siguranţă decât cei care bântuie noaptea pe străzi, pentru că trăiesc permanent sub ameninţarea incendiilor. Noaptea, din căsuţa mea de pe deal, unde sunt ferit de pericole, văd cum în depărtare se aprind focurile ca nişte flori ce se deschid în beznă şi aud strigătele de spaimă şi de durere. Există pompieri, sigur că da, numai că sunt invariabil corupţi şi prea puţin numeroşi ca să fie de mare folos.

Şi totuşi în mijlocul acestui haos, al acestui oraş, se ridică, de parcă ar fi dintr-o altă lume, marele Forum. Seamănă cu cele pe care le-am mai văzut în oraşele din provincie, doar că e mult mai impunător, cu coloane măreţe de marmură, pe care se sprijină clădirile oficiale. Aici sunt zeci de statui şi multe temple închinate zeilor lor romani, care de fapt nu sunt ai lor, şi multe alte clădiri mai mici, în care se află diferite instituţii ale statului. Sunt şi foarte multe spaţii deschise şi, cumva, zgomotul, duhoarea şi fumul din restul oraşului par să nu pătrundă deloc aici. Aici oamenii pot să se plimbe în aer liber, în lumina soarelui, să converseze nestingheriţi, să-şi transmită zvonuri şi să citească anunţurile afişate la diversele tribune din jurul clădirii Senatului. Eu vin în Forum aproape zilnic şi mă simt de parcă aş sta în buricul lumii.

Încep să înţeleg dispreţul romanilor faţă de filosofie. Lumea lor e cea a prezentului imediat – a cauzelor şi consecinţelor, a zvonurilor şi certitudinilor, a avantajelor şi lipsurilor. Până şi eu, care mi-am dedicat întreaga viaţă cunoaşterii şi adevărului, pot să am o oarecare înţelegere faţă de starea lumii care a determinat un asemenea dispreţ. Pentru ei învăţătura e o cale de a atinge un ţel, iar adevărul nu e decât ceva ce poate fi

folosit. Chiar şi zeii lor sunt mai degrabă în slujba statului şi nu invers.

Iată aici copia unui poem care se putea citi astăzi pe toate porţile mai importante prin care se intră în oraş. Nu voi încerca să-l traduc, ci îl transcriu în latina în care a fost scris:

Opreşte-te, călătorule, înainte să treci pragul acestei case
şi priveşte-te. Trăieşte aici un băiat
cu nume de bărbat. De te aşezi la masa lui,
o faci pe seama ta. O, te va pofti, n-ai grijă,
pe toţi îi pofteşte. Cu o lună în urmă i-a murit tatăl,
acum băiatul chefuieşte cu vinul puturos
al libertăţii sale şi lasă animalele sălbăticite
să fugă prin gardurile rupte – mai puţin unul,
odrasla unei purceluşe pe care a primit-o
în gospodărie. Ai cumva o fiică?
Uită-te bine şi la ea. Băiatul ăsta a prins cândva
gustul fetelor frumuşele ca ea. S-ar putea să-i vină iar.

Adaug o glosă, în maniera foştilor noştri dascăli. „Băiatul cu nume de bărbat” este, desigur, Caius Octavius Cezar. „Tatăl” care i-a dat numele este Iulius Cezar. „Odrasla” este o oarecare Clodia, fiica „purceluşei” (acesta e numele pe care i l-au dat duşmanii), Fulvia, soaţa lui Marcus Antonius, cu care Octavius ba se luptă, ba se împacă. „Fata” la care se face aluzie la final este o anume Servilia, fiica unui fost consul, cu care (după cum se spune) Octavius era logodit înainte ca, la presiunea armatelor lui proprii şi ale lui Antonius, să accepte un acord de căsătorie cu fiica vitregă a lui Antonius. Desigur, acordul e mai mult de formă, nu e ceva concret: fata, din câte înţeleg, are doar treisprezece ani. Dar se pare că i-a îmbunat pe cei care vor să-i vadă pe Octavius şi Antonius în relaţii bune. Poemul conţine, fără îndoială, şi alte aluzii la realităţile locale, pe care eu nu le înţeleg. A fost mai mult ca sigur comandat de cineva din facţiunea din Senat care nu-şi doreşte o conciliere între Octavius şi Antonius. E o chestie vulgară... dar nu sună tocmai rău, aşa-i?

Mă minunez întruna. Numele lui Octavius Cezar e pe toate buzele. Ba e la Roma, ba nu e la Roma. Ba e salvatorul naţiunii, ba o s-o distrugă. Ba o să-i pedepsească pe ucigaşii lui Iulius Cezar, ba o să-i răsplătească. Oricare ar fi adevărul, acest tânăr

misterios a aprins imaginaţia întregii Rome şi nici eu nu am rămas rece în faţa lui.

Ştiind, aşadar, că Athenodorus al nostru a trăit multă vreme la Roma şi în împrejurimi, am profitat ieri-seară, după ce am cinat, şi i-am pus câteva întrebări. (Încet-încet, s-a mai înmuiat faţă de mine şi acum putem schimba chiar şi jumătate de duzină de cuvinte o dată.)

L-am întrebat ce fel de om e acest Octavius Cezar, cum îşi spune el. Şi i-am arătat o copie a poemului pe care ţi l-am trimis mai devreme.

Athenodorus s-a uitat la el, cu nasul lui subţire şi coroiat aproape lipit de pergament, cu obrajii slabi şi supţi, cu buzele lui subţiri ţuguiate. Apoi mi l-a întins cu acelaşi gest pe care îl face când îmi înapoiază o lucrare pe care i-am dat-o să o corecteze.

— Ritmul e neclar, a spus el. Subiectul e trivial.

Am învăţat să am răbdare cu Athenodorus. L-am întrebat încă o dată despre Octavius.

— E un om ca oricare altul, mi-a răspuns el. O să devină ce o să devină, prin propriile puteri şi întorsăturile sorţii lui.

L-am întrebat pe Athenodorus dacă l-a văzut vreodată pe acest tânăr sau dacă a vorbit cu el. Athenodorus s-a încruntat şi a mormăit:

— I-am fost dascăl. Eram cu el în Apollonia când unchiul lui a fost ucis şi el a pornit-o pe calea care l-a adus unde e azi.

Preţ de o clipă am crezut că Athenodorus vorbeşte în metafore. Apoi i-am văzut privirea şi am ştiut că spune adevărul. M-am bâlbâit:

— Îl... îl cunoşti?

Athenodorus aproape că a zâmbit.

— Am cinat cu el săptămâna trecută.

Dar a refuzat să mai spună altceva despre el sau să-mi răspundă la întrebări. Părea să le considere lipsite de importanţă. A spus doar că fostul lui elev ar fi putut deveni un mare învăţat dacă ar fi ales să urmeze acest drum.

Aşadar, sunt chiar mai aproape de buricul lumii decât credeam.

Am participat la o înmormântare.

A murit Atia, mama lui Octavius Cezar. Un crainic a anunţat pe străzi că slujba de înmormântare se va ţine a doua zi dimineaţa, în Forum. Aşa că l-am văzut în sfârşit cu ochii mei pe bărbatul care e azi cel mai puternic om din Roma şi, în consecinţă (presupun), din lume.

Am ajuns în Forum devreme, ca să prind un loc cu vedere bună, şi am aşteptat lângă tribuna de unde

Octavius Cezar urma să-şi rostească discursul. Până la a cincea oră a dimineţii Forumul era deja aproape plin.

Şi atunci a sosit procesiunea – aprozii cu torţele aprinse, oboiştii, gorniştii şi clarinetiştii intonând marşul lent, sicriul cu trupul neînsufleţit, bocitorii – iar în urma procesiunii, neînsoţită, o siluetă subţire, care la început mi s-a părut a fi un tânăr, căci avea toga bordată cu purpură. Nici nu mi-a trecut prin cap că ar putea fi un senator. Dar s-a dovedit curând că era chiar Octavius, pentru că mulţimile au fremătat la trecerea lui şi toţi încercau să-l vadă mai bine. Cei care purtaseră sicriul l-au aşezat în faţa tribunei, bocitorii s-au aşezat pe nişte scăunele în primul rând, iar Octavius Cezar s-a apropiat încet de catafalc şi s-a uitat o clipă la trupul mamei lui. Apoi a urcat la tribună şi şi-a îndreptat privirea către oamenii – peste o mie – care se adunaseră.

Stăteam foarte aproape – la vreo şaptezeci de paşi. Octavius părea foarte palid şi stătea complet neclintit, de-ţi venea să zici că el e mortul. Numai ochii îi erau vii – sunt de un albastru absolut uluitor. Mulţimea adunată amuţise. Auzeam în depărtare vuietul slab şi nepăsător al oraşului, care îşi vedea de ale lui, ca o vită nătângă.

Apoi Octavius a început să vorbească. Vorbea foarte încet, dar cu o voce atât de clară şi de limpede, încât îl auzeau toţi cei adunaţi acolo.

Îţi redau cuvintele lui: erau de faţă scribi cu tăbliţe de scris şi a doua zi copii ale discursului se găseau la orice tarabă cu cărţi din oraş.

A spus aşa: „Roma nu te va mai vedea niciodată, Atia, tu, care ai fost Roma. Este o pierdere pe care numai pilda virtuţii tale o face suportabilă şi care ne spune că durerea noastră, dacă e prea adâncă şi prea îndelungată, jigneşte însuşi rostul vieţii tale.

I-ai fost soţie credincioasă tatălui meu, cel al cărui sânge curge prin venele mele, acel Caius Octavius care a fost pretor şi guvernator al Macedoniei şi a cărui moarte timpurie l-a împiedicat să devină consul al Romei. Ai fost o mamă severă şi iubitoare pentru fiica ta, Octavia, care acum plânge la catafalcul tău, şi pentru fiul tău, care stă pentru ultima dată în faţa ta şi rosteşte aceste biete cuvinte. I-ai fost nepoată cuminte şi respectuoasă bărbatului care i-a dat fiului tău tatăl răpit de soartă, acel Iulius Cezar ucis mişeleşte la câţiva paşi de locul unde odihneşte acum nobilul tău trup.

Purtătoare a unui onorat nume roman, ai avut din plin virtuţile pământului care ne-a hrănit şi susţinut naţia de-a lungul întregii sale istorii. Singură ai tors şi ai ţesut pânzeturile cu care i-ai îmbrăcat pe cei din casă, servitorii ţi-au fost ca nişte copii, i-ai cinstit pe zeii casei

tale şi pe cei ai oraşului. Graţie bunătăţii tale, nu ai avut nici un alt duşman în afară de timp, care te-a luat acum.

O, Roma, priveşte-o pe cea care odihneşte acum aici şi vei vedea tot ce-i mai bun în firea şi moştenirea ta. Curând vom duce aceste rămăşiţe dincolo de zidurile oraşului şi flăcările rugului funerar vor mistui ce a mai rămas din Atia. Dar vă cer, cetăţeni ai Romei, să nu lăsaţi ca virtuţile ei să fie îngropate alături de cenuşa sa. Lăsaţi mai degrabă ca vieţile voastre de romani să fie umplute de virtutea ei, astfel încât, chiar dacă din trupul Atiei nu mai rămâne decât cenuşa, ceea ce a avut ea mai bun să dăinuie, îngropat în sufletele vii ale romanilor ce vor veni în urma ei.

Atia, fie ca spiritele morţilor să-ţi vegheze odihna”.

O lungă tăcere a stăruit asupra mulţimii. Octavius a mai rămas o clipă la tribună. Apoi a coborât, iar trupul a fost scos din Forum şi dus dincolo de zidurile oraşului.

Încă nu-mi vine să cred ce am văzut sau să dau crezare celor ce le-am auzit. În haosul iscat aici nu există veşti oficiale, pe zidurile clădirii Senatului nu s-a afişat nimic – nici nu ştii sigur dacă mai există Senat. Octavius Cezar s-a asociat cu Antonius şi Lepidus într-o alianţă de proporţiile unei dictaturi militare, iar duşmanii lui Iulius Cezar sunt proscrişi. Mai mult de o sută de senatori –

senatori! – au fost executaţi, iar averile şi proprietăţile le-au fost confiscate, şi de câteva ori pe-atâţia cetăţeni înstăriţi ai Romei, mulţi dintre ei de viţă nobilă, fie au fost asasinaţi, fie au fugit din Roma, iar bunurile şi averile lor au ajuns în mâinile triumvirilor. Fără milă. Printre proscrişi: Paullus, fratele de sânge al lui Lepidus. Lucius Cezar, unchiul lui Antonius. Până şi vestitul Cicero se află pe lista făcută publică. Aceştia trei – şi alţii, îmi închipui – au fugit din oraş şi s-ar putea să scape cu viaţă.

Treburile cele mai sângeroase par să cadă în sarcina soldaţilor lui Antonius. Am văzut cu ochii mei trupuri decapitate de senatori romani împânzind Forumul, care acum o săptămână era fala lor cea mai mare, şi am auzit de pe dealul meu, unde sunt la adăpost, ţipetele bogaţilor care au întârziat să-şi părăsească oraşul şi avuţiile. Toţi, cu excepţia săracilor, a celor cu averi modeste şi a prietenilor lui Cezar, trăiesc cu frica zilei de mâine, aşteptând să vadă dacă numele lor au apărut sau nu pe listă.

Se spune că Octavius Cezar stă închis în casă şi refuză să se arate sau să vadă trupurile fără viaţă ale foştilor lui tovarăşi. Se mai spune şi că el însuşi insistă ca proscrierile să fie puse în practică imediat şi ca la carte. Nici nu ştii pe cine sau ce să crezi.

Asta este Roma pe care credeam că încep să o cunosc, după toate lunile astea pline? Oare i-am înţeles pe oamenii aceştia? Athenodorus refuză să vorbească cu mine despre asta. Tyrannion clatină din cap cu tristeţe.

Poate că nu sunt chiar atât de bărbat şi poate că sunt mai tânăr decât credeam.

Cicero nu a scăpat.

Ieri, într-o după-amiază senină şi rece de decembrie, în timp ce umblam printre tarabele cu cărţi din zona comercială din spatele Forumului (acum se poate merge în siguranţă pe străzi), am văzut o mare agitaţie şi, fără să-mi ascult raţiunea, din curiozitatea aceea care într-o bună zi o să-mi aducă fie faima, fie moartea, am intrat pe porţile Forumului. Un puhoi de oameni se învârtea în jurul tribunei de lângă clădirea Senatului.

— E Cicero, a spus cineva şi numele s-a răspândit ca un geamăt şoptit. Cicero...

Fără să ştiu la ce să mă aştept, dar îngrozit de ceea ce aş putea vedea, mi-am făcut loc prin mulţime.

Acolo, la tribuna Senatului, aşezat între două mâini retezate, zăcea capul uscat şi stafidit al lui Marcus Tullius Cicero. Cineva a spus că fusese pus acolo din ordinul direct al lui Antonius.

Era aceeaşi tribună de la care, cu doar trei săptămâni în urmă, Octavius Cezar vorbise atât de blând despre mama sa, care tocmai murise. Acum era vorba de o altă moarte şi în clipa aceea nu mi-am putut reţine bucuria la gândul că mama lui murise înainte să poată vedea ce declanşase fiul ei.

II. Scrisoare de la Marcus Iunius Brutus către Octavius Cezar, din Smirna (42 î.Hr.)

Nu pot să cred că eşti pe deplin conştient de gravitatea situaţiei tale. Ştiu că nu-mi porţi multă iubire şi ar fi o neghiobie să pretind că tu mi-ai fi cumva drag. Nu îţi scriu din consideraţie faţă de persoana ta, ci din consideraţie faţă de naţiunea noastră. Nu-i pot scrie lui Antonius, fiindcă e nebun. Nu-i pot scrie lui Lepidus, fiindcă e prost. Sper ca tu, care nu eşti nici una, nici alta, să mă asculţi.

Ştiu că, datorită influenţei tale, Cassius şi cu mine am fost scoşi în afara legii şi condamnaţi la exil, dar să nu ne închipuim nici unul din noi că o asemenea condamnare are mai multă putere juridică decât cea pe care i-o conferă un Senat confuz şi demoralizat. Să nu pretindem că un edict ca acesta e cumva permanent sau valabil. Să vorbim practic.

Toată Siria, toată Macedonia, tot Epirul, toată Grecia şi toată Asia sunt ale noastre. Întregul est e împotriva voastră, iar puterea şi bogăţia existente acolo nu sunt de ignorat. Deţinem controlul absolut asupra estului Mediteranei, aşa că nu poţi aştepta nici un ajutor din partea fostei amante egiptene a unchiului tău, care altminteri v-ar fi putut sprijini cauza cu provizii şi oameni. Şi, cu toate că nu mi-e drag defel, ştiu că piratul Sextus Pompeius vă suflă în ceafă dinspre vest. Prin urmare, nu mă tem nici pentru mine, nici pentru forţele mele în perspectiva războiului care acum pare iminent.

Mă tem însă pentru Roma şi pentru viitorul statului. Proscrierile pe care tu şi prietenii tăi le-aţi decis la Roma stau mărturie acestei temeri, faţă de care propria mea durere nu poate fi decât secundară.

Să uităm deci de proscrieri şi asasinate. Dacă tu mă poţi ierta pentru moartea lui Cezar, poate că te-aş ierta şi eu pentru moartea lui Cicero. Noi doi nu putem fi prieteni. Nici unul dintre noi nu are nevoie de aşa ceva. Dar am putea fi prietenii Romei.

Te implor, nu porni la luptă alături de Marcus Antonius. O nouă bătălie între romani ar distruge, mă tem, şi puţina virtute care a mai rămas în acest stat al nostru. Iar Antonius nu va porni un război fără tine.

Dacă nu i te alături, te asigur că vei avea respectul şi recunoştinţa mea, iar viitorul îţi va fi asigurat. Dacă nu putem colabora din prietenie, am putea totuşi să o facem pentru binele Romei.

Dar mă grăbesc să adaug ceva. În caz că refuzi oferta mea de prietenie, te voi înfrunta cu toate forţele mele şi atunci vei fi distrus. O spun cu tristeţe, dar o spun.

III. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

După ce s-a format triumviratul, iar duşmanii din Roma ai lui Iulius Cezar şi Cezar Augustus au fost înfrânţi, mai rămâneau în apus forţele piratului Sextus Pompeius şi în răsărit ucigaşii exilaţi ai divinului Iulius, acei Brutus şi Cassius care primejduiau siguranţa şi rânduiala Romei. Fidel jurământului său, Cezar Augustus a decis să-i pedepsească pe ucigaşii tatălui său şi să restabilească ordinea în stat, lăsând pe mai târziu problema lui Sextus Pompeius şi luând doar măsurile necesare ca să se pună la adăpost pentru moment.

În perioada aceasta mi-am pus toate puterile în slujba înrolării şi echipării, în Italia, a legiunilor care urmau să-i asedieze pe Brutus şi Cassius la răsărit şi a organizării liniilor de aprovizionare care să ne permită să purtăm o bătălie în ţinuturi atât de îndepărtate. Antonius urma să

trimită opt legiuni la Amphipolis, pe coasta egeană a Macedoniei, ca să hărţuiască armatele lui Brutus şi Cassius, împiedicându-le să găsească un teren propice pe care să lupte. Dar Antonius a amânat plecarea legiunilor sale, astfel că acestea au fost obligate să găsească o poziţie inferioară, într-o zonă joasă, la vest de Philippi, unde armata lui Brutus se odihnea în siguranţă. A trebuit ca Antonius să trimită alte legiuni în sprijinul celor din Macedonia, dar flotele lui Brutus şi Cassius staţionau în jurul portului Brindisi, aşa că Augustus mi-a ordonat să-i asigur lui Antonius o traversare sigură. Şi, cu vasele şi legiunile pe care le strânsesem în Italia, am trecut de flota lui Marcus Iunius Brutus şi am debarcat douăsprezece legiuni de soldaţi pe ţărmul Macedoniei, la Dyrrachium.

Numai că la Dyrrachium Augustus s-a îmbolnăvit grav şi noi am vrut să aşteptăm, căci ne temeam pentru viaţa lui, însă el ne-a cerut să mergem mai departe, ştiind că totul ar fi pierdut dacă am întârzia atacul asupra armatelor nelegiuiţilor. Aşa că opt dintre legiunile noastre au pornit în marş ca să se alăture trupelor lui Antonius, trimise în avans şi acum împresurate la Amphipolis.

Înaintarea ne-a fost stânjenită de cavaleria lui Brutus şi Cassius şi am suferit pierderi serioase pe traseu,

ajungând la Amphipolis cu oamenii epuizaţi şi demoralizaţi. Când s-a vădit că trupele lui Brutus şi Cassius erau cantonate pe poziţii bine fortificate, pe un teren înalt, la Philippi, şi că erau apărate la nord de munţi şi la sud de o mlaştină care se întindea din câmpie până la mare, am decis să-i trimit un mesaj urgent lui Cezar Augustus, căci misiunea încredinţată părea imposibilă pentru soldaţii noştri şi ştiam că trebuie să le ridicăm moralul.

Aşa se face că, deşi grav bolnav, Augustus s-a forţat să traverseze ţara ca să ne aducă întăriri şi a mers în mijlocul oamenilor lui, într-o litieră, căci era prea slăbit ca să meargă pe jos, şi, cu toate că faţa îi părea ca de mort, ochii îi ardeau tăios şi vocea îi era puternică, astfel că prezenţa lui i-a îmbărbătat şi i-a întărit pe soldaţi.

Am decis cu toţii să atacăm îndrăzneţ şi rapid, căci fiecare zi de aşteptare ne irosea proviziile, în timp ce Brutus şi Cassius aveau sub control toate ieşirile spre mare. Aşa că, în timp ce trei dintre legiunile lui Augustus, aflate sub comanda mea, se prefăceau că încearcă să construiască un drum prin mlaştina întinsă care proteja flancul sudic al inamicului nostru, atrăgând astfel acolo o bună parte din trupele republicane, care au venit să ne înfrunte, legiunile lui Marcus Antonius au atacat curajos, au străpuns rândurile slăbite ale lui Cassius şi au prădat

tabăra înainte să-şi revină Cassius din surpriză. Iar Cassius, urcat pe o colină împreună cu câţiva dintre ofiţerii lui, a privit (se spune) spre nord, unde a văzut trupele lui Brutus, ce păreau angajate în luptă. Ştiind că propria lui armată e deja înfrântă şi crezând că totul e pierdut, a fost cuprins de deznădejde şi s-a azvârlit în tăişul spadei, sfârşindu-şi zilele acolo, în praful amestecat cu sânge din Philippi, şi răzbunându-se parcă pe el însuşi pentru uciderea divinului Iulius din urmă cu doi ani şi şapte luni.

Ceea ce Cassius nu ştia este că armata lui Brutus nu ducea nici o bătălie. Ghicindu-ne planul şi ştiind că armata lui Augustus se împrăştiase pentru acea manevră şireată, Brutus s-a grăbit să ne împresoare tabăra şi a cucerit-o, capturând o mulţime de soldaţi şi ucigând încă şi mai mulţi. Pe Augustus, care, din pricina bolii, era aproape inconştient şi nu putea să se mişte, l-a scos din cort medicul lui şi l-a ţinut ascuns în mlaştină până ce s-a terminat bătălia şi s-a lăsat întunericul, când a putut fi dus pe ascuns în locul unde se retrăseseră rămăşiţele armatei, unindu-se cu trupele lui Marcus Antonius. Medicul a jurat că avusese un vis în care i s-a spus să-l scoată din tabără pe suferindul Augustus, ca să-i salveze viaţa...

IV. Scrisoare de la Quintus Horatius Flaccus către tatăl său, de la vest de Philippi (42 î.Hr.)

Dragul meu tată, dacă primeşti această scrisoare, vei şti că Horaţiu al tău, cu o zi în urmă mândru soldat în armata lui Marcus Iunius Brutus, chiar în această clipă, în această seară rece de toamnă, stă în cortul său şi scrie aceste rânduri la lumina pâlpâitoare a lămpii, dezonorat în ochii lui însuşi, chiar dacă nu şi ai prietenilor lui. Cu toate astea, se simte cumva eliberat de obsesia care l-a ţinut în gheare în ultimele câteva luni, iar dacă nu e tocmai fericit, cel puţin începe să înţeleagă cine e... Azi am luat parte la prima mea bătălie şi trebuie să-ţi spun neîntârziat că în prima clipă în care am fost cu adevărat în pericol mi-am aruncat cât colo scutul şi spada şi am fugit.

De ce m-am aventurat la aşa ceva, nu ştiu şi cu siguranţă tu eşti prea inteligent ca să o ştii. Acum doi ani, când, din bunătatea aceea a ta cu care m-am obişnuit atât de tare, încât uneori nici nu mă mai gândesc la ea, m-ai trimis să studiez la Atena, nici prin cap nu-mi trecea să mă amestec în ceva atât de prostesc cum e politica. Oare asocierea mea cu Brutus şi faptul că am acceptat o poziţie de tribun în armata lui să fi fost o încercare josnică de a-mi depăşi condiţia şi de a intra în rândurile aristocraţiei? Să-i fi fost ruşine lui Horaţiu de

faptul că nu e decât fiul unui simplu sclav eliberat? Nu pot crede că e aşa: în ciuda tinereţii şi aroganţei mele, am ştiut întotdeauna că eşti un om cum nu e altul mai bun şi nu mi-aş putea dori un tată mai nobil, mai generos şi mai iubitor.

Motivul este, cred, acela că, afundat în studiile mele, am uitat de lume şi aproape că am ajuns să cred că filosofia e adevărată. Libertate. M-am alăturat cauzei lui Brutus din pricina unui cuvânt – şi nici măcar nu ştiu ce înseamnă. Dar e posibil să trăieşti ca un prost un an de zile şi să devii înţelept într-o singură zi.

Trebuie să-ţi spun acum că atunci când mi-am aruncat scutul şi am fugit din mijlocul luptei nu am făcut-o din simplă laşitate – deşi, fără îndoială, a avut şi laşitatea rolul ei. Dar când l-am văzut dintr-odată pe unul dintre soldaţii lui Octavius Cezar (sau poate ai lui Antonius, nu ştiu) venind spre mine, cu ochii la fel de oţeliţi ca spada pe care o ţinea în mână, a fost ca şi cum timpul s-ar fi oprit în loc şi mi-am amintit de tine şi de toate speranţele pe care ţi le-ai pus în viitorul meu. Mi-am amintit că te-ai născut în sclavie şi că ai reuşit să-ţi răscumperi libertatea, că munca şi viaţa ta erau dedicate, an de an, fiului tău, pentru ca el să poată trăi în confortul, liniştea şi siguranţa pe care tu nu le-ai cunoscut. Şi l-am văzut pe fiul acela măcelărit fără rost

pe meleaguri de care nu-l lega nici un fel de iubire, pentru o cauză pe care n-o înţelegea, am înţeles cum ar fi restul vieţii tale dacă ai şti că fiul tău şi-a aruncat viaţa la gunoi – şi am fugit. Am fugit peste trupuri de soldaţi căzuţi, le-am văzut ochii fără viaţă privind la cerul pe care nu aveau să-l mai privească niciodată şi nu mi-a păsat dacă erau sau nu de-ai noştri. Am fugit.

Dacă soarta mi-e prielnică, mă voi întoarce la tine, în Italia. Nu voi mai lupta. Mâine îţi voi trimite această scrisoare şi voi începe pregătirile. Dacă nu suntem atacaţi, nu voi fi în pericol, iar dacă suntem, voi fugi din nou. Oricum ar fi, nu voi zăbovi în mijlocul acestui masacru, ce duce la un final pe care nu-l pot vedea.

Nu ştiu cine va învinge – tabăra lui Cezar sau cea a republicanilor. Nu ştiu care e viitorul ţării noastre şi nici al meu. Poate va trebui să te dezamăgesc şi să devin perceptor, la fel ca tine. E o funcţie căreia prezenţa ta îi conferă demnitate şi onoare, oricât ai considera-o tu de umilă. Sunt fiul tău, Horaţiu, şi sunt mândru de asta.

V. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

Şi Brutus s-a retras încă o dată în interiorul fortificaţiilor de pe înălţimea de la Philippi, de unde era deja limpede că nu avea de gând să iasă. Noi ştiam,

poate chiar mai bine decât Brutus, că fiecare zi de întârziere ne costă scump, căci proviziile noastre se împuţinau, pe mare, controlată de flota lui Brutus, nu se putea aduce nimic, în spatele nostru se aflau câmpiile întinse şi sterpe ale Macedoniei, iar în faţa noastră, dealurile ostile şi la fel de sterpe ale Greciei. Aşa că am pus să se copieze foi cu reproşuri adresate ofiţerilor lui Brutus, în care îi batjocoream, numindu-i laşi şi molâi, iar noaptea îi strigam şi-i stârneam la focurile de tabără, astfel încât soldaţii nu puteau nici să doarmă cu onoare, ci doar moţăiau neliniştiţi şi ruşinaţi.

Brutus a aşteptat timp de trei săptămâni, până când, într-un sfârşit, oamenii lui, scoşi din fire de povara de a sta cu mâinile-n sân, au refuzat să mai aştepte, iar el, temându-se că armata i s-ar putea împuţina din pricina dezertărilor, le-a ordonat soldaţilor să coboare de la adăpostul fortificaţiilor care le-ar fi putut salva viaţa şi să ne atace tabăra.

Spre seară au năvălit de pe deal ca o furtună de la miazănoapte. Nici un ţipăt, nici un strigăt nu le ieşea de pe buze şi nu auzeam decât ropotul de copite şi tropăitul de picioare în praful care îi însoţea ca un nor. Am ordonat liniilor noastre să-i lase să treacă înainte de atacul de început şi, pe măsură ce ei se revărsau în mijlocul nostru, noi am închis rândurile pe ambele părţi,

astfel că s-au văzut nevoiţi să lupte pe două flancuri deodată. Şi le-am rupt armata în două şi apoi iar în două, pentru a nu se putea regrupa ca să reziste atacului nostru. Până la venirea nopţii lupta se terminase, iar stelele auzeau gemetele răniţilor şi priveau impasibile trupurile care nu se mai mişcau.

Brutus a scăpat cu ce mai rămăsese din legiunile lui şi şi-a croit drum spre sălbăticia de dincolo de fortificaţiile de la Philippi, pe care le împresuraserăm. El ne-ar fi lovit din nou cu resturile armatei, însă ofiţerii săi au refuzat să-şi rişte vieţile şi la ivirea zorilor, la o zi după Idele lui Noiembrie, pe un deluşor singuratic, de unde se vedea carnajul provocat de ambiţia şi hotărârea lui, Brutus şi-a pus capăt zilelor alături de câţiva dintre ofiţerii săi credincioşi şi acesta a fost sfârşitul armatei Republicii.

Aşa a fost răzbunată uciderea lui Iulius Cezar şi astfel haosul trădării şi dezbinării a lăsat locul anilor de pace şi rânduială, sub conducerea Împăratului nostru, Caius Octavius Cezar, acum Augustus.

VI. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (13 î.Hr.)

După Philippi, încet, cu multe opriri, mai mult mort decât viu, Octavius s-a întors la Roma. Salvase Italia de

duşmanii de dincolo de graniţe şi acum îi mai rămânea să vindece naţiunea sfărâmată pe dinăuntru.

Dragul meu Liviu, nu-ţi pot descrie şocul pe care l-am trăit când l-am văzut prima dată după multe luni, atunci când a fost adus în secret la casa lui de pe colina Palatin. Eu, desigur, rămăsesem în Roma pe timpul luptelor, aşa cum ordonase Octavius, ca să urmăresc ce se întâmplă şi să-l împiedic pe Lepidus ca, fie prin conspiraţii, fie din incompetenţă, să distrugă complet cârmuirea internă a Italiei.

În iarna aceea, când s-a întors de la război, nu împlinise încă douăzeci şi doi de ani, dar îţi jur că arăta de două ori, de trei ori mai în vârstă. Avea faţa galbenă ca ceara şi, cu toate că fusese întotdeauna subţire, acum pierduse atât de mult în greutate, încât îi atârna pielea pe oase. Abia mai avea putere să vorbească în şoapte răguşite. L-am privit şi mi-am pierdut speranţa că ar putea rămâne în viaţă.

— Ai grijă să nu afle nimeni, a spus el şi a făcut o pauză lungă, ca şi cum cuvintele acelea îl epuizaseră. Să nu afle de boala mea. Nici poporul, nici Lepidus.

— O să am grijă, prietene, i-am răspuns.

Boala debutase de fapt cu un an înainte, în perioada în care se săvârşeau proscrierile, apoi se agravase constant şi, cu toate că medicii care îl îngrijeau fuseseră

plătiţi regeşte şi ameninţaţi cu confiscarea bunurilor, dacă nu chiar cu pierderea vieţii, în cazul în care trădau secretul, se strecuraseră totuşi nişte zvonuri despre boala lui. Medicii (oribilă breaslă, atunci, ca şi acum) ar fi putut la fel de bine nici să nu fie chemaţi: nu au fost în stare de nimic altceva decât să-i prescrie nişte ierburi otrăvitoare şi nişte leacuri pentru fierbinţeli şi friguri. Nu putea mânca aproape nimic şi nu o dată a vomitat sânge. Însă pe măsură ce trupul îi slăbea, părea că voinţa i se întăreşte, aşa că, bolnav fiind, se trudea chiar mai tare decât atunci când era sănătos.

— Antonius, mi-a spus el cu o voce groaznică, nu se va întoarce încă la Roma. A plecat spre est ca să prade cât de mult poate şi să-şi întărească poziţia. Am fost de acord: prefer să fure de la asiatici şi de la egipteni decât de la romani... Cred că se aşteaptă să mor şi, deşi speră să se întâmple asta, bănuiesc că nu vrea să fie la Roma când va veni ceasul.

S-a lăsat pe spate în pat, respirând slab, cu ochii închişi. După o lungă perioadă şi-a mai revenit şi a spus:

— Spune-mi ce mai e nou în oraş.

— Odihneşte-te, i-am răspuns. Avem timp pentru asta când te mai înzdrăveneşti.

— Noutăţile, a insistat. Poate că trupul mi-e înţepenit, dar nu şi mintea.

Veştile pe care aveam să i le dau erau rele, dar ştiam că nu mă va ierta dacă le îndulcesc. Am spus:

— Lepidus negociază în secret cu piratul Sextus Pompeius. Cred că i-a trecut prin cap că s-ar putea alia cu Pompeius fie împotriva ta, fie a lui Antonius – aceluia dintre voi care se dovedeşte mai slab. Am dovezi, dar dacă i le punem în faţă, va jura că nu face altceva decât să negocieze ca să readucă pacea în Roma... După Philippi, Antonius este eroul şi tu, laşul. Purceaua de nevastă a lui Antonius şi vulturul de frate-său au împrăştiat zvonul ăsta: că, în timp ce tu dârdâiai de frică şi te ascundeai în mlaştină, Antonius i-a pedepsit cu vitejie pe ucigaşii lui Cezar. Fulvia le ţine discursuri soldaţilor, avertizându-i că nu o să le plăteşti recompensele pe care le-a promis Antonius, iar Lucius umblă pe la ţară şi îi stârneşte pe fermieri şi pe proprietarii de pământ, zvonind cum că o să le confişti proprietăţile ca să îi împământeneşti pe veterani. Vrei să mai auzi?

Octavius chiar a zâmbit – slab.

— Dacă trebuie, a spus el.

— Statul e foarte aproape de faliment. Din puţinele impozite pe care reuşeşte să le strângă Lepidus, abia dacă intră ceva în vistierie. Grosul ajunge la Lepidus însuşi şi, după cum umblă vorba, la Fulvia, care, după

cum umblă vorba iar, se pregăteşte să adune nişte legiuni suplimentare pe lângă cele care îi aparţin de drept lui Antonius. Pentru asta nu am nici o dovadă, dar îmi imaginez că e adevărat... Aşa că s-ar părea că ai făcut o afacere proastă revenind la Roma.

— Aş prefera slăbiciunea Romei în locul întregii puteri a estului, a spus el. Deşi sunt sigur că nu la asta se gândea Antonius. Se aşteaptă ca, în caz că nu mor, să fiu doborât de toate problemele de aici. Dar n-o să mor şi nici n-o să fiu doborât.

S-a ridicat puţin.

— Avem multe de făcut, a zis.

Şi a doua zi, în ciuda slăbiciunii, s-a ridicat din pat şi şi-a ignorat boala, de parcă era complet lipsită de gravitate şi importanţă.

Avem multe de făcut, aşa a spus... Dragul meu Liviu, acea admirabilă istorie a ta – cum ar putea ea să evoce neastâmpărul şi amânările, triumfurile şi înfrângerile, bucuriile şi deznădejdile din anii de după Philippi? Nu poate şi, fără îndoială, nici nu s-ar cuveni. Dar nu trebuie să divaghez, nici măcar ca să-ţi aduc laude, altfel mă vei mustra din nou.

M-ai rugat să descriu mai detaliat îndatoririle pe care le-am avut faţă de Împăratul nostru, de parcă aş fi demn de un loc în istoria ta. Nu merit onoarea pe care mi-o

faci. Cu toate astea, sunt încântat că nu am fost uitat, deşi m-am retras din viaţa publică.

Îndatoririle pe care le-am avut faţă de Împărat... Trebuie să recunosc că acum unele dintre ele mi se par ridicole, deşi evident că atunci nu păreau aşa. Căsătoriile, de pildă. Prin influenţa şi edictele Împăratului nostru, azi este posibil ca un bărbat cu stare şi ambiţie să încheie o căsătorie din motive raţionale – dacă „raţional” nu e un cuvânt prea inadecvat pentru o relaţie atât de ciudată şi (cum mi se pare uneori) nenaturală. Aşa ceva nu era posibil în vremurile despre care îţi vorbesc – cel puţin nu la Roma, nu pentru cei implicaţi în viaţa publică. Căsătoriile se încheie pentru anumite avantaje şi din raţiuni politice, ca în cazul meu, chiar dacă Terentia mea era uneori o parteneră amuzantă.

Trebuie să spun că mă pricepeam binişor la asemenea aranjamente – şi mai trebuie să recunosc şi că nici unele nu s-au dovedit avantajoase şi nici măcar necesare. Am bănuit mereu că o asemenea convingere l-a făcut pe Octavius să instituie, după ani de zile, acele legi ale căsătoriei nu întru totul reuşite – şi nu acel tip de „moralitate” care li s-a atribuit. M-a dojenit adesea pentru sfaturile pe care i le-am dat în zilele acelea. Pentru că erau invariabil greşite.

De pildă, prima căsătorie pe care am contractat-o pentru el a fost foarte devreme, înainte de formarea triumviratului. Fata era Servilia, fiica acelui P. Servilius Isauricus care, atunci când Cicero i s-a opus lui Octavius, după Mutina, a fost de acord să candideze împreună cu Octavius pentru funcţia de consul, împotriva lui Cicero – iar căsătoria cu fiica lui era garanţia pe care i-o ofeream că va beneficia de sprijinul armatelor noastre dacă aşa ceva se vădea necesar. S-a dovedit că Servilius nu avea nici o putere să negocieze cu Cicero şi nu ne-a ajutat cu nimic, prin urmare căsătoria n-a mai avut loc.

Cea de-a doua a fost încă şi mai ridicolă decât prima. A fost încheiat cu Clodia, fiica Fulviei şi fiica vitregă a lui Marcus Antonius, şi făcea parte din înţelegerea care a stat la baza triumviratului. Soldaţii doreau o asemenea alianţă şi nu vedeam nici un motiv să le refuzăm acest moft, chiar dacă era complet lipsit de sens. Fata avea treisprezece ani şi era la fel de urâtă ca maică-sa. Octavius a văzut-o de două ori, cred, şi ea n-a pus niciodată piciorul în casa lui. După cum ştii, căsătoria nu i-a potolit deloc pe Fulvia sau pe Antonius, care au continuat cu comploturile şi trădările, aşa că după Philippi, când Antonius era în est şi Fulvia ameninţa făţiş cu un nou război civil împotriva lui Octavius, a trebuit să ne facem cunoscută poziţia cerând despărţirea.

Totuşi îmi asum responsabilitatea pentru cel de-al treilea contract, care cred că i-a fost cel mai puţin pe plac lui Octavius. E vorba de căsătoria cu Scribonia, acord încheiat la mai puţin de un an după despărţirea de Clodia, în perioada noastră cea mai disperată, când părea că vom fi zdrobiţi fie de revoltele stârnite de Antonius în Italia, fie de invazia lui Sextus Pompeius, care se apropia dinspre sud. Într-un efort de reconciliere care acum pare mult prea disperat, m-am dus să negociez în Sicilia cu Sextus Pompeius – o sarcină imposibilă, pentru că Pompeius era un om imposibil. Cred că era şi puţin nebun, semăna mai degrabă a animal decât a om. Chiar era un nelegiuit, şi nu numai în sens juridic. Rareori a trebuit să stau de vorbă cu cineva care să-mi repugne într-un asemenea hal, încât să-mi vină greu să tratez cu el. Ştiu, dragul meu Liviu, că l-ai admirat pe tatăl lui, dar nu i-ai întâlnit niciodată pe nici unul dintre ei şi cu siguranţă nu l-ai cunoscut pe fiu... În fine, am vorbit cu Pompeius şi am smuls de la el ceva ce mie mi s-a părut un acord – şi am pecetluit înţelegerea prin aranjarea căsătoriei cu acea Scribonia, sora mai mică a socrului lui. Scribonia, Scribonia... Întotdeauna mi s-a părut întruchiparea feminităţii: neîncredere glacială, irascibilitate politicoasă şi egoism rigid. Mă mir că prietenul meu m-a iertat pentru aranjamentul făcut.

Poate pentru că din căsnicia asta a rezultat singurul lucru pe care îl iubeşte mai mult decât iubeşte Roma – fiica lui, Iulia lui. A părăsit-o pe Scribonia în ziua în care i s-a născut fiica şi e de mirare că s-a mai recăsătorit. Dar a făcut-o şi de data asta n-am mai jucat nici un rol... Oricum, din câte s-a dovedit, căsătoria cu Scribonia fusese o păcăleală de la bun început, căci, în timp ce eu negociam cu Pompeius, acesta era în negocieri avansate cu Antonius, iar contractul de căsătorie a fost un simplu tertip, menit să ne domolească bănuielile. Aşa era, dragul meu Liviu, politica în vremurile acelea. Dar trebuie să spun (deşi nu aş repeta-o în faţa Împăratului nostru) că, privind în urmă, toate jocurile astea politice aveau şi o latură comică.

Numai pentru rolul pe care l-am jucat în aranjarea uneia dintre aceste căsătorii m-am simţit ruşinat şi nici măcar acum nu pot să-l judec cu relaxare, deşi ar trebui să pot – oricum presupun că nu s-a produs nici un rău colosal.

Cam la vremea când eu negociam cu Pompeius şi aranjam căsătoria cu Scribonia, barbarii mauri, stârniţi de Fulvia şi Lucius Antonius, s-au răsculat împotriva guvernatorului nostru din Hispania Ulterior. Generalii noştri din Africa, instigaţi tot de Fulvia şi Lucius, au început să se războiască între ei. Lucius a pretins că a

fost ameninţat cu moartea şi a încercat să intre cu legiunile lui (şi ale Fulviei) în Roma. Au fost opriţi de prietenul nostru Agrippa, fiind încercuiţi în Perusia, ai cărei locuitori (în mare parte susţinători ai lui Pompeius şi ai Republicii) i-au ajutat cu energie şi entuziasm. Nu ştiam cu adevărat ce rol jucase Marcus Antonius în toate astea, dar o bănuiam, de aceea nici nu am îndrăznit să-l nimicim pe fratele său, de teamă că, dacă aici era mâna lui, va folosi asta drept pretext ca să ne atace dinspre est, iar dacă nu era mâna lui, va înţelege greşit gestul nostru şi se va răzbuna pe noi. Nu l-am pedepsit pe Lucius, dar nici nu le-am arătat îndurare celor care l-au ajutat: pe cei mai mari trădători i-am omorât, iar pe cei mai puţin periculoşi i-am exilat – însă pe cetăţenii de rând i-am lăsat să plece şi chiar i-am recompensat pentru bunurile pe care le-am distrus. Printre cei exilaţi (şi asta, dragul meu Liviu, se va potrivi mănuşă simţului tău ironic, poate puţin exacerbat) era şi un oarecare Tiberius Claudius Nero, căruia i s-a permis să plece în Sicilia împreună cu fiul lui abia născut, Tiberius, şi foarte tânăra lui soţie, Livia.

În timpul acelor luni de frământări din Italia îi scriseserăm adesea lui Antonius, încercând să-i descriem acţiunile soţiei şi fratelui său şi străduindu-ne să ne dăm seama ce rol jucase el în toată tevatura, şi, cu toate că

primeam scrisori de la Antonius, nici una dintre ele nu aducea vreun răspuns la cele trimise de noi, ca şi cum nici nu le-ar fi primit. Sigur, atunci când am scris cele mai urgente scrisori era iarnă şi puţine dintre căile de pe mare erau deschise, deci e posibil să nu le fi primit. În orice caz, primăvara şi o parte din vară au trecut fără să primim vreun semnal clar din partea lui. Iar apoi ne-a venit un mesaj urgent de la Brindisi, cum că flota lui Antonius se îndrepta spre port şi că vasele lui Pompeius veneau dinspre nord ca să i se alăture. Şi am mai aflat ceva: cu câteva luni înainte Fulvia plecase cu o corabie spre Atena ca să-l întâlnească pe soţul ei.

Nu ştiam la ce să ne aşteptăm, numai că nu aveam de ales. Aşa slăbiţi cum eram, cu legiunile noastre împrăştiate ca să ţină în frâu diversele tulburări de la frontiere şi din interior, am pornit spre Brindisi, temându-ne că Antonius debarcase şi venea cu armata în întâmpinarea noastră. Dar am aflat că oraşul Brindisi îi refuzase lui Antonius accesul prin intrarea dinspre port, aşa că ne-am instalat tabăra şi am aşteptat să vedem ce se mai întâmplă. Dacă Antonius ne-ar fi atacat în forţă, cu siguranţă nu am fi supravieţuit.

Dar el nu ne-a atacat şi nici noi pe el. Soldaţii noştri erau nemâncaţi şi prost echipaţi. Soldaţii lui Antonius erau epuizaţi după atâtea drumuri şi nu voiau decât să-şi

vadă familiile din Italia. Dacă vreuna dintre părţi ar fi insistat prosteşte să acţioneze în vreun fel, mai mult ca sigur ne-am fi trezit cu o revoltă.

Şi atunci un spion pe care îl infiltraserăm în trupele lui Antonius s-a întors cu o veste surprinzătoare. Antonius şi Fulvia se certaseră crâncen la Atena. Antonius plecase furios, iar acum Fulvia murise subit, fără să se ştie de ce.

I-am încurajat pe unii dintre soldaţii noştri de încredere să fraternizeze cu trupele lui Antonius şi în scurt timp soli din ambele tabere s-au dus la comandanţii lor şi au cerut ca Antonius şi Octavius să-şi rezolve încă o dată neînţelegerile, ca să nu se mai războiască iarăşi romanii între ei.

Şi astfel cei doi conducători s-au întâlnit şi a fost evitat încă un război. Antonius a susţinut că Fulvia şi fratele său acţionaseră fără acordul lui, iar Octavius a subliniat că nu se răzbunase pe nici unul dintre ei pentru acţiunile lor, din consideraţie pentru relaţia lor de rudenie cu Antonius. S-a semnat un pact, s-a declarat o amnistie generală pentru toţi foştii duşmani ai Romei şi s-a aranjat o căsătorie.

Căsătoria am negociat-o eu şi a fost încheiată între Antonius şi Octavia, sora mai mare a Împăratului nostru, care cu doar câteva luni în urmă rămăsese văduvă şi cu un fiu abia născut, Marcellus.

Dragul meu Liviu, tu îmi cunoşti gusturile – dar aproape că-mi vine să cred că aş fi putut iubi femeile dacă ar fi fost mai multe ca Octavia. O admiram: atunci, ca şi acum, era foarte blândă şi fără pată, era frumoasă şi e una dintre cele două femei pe care le-am cunoscut în viaţa mea şi care aveau atât cunoştinţe vaste de filosofie şi poezie, cât şi o înţelegere profundă a lor. Iar cealaltă era chiar fiica lui Octavius, Iulia. Octavia nu era un obiect de decor, să ne înţelegem. Vechiul meu prieten Athenodorus spunea că dacă ar fi fost bărbat şi nu ar fi fost atât de inteligentă, ar fi putut deveni un mare filosof.

Eram cu Octavius când el i-a explicat surorii sale de ce e necesară căsătoria aceasta – ţinea foarte mult la sora lui, cum bine ştii. Nu a putut-o privi în ochi în timp ce-i vorbea. Dar Octavia doar a zâmbit şi a spus:

— Dacă trebuie s-o facem, frate, o s-o facem. Voi încerca să fiu o soţie bună pentru Antonius şi să rămân o soră bună pentru tine.

— E pentru Roma, a spus Octavius.

— E pentru noi toţi, i-a răspuns sora lui.

Era necesar, presupun. Speram că o astfel de căsătorie o să ne aducă o pace durabilă şi ştiam sigur că ne va da măcar un răgaz de câţiva ani. Dar trebuie să

spun că am simţit o undă de regret şi de durere. Probabil că Octavia a trecut prin nişte momente foarte grele.

Totuşi, după cum s-a dovedit ulterior, Antonius îşi juca rolul de soţ numai din când în când. Asta trebuie să fi făcut situaţia mai suportabilă pentru ea. Cu toate astea, Octavia nu a vorbit niciodată cu asprime despre Marcus Antonius – nici măcar spre final.

5

I. Scrisoare de la Marcus Antonius către Octavius Cezar, din Atena (39 î.Hr.)

De la Antonius către Octavius, salutări. Nu ştiu ce mai aştepţi de la mine. M-am lepădat de fosta mea soţie şi i-am ruinat cariera fratelui meu pentru că acţiunile lor te nemulţumiseră. Ca să consolidăm alianţa noastră, m-am căsătorit cu sora ta, care, deşi e o femeie de ispravă, nu este pe gustul meu. Ca să te asigur de buna mea credinţă, l-am expediat pe Sextus Pompeius cu tot cu flota lui înapoi în Sicilia, deşi (cum bine ştii) era dispus să mi se alăture împotriva ta. Ca să-ţi crească ţie puterea, am fost de acord să-i iau lui Lepidus toate provinciile pe care le deţinea, mai puţin Africa. Am fost chiar de acord, după căsătoria cu sora ta, să fiu desemnat preot al lui Iulius, azi zeificat – deşi părea ciudat să-i fiu preot unui

vechi prieten, un bărbat împreună cu care am curvăsărit şi am băut, şi cu toate că acceptarea acestei funcţii aducea mai multe avantaje numelui tău decât numelui meu. În plus, am stat în est, departe de ţara mea, ca să strâng banii care ne puteau asigura autoritatea pe viitor şi să pun un dram de rânduială în haosul în care ajunseseră provinciile noastre de la răsărit. Cum am spus, nu ştiu ce mai aştepţi de la mine.

Dacă le-am permis grecilor să-şi închipuie că sunt Bacchus renăscut (sau poate preferi Dionysos?), am făcut-o pentru ca iubirea lor pentru mine să-mi ofere un oarece control asupra lor. M-ai acuzat că „fac pe grecul” şi că mi-am asumat rolul lui Bacchus Reîncarnat la festivalul din Atena, dar trebuie să ştii că atunci când am consimţit la asta, am stăruit ca zeiţa Atena să-mi aducă o dotă – şi că prin aceasta ne-am îmbogăţit vistieria mai mult decât aş fi putut-o face punând noi impozite şi am evitat resentimentele ce s-ar fi născut inevitabil dintr-o astfel de acţiune.

În ce priveşte chestiunea egipteană, pe care o aduci atât de delicat în discuţie: în primul rând, este adevărat că i-am acceptat ca aghiotanţi pe câţiva dintre supuşii Reginei. Un astfel de gest este deopotrivă util însărcinării mele şi necesar în relaţiile diplomatice. Dar chiar şi dacă ar fi fost numai pentru plăcerea mea, nu văd de ce ai

obiecta: pe Ammonius îl cunoşti şi tu, căci i-a fost prieten defunctului tău unchi (sau „tată”, cum îl poţi numi acum) şi mă slujeşte cu aceeaşi credinţă cu care l-a slujit pe Iulius şi cu care o slujeşte pe Regină. Cât despre Epimachos, pe care îl numeşti un simplu „ghicitor”, o astfel de etichetare arată (dacă îmi îngădui) o mare ignoranţă în ce priveşte realităţile răsăritene. Căci acest „simplu ghicitor” este un om extraordinar de important: este Marele Preot al Heliopolisului, încarnarea lui Toth şi păstrătorul *Cărţii magiei*. E mult mai important decât oricare dintre „preoţii” noştri şi îmi e de folos. Pe lângă asta, e un ins amuzant.

În al doilea rând, nu am făcut nici un secret din legătura mea cu Regina de acum doi ani din Alexandria. Dar îţi amintesc că asta se întâmpla cu doi ani în urmă, înainte ca vreunuia dintre noi să-i treacă măcar prin cap că într-o bună zi aş putea deveni cumnatul tău. Şi nu trebuie să aduci în discuţie chestiunea gemenilor pe care i-a născut Cleopatra. Poate că sunt ai mei, poate că nu. Nu e relevant. Nu am făcut niciodată un secret din faptul că am presărat copii peste tot prin lume. Aceştia doi nu ar însemna pentru mine nici mai mult, nici mai puţin decât ceilalţi. Când îndatoririle mi-o permit, mă dedau plăcerilor şi o fac unde pot. Voi face la fel şi în continuare. Cel puţin, dragul meu frate, eu nu-mi ascund

înclinaţiile, nu sunt ipocrit, şi ţi-aş atrage atenţia că nici propriile tale îndeletniciri nu sunt aşa de tainice cum îţi închipui.

Ar trebui să mă cunoşti mai bine şi să nu crezi (dacă într-adevăr crezi aşa ceva, cum pretinzi) că legătura mea cu Cleopatra a avut ceva de-a face cu faptul că i-am confirmat suveranitatea asupra Egiptului. Pentru că dacă o asemenea confirmare este în avantajul meu, ea este şi în al tău. Egiptul e cea mai bogată dintre naţiunile răsăritene, iar vistieria lui îşi va deschide porţile pentru noi la nevoie. Este şi singura naţiune răsăriteană care are ceva ce seamănă cu o armată şi cel puţin o parte din această armată va fi la dispoziţia noastră. Ca ultim argument, e mai simplu să tratezi cu un singur monarh puternic care se simte sigur pe poziţia lui (sau a ei) decât cu zece slabi, care nu se simt siguri de nimic.

Toate aceste lucruri şi multe altele ar trebui să-ţi fie limpezi şi ţie, fiindcă nu eşti prost deloc.

Nu am de gând să accept termenii jocului pe care ţi se pare că îl joci, oricare ar fi aceştia.

II. Scrisoare de la Marcus Antonius către Caius Sentius Tavus (38 î.Hr.)

Ipocrit afurisit şi nenorocit ce e! Nu ştiu dacă să râd sau să mă mânii – să râd de ipocrizia lui sau să mă mânie ce s-ar putea ascunde în spatele ei.

Îşi imaginează că nu am sursele mele de informare aici, în Atena? Nu mă şochează nimic din ce face şi nici nu fac pe moralistul, cum îi place lui. N-are decât să divorţeze de câte Scribonii doreşte, chiar şi în ziua în care îi naşte o fată care (fiind vorba de Scribonia) probabil că e a lui. Poate chiar să-şi ia într-o săptămână o altă soţie, deja însărcinată cu fostul ei soţ. N-are decât să joace spectacolul ăsta în public (şi altele în privat, din câte îmi povesteşti), că tot n-o să audă nici o dojană de la mine. E liber să aibă cele mai ciudate preferinţe în viaţa lui privată.

Dar îl cunosc eu pe proaspătul meu „frate” şi ştiu că nimic din ce face nu vine din pasiune sau dintr-un moft. Are un sânge-rece care aproape că mă face să-l admir.

Probabil e deja limpede pentru toată lumea că divorţul lui de Scribonia înseamnă sfârşitul înţelegerii cu rubedenia ei, Sextus Pompeius. Ce să înţeleg eu din asta? De ce nu am fost consultat? Înseamnă că pornim la război împotriva lui Sextus? Sau Octavius o va face pe cont propriu?

Şi ce e cu această Livia, noua lui soţie? Îmi spui că Octavius l-a exilat odată pe soţul ei pentru că era republican şi a fost împotriva lui la Perusia. Această nouă căsătorie înseamnă cumva că încearcă să intre iar în graţiile rămăşiţelor taberei republicane? Nu ştiu ce înseamnă toate astea... Trebuie să-mi scrii des, Sentius, trebuie să fiu permanent informat şi sunt puţini cei în care mai pot avea încredere azi. Regret că nu sunt la Roma, dar nu-mi pot lăsa baltă îndatoririle de aici.

Am tot încercat să mă conving că genul de viaţă pe care o duc acum merită tot efortul. Actuala mea soţie e în realitate la fel de rece şi de corectă cum se pretinde fratele ei. Şi, cu toate că pot găsi plăcere aici, sunt nevoit să fiu atât de discret, încât aproape că nu mai simt nici o plăcere. În fiecare zi sunt tentat s-o trimit la plimbare, dar nu am motive, e însărcinată şi în acest moment un divorţ ar provoca între mine şi fratele ei o ruptură pe care nu mi-o permit.

III. Extrase din rapoarte lui Epimachos, Mare Preot al Heliopolisului, către Cleopatra, Reîncarnarea lui Isis şi Regina Lumilor Egiptului (40-37 î.Hr.)

Salutări, venerată Regină. În această zi, la început din amuzament şi apoi din disperare, Marcus Antonius a

jucat zaruri cu Octavius Cezar. Au jucat timp de aproape trei ore şi Antonius a pierdut substanţial, câştigând, poate, una din patru aruncări. Octavius e încântat, Antonius – enervat. Am ghicit în nisipuri, am intrat în transă şi, în transă fiind, am spus povestea lui Euristeu şi a acelui Hercule care i-a devenit slujitor din cauza perfidiei zeilor. Sugerez ca în următoarea scrisoare către el să aminteşti o sarcină umilitoare pe care ai visat că a trebuit s-o îndeplinească pentru cineva mai slab şi mai neînsemnat decât el. Eu am fost grav şi profetic, tu trebuie să fii amuzantă şi frivolă.

Profeţiile mele nu au servit la nimic: s-a însurat cu Octavia, sora duşmanului lui. E o asigurare care le va fi pe plac poporului şi soldaţilor.

Îţi trimit două efigii de ceară. Trebuie să găseşti în palat o încăpere izolată, care să aibă o singură uşă. Trebuie să aşezi efigia lui Antonius pe partea cu uşa, iar efigia Octaviei, în partea cealaltă, unde nu există uşă. Trebuie să faci asta cu mâinile tale – nu lăsa pe nimeni să te ajute. Apoi trebuie să pui să se construiască între cele două un zid solid, de la podea până la tavan, un zid fără nici o fisură. În fiecare zi, la răsăritul şi la apusul soarelui, trebuie să-l pui pe preotul meu, Epiktetas, să rostească vraja dincolo de uşă. Va şti ce are de făcut.

Mergem la Atena cu Octavia, care acum e însărcinată şi va naşte în cel mult trei luni. I-am oferit lui Antonius doi ogari identici, pe care i-a pus să alerge la curse şi la care ţine exagerat de mult. În ziua în care se va naşte copilul Octaviei, voi avea grijă să dispară câinii. Trebuie să-i scrii în următoarele câteva săptămâni despre un vis cu gemeni pe care l-ai avut.

Copilul născut de Octavia este fată, aşadar nu există nici un potenţial moştenitor al numelui lui. Zeul Soarelui s-a înclinat în faţa voinţei noastre şi ne-a ascultat cererile.

Se ceartă cu Octavius şi îi împacă Octavia, care îi ţine partea soţului împotriva fratelui ei. Suspiciunile lui Antonius în privinţa Octaviei aproape că au dispărut şi pare totuşi să ţină la ea, deşi tot îşi pierde răbdarea în faţa tăcerii şi calmului ei. Epiktetas rosteşte constant incantaţia, aşa cum l-ai însărcinat?

A visat că e legat de un pat, în timp ce cortul arde în jurul lui. Soldaţii din armata lui trec pe lângă cortul în flăcări şi nu-i iau în seamă strigătele, de parcă nici nu l-ar auzi. Într-un final se eliberează din legături, dar de-acum

focul arde atât de sălbatic în jurul lui, că nu vede pe unde să o ia ca să scape. S-a trezit speriat şi a trimis după mine.

Am ţinut post trei zile şi i-am spus ce prevesteşte visul. I-am spus că focul înseamnă intrigile de la Roma, aţâţate şi întreţinute de Octavius Cezar. Faptul că se afla într-un cort, i-am spus eu, arată două lucruri: poziţia lui (nu are un loc al său, sigur şi permanent, în lumea romană) şi profesia lui (de soldat). Faptul că era legat de pat, am spus, semnifică faptul că, prin inactivitatea lui, şi-a trădat această profesie, a acceptat să devină slab şi, astfel, neputincios în faţa intrigilor ce se ţes împotriva lui şi a sorţii ce-i este menită. Faptul că soldaţii nu au dat atenţie strigătelor lui arată că, trădându-şi profesia de soldat, şi-a pierdut din mână oamenii, că e, de drept, un om al faptelor, nu al vorbelor, şi că soldaţii l-ar urma pentru faptele, nu pentru vorbele lui.

A căzut pe gânduri şi studiază hărţile. Eu nu îi spun nimic, dar cred că se gândeşte serios să pornească la luptă împotriva parţilor. Îşi va da seama că pentru asta are nevoie de ajutorul tău. Sugerează-i discret că îi stai la dispoziţie. Astfel ai putea să-l atragi din nou de partea cauzei noastre şi să asiguri gloria viitoare a Egiptului.

IV. Scrisoare de la Cleopatra către Marcus Antonius, din Alexandria (37 î.Hr.)

Dragul meu Marcus, te rog să mă ierţi pentru lunga mea tăcere, aşa cum te-am iertat şi eu pentru a ta. Şi iartă-mă şi pentru faptul că îţi scrie acum femeia şi nu Regina care îţi este aliat credincios şi a cărei putere îţi stă oricând la dispoziţie. În lunile acestea din urmă am fost grav bolnavă şi nu am dorit să îţi dau motive de îngrijorare cu suferinţele mele. De fapt nu ţi-aş scrie nici acum dacă slăbiciunea şi inima mea nu ar fi mai puternice decât faptul că sunt Regină.

Somnul refuză să îmi închidă pleoapele. Forţele îmi sunt secătuite de o febră pe care nici priceperea medicului meu, Olympus, nu o poate domoli. Înghit puţină mâncare şi disperarea e ca un şarpe care se cuibăreşte în golul din sufletul meu.

O, Marcus, cât trebuie să te obosească toate astea! Dar ştiu şi cât eşti de bun şi ştiu că vei fi îngăduitor cu slăbiciunea unei vechi prietene, care se gândeşte la tine adesea şi îşi aminteşte atâtea.

Poate tocmai aceste amintiri, mai degrabă decât îndemnul lui Olympus, m-au convins să călătoresc de la Alexandria la Teba. Olympus spune că acolo, în templu, Zeul Suprem, Amon-Ra, mă va vindeca de boală şi îmi va reda forţele. Tu mă tachinai pentru credinţa mea în

aceşti zei ai Egiptului şi poate că aveai dreptate, aşa cum ai avut dreptate în multe privinţe. Căci eram gata să refuz – şi apoi mi-am amintit (pare atât de demult) o altă primăvară, când tu şi cu mine am plutit în jos pe Nil şi am stat întinşi pe divan, unul lângă celălalt, privind cum trec pe lângă noi malurile fertile şi simţind cum briza răcoroasă de pe fluviu ne mângâie trupurile. Fermierii şi păstorii îngenuncheau şi până şi vitele şi caprele păreau să se oprească în semn de respect, ridicându-şi capetele şi privindu-ne. Şi Memphisul, unde s-au ţinut lupte de tauri în onoarea noastră, şi Hermopolis, şi Akhetaton, unde am fost Zeu şi Zeiţă, Osiris şi Isis. Şi apoi Teba celor o sută de porţi şi zilele de toropeală şi nopţile de veselie...

Amintindu-mi de toate astea, am simţit cum îmi revin forţele şi i-am spus lui Olympus că voi face călătoria şi voi intra în templul lui Amon-Ra. Dar dacă mă însănătoşesc, va fi graţie acestor amintiri care mă vor susţine pe durata călătoriei şi care îmi sunt dragi ca viaţa.

V. Scrisoare de la Marcus Antonius către Octavius Cezar (37 î.Hr.)

Ai rupt înţelegerea pe care o aveam cu Sextus Pompeius, o înţelegere pentru care mi-am dat cuvântul.

Se zvoneşte că ai de gând să porneşti la război împotriva lui, deşi nu te-ai consultat cu mine în privinţa asta. Unelteşti împotriva reputaţiei mele, deşi nu v-am făcut nici un rău nici ţie, nici surorii tale. Încerci să-mi subminezi şi puţina putere pe care o mai am în Italia, cu toate că ţi-am cedat, din loialitate, o mare parte din puterea de care te bucuri tu acum. Pe scurt, mi-ai răsplătit credinţa cu trădare, onoarea cu înşelăciune, generozitatea cu propriile tale interese.

Poţi să faci ce vrei la Roma: nu mă mai priveşte. La începutul anului, când am acceptat amândoi să prelungim triumviratul, am sperat că în sfârşit vom putea colabora. Nu putem.

Ţi-i trimit pe sora ta şi pe copiii ei. Poţi să o anunţi la sosire că nu se va mai întoarce la mine. Deşi e o femeie de ispravă, nu vreau să mai am nici o legătură cu familia ta. Cât despre despărţirea de ea, te las pe tine să hotărăşti. Ştiu că vei decide în funcţie de propriile tale interese. Nu mă interesează.

Nu o să mă prefac în faţa ta: nu am de ce. Nu mă tem nici de tine, nici de intrigile tale.

Voi porni în campania din Parţia în primăvară, fără legiunile pe care mi le-ai promis, dar nu mi le-ai trimis. Am chemat-o pe Cleopatra în Antiohia. Ea îmi va oferi trupele de care am nevoie.

Dacă Roma e pe moarte în păienjenişul pe care îl ţeşi în jurul ei, Egiptul va prospera cu puterea pe care i-o dau eu. Cadavrul ţi-l dăruiesc ţie, eu prefer trupul viu.

VI. Scrisoare de la Marcus Antonius către Cleopatra (37 î.Hr.)

Împărătească a Nilului, Regină a Sorilor şi iubită prietenă, primeşte această scrisoare de la Fonteius Capito. I-am cerut să ţi-o înmâneze direct ţie. Poţi avea încredere în el aşa cum ai avut şi în mine şi îl poţi întreba despre toate lucrurile de care nu amintesc în această scrisoare. Sunt – aşa cum cu înţelepciune ai remarcat adesea – un om al faptelor, nu al vorbelor.

Prin urmare, vorbele mele nu pot descrie disperarea pe care am simţit-o când am auzit de suferinţa ta, nici bucuria care a biruit durerea când am aflat că, pe drumul de întoarcere de la Teba, de care ne amintim amândoi, ţi-au revenit puterile, aşa cum revine o pasăre la cuib. Te întrebi cum de ştiu asta? Trebuie să recunosc: am avut în jurul tău iscoadele mele, care, cu cele mai bune intenţii, din dragoste pentru noi amândoi şi din respect pentru grija pe care ţi-o arătam, m-au ţinut la curent cu starea ta. Căci, în ciuda împrejurărilor care ne-au ţinut departe unul de altul, nu am pregetat niciodată în grija mea pentru tine, iar dacă uneori nu am scris, a fost din cauză

că o astfel de amintire a fericirii trăite cândva mi-ar pricinui o durere a pierderii tale pe care n-aş putea-o îndura.

Dar, aşa cum îţi va spune Fonteius, parcă m-am trezit dintr-un vis. O, pisicuţa mea Regină, ştii oare ce crâncen m-a durut lunga noastră despărţire? Sigur că ştii – şi ştiu că înţelegi. Îmi amintesc că mi-ai povestit de nefericirea ta de când erai foarte tânără şi, din raţiuni dinastice, tatăl tău ar fi vrut să-l iei de soţ pe fratele tău mai mic, ca să aveţi copii ce ar fi dus mai departe spiţa Ptolemeilor. Totuşi feminitatea ta a învins şi, aşa cum o Isis trebuie să devină femeie, tot astfel un Hercule trebuie să devină bărbat. E prea apăsător să rămână mereu Zeu şi Zeiţă, Rege şi Regină.

Îi permiţi lui Fonteius să te aducă în Antiohia, unde te voi aştepta? Chiar dacă din dragostea ta pentru mine nu a mai rămas nimic, tot trebuie să te revăd, ca să mă conving cu ochii mei că eşti sănătoasă. Şi mai sunt şi anumite chestiuni politice pe care le-am putea discuta, chiar dacă le refuzi pe cele ale inimii. Vino la mine, fie şi numai din respect pentru ceea ce cu siguranţă ne amintim amândoi.

VII. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

După bătălia de la Philippi, cum triumvirul Antonius era ocupat cu aventurile sale în lumea răsăriteană, i-a revenit lui Cezar Augustus sarcina de a repara stricăciunile războaielor civile şi de a restabili ordinea în Italia romană. A înfruntat trădările tovarăşului său Antonius şi nu a şovăit. La Perusia armatele aflate sub comanda mea au stins insurecţia pornită de fratele lui Antonius, Lucius, şi Cezar Augustus, milostiv, i-a cruţat viaţa, chiar dacă fărădelegea lui fusese una gravă.

Dar dintre toate obstacolele care îi stăteau în cale lui Cezar Augustus în încercarea de a restabili ordinea necesară salvării Romei, cel mai însemnat îl reprezenta piratul Sextus Pompeius, care stăpânea ilegal insulele Sicilia şi Sardinia şi ale cărui corăbii băteau mările după bunul-plac, prădând şi nimicind vasele negustoreşti care aduceau grânele necesare Romei pentru a supravieţui. Atât de grave erau jafurile lui Sextus Pompeius, încât oraşul a ajuns în pericol de înfometare, iar oamenii, disperaţi şi înfricoşaţi, s-au răsculat pe străzi, fără vreun alt scop decât acela de a scăpa de disperarea ce îi copleşise. Cezar Augustus, milostivindu-se de popor, i-a propus lui Pompeius o înţelegere, fiindcă nu aveam forţa necesară pentru a-l înfrunta într-o bătălie. S-a semnat un

tratat şi o vreme grânele au început să curgă din nou fără oprelişti spre Roma, iar eu am fost trimis de Cezar Augustus ca guvernator în Galia Transalpină, unde trebuia să organizez legiunile galice în faţa pericolului pe care îl reprezenta ostilitatea crescândă a triburilor barbare, după care urma să revin în anul următor la Roma, în postura de consul.

Dar abia ce s-a semnat tratatul, că Sextus Pompeius a şi început să comploteze cu Antonius şi în scurt timp înţelegerea s-a stricat, iar Sextus s-a apucat iar de jafuri. Cezar Augustus m-a chemat înapoi la Roma înainte să se termine anul. Pentru binele Romei înfometate, nu ne mai rămânea decât să ne pregătim de război.

Geniul Romei rezidă în pământul ei, în solul ei. Roma nu s-a simţit niciodată în largul ei pe mare. Cu toate astea ştiam că, dacă e să-l înfrângem pe Sextus Pompeius, trebuie s-o facem pe mare, căci, aşa cum se întâmplă cu toate creaturile nefireşti, acesta era habitatul lui şi acolo avea să bântuie, chiar dacă îl goneam de pe pământurile pe care le stăpânea. Cezar Augustus şi Senatul m-au numit amiral al marinei romane şi m-au însărcinat să creez, pentru prima dată în istoria noastră, o flotă romană redutabilă. Am pus să se construiască vreo trei sute de vase, care să se adauge la cele câteva aflate deja sub comanda lui Cezar Augustus,

şi să se recruteze echipaje pentru ele. Augustus a eliberat douăzeci de mii de sclavi care să-l slujească cu credinţă în schimbul libertăţii. Şi cum nu ne puteam instrui pe mare – căci uneori vasele piratului Pompeius navigau în apropiere, astfel că le puteai vedea de pe ţărmul Italiei – am pus să se sape un canal adânc între lacurile Lucrine şi Avernus de la Napoli, astfel încât au devenit un singur lac, iar apoi, consolidând cu ciment Via Herculeana (despre care se spune că a fost construită de Hercule însuşi) şi deschizând-o la ambele capete către mare, am creat golful care acum se numeşte Portus Iulius, în onoarea comandantului şi prietenului meu.

Şi în acest port, protejat de jur împrejur şi de vremea neprielnică, şi de vasele inamice, întreg anul cât am fost consul şi o parte din anul următor am instruit flota care urma să înfrunte veteranii versaţi ai lui Sextus Pompeius. Iar în vară eram pregătiţi.

În prima zi a lunii care de curând fusese numită în onoarea Divinului Iulius, am ridicat pânzele şi am pornit spre sud, spre Sicilia, unde urmau să ni se alăture flotele auxiliare ale lui Antonius dinspre est şi ale lui Lepidus dinspre nord. Ne-am confruntat cu furtuni violente, neobişnuite pentru acea perioadă din an, am suferit pierderi şi, cu toate că flotele lui Antonius şi Lepidus s-au pus la adăpost, flota romană a lui Augustus, sub

comanda lui şi a mea, a mers mai departe prin furtuni. Deşi acestea ne-au întârziat, am ajuns faţă în faţă cu vasele inamice la Mylae, pe ţărmul nordic al Siciliei, şi i-am lovit atât de tare, încât au fost nevoiţi să se retragă în ape puţin adânci, unde noi nu i-am putut urmări, aşa că am atacat oraşul Mylae, de unde trupele piratului îşi luau o mare parte din provizii.

Nepregătite pentru forţa de care am dat dovadă, vasele lui Pompeius au cedat în faţa atacului nostru. Cu ajutorul unor cârlige pe care le inventasem eu, am putut să urcăm la bordul multor corăbii de-ale lor şi pe câteva le-am scufundat, dar şi mai multe le-am capturat, adăugându-le la flota noastră tot mai numeroasă. Am capturat cetăţile Hiera şi Tyndarus de pe coastă şi Pompeius şi-a dat seama că, dacă nu obţine o victorie decisivă şi nu ne distruge navele, toate fortăreţele de pe coastă care îl aprovizionau vor cădea în mâinile noastre şi atunci va fi pierdut.

Aşa că s-a aventurat şi şi-a aruncat în luptă toată flota, în ape potrivite pentru corăbiile lui, ca să apere oraşul port Naulochus, pe care ar fi trebuit să-l cucerim ca să putem apăra Mylae, prima cetate pe care o capturaserăm, aflată cu câteva mile mai la sud.

Cu toată priceperea lui, Pompeius nu a avut câştig de cauză în faţa vaselor noastre mai grele. Deşi strategia lui

a fost mai bună, până la urmă nu i-a mai rămas decât să încerce să distrugă vâslele care ne ajutau să ne deplasăm, deşi efortul l-a costat mai multe vase decât cele pe care ni le-a scos din luptă. Douăzeci şi opt de galere de-ale lui Pompeius au fost scufundate cu tot cu echipaje. Celelalte au fost capturate sau au suferit atât de multe stricăciuni, încât au ajuns de nefolosit. Numai şaptesprezece vase din toată flota lui au scăpat atacului nostru şi au plecat spre est, cu Sextus Pompeius la bord, un comandant de tot plânsul.

Spun unii că Pompeius a pornit spre est cu speranţa de a se alătura triumvirului absent Antonius, pe care dorea să-l incite din nou împotriva lui Cezar Augustus. Alţii spun că dorea să se alieze cu Phraates, regele barbar al Parţiei, care pornise război împotriva provinciilor noastre răsăritene. În orice caz, şi-a croit drum spre provincia Asia, unde şi-a reluat jafurile şi prădăciunile. Acolo a fost prins de centurionul Titius, căruia însuşi Pompeius îi cruţase odată viaţa, şi a fost omorât ca un tâlhar de rând. Aşa s-a pus capăt în sfârşit jafului piraţilor în mările din jurul Italiei romane.

Istovite după luptă, trupele noastre mai trebuiau totuşi să atace şi celelalte oraşe de pe coasta Siciliei care îl aprovizionaseră pe Pompeius, cel mai important dintre ele fiind Messina, unde erau campate o mare

parte din forţele de uscat ale lui Pompeius. Potrivit ordinelor lui Cezar Augustus, trebuia să organizăm o blocadă în jurul oraşului şi să aşteptăm sosirea lui înainte de a ne angaja în luptă – asta dacă avea să fie vreo luptă. Dar acum, în sfârşit, vasele comandate de triumvirul Lepidus, care nu luaseră parte la nici una din bătăliile de pe mare, s-au alăturat navelor noastre la Messina şi, în ciuda faptului că i-am transmis ordinele lui Cezar Augustus, Lepidus a început negocierile cu comandantul local. Învigorat de călătoria lui liniştită din Africa, m-a anunţat că, prin autoritatea lui mă eliberează din funcţia mea de comandă şi a acceptat capitularea tuturor legiunilor lui Pompeius din Messina, cerându-le să-i jure credinţă şi adăugând aceste legiuni la cele pe care deja le comanda. Istoviţi şi îndureraţi, noi am aşteptat sosirea lui Cezar Augustus.

VIII. Ordine militare (septembrie 36 î.Hr.)

Către L. Plinius Rufus, comandant militar al legiunilor pompeiene din Messina

De la Marcus Emilius Lepidus, Imperator şi Triumvir al Romei, stăpânitor al Africii şi comandant-şef al legiunilor africane, fost consul şi Pontifex Maximus al Senatului Romei

Subiect: Capitularea legiunilor pompeiene din Sicilia

Cum în această zi au capitulat în faţa autorităţii mele absolute legiunile înfrântului Sextus Pompeius, ţi se ordonă să-i informezi pe ofiţerii şi soldaţii aflaţi până acum sub comanda ta următoarele lucruri:

(1) Că li se acordă amnistie pentru toate nelegiuirile comise până în ziua de azi împotriva autorităţii legitime a Romei şi nu vor avea de suferit nici o pedeapsă nici din partea mea, nici a altcuiva.

(2) Că nu li se permite să poarte negocieri şi nici discuţii cu ofiţeri sau soldaţi ai oricăror altor legiuni care nu se află sub comanda mea.

(3) Că eu mă angajez să le garantez siguranţa şi bunăstarea şi că nu le este permis să asculte nici un ordin venit de la altcineva în afară de mine sau de ofiţerii numiţi de mine.

(4) Că le este permis să fraternizeze cu legiunile aflate sub comanda mea şi că vor fi consideraţi tovarăşi de arme şi nu inamici.

(5) Că oraşul Messina, fiind oraş cucerit, le stă la dispoziţie, spre propria înavuţire, aşa cum le stă şi soldaţilor mei.

IX. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (13 î.Hr.)

Dragul meu Liviu, am primit vestea chiar în această dimineaţă: Marcus Emilius Lepidus a murit la Circeii, unde trăia retras şi, bănuiesc, copleşit de ruşine, de douăzeci şi patru de ani. A fost duşmanul nostru – şi totuşi, după atâta vreme, moartea unui vechi duşman se aseamănă ciudat de mult cu moartea unui vechi prieten. M-a întristat, ca şi pe Împăratul nostru, care mi-a anunţat moartea lui şi mi-a spus că va permite să i se facă funeralii publice la Roma, funeralii în stil vechi, dacă urmaşii săi o vor dori. Iată că, după atâţia ani, Lepidus se întoarce la Roma cu onorurile la care el singur a renunţat în ziua aceea, în Sicilia, acum aproape un sfert de secol…

Îmi dau seama că acesta e unul dintre lucrurile despre care nu ţi-am scris. Dacă o făceam acum o săptămână, aş fi tratat în mod cert subiectul cu lejeritate. Mi s-ar fi părut doar o întâmplare oarecum amuzantă din trecut. Dar moartea lui a aruncat o altă lumină asupra acelei amintiri, care acum, oricât ar părea de ciudat, a devenit o amintire tristă.

După o luptă îndelungată, demoralizantă şi sângeroasă, piratul Sextus Pompeius a fost înfrânt – de flota şi legiunile aflate sub comanda lui Marcus Agrippa şi Octavius şi, aparent, cu ajutorul lui Lepidus. Lepidus şi

Agrippa urmau să organizeze o blocadă în jurul oraşului Messina de pe coasta Siciliei, astfel încât rămăşiţele risipite ale flotei lui Sextus Pompeius să nu aibă unde acosta în siguranţă ca să-şi poată repara stricăciunile provocate de Agrippa şi Octavius. Dar comandantul oraşului, un anume Plinius, auzind de înfrângerea suferită de Sextus, a predat fără luptă, la porunca lui Lepidus, atât oraşul, cât şi opt legiuni pompeiene. Lepidus a acceptat capitularea şi, în ciuda admonestărilor lui Agrippa, a trecut legiunile sub propria comandă şi le-a permis atât legiunilor pompeiene, cât şi celor paisprezece legiuni ale sale, să prade şi să jefuiască oraşul care, de vreme ce capitulase, se pusese sub protecţia lui.

Tu înţelegi, dragul meu Liviu, că războiul nu e niciodată plăcut şi că o anumită brutalitate din partea soldaţilor e de aşteptat. Dar Agrippa a intrat în oraş împreună cu Octavius după noaptea de jafuri, iar dacă Agrippa mi-a mai povestit câte ceva, în schimb Împăratul nostru nu a pomenit niciodată nimic despre asta.

Casele bogaţilor şi ale săracilor fuseseră arse deopotrivă, fără discernământ şi fără motiv. Sute de orăşeni inocenţi – bătrâni, femei, chiar şi copii – care nu se făcuseră vinovaţi de nimic, doar de nenorocul de a se fi trezit cu oraşul ocupat de trupele lui Pompeius, au fost

măcelăriţi şi torturaţi de soldaţi. Agrippa mi-a spus că până şi a doua zi spre prânz, după carnaj, când el şi Împăratul au intrat călare în oraş, gemetele şi ţipetele răniţilor şi muribunzilor se auzeau ca un singur glas.

Iar când în cele din urmă Împăratul nostru i-a cerut socoteală lui Lepidus, după ce îi trimisese pe mulţi dintre oamenii lui să se îngrijească de orăşenii în suferinţă, era atât de copleşit de durere, că nici nu putea vorbi, iar bietul, ignorantul de Lepidus, interpretând greşit tăcerea lui drept slăbiciune şi cuprins de isteria a ceea ce el considera, probabil, a fi o putere invincibilă, dată de cele douăzeci şi două de legiuni odihnite şi bine hrănite ajunse dintr-odată sub comanda lui, i-a ordonat apăsat tovarăşului său să părăsească Sicilia, adresându-i-se pe un ton cât se poate de dispreţuitor şi ameninţător. A mai spus şi că, dacă dorea să rămână triumvir, să se mulţumească numai cu Africa, pe care el (Lepidus) era dispus să i-o cedeze. A fost un discurs incredibil...

Bietul Lepidus, cum am spus. E ciudat că s-a putut amăgi astfel. Împăratul nostru nu i-a răspuns nimic la pretenţiile lui absurde.

A doua zi, însoţit numai de Agrippa şi de şase gărzi de corp, a intrat în oraş şi a mers în micul forum de-acolo, de unde le-a vorbit soldaţilor lui Lepidus şi trupelor lui Sextus Pompeius, care capitulaseră, spunându-le că

promisiunile lui Lepidus sunt vorbe goale fără acordul lui şi că ei toţi riscă să iasă de sub protecţia Romei în cazul în care continuă să dea ascultare unui comandant fals. Avea de partea lui numele de Cezar şi asta în sine ar fi fost de ajuns ca să-i aducă pe soldaţi cu picioarele pe pământ, chiar şi fără greşeala fatală a lui Lepidus. Căci una din gărzile de corp ale lui Lepidus a încercat, chiar în prezenţa acestuia, să-l atace pe Împăratul nostru, care ar fi putut să fie grav rănit sau chiar ucis dacă una din gărzile lui nu s-ar fi pus între Împărat şi suliţa azvârlită spre el, jertfându-şi astfel viaţa.

Agrippa mi-a povestit că în clipa când omul acela a căzut la picioarele Împăratului, asupra mulţimii de soldaţi s-a lăsat o tăcere stranie şi până şi gărzile lui Lepidus au rămas pe loc, nemaiîncercând să profite de avantajul lor de moment. Octavius a privit îndurerat trupul omului său ucis şi apoi a ridicat ochii către mulţimea din faţa lui.

A spus încet, dar cu un glas pe care toţi soldaţii l-au putut auzi:

— Iată cum, cu voia lui Marcus Emilius Lepidus, încă un soldat viteaz şi credincios al Romei, care nu a făcut nici un rău vreunui camarad de-al său, a murit pe meleaguri străine.

I-a pus pe ceilalţi soldaţi din gardă să culeagă trupul şi să-l ducă pe sus, iar în faţa lor, fără nici o apărare, ca

la o ceremonie funerară, Împăratul şi-a făcut loc prin mulţime. Soldaţii s-au dat la o parte din calea lui ca spicele de grâu din calea vântului.

Apoi, una câte una, legiunile lui Sextus Pompeius l-au părăsit pe Lepidus şi s-au alăturat armatelor noastre, aflate în afara oraşului, după care legiunile lui Lepidus, scârbite de încetineala şi neputinţa comandantului lor, au trecut şi ele de partea noastră, până când Lepidus a rămas neputincios între zidurile oraşului, cu doar câţiva oameni care i-au rămas credincioşi.

Lepidus se aştepta, probabil, să fie prins şi executat, însă Octavius nu a luat nici o măsură. Te-ai gândi că în situaţia dată Lepidus ar fi decis să se sinucidă, însă nu a făcut-o. În schimb, a trimis un sol la Octavius şi a cerut să fie iertat şi să i se cruţe viaţa. Octavius a fost de acord şi a pus o condiţie.

Astfel, într-o dimineaţă senină şi rece de început de toamnă, Octavius a convocat o adunare a tuturor ofiţerilor şi centurionilor din legiunile lui Sextus Pompeius şi Marcus Emilius Lepidus, împreună cu toţi ofiţerii şi centurionii propriilor sale legiuni, în forumul din Messina. Iar Lepidus a cerut public îndurare.

Cu părul cărunt şi rar fluturându-i în vânt, într-o togă simplă, fără nici unul din însemnele rangului său şi fără aghiotanţi, el a parcurs încet toată lungimea forumului şi

a urcat pe platforma unde stătea Octavius. Acolo a îngenuncheat, şi-a cerut iertare pentru fărădelegile săvârşite şi a renunţat public la toate funcţiile deţinute. Agrippa a spus că faţa îi era lipsită de orice culoare sau expresie, iar vocea îi suna ca a unui om în transă.

Octavius a spus:

— Omul acesta a primit iertarea şi va merge în siguranţă printre voi. Nu i se va face nici un rău. Va fi exilat din Roma, dar va rămâne sub protecţia Romei, şi este deposedat de toate titlurile sale, mai puţin de acela de Pontifex Maximus, un titlu pe care numai zeii i-l pot lua.

Fără să mai spună nimic, Lepidus s-a ridicat şi s-a dus în cortul său. Şi Agrippa mi-a povestit ceva bizar. În timp ce Lepidus se îndepărta, el i-a spus lui Octavius:

— Ce i-ai oferit e mai rău decât moartea.

Iar Octavius a zâmbit.

— Poate, a răspuns el. Dar poate că i-am oferit şi un fel de fericire.

...Mă întreb cum au fost anii lui de pe urmă, când stătea exilat la Circeii. Oare a fost fericit? Când ai avut puterea în mână şi nu ai reuşit să o păstrezi, dar ai rămas în viaţă... ce se alege atunci de tine?

X. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

Şi ne-am întors la Roma şi ne bucuram din nou de recunoştinţa romanilor, pe care îi salvaserăm de la înfometare. În templele din oraşele Italiei, din nord, de la Arezzo, până în sud, la Vibo, au fost ridicate statui ale lui Octavius Cezar, iar el era venerat de popor ca un zeu al casei. Iar Senatul şi poporul Romei au pus să se ridice în Forum o statuie de aur în amintirea faptului că el restabilise ordinea pe mare şi pe uscat.

Pentru a sărbători momentul, Octavius Cezar i-a iertat pe toţi cetăţenii de toate datoriile şi dările şi i-a asigurat că se vor bucura în sfârşit de pace şi libertate de îndată ce Marcus Antonius îi va supune pe parţi la răsărit. Iar pe fruntea mea a aşezat coroana de aur împodobită cu reprezentări ale vaselor noastre, după ce a mulţumit Romei pentru statornicie. A fost o onoare care nu-i fusese acordată nimănui până atunci şi nici n-a mai fost acordată după aceea.

Astfel, în timp ce în îndepărtatul est Antonius îi vâna pe barbarii din triburile Parţiei, în Italia Cezar Augustus s-a dedicat apărării frontierelor ţării, neglijate de-a lungul mulţilor ani de vrajbă. Am cucerit triburile din Câmpia Panonică şi am alungat triburile care invadaseră coasta dalmată, aşa că acum Roma era ferită de orice pericol

dinspre nord. În timpul acestor campanii Octavius Cezar a condus el însuşi trupele în luptă, iar rănile suferite de el au fost onorabile.

6

I. Scrisori de la Nicolaus din Damasc către Strabon din Amasia, din Antiohia şi Alexandria (36 î.Hr.)

Dragul meu Strabon, am fost martorul unui eveniment a cărui semnificaţie numai tu, cel mai drag dintre toţi prietenii mei, o vei înţelege. Căci în această zi Marcus Antonius, triumvir al Romei, a devenit Imperator al Egiptului – de fapt rege, cu toate că nu-şi spune aşa. A luat-o în căsătorie pe acea Cleopatra, încarnarea lui Isis, Regina Egiptului şi Împărăteasa tuturor pământurilor Nilului.

Îţi dau nişte veşti pe care bănuiesc că nimeni de la Roma nu le-a aflat încă, poate nici chiar acel tânăr conducător al lumii romane despre care mi-ai scris adesea şi pe care îl admiri atât de tare, căci căsătoria s-a făcut pe neaşteptate – nici măcar aici, în răsărit, nu s-a ştiut de ea decât cu câteva zile înainte să aibă loc. Ah, vechiul meu prieten, aş da chiar şi o parte din înţelepciunea aceea pe care amândoi ne-am străduit

atâta s-o dobândim doar ca să-ţi văd expresia de pe chip când citeşti rândurile acestea! Probabil e una de surpriză – şi cu puţină amărăciune? Mă vei ierta că te necăjesc şi te tachinez. Nu mă pot opri să stârnesc ceea ce sunt încredinţat că e invidie prietenească din partea unuia al cărui noroc pe lume mi-a provocat şi mie acelaşi sentiment. Fiindcă ai ştiut cu siguranţă că scrisorile tale de la Roma m-au făcut invidios. De câte ori nu mi-am dorit, de aici, din Damasc, să fiu cu tine acolo, în „buricul lumii”, cum i-ai spus tu, şi să conversez cu marii bărbaţi pe care îi pomeneşti atât de des şi cu atâta familiaritate. Acum am ieşit şi eu în lume şi, printr-un noroc ce încă mi se pare incredibil, am obţinut o slujbă absolut remarcabilă. Sunt dascălul copiilor Cleopatrei, şef al bibliotecii regale şi director al şcolilor casei regale.

Toate acestea s-au întâmplat atât de repede, încât abia dacă-mi vine să cred şi încă nu înţeleg pe deplin motivele care au dus la numirea mea. Poate pentru că, teoretic, sunt evreu, însă sunt filosof şi nu fanatic, şi pentru că tatăl meu a avut nişte neînsemnate legături comerciale cu curtea regelui Irod, pe care Marcus Antonius l-a recunoscut de curând drept rege al tuturor iudeilor şi cu care vrea să trăiască în pace. Poate politica să influenţeze viaţa cuiva atât de apolitic cum sunt eu?

Sper că sunt prea modest. Mi-ar plăcea să cred că cel mai mult a cântărit reputaţia mea de erudit.

În orice caz, un emisar al Reginei m-a abordat la Alexandria, unde mă dusesem cu nişte afaceri de-ale tatălui meu, ocazie cu care mi-am găsit timp să folosesc biblioteca regală. Mi s-a făcut propunerea şi eu am acceptat pe loc. Dincolo de avantajele materiale ale funcţiei (care sunt considerabile), biblioteca regală este cea mai remarcabilă din cîte am văzut în viaţa mea şi voi avea acces constant la cărţi pe care puţini le-au folosit sau măcar le-au văzut vreodată.

Iar acum, ca membru al curţii, merg şi eu oriunde călătoreşte Regina. Astfel am ajuns acum trei zile în Antiohia, deşi copiii ei au rămas în palatul din Alexandria. Nu înţeleg întru totul de ce ceremoniile s-au ţinut aici şi nu la palatul regal din Alexandria. Poate că Antonius nu doreşte să sfideze făţiş legile romane, cu toate că pare să-şi fi legat soarta de răsărit (mă întreb cât de legală e chestiunea asta din perspectiva Romei, de vreme ce, din câte se spune, nu a catadicsit să se despartă oficial de fosta lui soţie), sau poate că doar a vrut să le arate clar egiptenilor că nu doreşte să uzurpe autoritatea Reginei lor. Sau poate că nu înseamnă nimic.

Oricum ar fi, ceremoniile s-au ţinut, iar acum şi pentru toată lumea răsăriteană Regina şi Marcus Antonius sunt

soţ şi soţie şi, orice ar crede Roma, sunt, împreună, conducătorii acestei lumi. Marcus Antonius a anunţat public că Cezarion (despre care se ştie că e fiul lui Iulius Cezar, cândva prietenul lui) este moştenitorul tronului Cleopatrei şi că gemenii pe care i-a născut Regina vor fi consideraţi descendenţii lui legitimi. În plus, a mărit de câteva ori întinderea posesiunilor Egiptului. Regina are acum sub autoritatea sa întreaga Arabie, inclusiv Petra şi Peninsula Sinai, partea din Iordania care se întinde între Marea Moartă şi Ierihon, teritorii din Galileea şi Samaria, toată coasta Feniciei, cele mai bogate părţi din Liban, Siria şi Cilicia, întreaga insulă Cipru şi o parte din Creta. Astfel, eu, care eram cândva roman din Siria, mă pot considera acum egiptean din Siria – dar nu sunt nici una, nici alta. La fel ca tine, vechiul meu prieten, sunt un cărturar care se doreşte filosof şi sunt la fel de roman sau de egiptean cum era Aristotel al nostru grec – el, care nu a renunţat niciodată la mândria de a fi ionian şi la iubirea faţă de acel loc. Îl voi imita pe cel mai măreţ dintre bărbaţi şi mă voi declara mulţumit să fiu din Damasc.

Însă, aşa cum ai spus şi tu adesea, lumea relaţiilor amoroase este extraordinar de interesantă şi poate că nici unul dintre noi, nici măcar cu aroganţa tinereţii, n-ar fi trebuit să ne îndepărtăm atâta de ea în studiile

noastre. Calea spre cunoaştere este lungă, destinaţia e îndepărtată şi trebuie să vezi multe de-a lungul drumului dacă vrei să recunoşti destinaţia când ajungi la ea.

Cu toate că am văzut-o de la distanţă, nu am fost încă primit în audienţă la Regina care m-a angajat. Marcus Antonius e peste tot – jovial, relaxat şi deloc distant. Mi se pare cam copilăros, deşi părul îi încărunţeşte şi a început să se îngraşe puţin.

Cred că voi fi din nou fericit în Alexandria, aşa cum am fost în anii noştri de şcoală.

După cum ţi-am spus, cred, în ultima mea scrisoare, nu o văzusem pe Regină decât de la distanţă, la ceremonia nupţială prin care s-a unit cu Marcus Antonius şi puterea de la Roma, o ceremonie la care numai celor ce ţineau de curtea regală li s-a permis să asiste.

Palatul din Antiohia nu e la fel de măreţ precum cel din Alexandria, dar e destul de impunător, iar la nuntă am fost înghesuit în fundul lungii săli, aşa că am văzut foarte puţin, cu toate că se construise un podium de abanos, pe care Cleopatra şi Antonius stăteau în picioare. Reginei nu-i vedeam decât rochia bătută cu nestemate care sclipeau în lumina torţelor şi discul mare de aur reprezentând soarele, aşezat deasupra coroanei regale. Se mişca cu gesturi lente şi grave, de parcă era

cu adevărat o zeiţă, aşa cum e numită oficial. A fost o ceremonie extrem de elaborată (deşi unii dintre noii mei prieteni au apreciat-o drept destul de simplă), ale cărei semnificaţii nu le înţeleg. Preoţii umblau de colo colo şi intonau diverse incantaţii în forma aceea veche a limbii pe care numai ei o mai vorbesc. I-au uns pe miri cu tot soiul de uleiuri. Au fluturat nuiele. A fost o treabă foarte încâlcită şi misterioasă şi (cum trebuie să recunosc că mi-a trecut prin cap) relativ necivilizată, aproape barbară.

Aşa că m-am dus la prima mea audienţă la Regină cu o senzaţie stranie, de parcă urma să stau dinaintea unei Medeea sau Circe, nici întru totul zeiţe, nici întru totul femei, ci altceva, mult mai nefiresc de-atât.

Dragul meu Strabon, nu-ţi pot spune ce surpriză încântătoare am avut şi cât m-am bucurat să fiu surprins astfel. Mă aşteptam să întâlnesc o femeie oacheşă şi destul de solidă, precum cele pe care le vezi prin piaţă. Am dat de o femeie suplă, cu pielea luminoasă şi păr moale, castaniu, cu ochi uriaşi, cu o graţie, o demnitate şi un farmec nemăsurate, care m-a făcut imediat să mă simt în largul meu şi m-a invitat să şed alături de ea, pe un divan cu nimic mai puţin luxos decât al ei, de parcă eram un oaspete într-o casă simplă şi primitoare. Şi am discutat pe larg subiectele obişnuite, care se regăsesc în

orice conversaţie civilizată. Râde des, cu un râs liniştit, şi pare să acorde întreaga sa atenţie celor cu care discută. Greaca ei e impecabilă, latina o vorbeşte cel puţin la fel de bine ca mine, iar cu servitorii ei discută firesc, într-un dialect pe care nu îl înţeleg. Are lecturi vaste şi de calitate, ba chiar îmi împărtăşeşte admiraţia pentru Aristotel al nostru şi mă asigură că îmi cunoaşte lucrările despre filosofia lui şi că au ajutat-o să o înţeleagă mai bine.

Nu sunt, cum bine ştii, un om orgolios şi chiar dacă aş fi, cred că recunoştinţa şi admiraţia mea faţă de această femeie extraordinară mi-ar întrece orgoliul. Pare de necrezut că o femeie atât de fermecătoare poate, pe lângă asta, să domnească peste unul dintre cele mai fertile ţinuturi din lume.

M-am întors deja de trei săptămâni la Alexandria şi mi-am preluat îndatoririle. Marcus Antonius şi Regina rămân în Antiohia, de unde Antonius se pregăteşte să pornească, spre finele anului, împotriva parţilor. Sarcinile mele nu sunt grele, am la dispoziţie oricâţi sclavi îmi trebuie pentru administrarea bibliotecii Reginei, iar copiii nu îmi ocupă decât puţin timp.

Gemenii – Alexandru Helios şi Cleopatra Selena – au doar puţin peste trei ani şi, prin urmare, nu pot fi învăţaţi nimic sistematic, dar mi s-a poruncit să vorbesc în

fiecare zi cu ei, măcar câteva momente în greacă şi (la insistenţele Reginei) chiar şi în latină, astfel ca atunci când vor creşte, sunetele celor două limbi să nu li se pară necunoscute.

Dar cu Ptolemeu Cezar, căruia poporul îi spune Cezarion şi care are aproape doisprezece ani, e altă poveste. Cred că aş fi bănuit că este fiul marelui Iulius Cezar chiar dacă nu aş fi ştiut-o dinainte. Îşi recunoaşte destinul şi e pregătit să-l accepte. Jură că şi-l aminteşte pe tatăl său din vremea cînd mama lui locuia la Roma, chiar înainte de asasinat – cu toate că pe atunci avea patru ani. E sobru, complet lipsit de umor, şi ia foarte în serios orice face. Ai zice că nu a avut niciodată copilărie şi nici nu şi-a dorit-o. Vorbeşte despre Regină ca şi cum nici nu ar fi mama lui, ci doar un suveran puternic, şi aşteaptă ziua când va urca pe tronul ei – dar nu cu nerăbdare, ci cu aceeaşi siguranţă cu care aşteaptă răsăritul soarelui dimineaţa. Cred că m-ar înfricoşa un pic dacă ar ajunge să deţină puterea uriaşă pe care o are acum mama lui.

Dar e un elev bun şi e o plăcere să-l învăţ.

Pentru cei care cred în aşa ceva, a fost o iarnă de rău augur: nu a plouat aproape deloc, astfel că anul acesta recoltele vor fi slabe, iar mai multe furtuni au măturat

Siria şi Egiptul dinspre est, distrugând sate întregi înainte să se risipească deasupra mării. Şi Antonius a pornit din Antiohia împotriva parţilor cu o armată expediţionară despre care lumea zice că nu s-a văzut alta mai mare de pe vremea Macedonului, Alexandru cel Mare (al cărui sânge se spune că ar curge prin venele Cleopatrei): peste şaizeci de mii de veterani hârşiţi, zece mii de călăreţi din Galia şi Spania şi treizeci de mii de soldaţi auxiliari recrutaţi din regatele provinciilor răsăritene, care să sprijine trupele regulate. Tânărul meu Cezarion, cu ferocitatea sa inocentă specifică vârstei (de curând a început să fie interesat de arta războiului), a spus că o astfel de armată se iroseşte împotriva barbarilor din est. Dacă ar fi rege, spune el – de parcă războiul ar fi într-adevăr un joc, cum i se pare lui acum – ar îndrepta armata spre vest, de unde se pot obţine mai multe, nu numai pradă de război.

Regina s-a întors din Antiohia prin Damasc şi va rămâne în Alexandria până când Antonius îşi încheie campania împotriva parţilor. Ştiind că Damascul e locul meu de baştină, a avut bunăvoinţa să mă cheme în încăperile ei şi să îmi dea de veste. E uluitor cât de grijulie şi de omenoasă poate fi în măreţia ei! Căci în Damasc s-a întâlnit cu regele Irod ca să discute ceva despre dările pentru nişte câmpuri de plante aromatice

şi, amintindu-şi o discuţie mai veche cu mine, s-a interesat de starea sănătăţii tatălui meu şi l-a rugat pe Irod să-i transmită salutări din partea fiului său şi a Reginei.

Nu mai am veşti de la el dinainte de a i se transmite salutările acelea, dar sunt sigur că a fost încântat. A îmbătrânit şi e tot mai slăbit din pricina vârstei. Îmi închipui că în asemenea momente te gândeşti cum ţi-ai trăit viaţa şi dacă a meritat, iar astfel de certitudini îţi prind bine.

II. Scrisoare de la Marcus Antonius către Cleopatra, din Armenia (noiembrie 36 î.Hr.)

Draga mea soţie, le mulţumesc acum zeilor mei romani şi zeilor tăi egipteni că nu am cedat dorinţelor mele şi hotărârii tale şi nu ţi-am permis să mă însoţeşti în această campanie. A fost chiar mai dificil decât îmi imaginasem şi este limpede că tot ce speram să se încheie în toamna aceasta va trebui de-acum să aştepte până la primăvară.

Parţii s-au dovedit nişte inamici vicleni şi ingenioşi şi s-au folosit de avantajele terenului cu mai multă pricepere decât am prevăzut. Hărţile întocmite de Crassus şi Ventidius în timpul campaniilor lor s-au dovedit cu totul inutile, trădările din rândul unora dintre

legiunile noastre din provincii au dăunat cauzei noastre, iar zona asta rurală îngrozitoare nu oferă suficientă mâncare cât să-mi ţin legiunile zdravene peste iarnă.

Am întrerupt, aşadar, asediul Phraaspei, unde nu am fi rezistat în faţa gerului, şi am traversat ţara timp de douăzeci şi şapte de zile, tocmai de la Marea Caspică, iar acum ne odihnim într-un ţinut mai sigur, în Armenia, cu toate că suntem obosiţi şi tabăra e măcinată de boli.

În ansamblu însă campania a fost, cred eu, una reuşită, deşi mă tem că mulţi dintre soldaţii mei istoviţi nu îmi împărtăşesc părerea. Cunosc de-acum şiretlicurile parţilor şi am cartografiat terenul cu destulă precizie cât să ne fie de folos anul viitor. Am trimis la Roma mesaje despre izbânda noastră.

Dar trebuie să înţelegi că, în ciuda succesului tactic al campaniei, acum mă găsesc într-o situaţie disperată. Nu putem rămâne în Armenia. Nu am întru totul încredere în gazda noastră, regele Artavasdes, care m-a lăsat baltă în Parţia într-un moment decisiv – deşi nu-l pot vorbi de rău acum, de vreme ce-i suntem oaspeţi. Aşadar, voi porni cu câteva legiuni spre Siria, iar restul armatei mă va urma când soldaţii îşi vor reveni din epuizare.

Ca să facem faţă iernii, chiar şi în Siria, vom avea nevoie de provizii, căci am ajuns asemeni cerşetorilor. Vom avea nevoie de mâncare, de îmbrăcăminte şi de

materialele necesare ca să ne reparăm maşinile de luptă stricate. Vom avea nevoie şi de cai, ca să-i înlocuim pe cei pierduţi în luptă şi din pricina vremii, ca astfel să ne putem continua pregătirile pentru campania din primăvară. Îmi trebuie şi bani. Soldaţii mei nu au fost plătiţi de luni de zile şi unii ameninţă cu revolta. Şi vom avea nevoie de toate astea repede. Alătur la această scrisoare o listă cu lucrurile care ne sunt de absolută trebuinţă şi încă una cu lucrurile de care s-ar putea să avem nevoie peste iarnă. Nu pot sublinia îndeajuns cât de mare este nevoia asta.

Vom petrece iarna în sătucul Leuke Kome, chiar la sud de Beirut. Probabil nu ai auzit de el. Cheiul e îndeajuns de lung ca să poată ancora vasele pe care ai să le trimiţi. Fii cu băgare de seamă. E foarte posibil ca, până primeşti această scrisoare, nebunii de parţi să bântuie deja de-a lungul coastelor. Dar la Leuke Kome nu cred să existe pericol de blocadă. Nădăjduiesc ca scrisoarea mea să ajungă la tine curând, chiar dacă iarna mările sunt greu de străbătut. Nu vom mai rezista multe săptămâni fără provizii.

În jurul cortului meu cade zăpada şi câmpia pe care ne-am instalat tabăra e invizibilă. Nu văd nici un alt cort, nu aud nici un sunet. Mi-e frig şi, în liniştea asta, sunt şi mai conştient de singurătatea mea decât îţi poţi închipui.

Tânjesc după căldura braţelor tale şi după tandreţea vocii tale. Vino la mine în Siria cu corăbiile tale. Eu trebuie să rămân aici cu armata, altfel până la primăvară se va împrăştia şi sacrificiile noastre vor fi în van. Dar nu mai suport să stau încă o lună fără tine. Vino la mine şi vom face din Beirut o nouă Antiohie sau Tebă sau Alexandrie.

III. Raport al lui Epimachos, Mare Preot al Heliopolisului, către Cleopatra, din Armenia (noiembrie 36 î.Hr.)

Venerată Regină,

Nu există bărbat mai curajos decât acest Marcus Antonius pe care l-ai onorat cu prezenţa ta şi l-ai înălţat alături de tine ca să poarte grija lumii. Se luptă mai vitejeşte decât ar fi prudent şi îndură lipsuri şi greutăţi care i-ar doborî până şi pe cei mai experimentaţi soldaţi de rând. Dar nu e făcut să fie general, iar campania este un dezastru.

Dacă raportul meu contrazice ceea ce poate că ai auzit din alte surse, trebuie să ştii că, orice ar fi, eu scriu din prietenie faţă de soţul tău, din veneraţie faţă de tine şi din teamă faţă de viitorul Egiptului.

În primăvară am pornit din Antiohia spre Zeugma, pe fluviul Eufrat, şi apoi de-a lungul fluviului spre nord, unde

era hrană din belşug, spre bazinul fluviilor Eufrat şi Araxes, după care am luat-o spre sud, înspre Phraaspa, citadela parţilor. Dar înainte să ajungem la Phraaspa, ca să mai câştigăm timp, Marcus Antonius şi-a despărţit armata, trimiţând convoiul cu proviziile, mâncarea şi bagajele, împreună cu berbecii şi carele de asediu, pe un drum mai neted, în timp ce grosul armatei a avansat rapid către ţintă.

Numai că în timp ce armata înainta în siguranţă, parţii au năvălit din munţi asupra formaţiunilor mai lente, pe care le despărţiserăm de noi. Am fost anunţaţi despre atac, dar până am ajuns acolo, nu se mai putea face nimic. Soldaţii care însoţeau convoiul erau morţi, proviziile, incendiate, carele de asediu şi maşinile de luptă erau toate distruse şi numai câţiva soldaţi mai scăpaseră teferi în dosul unor fortificaţii ridicate în grabă. I-am împrăştiat apoi pe parţii care ne atacaseră şi care, odată răul făcut, s-au retras cu prudenţă în munţii pe care îi cunoşteau bine şi unde noi nu am îndrăznit să-i urmărim.

Aceasta a fost „victoria” pe care a raportat-o Marcus Antonius la Roma. Am numărat optzeci de parţi morţi.

În ciuda distrugerii tuturor echipamentelor noastre de asediu, a tuturor materialelor de rezervă şi a alimentelor, Marcus Antonius s-a încăpăţânat să asedieze oraşul

Phraaspa. Chiar dacă oraşul nu ar fi fost avertizat de sosirea noastră, sarcina ne-ar fi fost aproape imposibilă, căci nu aveam decât armele pe care le purtam cu noi. Nu-i puteam atrage în luptă în câmp deschis. Când am pornit să căutăm mâncare, detaşamentele noastre au fost atacate de arcaşii parţi, care apăreau de nicăieri, ucideau şi dispăreau din nou. Apoi mai venea şi iarna. Timp de două luni am continuat aşa, până când, într-un final, Antonius i-a cerut regelui Phraates să promită că ne va permite să ne retragem nestingheriţi din ţara lui. Şi astfel, la mijlocul lui octombrie, flămânzi şi epuizaţi, am pornit înapoi spre locul de unde plecaserăm cu cinci luni în urmă.

Timp de douăzeci şi şapte de zile, pe un frig crâncen, prin troiene de zăpadă şi vânturi sfredelitoare, am înaintat cu greu prin munţi şi peste câmpii deschise şi de nu mai puţin de optsprezece ori am fost atacaţi de arcaşii călare ai perfidului Phraates. Năvăleau de peste tot – asupra ariergardei noastre, a flancurilor, a avangardei – îşi lansau săgeţile înainte să ne putem pregăti în vreun fel, după care dispăreau iarăşi în bezna lor barbară, în timp ce bietul animal orb care le căzuse victimă înainta greoi.

În acele zile îngrozitoare, cât a durat retragerea, Marcus Antonius al tău şi-a arătat adevărata faţă. A

îndurat aceleaşi greutăţi ca oamenii săi, a refuzat orice altă mâncare decât cea pe care o primeau camarazii săi, care ajunseseră să roadă rădăcini şi să scobească după insecte în lemne putrede, şi a refuzat să poarte haine mai călduroase decât cele purtate de aceştia.

Acum suntem în Armenia, dar nu putem rămâne aici. Regele ţării, care formal e aliatul nostru, dar nu e deloc mai demn de încredere decât duşmanii noştri, ne-a pus la dispoziţie doar puţină mâncare. În curând plecăm spre Siria. Însă am făcut o socoteală a pierderilor suferite şi ţi-o trimit aici.

În aceste cinci luni am pierdut aproape patruzeci de mii de oameni, mulţi dintre ei răpuşi de săgeţile parţilor, dar şi mai mulţi de frig şi boli. Dintre aceştia, douăzeci şi două de mii erau veteranii romani ai lui Antonius, consideraţi cei mai buni războinici din lume, iar aceştia nu pot fi înlocuiţi, în afară de cazul în care Octavius Cezar consimte să-i înlocuiască – ceea ce e puţin probabil. Practic, am pierdut toţi caii. Nu avem nici un fel de rezerve. Nu avem haine, doar zdrenţele de pe noi. Nu avem mâncare, doar ce ducem în burtă.

Prin urmare, venerată Regină, dacă doreşti să salvezi măcar o rămăşiţă din această armată, trebuie să încuviinţezi cererea soţului tău şi să îi trimiţi provizii. Mă

tem că el, din mândrie, ar putea să-ţi ascundă cât de disperată e situaţia în care se află.

IV. Memorandum al Cleopatrei către ministrul Aprovizionării (36 î.Hr.)

Eşti autorizat prin prezenta să procuri şi să trimiţi către Imperatorul Marcus Antonius, în portul Leuke Kome din Siria, următoarele articole:

Usturoi: 3 tone

Grâu sau grâu *spelta*, în funcţie de rezerve: 30 tone

Peşte sărat: 10 tone

Brânză (de capră): 45 tone

Miere: 600 buţi

Sare: 7 tone

Oi gata de tăiere: 600

Vin *posca*: 600 buţi

Pe lângă cele de mai sus: dacă există un surplus considerabil de legume uscate în silozuri, vei include acel surplus în transport. Dacă nu există, cele de mai sus vor fi suficiente.

Vei procura, de asemenea, o cantitate suficientă de stofă groasă de lână de calitatea a doua (480.000 coţi, dublu lat), din care să se croiască 60.000 pelerine de iarnă, suficientă pânză aspră (240.000 coţi, lăţime normală), din care să se croiască acelaşi număr de tunici

militare, şi suficientă piele tăbăcită (moale) de cal sau de juncan (2.000 piei) pentru acelaşi număr de perechi de încălţări.

Este esenţial să se facă totul cât mai rapid. Vei îmbarca pe corăbiile trimise un număr corespunzător de croitori şi cizmari, astfel încât hainele să poată fi croite pe loc şi să fie gata în cursul unei călătorii de opt până la zece zile.

Corăbiile (douăsprezece la număr, care aşteaptă în portul regal) vor fi gata de plecare în trei zile. Tot atunci trebuie să se încheie aprovizionarea şi încărcarea. De nu vei reuşi, îţi vei atrage nemulţumirea Reginei.

V. Memorandum al Cleopatrei către ministrul de Finanţe (36 î.Hr.)

Indiferent ce ordine sau cereri ai primi, fie de la Marcus Antonius însuşi, fie de la trimişii săi, nu vei scoate nici un ban din vistieria regală fără acordul şi îngăduinţa Reginei. Vei onora orice acord sau îngăduinţă numai dacă îţi este înmânat direct de un împuternicit cunoscut al Reginei şi numai dacă poartă sigiliul regal.

VI. Memorandumuri ale Cleopatrei către generalii armatelor egiptene (36 î.Hr.)

Indiferent ce ordine sau cereri aţi primi, fie de la Marcus Antonius însuşi, fie de la trimişii săi, nu veţi aloca

şi nici nu veţi promite trupe din armata egipteană fără acordul şi îngăduinţa Reginei. Veţi onora orice acord numai dacă vă este înmânat direct de un împuternicit cunoscut al Reginei şi numai dacă poartă sigiliul regal.

VII. Scrisoare de la Cleopatra către Marcus Antonius, din Alexandria (iarna anului 35 î.Hr.)

Dragul meu soţ, Regina a ordonat ca nevoile bravei tale armate să fie satisfăcute, iar soţia ta zboară către tine, ca o fetişcană emoţionată, cât de repede o permit mările capricioase pe timp de iarnă. De fapt, chiar în timp ce tu citeşti această scrisoare, ea se află la prova vasului din fruntea flotei cu provizii, mijind în van ochii în speranţa că va vedea ţărmul Siriei, unde aşteaptă iubitul ei, înfrigurat de iarnă, dar încălzit de gândul că în curând se va afla în braţele iubitei sale.

Ca Regină, mă bucur de victoriile tale. Ca femeie, sufăr din pricina necesităţii care ne-a ţinut departe unul de altul. Şi totuşi, în aceste zile fără răgaz care s-au scurs de când am primit scrisoarea ta, am ajuns la concluzia (oare mă înşel?) că în sfârşit Regina şi femeia s-ar putea contopi.

Te voi convinge să te întorci cu mine la căldura şi confortul Alexandriei şi să laşi pentru altă dată ducerea la bun sfârşit a izbânzilor din Parţia. Va fi plăcerea mea

să te conving ca femeie şi este datoria mea să te conving ca Regină.

Trădările cu care te-ai confruntat în est îşi au rădăcinile în vest. Octavius încă mai complotează împotriva ta şi te ponegreşte dinaintea celor a căror salvare e iubirea pentru tine. Ştiu că a încercat să-l detroneze pe Irod şi toate informaţiile pe care le-am adunat m-au convins că tot el este vinovat şi de dezertarea legiunilor din provincii, care s-au pus în calea succesului tău în Parţia. Trebuie să te conving că nu doar în Parţia, ci şi în Roma există destui barbari, iar felul în care aceştia se folosesc de loialitatea şi buna ta credinţă e mai periculos decât orice săgeată a parţilor. În est se află numai pradă de război, dar în vest e lumea întreagă şi o putere cum numai cei măreţi pot cuprinde cu gândul.

Dar chiar în timp ce scriu, mintea îmi zboară în altă parte. Mă gândesc la tine, cel mai măreţ dintre bărbaţi – şi sunt din nou femeie şi nu-mi mai pasă nici de regate, nici de războaie, nici de putere. Vin în sfârşit la tine şi orele îmi par zile.

VIII. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (12 î.Hr.)

Cât de delicat vorbeşti despre asta, dragul meu Liviu – şi totuşi, dincolo de delicateţe, cât de vădite şi dure sunt

alternativele pe care le vezi! Am fost „păcăliţi” (aşadar, nişte proşti) sau am trecut sub tăcere nişte informaţii (deci am fost mincinoşi)? Răspunsul meu va fi ceva mai puţin delicat decât întrebarea ta.

Nu, vechiul meu prieten, nu am fost păcăliţi în privinţa Parţiei. Cum să fim păcăliţi? Chiar înainte să primim raportul lui Antonius despre campanie, noi ştiam deja adevărul. Am minţit poporul roman.

Trebuie să spun că mă jigneşte mult mai puţin întrebarea ta decât ce simt că se ascunde în spatele ei. Uiţi că şi eu sunt artist şi ştiu ce înseamnă nevoia de a întreba lucruri care oamenilor de rând li s-ar părea extrem de jignitoare şi de prezumţioase. Cum să mă simt ofensat de ceea ce aş face eu însumi, fără cea mai mică ezitare, de dragul artei mele? Nu, nu asta, ci ceea ce percep în tâlcul întrebării tale aproape că mă jigneşte, pentru că mi se pare (şi sper să mă înşel) că simt un ton moralist. Iar pentru mine moralistul este fiinţa cea mai inutilă şi mai demnă de dispreţ. Inutilă, pentru că îşi consumă energia emiţând judecăţi în loc să acumuleze cunoştinţe, pentru că judecăţile sunt simple, iar cunoaşterea, dificilă. Demnă de dispreţ, pentru că judecăţile sale reflectă o imagine despre sine pe care, în ignoranţa şi vanitatea sa, vrea să o impună şi celor din jur. Te implor, nu deveni moralist: asta îţi va distruge şi

arta, şi mintea. Şi ar fi o povară grea chiar şi pentru cea mai profundă prietenie.

Aşa cum am spus, am minţit, iar dacă îţi prezint motivele minciunii, nu o fac ca să mă scuz. O fac ca să te ajut să înţelegi şi să cunoşti mai bine lumea.

După dezastrul din Parţia, Antonius a trimis Senatului o depeşă în care îşi descria „victoria” în termeni cât se poate de sclipitori şi de generali şi cerea, chiar dacă *in absentia*, o ceremonie triumfală. Noi am acceptat minciuna, am validat-o şi i-am oferit triumful dorit.

Italia fusese devastată de un război civil care durase două generaţii. Istoria foarte recentă a acestui popor puternic şi mândru era o sumă de înfrângeri, căci nimeni nu iese învingător într-o confruntare civilă. După ce l-am învins pe Sextus Pompeius, pacea părea în sfârşit posibilă, iar vestea unei înfrângeri atât de zdrobitoare ar fi fost pur şi simplu catastrofală atât pentru stabilitatea cârmuirii noastre, cât şi pentru sufletul naţiunii. Căci un popor poate îndura fără să crâcnească o serie aproape incredibilă de eşecuri din cele mai dezastruoase, dar când îi dai un răgaz şi un strop de speranţă pentru viitor, s-ar putea să nu mai îndure în momentul în care speranţa îi este refuzată brusc.

Au existat şi motive mai concrete pentru a minţi. Înfrângerea lui Sextus Pompeius avusese loc cu puţin

înainte să primim veştile din Parţia. Legiunile auxiliare fuseseră dizolvate şi soldaţii îşi primiseră pământurile promise. Perspectiva de a fi chemaţi din nou la arme nu numai că ar fi prăbuşit cu totul valoarea pământurilor din afara Romei, dar s-ar fi dovedit dezastruoasă şi pentru economia noastră, oricum şubredă.

În fine, motivul cel mai evident era acela că încă mai speram ca Antonius să fie abătut de la visul său de a construi un imperiu răsăritean şi să devină din nou roman. A fost o speranţă deşartă, dar la vremea respectivă părea rezonabilă. Dacă îi refuzam ceremonia triumfală – şi dacă îi spuneam întregii Rome „adevărul” tău – orice revenire onorabilă sau paşnică ar fi devenit imposibilă.

În relatarea tuturor acestor evenimente am spus mereu „noi”, dar trebuie să înţelegi că timp de aproape trei ani după înfrângerea lui Sextus Pompeius, Octavius şi Agrippa au stat numai din când în când la Roma. Cea mai mare parte a timpului au petrecut-o în Iliria, ca să asigure frontierele şi să supună triburile barbare, care până atunci cutreieraseră în voie ţinuturile de pe coasta dalmată, jefuind până şi satele de pe ţărmul adriatic al Italiei. În toată această perioadă mie mi-a fost încredinţat sigiliul oficial al lui Octavius. Deciziile respective mi-au aparţinut, deşi – o spun cu mândrie – au

avut de fiecare dată aprobarea Împăratului, chiar dacă adesea *post factum*. Ţin minte că o dată s-a întors pentru scurtă vreme la Roma, ca să se recupereze după o rană primită în lupta împotriva unuia dintre triburile ilirice, şi mi-a spus – numai pe jumătate în glumă, cred – că avându-l pe Agrippa la comanda armatei sale şi pe mine, deşi neoficial, în fruntea guvernării, i se pare că, pentru siguranţa naţiunii, ar trebui să renunţe la orice pretenţie de rang şi să devină, pentru plăcerea lui, conducătorul cercului meu de poeţi.

Marcus Antonius... Ce atacuri şi contraatacuri au avut loc de-a lungul anilor! Dar dincolo de ele se afla adevărul, chiar dacă s-ar putea ca lumea să nu-l înţeleagă niciodată pe deplin. Nu am jucat nici un joc – nici nu era nevoie. Deşi ştiam că mulţi dintre senatorii romani, care ţineau de vechea partidă şi schimbaseră cumva iraţional taberele, vedeau în Antonius singura speranţă de a recupera trecutul şi erau împotriva noastră, ţinându-i partea lui Antonius, poporul era cu noi, controlam armata şi aveam suficientă putere în Senat ca să ne asigurăm că acesta votează măcar cele mai importante dintre edictele noastre.

L-am fi putut suporta pe Marcus Antonius în est, în calitate de satrap independent sau Imperator sau cum ar fi vrut el să-şi spună, câtă vreme rămânea roman, fie şi

unul pus pe jafuri. L-am fi putut suporta şi la Roma, chiar aşa nesăbuit şi ambiţios cum era. Dar nu mai puteam ignora faptul că îl furase visul grecului Alexandru şi că visul acela îl îmbolnăvise.

I-am oferit ceremonia triumfală care i-a întărit sprijinul în rândul senatorilor, dar nu l-a făcut să se întoarcă la Roma. I-am oferit rangul de consul. L-a refuzat şi nu a revenit la Roma. Şi, într-un ultim efort disperat de a evita ceea ce ştiam că urmează, i-am înapoiat cele şaptezeci de vase ale flotei lui, care contribuiseră la înfrângerea lui Sextus Pompeius, şi i-am trimis două mii de soldaţi pentru completarea legiunilor romane împuţinate. Iar Octavia a însoţit flota şi trupele până la Atena, în speranţa că Antonius ar putea fi convins să renunţe la ambiţiile sale îngrozitoare şi că va reveni la îndatoririle sale de soţ, roman şi triumvir.

A acceptat vasele, a luat trupele sub comanda sa şi a refuzat să o vadă pe Octavia, căreia nu i-a oferit nici măcar găzduire în Atena, ci a trimis-o imediat înapoi la Roma. Şi, de parcă voia să nu se îndoiască nimeni de dispreţul lui, a organizat o ceremonie triumfală în Alexandria – în *Alexandria* – unde a prezentat câţiva prizonieri, dar nu dinaintea Senatului, ci a Cleopatrei, un monarh străin, care stătea chiar mai sus decât Antonius, pe un tron aurit. Se spune că după festivitate a urmat o

ceremonie teribil de barbară: Antonius s-a costumat în Osiris şi a stat alături de Cleopatra, înveşmântată ca Isis, zeiţa aceea cât se poate de ciudată. El a declarat-o pe amanta sa Regina Regilor şi pe Cezarion al ei l-a declarat, laolaltă cu ea, stăpânitor al Egiptului şi al Ciprului. A pus chiar să se bată monede care aveau pe o faţă chipul său şi pe cealaltă, chipul Cleopatrei.

Apoi, ca şi cum atunci şi-ar fi adus aminte, i-a trimis Octaviei actele de despărţire şi a dat-o afară din reşedinţa sa din Roma, fără să o prevină şi fără nici un strop de politeţe.

Din clipa aceea nu am mai putut evita ceea ce, probabil, avea să urmeze. Octavius s-a întors din Iliria şi am început să ne pregătim pentru orice nebunie ar fi putut da peste noi dinspre răsărit.

IX. Minută a şedinţei Senatului, la Roma (33 î.Hr.)

În această zi Marcus Agrippa, fost consul, senator şi amiral al flotei romane, edil al Senatului Romei, anunţă, pentru sănătatea şi bunăstarea poporului roman şi pentru gloria Romei, următoarele:

I. Din propriile fonduri şi fără a recurge la vistieria publică, Marcus Agrippa va repara şi va reface toate clădirile publice căzute în paragină şi va curăţa şi repara

canalizarea publică prin care murdăria din Roma ajunge în Tibru.

II. Din propriile fonduri, Marcus Agrippa va pune la dispoziţia tuturor locuitorilor Romei născuţi liberi necesarul de ulei de măsline şi de sare pentru un an întreg.

III. Atât pentru bărbaţi, cât şi pentru femei, fie ei născuţi liberi sau sclavi, băile publice vor fi deschise timp de un an fără nici o taxă.

IV. Pentru a-i apăra pe creduli, pe ignoranţi şi pe săraci şi pentru a împiedica răspândirea superstiţiilor străine, tuturor astrologilor, ghicitorilor răsăriteni şi magicienilor le este interzisă intrarea în oraş, iar celor care îşi practică vicioasele îndeletniciri între zidurile oraşului li se ordonă să părăsească urbea Romei, în caz contrar riscând pedeapsa cu moartea şi confiscarea tuturor banilor şi bunurilor.

V. În templul cunoscut drept al lui Serapis şi Isis nu se vor mai vinde şi nici cumpăra obiecte asociate superstiţiilor egiptene, pedeapsa fiind exilul, deopotrivă pentru cei care le vând şi cei care le cumpără, iar templul însuşi, ridicat pentru a comemora cucerirea Egiptului de către Iulius Cezar, este declarat monument istoric, nu o recunoaştere a falşilor zei ai Egiptului de către poporul roman sau de către Senatul Romei.

X. Petiţie a centurionului Quintus Appius către Munatius Plancus, comandant al legiunilor asiatice ale Imperatorului Marcus Antonius, din Efes (32 î.Hr.)

Eu, Appius, fiul lui Lucius Appius, mă trag din tribul Cornelia şi sunt de fel din Campania. Tatăl meu a fost fermier şi mi-a lăsat lângă Velletri câţiva acri de pământ, pe care i-am cultivat de la optsprezece până la douăzeci şi trei de ani, asigurându-mi astfel un trai modest. Căsuţa mea e încă acolo, îngrijită de soţia pe care mi-am luat-o în tinereţe şi care, deşi a fost sclavă, este castă şi credincioasă, iar pământul e lucrat de cei trei fii ai mei rămaşi în viaţă. Doi fii i-am pierdut – unul răpus de boală, iar cel mai mare în campania din Spania împotriva lui Sextus Pompeius, sub comanda lui Iulius Cezar, cu mulţi ani în urmă.

De dragul Italiei şi al propriei mele posterităţi, am devenit soldat în cel de-al douăzeci şi treilea an al vieţii, în vremea când consuli erau Tullius Cicero şi Caius Antonius, unchiul lui Marcus Antonius, care e acum stăpânul meu. Timp de doi ani am fost soldat de rând în armata aceea, sub comanda lui Caius Antonius, care l-a înfrânt în luptă cinstită pe conspiratorul Catilina. În cel de-al treilea an al meu ca soldat am fost cu Iulius Cezar în prima lui campanie în Spania şi, cu toate că eram

tânăr, ca răsplată pentru vitejia mea în luptă, Iulius Cezar m-a făcut centurion secund în Legiunea a IV-a Macedoneană. Sunt soldat de treizeci de ani. Am luptat în optsprezece campanii. În paisprezece am fost centurion şi în una am ţinut locul comandantului de cohortă. Am luptat sub comanda a şase consuli aleşi de Senat. Am fost la datorie în Spania, Galia, Africa, Grecia, Egipt, Macedonia, Britania şi Germania. Am participat la trei marşuri triumfale, am primit de cinci ori coroana de lauri pentru salvarea vieţii unui camarad şi am fost decorat de douăzeci de ori pentru curaj în luptă.

Prin jurământul pe care l-am depus, m-am legat, sub autoritatea magistraţilor, a consulilor şi a Senatului, să îmi apăr ţara. Am fost credincios acestui jurământ şi am slujit Roma cu toată onoarea de care sunt în stare. Am ajuns acum în cel de-al cincizeci şi treilea an al vieţii şi cer să fiu eliberat de îndatoririle militare, ca să mă pot întoarce la Velletri şi să-mi petrec anii care mi-au mai rămas de trăit în sânul familiei şi în pace.

Ştiu că, după lege, mi se poate refuza lăsarea la vatră, în ciuda vârstei mele şi a anilor de serviciu militar, căci m-am oferit voluntar pentru o nouă campanie. Şi mai ştiu şi că tot ce voi spune în continuare îmi poate pune în primejdie viaţa. Dacă va fi aşa, îmi accept soarta.

Când am fost detaşat din armata lui Marcus Agrippa, fiind trimis la Atena, de acolo la Alexandria şi în final în Egipt, în armata lui Marcus Antonius, unde mă aflu acum, nu am protestat. Aşa îi e dat oricărui soldat şi am ajuns să mă obişnuiesc. Am mai luptat împotriva parţilor şi nu mă tem de ei. Dar întâmplările din ultimele săptămâni mi-au semănat în suflet o mare îndoială şi mă adresez ţie, căci am luptat împreună în Galia sub comanda lui Iulius Cezar şi m-ai tratat atât de onorabil, încât pot spera că nu o să mă judeci prea aspru înainte să mă asculţi până la capăt.

Este limpede că nu o să luptăm nici împotriva parţilor, nici a mezilor, nici a nimănui din răsărit. Cu toate astea, ne înarmăm, facem exerciţii militare şi ne construim maşini de luptă.

Am depus un jurământ în faţa consulilor şi a Senatului poporului roman, iar acest jurământ eu nu l-am încălcat.

Dar unde este acum Senatul? Şi unde se va împlini jurământul meu?

Ştim că trei sute de senatori şi cei doi consuli de anul acesta au părăsit Roma şi sunt acum aici, în Efes, unde Imperatorul Marcus Antonius i-a strâns împotriva celor şapte sute de senatori care au rămas la Roma. Iar la Roma alţi consuli le-au luat locul celor veniţi aici.

Eu faţă de cine sunt dator acum să-mi respect jurământul? Unde este poporul Romei, pe care Senatul trebuie să-l reprezinte?

Nu îl urăsc pe Octavius Cezar, deşi aş lupta împotriva lui dacă asta mi-ar cere datoria. Nu îl iubesc pe Marcus Antonius, deşi aş muri pentru el dacă asta mi-ar cere datoria. Nu se cuvine ca soldatul să se gândească la politică şi nu este treaba soldatului să urască sau să iubească. Datoria lui este să-şi respecte jurământul.

Roman fiind, am mai luptat împotriva romanilor, dar am făcut-o cu durere. Totuşi nu am mai luptat împotriva romanilor sub stindardul unei regine străine şi nu am mai mărşăluit împotriva propriei mele naţii, de parcă ar fi una de barbari tatuaţi din cine ştie ce provincie străină, pe care trebuie să o jefuim şi să o supunem.

Sunt un om bătrân şi obosit şi cer să fiu lăsat la vatră, ca să mă întorc liniştit la casa mea. Dar tu eşti comandantul meu şi nu o să fac nici un gest ce ţi-ar ştirbi autoritatea. Dacă hotărăşti că nu pot fi lăsat la vatră, mă voi achita de datorie cu aceeaşi onoare cu care sunt încredinţat că am trăit până acum.

XI. Scrisoare de la Munatius Plancus, comandant al legiunilor asiatice, către Octavius Cezar, din Efes (32 î.Hr.)

Cu toate că nu ne-am potrivit în păreri, nu am fost duşmanul tău, ci mai degrabă prietenul lui Marcus Antonius, pe care îl cunosc de pe vremea când eram amândoi generali de încredere ai răposatului tău tată, divinul Iulius Cezar. În toţi aceşti ani am încercat să fiu credincios Romei şi să-i fiu loial omului care mi-a fost prieten.

Îmi este peste puteri să le mai fiu credincios amândurora. Ca şi cum ar fi vrăjit, Marcus Antonius respectă orbeşte orice decizie de-a Cleopatrei, iar deciziile ei sunt impuse de propriile ambiţii, care sunt – nici mai mult, nici mai puţin – să cucerească întreaga lume şi să se asigure că progenitura ei îi va urma la cârma acestei lumi, a cărei capitală să fie Alexandria. Nu am reuşit să-l abat pe Marcus Antonius de pe acest drum dezastruos. Chiar în clipa asta, trupe din toate provinciile asiatice se adună la Efes pentru a se alătura jalnicelor legiuni romane pe care Antonius le va trimite împotriva Romei. Uşile de la vistieria Cleopatrei sunt deschise ca să ducă până la capăt războiul împotriva Italiei, iar ea nu pleacă nici o clipă de lângă Antonius, ci îl îmboldeşte cu îndârjire spre distrugerea ta şi împlinirea propriilor ei

ambiţii. Se spune că de acum înainte va merge în campanii şi va da ordine laolaltă cu el, chiar şi în luptă. Nu numai eu, ci toţi prietenii lui l-au îndemnat să o trimită pe Cleopatra înapoi la Alexandria, unde prezenţa ei nu ar trezi ura trupelor romane, dar el nu vrea sau nu poate să ia vreo decizie.

Prin urmare, am fost nevoit să aleg între prietenia în declin faţă de un prieten şi dragostea statornică faţă de ţară. Mă întorc în Italia şi renunţ la aventura răsăriteană. Şi nu voi fi singurul. Mi-am petrecut toată viaţa în mijlocul soldaţilor romani şi cred că ştiu ce e în inima lor. Mulţi vor refuza să lupte sub stindardul unei regine străine, iar cei care, derutaţi, o vor face, vor lupta cu durere şi cu şovăială, astfel că atât forţa braţului, cât şi tăria spiritului le vor fi slăbite.

Mă adresez ţie cu prietenie şi mă pun în slujba ta. Dacă pe cea dintâi nu o accepţi, poate vei găsi utilă sugestia mea.

XII. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

Ajung acum la relatarea acelor evenimente care au condus la bătălia de la Actium şi în cele din urmă la pacea la care Roma demult nu mai nădăjduia.

Marcus Antonius şi regina Cleopatra şi-au adunat forţele în est şi şi-au mutat armatele de la Efes pe insula Samos, iar de acolo la Atena, unde reprezentau un pericol pentru Italia şi pentru pace în general. În timpul celui de-al doilea mandat de consul al lui Cezar Augustus am fost edil al Romei, iar când ne-am încheiat îndatoririle din acel an, ne-am concentrat pe refacerea armatelor din Italia, cu care să respingem ameninţarea trădării din est, o treabă care ne-a obligat să stăm departe de Roma vreme de mai multe luni. La întoarcere am găsit Senatul subminat de prietenii lui Antonius, care erau duşmanii poporului roman. Le-am ţinut piept acestor duşmani şi când le-a fost limpede că nu-şi pot duce la bun sfârşit planurile lor de a zădărnici ordinea din Italia, cei doi consuli din acel an şi, în urma lor, trei sute de senatori lipsiţi de credinţă şi dragoste pentru ţară au părăsit Roma şi au plecat din Italia ca să i se alăture lui Marcus Antonius. Şi au plecat fără oprelişti şi fără nici o ameninţare din partea lui Cezar Augustus, care a privit în urma lor cu durere, dar fără mânie.

Iar în est soldaţii loiali Romei, refuzând jugul unei regine străine, s-au întors în Italia, întâi cu zecile şi apoi cu sutele, şi de la ei am aflat că nu avem cum să evităm războiul. Am mai aflat şi că războiul va începe repede, căci armatele lui Antonius scădeau din pricina

dezertărilor şi dacă acesta l-ar amâna prea mult, ar ajunge cu totul dependent de toanele şi lipsa de experienţă a legiunilor lui barbare şi a comandanţilor din Asia.

Şi astfel, spre sfârşitul toamnei, în anul de după cel de-al doilea său mandat de consul, Cezar Augustus, cu încuviinţarea Senatului şi a poporului Romei, a declarat că poporul este în război cu Cleopatra, Regina Egiptului, şi, în frunte cu Cezar Augustus, Senatul s-a deplasat în marş solemn către Campus Martius, iar acolo, la templul zeiţei Bellona, crainicul a dat citire cuvintelor care anunţau războiul, iar preoţii i-au sacrificat zeiţei o junincă albă şi s-au rugat ca armata Romei să fie în siguranţă în toate bătăliile ce aveau să vină.

După înfrângerea lui Sextus Pompeius, Augustus îi jurase poporului roman că războaiele civile luaseră sfârşit şi că niciodată pământul Italiei nu va mai fi udat de sângele fiilor ei. Toată iarna ne-am antrenat soldaţii pe uscat, ne-am reparat şi ne-am mărit flota, făcând exerciţii pe mare ori de câte ori ne lasă vremea, iar în primăvară, aflând că Marcus Antonius îşi adunase flota şi armata la gura dinspre mare a Golfului Corintului, de unde îşi propunea să atace fulgerător dincolo de Marea Ionică, pe ţărmul estic al Italiei, am făcut noi prima

mişcare şi l-am atacat, ca să ferim Italia de rănile războiului.

Împotriva noastră se înşira toată floarea răsăritului: o sută de mii de soldaţi, din care treizeci de mii erau romani, cinci sute de vase de război desfăşurate de-a lungul coastelor Greciei şi o rezervă de optzeci de mii de militari, care rămăseseră în Egipt şi Siria. Împotriva acestor forţe noi veneam cu cincizeci de mii de soldaţi romani, dintre care o parte erau veterani din campania pe mare împotriva lui Pompeius, două sute cincizeci de vase de război, acestea din urmă sub comanda mea, şi o sută cincizeci de vase cu provizii.

Coasta Greciei nu se laudă cu prea multe golfuri care pot fi apărate, aşa că nu ne-a fost greu să debarcăm trupele ce urmau să lupte împotriva lui Antonius pe uscat, iar vasele aflate sub comanda mea au blocat rutele de aprovizionare pe mare dinspre Siria şi Egipt, astfel că forţele Cleopatrei şi ale lui Antonius erau nevoite să se bazeze pe hrana şi proviziile pe care le puteau obţine din ţinuturile invadate.

Nedorind să vărsăm sânge roman, toată primăvara am purtat lupte de hărţuială, sperând să ne atingem scopurile prin blocadă şi nu prin bătălii directe, iar în vară ne-am mutat în forţă în Golful Actium, unde era concentrat grosul trupelor inamice, sperând să-i atragem

într-acolo pe cei care vor încerca să zădărnicească pretinsa noastră invazie, ceea ce am şi reuşit. Căci Antonius şi Cleopatra au venit cu toate forţele în apărarea trupelor şi a vaselor pe care nu aveam nici o intenţie să le atacăm, iar noi ne-am retras în faţa navelor lor, lăsându-le să intre în golf, de unde ştiam că la un moment dat vor fi nevoite să iasă. Îi sileam să lupte pe mare, deşi toate forţele lor erau masate pe uscat.

Golful Actium are o deschidere mai mică de jumătate de milă, cu toate că golful în sine se lărgeşte foarte mult înspre ţărm, aşa că vasele inamice aveau destul loc ca să ancoreze, şi, în timp ce ei se odihneau în interior, cu soldaţii campaţi pe ţărm, Cezar Augustus a trimis trupe de infanterie şi cavalerie în jurul lor şi a întărit împresurarea, astfel încât orice încercare de retragere pe uscat i-ar fi costat scump. Apoi am aşteptat, pentru că ştiam că armatele din est sufereau de foamete şi boli şi nu aveau suficientă putere pentru o retragere pe uscat. Lupta urma să se dea pe mare.

Galerele pe care i le înapoiaserăm lui Marcus Antonius după înfrângerea lui Sextus Pompeius erau cele mai mari din întreaga flotă şi eu aflasem că cele pe care Antonius comandase să fie construite pentru războiul împotriva noastră erau şi mai mari: unele aveau chiar şi zece rânduri de vâslaşi şi erau protejate cu bandaje de fier

împotriva berbecilor. Asemenea nave sunt aproape invincibile în faţa unora mai mici în luptă directă, când nu există spaţiu de manevră. Prin urmare, decisesem cu mult timp înainte să mă bazez în special pe ambarcaţiunile mai uşoare şi mai manevrabile, care aveau între două şi şase rânduri de vâslaşi, dar nu mai mari de atât, şi mai hotărâsem să dau dovadă de oricâtă răbdare şi să ademenesc flotele din est în larg. Asta fiindcă la Naulochus, împotriva lui Pompeius, fuseserăm nevoiţi să ne luptăm cu vasele inamice aproape de ţărm, unde iuţeala nu a însemnat nimic.

Aşa că am aşteptat şi în prima zi din septembrie am văzut vasele punându-se în formaţie de luptă, am văzut şi cum le-au ars pe cele pentru care nu aveau vâslaşi şi ne-am pregătit pentru ce avea să urmeze a doua zi.

Dimineaţa era senină şi însorită. Golful şi marea de dincolo de el erau line ca o întindere de piatră transparentă. Flota răsăriteană a ridicat pânzele, ca şi cum cei de acolo sperau să pornească în urmărirea noastră imediat ce vântul le-ar fi fost favorabil. Vâslaşii au coborât vâslele în apă şi, ca un zid de nepătruns, flota s-a pus încet în mişcare. Antonius însuşi comanda escadronul de la tribord, dintre cele trei grupuri de vase, care erau atât de apropiate unele de altele, încât vâslele

li se loveau între ele, în timp ce flota Cleopatrei venea în urma escadronului din mijloc, la o distanţă oarecare.

Escadronul aflat sub comanda mea urma să-l înfrunte pe cel al lui Antonius, iar vasele comandate de Cezar Augustus se aflau în port. Eram dincolo de gura golfului şi ne-am aşezat într-un şir subţire şi curbat, astfel că în spatele nostru nu mai era nici un vas.

În timp ce inamicul venea spre noi, nu am făcut nici o mişcare. Ceilalţi s-au oprit la gura golfului şi nici o vâslă nu a mai atins apa preţ de câteva ore. Antonius îşi dorea să atacăm, dar noi nu ne-am mişcat. Am aşteptat.

Şi, într-un sfârşit, din nerăbdare sau din prea multă cutezanţă, comandantul escadronului din port a făcut prima mişcare. Cezar Augustus a reacţionat de parcă ar fi vrut să se ferească din calea pericolului. Escadronul a pornit în urmărirea lui fără să stea pe gânduri, iar restul flotei răsăritene l-a urmat. Escadronul nostru central s-a dat la o parte, ne-am lungit flancul, flota inamică a intrat ca peştele în plasă şi i-am încercuit.

A fost o bătălie crâncenă până aproape de apusul soarelui, cu toate că nu a existat nici o clipă vreo îndoială serioasă în privinţa rezultatului. Noi nu ridicaserăm pânzele şi ne mişcam cu uşurinţă în jurul vaselor mai greoaie, iar vasele inamice, cu pânzele ridicate, nu aveau suficient loc pe punţi pentru ca arcaşii

şi prăştierii să-şi poată face treaba. Pânzele lor erau ţinte uşoare pentru ghiulelele de foc pe care le aruncam din catapulte. Noi aveam punţile libere, aşa că atunci când agăţam cu cârligele un vas duşman, soldaţii noştri, mult mai numeroşi, puteau să urce la bord şi să-i dovedească pe inamici cu uşurinţă.

Antonius a încercat să formeze un triunghi, ca să ne poată străpunge liniile. Ne-am repezit asupra lui şi i-am stricat formaţia, aşa că a fost silit să lupte individual. A încercat să se regrupeze şi i-am distrus din nou formaţia, astfel încât la final fiecare vas lupta cum putea mai bine pentru propria supravieţuire. Marea părea o vâlvătaie de la vasele pe care le incendiaserăm, auzeam, peste mugetul flăcărilor, ţipetele soldaţilor care ardeau odată cu vasele, iar apele s-au înroşit de sânge şi erau pline de trupuri care se eliberaseră din armuri şi se străduiau cu ultimele forţe să scape de foc şi de spadă, de suliţă şi de săgeată. Cu toate că luptau împotriva noastră, erau totuşi soldaţi romani şi această irosire de vieţi ne îngreţoşa.

Pe toată durata luptei vasele Cleopatrei rămăseseră în spate, în port, iar la prima boare de vânt ea a pus să se ridice pânzele, a ocolit vasele angajate în luptă şi s-a îndreptat spre larg, unde nu o puteam urmări.

A urmat unul din acele momente care apar în zăpăceala luptei şi pe care le ştie bine orice soldat. Vasul pe care se afla Cezar Augustus şi propriul meu vas ajunseseră atât de aproape unul de altul, încât ne puteam privi în ochi şi chiar ne puteam auzi peste toată zarva. La nici şaizeci de coţi de noi, unde fusese înghesuită şi apoi abandonată, se afla nava lui Marcus Antonius. Cred că toţi trei am văzut în acelaşi timp velele purpurii ale vasului Cleopatrei îndepărtându-se. Nici unul dintre noi nu a făcut vreo mişcare. Antonius stătea la prora vasului său, nemişcat ca o statuie, cu privirea întoarsă după Regina lui, care pleca. Apoi s-a întors spre noi, deşi e greu de spus dacă ne-a recunoscut pe vreunul. Faţa îi era lipsită de orice expresie, ca faţa unui mort. După aceea a ridicat braţele ţepene, le-a lăsat să cadă la loc şi atunci s-au ridicat pânzele şi vasul lui cel mare s-a întors lent, a prins viteză, iar Marcus Antonius a plecat pe urmele Reginei sale. Am privit rămăşiţele jalnice ale vaselor lui scăpate din masacru şi nu am făcut nici o încercare să-l urmărim. A fost ultima dată când l-am văzut pe Marcus Antonius.

Părăsite de conducătorii lor, navele rămase s-au predat. Ne-am îngrijit de inamicii noştri răniţi, care ne erau fraţi şi am incendiat vasele rămăse din flota lui Antonius, iar Cezar Augustus a spus că nici un soldat

roman care a luptat împotriva noastră nu va avea de suferit pentru vitejia sa, ci li se va permite tuturor să revină cu onoare şi fără teamă la Roma.

Ştiam că avem lumea la picioare, dar în noaptea aceea nu au răsunat cântece victorioase şi nici nu s-a văzut vreo urmă de veselie la nici unul din noi. Târziu în noapte, singurul sunet care se mai auzea era cel al valurilor care se loveau de vasele în flăcări şi gemetele grave ale răniţilor. Golful dogorea de la incendii, iar Cezar Augustus, cu figura profilată clar şi înroşită de văpaie, stătea la prora navei şi privea marea care înghiţise trupurile acelor bărbaţi viteji, deopotrivă camarazi şi inamici, de parcă nu era nici o diferenţă între ei.

XIII. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (12 î.Hr.)

Ca să-ţi răspund la întrebări:

A cerut îndurare Marcus Antonius? Da. E o chestiune pe care ar fi mai bine s-o dăm uitării. Am avut la un moment dat o copie a acelei scrisori. Am distrus-o. Octavius nu a răspuns la ea. Antonius nu a fost ucis: s-a sinucis, cu toate că a făcut o treabă de mântuială şi a suferit o moarte lentă. Lasă-l să se odihnească în pace, nu merge prea departe cu cercetarea.

În ce o priveşte pe Cleopatra: (1) Nu, Octavius nu a pus să fie omorâtă. (2) Da, a stat de vorbă cu ea în Alexandria înainte ca ea să-şi ia viaţa. (3) Da, i-ar fi cruţat viaţa. Nu îi voia moartea. Era un administrator excelent şi ar fi putut deţine în continuare, formal, controlul asupra Egiptului. (4) Nu, nu ştiu ce s-a petrecut în timpul acelei întrevederi din Alexandria. Octavius a decis să nu vorbească niciodată despre asta.

În ce-l priveşte pe Cezarion: (1) Da, avea numai şaptesprezece ani. (2) Da, a fost decizia noastră să fie omorât. (3) Da, consider că era fiul lui Iulius. (4) Nu, nu a fost omorât din cauza numelui său, ci din cauza ambiţiei sale, care era de netăgăduit. I-am adus lui Octavius argumentul vârstei lui şi Octavius mi-a amintit că şi el avusese cândva şaptesprezece ani şi fusese ambiţios.

În ce-l priveşte pe Antyllus, fiul lui Marcus Antonius: Octavius a pus să fie omorât. Şi el avea tot şaptesprezece ani. Semăna mult cu tatăl lui.

În ce priveşte întoarcerea lui Octavius la Roma: (1) Avea treizeci şi trei de ani. (2) Da, atunci, la începutul celui de-al cincilea mandat de consul, i s-a oferit o triplă ceremonie triumfală. (3) Da, a fost în anul în care s-a îmbolnăvit şi ne-am pierdut iarăşi speranţa că va scăpa cu viaţă.

Trebuie să mă ierţi, dragul meu Liviu, pentru răspunsurile mele atât de concise. Nu sunt jignit, sunt doar obosit. Privesc în urmă la zilele acelea ca şi cum le-ar fi trăit altcineva, aproape ca şi cum nu s-ar fi întâmplat cu adevărat. Dacă e să spun adevărul, m-am plictisit să-mi mai amintesc. Poate că mâine mă voi simţi mai bine.

CARTEA A DOUA

1

I. Declaraţie a Hirtiei către fiul ei, Quintus, la Velletri (2 î.Hr.)

Numele meu este Hirtia. Mama mea, Crispia, a fost cândva sclavă în casa Atiei, soţia lui Caius Octavius cel Bătrân, nepoata lui Iulius Cezar Zeul şi mama acelui Octavius pe care acum întreaga lume îl ştie de Augustus. Nu ştiu să scriu, aşa că îi dictez aceste cuvinte fiului meu, Quintus, care este administratorul moşiilor lui Atius Sabinus la Velletri. El va scrie aceste rânduri, pentru ca urmaşii noştri să ştie ce s-a petrecut înainte de vremea lor şi ce rol au jucat înaintaşii lor în acele vremuri. Am ajuns în cel de-al şaptezeci şi doilea an al vieţii şi

sfârşitul mi se apropie. Vreau să spun lucrurile acestea înainte ca zeii să-mi închidă ochii pentru totdeauna.

Cu trei zile în urmă fiul meu m-a dus la Roma, ca să mai pot vedea o dată, înainte ca privirea să mi se împăienjenească de tot, oraşul pe care mi-l aminteam din tinereţe, iar acolo mi s-a întâmplat ceva ce mi-a trezit amintiri dintr-un trecut atât de îndepărtat, încât nu credeam că mă voi mai întoarce vreodată la el. După mai bine de cincizeci de ani, l-am revăzut pe cel care este acum stăpânul lumii şi are mai multe titluri decât poate cuprinde biata mea minte. Dar odinioară îi spuneam „Tavius al meu” şi îl ţineam în braţe ca pe propriu-mi copil. O să povestesc despre asta mai târziu. Acum trebuie să vorbesc despre amintirile mele din vremurile de demult.

Mama mea s-a născut sclavă în casa Iulia. I-a fost dată Atiei, mai întâi ca tovarăşă de joacă şi apoi ca servitoare. Dar încă din tinereţe i s-a oferit libertatea, ca recompensă pentru serviciul ei credincios, aşa că a putut să se mărite după lege cu Hirtius, sclav eliberat, care a devenit tatăl meu. Tata era supraveghetorul tuturor plantaţiilor de măslini de pe moşia Octavienilor de la Velletri şi acolo m-am născut eu, într-o căsuţă din apropierea vilei, pe dealul de deasupra livezilor. Tot acolo mi-am trăit, înconjurată de bunătatea din acea

casă, primii nouăsprezece ani din viaţă. Acum m-am întors la Velletri şi, cu voia zeilor, am să mor în aceeaşi căsuţă, la fel de mulţumită ca atunci când eram copil.

Stăpâna mea şi soţul ei nu stăteau prea des în vilă. Locuiau la Roma, căci Caius Octavius cel Bătrân era un om important în cârmuirea din vremea aceea. Când aveam zece ani, mama mi-a spus că Atia născuse un fiu şi, pentru că băiatul avea sănătatea şubredă, a decis că acesta îşi va petrece pruncia la ţară, departe de putoarea şi fumul oraşului. Mama născuse de curând un copil mort şi putea să-l alăpteze pe fiul stăpânei. Aşa că mama l-a luat pe băiat la sânul ei de parcă ar fi fost propriul ei fiu şi inima mea tânără, care începea să tânjească după un copil, a simţit la fel.

Deşi eram destul de mică, i-am spălat trupul, l-am înfăşat, l-am ţinut de mânuţă când a făcut primii paşi, l-am văzut crescând. În joaca mea copilărească de-a mama, el era Tavius al meu.

Când cel pe care îl numeam atunci Tavius avea cinci ani, tatăl lui s-a întors după o lungă şedere în ţinutul Macedoniei şi a stat câteva zile cu familia lui. Plănuia să se mute mai în sud, la o altă reşedinţă de-a sa de la Nola, unde urma să mergem şi să stăm şi noi iarna. Dar s-a îmbolnăvit pe neaşteptate şi a murit înainte să apucăm să facem călătoria, iar Tavius al meu şi-a pierdut

tatăl, pe care nici nu-l cunoscuse. L-am ţinut în braţe ca să-l alin. Îmi amintesc cum tremura din tot trupul lui micuţ. Lacrimi nu a vărsat.

A rămas în grija noastră timp de încă patru ani, deşi de la Roma i s-a trimis un profesor care să se ocupe de el şi din când în când îl vizita şi mama lui. Când aveam nouăsprezece ani, mama mea a murit şi stăpâna mea, Atia – care, după doliul cerut de datină, şi-a făcut datoria şi s-a măritat din nou – a decis că fiul ei trebuie să se întoarcă la Roma, ca să poată începe să se pregătească pentru maturitate. Din bunătate şi ca să-mi asigure viitorul, Atia mi-a dăruit o bucată de pământ îndeajuns de mare cât să nu ajung niciodată să cunosc lipsurile şi, ca să-mi fie bine, m-a dat de nevastă unui libert din casa ei, care îşi câştiga traiul modest, dar sigur, de pe urma unei turme de oi care păştea în ţinutul muntos de lângă Mutina, la nord de Roma.

Aşa m-am rupt de copilărie şi am devenit femeie şi, pentru că aşa e în firea lucrurilor, a trebuit să mă despart şi de copilul care mă prefăcusem că e al meu. Zilele mele de joacă se terminaseră. Cu toate astea, eu am fost cea care a plâns când mi-am luat rămas-bun de la Tavius. De parcă el trebuia să mă aline pe mine, m-a îmbrăţişat şi mi-a spus că nu o să mă uite. Ne-am promis că ne vom revedea. Nici unul dintre noi nu credea că o

să se întâmple aşa. Şi astfel copilul care fusese Tavius al meu a pornit pe drumul lui, ce avea să-l facă stăpânul lumii, iar eu mi-am găsit fericirea şi ţelul pe care mi le destinaseră zeii.

Cum ar putea o bătrână neştiutoare să recunoască măreţia cuiva pe care l-a cunoscut când era bebeluş, apoi copil, apoi un băieţandru care alerga şi ţipa laolaltă cu tovarăşii lui de joacă? Acum peste tot în afara Romei, în satele şi oraşele de la ţară, e un zeu. În oraşul meu, în Mutina, există un templu ridicat în onoarea lui şi am auzit că mai sunt şi altele în alte părţi. Chipul lui se poate vedea pe toate căminele oamenilor de la ţară.

Nu ştiu eu cum merge lumea sau cum lucrează zeii. Îmi amintesc un copil care era ca şi al meu, deşi nu se născuse din trupul meu, şi trebuie să spun ce-mi amintesc. Era un copil cu părul bălai, mai spălăcit decât spicele toamna, şi cu o piele albă, pe care soarele nu o colora niciodată. Uneori era iute la vorbă şi voios, alteori, tăcut şi retras. Se înfuria repede şi îi trecea la fel de repede. Deşi îl iubeam, era un copil ca oricare altul.

Probabil că încă de pe atunci zeii îi dăruiseră măreţia pe care toată lumea a ajuns să o cunoască, dar dacă e aşa, jur că el habar nu avea. Tovarăşii de joacă erau egalii lui, fie ei şi copiii sclavilor celor mai umili. Oferea la fel de mult cât primea, fie că era vorba de îndatoriri sau

de joacă. Da, probabil că zeii îşi coborâseră deja mâna asupra lui, dar, în înţelepciunea lor, nu l-au lăsat s-o ştie, căci am aflat mai târziu că multe semne i-au însoţit naşterea. Se spune că mama lui a visat că în ea a intrat un zeu sub chipul unui şarpe şi aşa a rămas grea, că tatăl lui a visat cum soarele răsare dintre coapsele soţiei sale şi că în clipa naşterii lui în toată Italia s-au petrecut miracole dincolo de orice putinţă de înţelegere. Eu zic doar ce am auzit şi povestesc amintirile din acele vremuri.

Şi acum trebuie să vorbesc de întâlnirea aceea care mi-a stârnit gândurile de acum.

Fiul meu, Quintus, a vrut să văd şi eu marele Forum, unde el merge des, cu treburi de-ale patronului lui, aşa că m-a trezit la prima geană de lumină, ca să putem umbla pe străzi înainte să se umple de oameni. Văzuserăm noua clădire a Senatului şi urcam pe Via Sacra spre templul lui Iulius Cezar, care era alb ca zăpada de pe munte sub soarele dimineţii. Mi-am amintit că o dată, când eram copilă, l-am văzut pe bărbatul acesta devenit zeu şi m-am minunat de măreţia lumii în care am trăit şi eu.

Ne-am oprit o clipă să ne odihnim lângă templu. La vârsta mea, obosesc uşor. Şi, în timp ce ne odihneam, am văzut apropiindu-se un grup de bărbaţi. Mi-am dat

seama că sunt senatori: purtau togi cu dungi purpurii. În mijlocul lor se vedea o siluetă măruntă, adusă de spate, ca mine, cu o pălărie cu boruri largi şi un toiag în mână. Ceilalţi păreau să i se adreseze. Vederea m-a cam lăsat şi nu i-am putut distinge trăsăturile, dar, cumva, am ştiut şi i-am spus lui Quintus:

— El e.

Quintus a zâmbit şi a zis:

— Care el, mamă?

— El e, am spus şi vocea mi-a tremurat. E stăpânul despre care vorbeam, cel care a fost cândva în grija mea.

Quintus l-a privit din nou, apoi m-a luat de braţ şi ne-am apropiat de stradă, ca să-l putem privi când trece. Îl observaseră şi alţi cetăţeni şi ne-am înghesuit printre ei.

Nu aveam de gând să spun nimic, dar în clipa când a trecut pe-acolo m-au copleşit toate amintirile din copilărie şi cuvântul mi-a ieşit pe buze.

— Tavius, am spus.

Cuvântul fusese abia şoptit, dar l-am rostit chiar când a trecut pe lângă mine, şi cel căruia nu intenţionasem să mă adresez s-a oprit şi s-a uitat la mine, parcă nedumerit. Apoi le-a făcut semn oamenilor din jurul lui să rămână pe loc şi s-a apropiat de mine.

— Ai spus ceva, măicuţă? a întrebat.

— Da, stăpâne, am răspuns. Să-mi fie cu iertare.

— Ai rostit un nume. Aşa eram cunoscut în copilărie.

— Eu sunt Hirtia, am spus. Mama mea ţi-a fost dădacă la Velletri când erai copil. Poate că nu-ţi mai aminteşti.

— Hirtia, a spus el şi a zâmbit.

S-a mai apropiat un pas şi s-a uitat la mine. Avea faţa ridată şi obrajii supţi, dar l-am recunoscut pe băiatul pe care îl ştiusem.

— Hirtia, a spus din nou şi mi-a atins mâna. Îmi amintesc. Câţi ani...?

— Peste cincizeci, am spus.

Câţiva dintre prietenii lui s-au apropiat, dar el le-a făcut semn să se îndepărteze.

— Cincizeci, a spus. Au fost buni cu tine?

— Am crescut cinci copii, dintre care trei sunt în viaţă şi o duc bine. Soţul meu a fost un om bun şi am trăit în bunăstare. Zeii l-au luat de lângă mine, iar acum sunt mulţumită că mi se apropie şi mie sfârşitul.

M-a privit.

— Printre copiii tăi au fost şi fete? m-a întrebat.

Întrebarea mi s-a părut ciudată. Am răspuns:

— Am fost binecuvântată numai cu băieţi.

— Şi ţi-au făcut cinste?

— Mi-au făcut cinste, am răspuns.

— Atunci înseamnă că ai avut o viaţă bună, a spus. Poate chiar mai bună decât crezi.

— O să mă duc liniştită când m-or chema zeii la ei, am zis eu.

A dat din cap şi privirea i s-a înnegurat. A spus cu o amărăciune pe care nu am înţeles-o:

— Atunci eşti mai norocoasă decât mine, sora mea.

— Dar tu... am spus, tu nu eşti ca ceilalţi oameni. La ţară chipul tău fereşte de rele căminele oamenilor. Şi la răspântii, şi în temple. Nu eşti fericit că te onorează întreaga lume?

M-a privit o clipă fără să răspundă. Apoi s-a întors către Quintus, care stătea lângă mine.

— Acesta este fiul tău, a spus. Îţi seamănă.

— El e Quintus, am zis eu. Este administratorul tuturor moşiilor lui Atius Sabinus de la Velletri. De când am rămas văduvă, locuiesc acolo cu Quintus şi familia lui. Sunt oameni de ispravă.

L-a privit îndelung pe Quintus, fără să spună nimic.

— Eu nu am avut nici un fiu, a zis apoi. Am numai o fiică. Şi Roma.

— Toţi oamenii sunt copiii tăi.

A zâmbit.

— Cred că acum aş fi preferat să am trei fii şi să fi fost demn de ei.

Nu am ştiut ce să răspund. Nu am zis nimic.

— Stăpâne, a spus fiul meu cu o voce tremurată. Noi suntem oameni simpli. Vieţile noastre sunt ce au fost şi până acum. Am auzit că azi o să vorbeşti în faţa Senatului şi astfel o să împărtăşeşti lumii înţelepciunea şi poveţele tale. Pe lângă tine, norocul nostru nu e nimic.

— Oare, Quintus? a întrebat el.

Fiul meu a încuviinţat din cap.

El a continuat:

— Quintus, astăzi, în înţelepciunea mea, trebuie să povăţuiesc... să ordon Senatului să-mi ia ceea ce am iubit cel mai tare în această viaţă.

O clipă ochii i-au străfulgerat, apoi chipul i s-a îmblânzit şi a spus:

— I-am oferit Romei o libertate de care numai eu nu mă pot bucura.

— Nu ai găsit fericirea, deşi ai oferit-o altora, am spus eu.

— Aşa a fost toată viaţa mea, mi-a răspuns el.

— Sper să găseşti fericirea, am zis atunci.

— Îţi mulţumesc, sora mea. Nu pot face nimic pentru tine?

— Sunt mulţumită, am spus. Fiii mei sunt mulţumiţi.

A dat din cap.

— Acum trebuie să-mi fac datoria, a spus, dar a rămas multă vreme tăcut şi nu s-a întors să plece. Iată că ne-am revăzut, cum am promis cu atâta vreme în urmă.

— Da, stăpâne.

A zâmbit.

— Cândva îmi spuneai Tavius.

— Tavius, am spus.

— Rămas-bun, Hirtia. De data asta poate că...

— Nu o să ne mai vedem, am spus. Plec la Velletri şi nu mă mai întorc la Roma.

A dat din cap, mi-a atins obrazul cu buzele şi s-a întors. A pornit încet pe Via Sacra spre cei care îl aşteptau.

Cuvintele acestea i le-am spus fiului meu, Quintus, în cea de-a treia zi înainte de Idele lui Septembrie. Le-am spus pentru fiii mei şi pentru copiii lor, cei născuţi şi cei care vor mai veni, pentru ca, atâta timp cât va dăinui familia aceasta, să ştie ceva despre locul lor în lumea care a fost Roma, în zilele care s-au dus.

II. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Dincolo de fereastra mea stâncile, sumbre şi cenuşii chiar şi în soarele strălucitor al după-amiezii, se prăvălesc abrupt spre mare. Stânca aceasta, ca toate stâncile de pe insula Pandateria, e de origine vulcanică,

destul de poroasă şi de uşoară, şi trebuie să calci cu grijă pe ea, ca să nu te tai la picior în vreo muchie nevăzută. Mai sunt oameni pe insulă, dar nu mi se îngăduie să-i văd. Am voie să mă plimb neînsoţită şi nesupravegheată doar două sute de coţi spre mare, până la fâşia îngustă de plajă cu nisip negru, şi aceeaşi distanţă în orice altă direcţie de la coliba asta mică de piatră care mi-a fost adăpost în ultimii cinci ani. Cunosc textura pământului acestuia sterp mai amănunţit decât am cunoscut orice alt pământ, chiar şi decât pe cel al Romei mele, la sânul căreia am risipit aproape patruzeci de ani de intimitate. E foarte posibil să nu mai cunosc vreodată un alt loc.

În zilele senine, când soarele sau vântul împrăştie ceaţa care se ridică adesea dinspre mare, privesc spre est şi uneori mi se pare că zăresc ţărmul Italiei, poate chiar oraşul Napoli, cuibărit în siguranţă în golful lui domol. Dar nu pot fi sigură. Poate nu e decât un nor negru care pătează uneori orizontul. Nu are importanţă. Nor sau pământ, oricum nu mă voi mai apropia vreodată mai mult de atât.

Dedesubt, în bucătărie, mama strigă la singura slujnică pe care ni se îngăduie să o ţinem. Aud zdrăngănit de oale şi tigăi, apoi iar ţipete. Este o repetare inutilă a tuturor după-amiezilor din aceşti ani. Slujnica noastră e mută şi, cu toate că nu e şi surdă, e

puţin probabil că va înţelege vreodată limba noastră latină. Însă mama continuă să strige la ea neobosită, perseverentă în convingerea ei neabătută că nemulţumirea pe care şi-o exprimă va fi percepută şi va şi conta cumva. Mama, Scribonia, e o femeie remarcabilă. Are aproape şaptezeci şi cinci de ani, dar are energia şi voinţa unei femei mult mai tinere, energie cu care insistă să pună într-o ordine anume o lume care nu i-a fost niciodată pe plac şi pe care o ocărăşte fiindcă nu se orânduieşte conform unui principiu care până acum le-a scăpat amândurora. Sunt sigură că a venit cu mine aici, pe Pandateria, nu din grijă maternă, ci în căutarea disperată a unei situaţii care să-i confirme încă o dată nemulţumirea ei faţă de viaţă. Iar eu cred că i-am permis să mă însoţească dintr-o indiferenţă convenabilă.

Abia dacă o cunosc pe mama. Am văzut-o de puţine ori în copilărie, chiar mai rar în adolescenţă, iar la maturitate am întâlnit-o numai în ocazii mai mult sau mai puţin oficiale. Nu am ţinut niciodată la ea şi mă linişteşte întru câtva să ştiu că, după aceşti cinci ani de intimitate forţată, sentimentele mele faţă de ea au rămas neschimbate.

Eu sunt Iulia, fiica lui Octavius Cezar, Augustul, şi scriu aceste rânduri în cel de-al patruzeci şi treilea an al vieţii mele. Le scriu dintr-un motiv cu care prietenul

tatălui meu şi vechiul meu dascăl, Athenodorus, n-ar fi fost în veci de acord: pentru mine şi ca să îmi pot arunca din nou ochii peste ele. Chiar dacă mi-aş fi dorit, e puţin probabil să le vadă şi alţi ochi. Dar nu-mi doresc asta. Nu vreau să mă explic în faţa lumii şi nu doresc ca lumea să mă înţeleagă. Lumea a ajuns să-mi fie indiferentă, cum îmi sunt şi mie însămi. Indiferent cât mai am de trăit în trupul acesta, pe care l-am slujit cu multă grijă şi meşteşug atâţia ani, partea care contează din viaţa mea s-a încheiat, aşa că acum o pot privi cu interesul detaşat al cărturarului care, cum spunea Athenodorus cândva, aş fi putut deveni dacă aş fi fost bărbat şi nu fiică de împărat şi de zeu.

Şi totuşi ce puternice sunt vechile obiceiuri! Căci până şi acum, când scriu aceste rânduri în jurnal, ştiind prea bine că sunt menite să fie văzute doar de cel mai ciudat dintre cititori, de mine însămi, mă trezesc că mă opresc şi chibzuiesc, căutând topica cea mai potrivită cu care să-mi susţin argumentaţia, argumentaţia însăşi, în forma ei cea mai adecvată, structura ei, aranjarea cea mai eficientă a părţilor ei componente şi chiar stilul în care să fie exprimate aceste părţi. Pe mine o să mă conving de adevăr prin forţa propriului meu discurs şi tot pe mine o să mă conving de contrariu. E o prostie, dar una care nu cred să facă rău nimănui. Îmi umple zilele cel puţin la fel

de bine ca numărătul valurilor care se sparg pe nisipul coastei stâncoase a acestei insule pe care sunt nevoită să rămân.

Da, probabil că viaţa mea s-a sfârşit, deşi nu cred că am înţeles pe deplin cât de bine ştiu acest adevăr până ieri, când mi s-a permis pentru prima dată, după aproape doi ani, să primesc o scrisoare de la Roma. Fiii mei Caius şi Lucius sunt morţi, primul de pe urma unei răni căpătate în Armenia, iar celălalt, răpus de o boală căreia nimeni nu i-a putut da de cap, în oraşul Marsilia, în drum spre Spania. La citirea scrisorii m-a cuprins o amorţeală pe care am considerat-o, într-un mod detaşat, drept rezultatul şocului şi am aşteptat durerea care îmi imaginam că o să urmeze. Dar nu a urmat nici o durere şi am început să meditez la viaţa mea şi să-mi amintesc momentele care m-au făcut să o privesc cu detaşare, de parcă nici nu avea legătură cu mine. Şi am ştiut că s-a sfârşit. Să nu-ţi pese de tine însăţi nu înseamnă mare lucru, dar să nu-ţi mai pese de cei pe care i-ai iubit este cu totul altceva. Totul a devenit obiectul unei curiozităţi indiferente şi nimic nu mai are importanţă. Poate că scriu aceste rânduri şi folosesc meşteşugurile învăţate tocmai ca să descopăr dacă mă pot smulge din indiferenţa imensă în care m-am scufundat. Mă îndoiesc că voi reuşi, aşa cum nu voi reuşi nici să rostogolesc stâncile acestea

uriaşe în adâncurile tenebroase ale mării. Până şi îndoiala mea mă lasă indiferentă.

Eu sunt Iulia, fiica lui Caius Octavius Cezar, Augustul, şi m-am născut în urbea Romei în a treia zi din septembrie, în anul în care consuli erau Lucius Marcius şi Caius Sabinus. Mama mea era acea Scribonia al cărei frate îi era socru lui Sextus Pompeius, piratul pe care tatăl meu l-a nimicit, pentru siguranţa Romei, la doi ani după naşterea mea...

Este un început cu care până şi Athenodorus, bietul meu Athenodorus, ar fi fost de acord.

III. Scrisoare de la Lucius Varius Rufus către Publius Vergilius Maro, din Roma (39 î.Hr.)

Dragul meu Virgiliu, sper că boala ta nu se agravează şi că soarele napoletan ţi-a mai ameliorat starea de sănătate. Prietenii tăi îţi transmit cele mai bune gânduri şi m-au însărcinat să te asigur că binele nostru depinde de al tău: dacă tu eşti sănătos, atunci suntem şi noi. Prietenii tăi m-au însărcinat şi să-ţi spun cât regretăm că nu ai putut participa aseară la banchetul din casa lui Claudius Nero, un festin după care abia în această după-amiază încep să-mi revin. A fost o seară extraordinară şi poate îţi mai iau gândul de la necazul tău dacă îţi povestesc câte ceva despre ea.

Îl cunoşti pe Claudius Nero, cel care ţi-ar fi fost gazdă? El vorbeşte de tine cu oarecare familiaritate, aşadar bănuiesc că măcar l-ai întâlnit. Dacă îl cunoşti, poate îţi aminteşti că în urmă cu numai doi ani era în exil în Sicilia pentru că i se opusese făţiş lui Octavius Cezar al nostru la Perusia. Acum se pare că a renunţat la politică şi pare să fie foarte bun prieten cu Octavius. E destul de bătrân, iar soţia lui, Livia, arată mai degrabă a fiică decât a consoartă de-a lui – o întâmplare fericită, cum vei înţelege de îndată.

S-a dovedit a fi o seară literară, cu toate că mă îndoiesc că asta a fost intenţia lui Claudius. Curând a devenit limpede că de fapt în spatele întregii poveşti era Octavius, iar Claudius doar făcea pe gazda. Scopul evenimentului a fost acela de a-l onora pe prietenul nostru Pollio, care va oferi în sfârşit poporului Romei biblioteca pe care o tot promite, pentru ca învăţătura să dea rod şi printre oamenii de rând.

Invitaţii erau de toate felurile, dar, după cum s-a dovedit, amestecul a fost unul nimerit. Majoritatea erau prietenii noştri – Pollio, Octavius şi (vai!) Scribonia, Mecena, Agrippa, eu, Emilius Macer, „admiratorul” tău Mevius, care fără îndoială l-a rugat pe Claudius să-l invite, iar acesta n-a avut destulă minte şi a făcut-o, cineva pe care nu-l cunoştea nimeni, un om micuţ şi

ciudat de la Pont, din Amasia, pe nume Strabon, un fel de filosof, cred, apoi, de dragul frumuseţii, mai multe doamne de viţă, ale căror nume nu mi le amintesc, şi, spre surprinderea mea (şi plăcerea ta, bănuiesc), acel tânăr cam grosolan, dar atrăgător, a cărui operă ai avut amabilitatea să o admiri, Horaţiu al tău. Cred că prezenţa lui i se datorează lui Mecena, în ciuda mojiciei suferite din partea lui Horaţiu acum câteva luni.

Trebuie să spun că Octavius era într-o stare de spirit extraordinară, aproape volubil, în ciuda figurii acre a Scriboniei. Cum ştii, tocmai s-a întors din Galia şi poate că acele câteva luni dure petrecute acolo l-au făcut să tânjească după o companie civilizată. În plus, se pare că atât necazurile cu Marcus Antonius, cât şi cele cu Sextus Pompeius sunt acum în aşteptare, dacă nu cumva au fost rezolvate definitiv. Sau poate că sursa veseliei lui era soţia lui Claudius, Livia, de care se pare că a prins mare drag.

În orice caz, Octavius a stăruit să joace rolul de maestru de vinuri şi a preparat un vin mult mai tare decât de obicei, aproape în părţi egale cu apa, astfel încât, chiar înainte de primul fel de mâncare, cei mai mulţi dintre noi eram un pic ameţiţi. A insistat ca Pollio, nu el, să stea pe locul de onoare, alături de Claudius, în

timp ce el a preferat să se aşeze la masă pe un loc mai puţin important, cu Livia alături.

Trebuie să spun că Octavius şi Claudius s-au comportat excesiv de civilizat unul cu altul, mai ales în condiţiile date. Mai că ai fi crezut că au ajuns la o înţelegere. Scribonia stătea la cealaltă masă, bârfea cu doamnele şi arunca priviri chiorâşe către masa unde ne aflam noi – deşi numai zeii ştiu ce motive putea avea să se uite chiorâş. Îi displace această căsnicie la fel de mult ca lui Octavius şi nu e nici un secret că se va ajunge la o despărţire imediat ce se va naşte copilul lui Octavius... Ce jocuri trebuie să joace cei care deţin puterea în lume! Şi ce ridicoli trebuie să le pară muzelor! Probabil cei care sunt cel mai aproape de zei sunt şi în cea mai mare măsură la mila lor. Ce noroc avem noi, dragul meu Virgiliu, că nu suntem obligaţi să ne căsătorim ca să ne asigurăm posteritatea, ci îi putem lăsa pe copiii sufletului nostru să păşească frumos spre viitor, unde nu se vor transforma şi nici nu vor muri.

Trebuie să recunosc, Claudius se pricepe să dea mese: un vin foarte decent din Campania înainte de mâncare şi un vin bun de Falernum după aceea. Meniul nu a fost nici ostentativ de elaborat, nici de o simplitate studiată: la început stridii, ouă şi cepşoare, apoi ied fript,

pui copţi şi plătică la frigare, plus diverse fructe proaspete.

După masă Octavius a propus un toast în cinstea muzelor şi o conversaţie despre rolurile fiecăreia. A avut o scurtă dispută cu el însuşi dacă ar trebui să închinăm în cinstea celor trei muze vechi sau a celor nouă mai recente şi în final, după ce s-a prefăcut că se frământă intens, a ales varianta a doua.

— Dar, a spus el zâmbind şi aruncându-i o privire lui Claudius, trebuie să le cinstim pe muze şi atât. Nu trebuie să permitem să fie pângărite de vreo aluzie la politică. E un subiect care ne-ar putea stingheri pe toţi.

A râs toată lumea, chiar dacă nervos, şi deodată mi-am dat seama câţi duşmani – foşti şi potenţiali – se găseau în încăperea aceea. Claudius, pe care Octavius îl exilase de la Roma cu nici doi ani în urmă, Pollio însuşi, oaspetele nostru de onoare, care era un vechi prieten de-al lui Marcus Antonius, tânărul nostru Horaţiu, care cu numai trei ani înainte luptase în tabăra trădătorului Brutus, şi Mevius, bietul Mevius, care nutrea o invidie atât de adâncă, încât nimeni nu putea scăpa de perfidia linguşelii lui – sau viceversa.

A început Pollio, ca oaspete de onoare. Cu o înclinare smerită către Octavius, a ales să o preamărească pe vechea muză a Memoriei, Mneme, şi, asemuind întreaga

omenire cu un singur trup, a comparat experienţa colectivă a omenirii cu mintea acelui trup, iar de acolo a vorbit destul de elegant (deşi neechivoc) despre biblioteca pe care o înfiinţează la Roma ca şi cum ar fi cea mai importantă calitate a minţii, memoria, conchizând că muza Memoriei tronează peste toate celelalte ca o regină binevoitoare.

Mevius a scos un oftat tremurat şi i-a şoptit tare de tot cuiva:

— Minunat! O, ce minunat!

Horaţiu i-a aruncat o privire şi a înălţat neconvins din sprâncene.

Agrippa a cinstit-o pe Clio, muza Istoriei. Mevius a murmurat ceva despre bărbăţie şi vitejie, iar Horaţiu s-a uitat urât la Mevius. Eu, la rândul meu, am vorbit despre Calliope – destul de prost, mă tem, de vreme ce nu am putut să trimit la propria mea creaţie despre ucisul Iulius Cezar, cu toate că era vorba de un poem, fiindcă aş fi încălcat interdicţia lui Octavius legată de politică.

Mă tem că a fost destul de plicticos, cu toate că Octavius, care stătea întins pe divan în lumina torţelor, cu Livia lângă el, părea mulţumit. Însufleţirea şi veselia lui au făcut posibil ceea ce altminteri ar fi fost cu neputinţă.

I-a repartizat-o lui Mevius (iar mie mi s-a părut o aluzie destul de evidentă, deşi Mevius era prea plin de sine ca să observe) pe Thalia, muza Comediei, iar Mevius, încântat de faptul că era scos în evidenţă, s-a lansat într-o relatare lungă şi absurdă (furată, cred, de la Antiphanes din Atena) despre parveniţii din vechea Atenă – sclavi, liberţi şi negustori – care aveau îndrăzneala să se considere la acelaşi nivel cu cei de o viţă mai nobilă decât a lor, făceau rost de invitaţii în casele oamenilor importanţi şi se îmbuibau la masa lor, abuzând de amabilitatea şi generozitatea nobilelor lor gazde, povestind apoi cum Thalia, zeiţa spiritului comic, ca să-i pedepsească pe aceşti intruşi, a trimis asupra lor anumite beteşuguri, ca să se vadă ce hram poartă şi ca nobilimea să poată fi protejată. Pe unii, a spus Mevius, i-a făcut pitici, i-a înzestrat cu clăi de păr ca fânul în care se născuseră şi cu maniere de grăjdari. Şi aşa mai departe.

Curând a devenit clar că Mevius îl ataca pe tânărul tău prieten, Horaţiu, deşi nimeni nu ştia prea sigur din ce motiv. Şi nimeni nu prea ştia cum să reacţioneze. Ne-am uitat la Octavius, dar figura lui era impasibilă. Ne-am uitat la Mecena, care nu părea deloc îngrijorat. Nimeni nu se uita la Horaţiu, în afară de mine, care stăteam lângă el. Era palid în lumina pâlpâitoare.

Mevius a terminat şi s-a lăsat pe spate, mulţumit că flatase un protector şi distrusese un posibil rival. Dinspre cei prezenţi s-a auzit un murmur. Octavius i-a mulţumit şi a spus:

— Acum cine va vorbi despre Erato, care este muza Poeziei?

Iar Mevius, însufleţit de succesul pe care credea el că l-a avut, a spus:

— O, Mecena, desigur! Doar a curtat-o pe muză şi i-a cucerit favorurile. Nu poate fi altul decât Mecena.

Mecena a dat din mână apatic.

— Sunt nevoit să refuz, a spus el. În ultimele luni s-a îndepărtat de grădina mea... Poate tânărul meu prieten Horaţiu vrea să vorbească el despre ea.

Octavius a râs şi s-a întors către Horaţiu cu o politeţe desăvârşită:

— L-am cunoscut pe oaspetele nostru abia în această seară, dar mă voi încrede în această foarte scurtă legătură. Horaţiu, vrei să vorbeşti?

— O să vorbesc, a spus Horaţiu, dar o bună bucată de vreme nu a spus nimic.

Fără să mai aştepte vreun servitor, şi-a turnat singur o măsură de vin neamestecat şi l-a băut dintr-o sorbire. Apoi a vorbit. Îţi redau cuvintele lui aşa cum mi le amintesc.

— Cunoaşteţi cu toţii povestea grecului Orfeu, despre care Virgiliu, care nu este aici în seara aceasta, a scris atât de frumos: fiul lui Apollo şi al muzei Calliope, căruia zeul i-a făcut onoarea de a-i dărui bărbăţia, moştenitor al lirei de aur care umplea lumea de lumină, făcând până şi copacii şi pietrele să strălucească de o frumuseţe nemaicunoscută până atunci de oameni. Şi ştiţi de dragostea lui pentru Euridice, pe care a cântat-o cu atâta graţie şi candoare, încât Euridice a simţit că face parte din însuşi sufletul cântăreţului şi i-a devenit soaţă, iar Hymen a plâns la nunta lor ca în faţa unui destin pe care nimeni nu şi-l putea închipui. Şi mai ştiţi şi cum Euridice, îndepărtându-se prosteşte şi ieşind de sub protecţia vrăjii soţului ei, a fost muşcată de un şarpe ieşit din măruntaiele pământului şi târâtă din lumina vieţii în întunericul lumii subpământene – unde Orfeu, în disperarea sa, a urmat-o, acoperindu-şi ochii în faţa întunecimii pe care nici un om nu şi-o poate închipui. Şi, odată ajuns acolo, atât de frumos a cântat şi atâta lumină a răspândit în întuneric, încât până şi spiritele celor morţi au vărsat lacrimi şi roata pe care Ixion se învârtea îngrozit a stat în loc, iar demonii nopţii au cedat şi au spus că Euridice se poate întoarce cu soţul ei în lumea luminii, cu condiţia ca Orfeu să rămână legat la ochi şi să nu privească în urmă, la soaţa sa, care venea

după el... Legenda nu ne spune de ce şi-a încălcat Orfeu promisiunea. Ne spune doar că a făcut-o, că a văzut unde fusese, a văzut-o pe Euridice târâtă înapoi în adâncurile pământului şi a văzut cum pământul se închide în jurul ei, astfel că el n-o poate urma. Legenda ne mai spune cum de atunci Orfeu şi-a tot cântat durerea şi cum fecioarele, care trăiseră numai în lumină şi nu-şi puteau imagina unde fusese el, au venit şi i s-au oferit, ca să-l farmece şi să uite ce ştia, cum el le-a respins şi atunci ele, în furia lor, i-au acoperit cu ţipete cântecul, pentru ca vraja lui să nu le poată înfrâna, şi, în nebunia lor, i-au sfâşiat trupul în bucăţi şi l-au aruncat în râul Hebrus, unde capul lui retezat a continuat să cânte cântecele fără cuvinte, iar malurile s-au despărţit şi s-au lărgit, ca să-l ducă în siguranţă până la marea neţărmurită... Aceasta este povestea grecului Orfeu, pe care ne-a spus-o Virgiliu şi pe care eu am ascultat-o.

În încăpere s-a lăsat tăcerea. Horaţiu şi-a scufundat cupa în vasul cu vin şi a băut iar.

— Zeii, în înţelepciunea lor, a continuat el, ne vorbesc despre vieţile noastre. Trebuie doar să vrem să ascultăm. Vă vorbesc acum despre un alt Orfeu – nu un fiu de zeu şi zeiţă, ci un Orfeu italian care a avut un tată sclav şi o mamă fără nume. Fără îndoială că unii vor lua în batjocură un asemenea Orfeu, dar numai cei care au

uitat că toţi romanii se trag dintr-un zeu şi au moştenit numele fiului său se trag dintr-o muritoare şi au moştenit omenia ei. Astfel că până şi un pitic cu o claie de fân pe cap s-ar putea să fi fost atins de un zeu dacă s-a născut din pământul iubit de Marte... Acest Orfeu despre care vorbesc eu nu a primit nici o liră de aur, doar o biată torţă de la un tată modest, care şi-ar fi dat şi viaţa pentru ca fiul său să fie vrednic de visul lui. Aşa a putut acest Orfeu să vadă în copilărie lumina Romei, la fel ca fiii celor bogaţi şi puternici, iar în tinereţe, cu preţul averii tatălui său, a putut vedea şi sursa a ceea ce se spunea că ar fi lumina întregii umanităţi, venită din oraşul unde s-a născut cunoaşterea, Atena. Astfel, iubirea lui nu a fost o femeie. Euridice a lui a fost cunoaşterea, un vis al lumii, şi ei i-a închinat cântecul lui. Dar lumea de lumină care era visul lui de cunoaştere a fost eclipsată de un război civil şi, părăsind lumina, acest tânăr Orfeu s-a cufundat în întuneric ca să-şi recupereze visul. La Philippi, uitând de cântecul său, a luptat împotriva unuia despre care credea că întruchipează forţele întunericului. Şi atunci zeii sau demonii – nici acum nu ştie cine – i-au oferit darul laşităţii, l-au îndemnat să fugă de pe câmpul de bătălie cu visul şi cunoaşterea sa neştirbite şi l-au mai îndemnat să nu privească înapoi, spre ceea ce lăsa în urmă. Dar,

asemeni celuilalt Orfeu, tocmai când scăpase cu bine, a privit înapoi şi visul lui s-a spulberat ca un fum în întunericul timpului şi al realităţii concrete. A văzut lumea şi a ştiut că e singur – fără tată, fără avere, fără speranţă, fără vise... Abia atunci zeii i-au dat lira de aur şi l-au îndemnat să cânte nu cum vor ei, ci cum doreşte el. Sunt înţelepţi zeii în cruzimea lor, căci acum cântă – el, cel care nu ar fi vrut să cânte. Nici o fecioară tracă nu îl ademeneşte şi nici nu îi dăruieşte farmecele ei. Se descurcă singur cu târfe cinstite, la un preţ corect. Câinii lumii îl latră când cântă, încercând să-i acopere vocea. Cu cât cântă mai mult, cu atât se înmulţesc şi ei şi fără îndoială că şi el va ajunge să i se smulgă membrele, chiar dacă va continua să cânte, în ciuda lătratului, şi va cânta şi în timp ce trupul îi va fi purtat spre marea uitării, în ale cărei braţe vom ajunge cu toţii... Şi astfel, domni de vază şi stăpâni ai mei, v-am spus o poveste plicticoasă despre un Orfeu din împrejurimi, iar rămăşiţele lui vă doresc numai bine.

Dragul meu Virgiliu, nu pot să-ţi spun cât s-a prelungit tăcerea şi nu pot să-ţi spun nici de unde venea această tăcere, dacă din uluire sau din teamă sau dacă toţi (asemenea mie) fuseseră vrăjiţi ca de o liră a lui Orfeu. Torţele pâlpâiau, aproape stinse, şi o clipă chiar am avut sentimentul straniu că am coborât cu toţii în lumea

subpământeană de care vorbise Horaţiu, iar acum urcam iar şi nu îndrăzneam să privim în urmă. Mevius s-a foit şi a şoptit înciudat, ştiind bine că îl va auzi cine trebuie:

— Philippi, aşa a spus. Forţele întunericului, ce să zic! Nu e asta trădare la adresa triumvirului? Nu e trădare?

Octavius nu se clintise din loc în timpul reprezentaţiei lui Horaţiu. Apoi s-a ridicat de pe divan şi s-a aşezat lângă Livia.

— Trădare? a spus el cu blândeţe. Nu este trădare, Mevius. Să nu mai vorbeşti aşa în prezenţa mea.

S-a ridicat iar şi s-a apropiat de locul unde stătea Horaţiu.

— Horaţiu, îmi îngădui să stau lângă tine? a întrebat el.

Prietenul nostru a dat năuc din cap. Octavius s-a aşezat lângă el şi au vorbit cu voci scăzute. Mevius nu a mai spus nici un cuvânt toată seara.

Şi uite aşa, dragul meu Virgiliu, Horaţiu al nostru, pe care îl îndrăgeam deja cu toţii, a câştigat prietenia lui Octavius Cezar. Una peste alta, a fost o seară reuşită.

IV. Scrisoare de la Mevius către Furius Bibaculus, din Roma (ianuarie 38 î.Hr.)

Dragul meu Furius, chiar nu mă lasă inima să-ţi scriu pe larg despre seara aceea dezastruoasă din septembrie

trecut din casa lui Claudius Nero, care a avut un singur aspect plăcut şi anume absenţa „prietenului” nostru Virgiliu. Dar poate că e mai bine aşa, pentru că de atunci au ieşit la iveală nişte întâmplări care fac întreaga poveste şi mai absurdă decât a părut la momentul respectiv.

Zău că nu mi-i mai amintesc pe toţi cei care au fost acolo – Octavius, desigur, şi prietenii aceia ciudaţi ai lui, etruscul Mecena, parfumat şi plin de giuvaieruri, şi Agrippa, care mirosea a transpiraţie şi piele tăbăcită. Chipurile, era o serată literară, dar, dragul meu, în ce hal a ajuns lumea noastră literară! Pe lângă ăştia, până şi impostorul ăla plângăcios de Catullus aproape că ar fi părut poet. Mai erau şi Pollio, înfumuratul ăla, cu care trebuie să fii binevoitor din cauza averii şi puterii lui politice şi ale cărui opere trebuie să le asculţi la nesfârşit dacă ai nesăbuinţa să participi la petrecerile date de el, înăbuşindu-ţi râsul la tragediile lui şi prefăcându-te emoţionat de versuri, iarăşi Mecena, autor de poeme lugubre într-o latină care aproape pare o limbă străină, Macer, care a descoperit o a zecea muză, cea a Banalităţii, şi parvenitul ăla incredibil, Horaţiu, de care – o să te bucuri să afli – m-am descotorosit destul de eficient în timpul petrecerii. Politicieni guralivi, coţofene împopoţonate şi ţărănoi analfabeţi desfigurează grădina

muzelor. E de mirare că tu şi cu mine mai găsim curajul să continuăm cu asta!

Dar intrigile sociale din seara aceea au fost cu mult mai interesante decât cele literare şi despre asta vreau de fapt să-ţi scriu.

Am auzit cu toţii de preferinţele lui Octavius în privinţa femeilor. Eu recunosc că nu dădusem prea mare crezare poveştilor până în seara aceea – e un omuleţ atât de palid, încât ai zice că un pahar de vin neamestecat şi o îmbrăţişare focoasă l-ar arunca fără suflare unde-i sunt şi strămoşii (oricine or fi ei) – dar acum încep să cred că e ceva adevăr în ele.

Soţia gazdei noastre era o anume Livia, dintr-o veche şi conservatoare familie republicană (din câte am auzit, chiar tatăl ei a fost ucis de armatele octaviene la Philippi). O fată extraordinar de frumoasă, dacă îţi place genul: o figură modestă şi cuviincioasă, blondă, cu trăsături regulate, buzele cam subţiri, voce blândă şi aşa mai departe. „Idealul patrician”, cum se spune. E foarte tânără – are, poate, vreo optsprezece ani – cu toate astea i-a făcut deja un copil soţului ei, care e de trei ori mai vârstnic decât ea, şi se vedea destul de limpede că era din nou grea.

Trebuie să spun că toţi băuserăm mult. Totuşi comportamentul lui Octavius a fost incredibil. Părea topit

după ea, de ai fi zis că e un Catullus bolnav de iubire, o mângâia pe mână, îi şoptea la ureche şi râdea ca un băieţel (deşi, desigur, cam asta şi e, în ciuda importanţei pe care şi-o atribuie), tot felul de prostii din astea – şi toate sub ochii propriei sale soţii (nu că *asta* ar fi contat, deşi era şi ea însărcinată) şi ai soţului Liviei, care părea fie să nu observe, fie să zâmbească indulgent, mai degrabă ca un tată ambiţios decât ca un soţ care ar fi trebuit să-şi simtă onoarea atinsă. În orice caz, la momentul respectiv nu am dat mare importanţă faptului. Mi s-a părut un comportament cam vulgar, dar la ce te poţi aştepta (mi-am zis) de la nepotul unui cămătar oarecare de târg? Dacă, după ce a umplut o căruţă, a vrut să urce în alta, tot plină, treaba lui.

Dar acum, la patru luni după seara cu pricina, Roma vuieşte din pricina unui asemenea scandal, încât sunt sigur că nu m-ai ierta dacă aş neglija să te informez.

Acum mai puţin de două săptămâni Scribonia, care, până una-alta, îi era soţie, a născut o fată – deşi ai zice că până şi fiul *adoptiv* al unui zeu ar fi trebuit totuşi să poată face un băiat. Chiar în ziua în care Scribonia a născut, Octavius i-a trimis o scrisoare de despărţire – altfel, un fapt deloc surprinzător, de vreme ce se spune că toată povestea fusese negociată dinainte.

Dar – şi aici intervine scandalul – în săptămâna următoare Tiberius Claudius Nero i-a acordat Liviei divorţul, iar a doua zi (deşi era încă însărcinată) i-a dat-o de soţie lui Octavius, cu tot cu o dotă substanţială. Întrega afacere a fost aprobată de Senat, preoţii au făcut sacrificii şi toate prostiile de rigoare.

Cum ar putea cineva să ia în serios un asemenea om? Şi totuşi e luat în serios.

V. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Lumea întreagă cunoştea contextul naşterii mele cu mult înainte să-l cunosc şi eu, iar când am ajuns în sfârşit la vârsta la care l-am putut înţelege, tatăl meu era stăpânul lumii şi zeu. Între timp lumea a ajuns să înţeleagă că felul în care se poartă un zeu, oricât de straniu le-ar părea muritorilor, pentru el e ceva firesc şi în cele din urmă ajunge să le pară inevitabil celor care trebuie să-l divinizeze.

Aşa că nu mi s-a părut deloc ciudat că Livia era mama mea, iar Scribonia, doar un musafir ce venea când şi când în casa noastră, o rudă îndepărtată, dar de neocolit, pe care toată lumea o suporta dintr-un nedesluşit simţ al obligaţiei. Amintirile mele din perioada aceea sunt vagi şi nu mă încred pe de-a-ntregul în ele, dar acum mi se pare că anii aceia au fost îndeajuns de agreabili. Livia era

intransigentă, arogantă şi îmi arăta o afecţiune rece, iar eu învăţasem să mă aştept la asta.

Spre deosebire de majoritatea bărbaţilor de rangul lui, tatăl meu a insistat să fiu crescută în stil tradiţional, în casa lui, să fiu în grija Liviei şi nu a unei doici, să învăţ treburile dintr-o gospodărie – să ţes, să cos şi să gătesc – la fel ca pe vremuri, şi în acelaşi timp să primesc educaţia potrivită unei fiice de împărat. Aşa că în copilărie am ţesut alături de sclavii din gospodărie, am învăţat să scriu şi să citesc în latină şi greacă de la sclavul tatei, Phaedrus, şi apoi am studiat ce înseamnă înţelepciunea cu vechiul lui prieten şi dascăl, Athenodorus. Deşi la vremea aceea nu o ştiam, cel mai semnificativ aspect al vieţii mele a fost faptul că tatăl meu nu a mai avut alţi copii. Era o hibă a spiţei iuliene.

Cu toate că probabil l-am văzut rar în anii aceia, prezenţa lui era cea mai puternică din viaţa mea. Am învăţat geografie din scrisorile lui, care mi se citeau zilnic şi erau trimise cu poşta de oriunde era nevoit să meargă – din Galia, Sicilia sau Spania, din Dalmaţia, Grecia, Asia sau Egipt.

Cum am spus, probabil că l-am văzut rar şi totuşi acum am senzaţia că era mereu acolo. Închid ochii şi aproape că simt cum mă arunca în sus, aud râsul extaziat al copilului care se simte îngrozit şi totuşi în

siguranţă, simt mâinile lui prinzându-mă din neantul în care mă aruncaseră. Aud vocea joasă, liniştitoare şi caldă, simt mângâierile pe creştet, îmi amintesc jocurile cu mingea şi cu pietricele şi îmi simt picioarele obosite pe deluşoarele din grădina din spatele vilei noastre de pe colina Palatin, când ne plimbam până într-un loc de unde vedeam oraşul răsfirat dedesubt ca o jucărie gigantică. Şi totuşi nu-mi pot aminti chipul lui din vremea aceea. Îmi spunea Roma, „mica lui Romă”.

Prima mea amintire vizuală limpede cu tata e de la nouă ani. Era la al cincilea mandat de consul şi se sărbătorea triplul său triumf după victoriile din Dalmaţia, de la Actium şi din Egipt.

De atunci la Roma nu s-au mai organizat asemenea celebrări ale succeselor militare. Mai târziu tata mi-a explicat că până şi cea la care a luat parte atunci i s-a părut vulgară şi barbară, dar că la momentul respectiv era necesară din considerente politice. Aşa că nu ştiu dacă fastul pe care l-am perceput a fost sporit de faptul că a fost un eveniment unic, ce nu s-a mai repetat de atunci, sau chiar a fost o sărbătoare atât de grandioasă pe cât mi-o amintesc.

Nu-l văzusem pe tata de mai bine de un an şi el nu a avut timp să vină la Roma înaintea intrării triumfale în oraş. Se aranjase ca eu şi Livia, laolaltă cu ceilalţi copii

din casă, să ne întâlnim cu el la porţile oraşului, unde am fost escortaţi de o procesiune senatorială şi aşezaţi în locuri de onoare, unde să aşteptăm sosirea lui. Pentru mine era un joc. Livia îmi spusese că o să luăm parte la o paradă şi că trebuie să-mi păstrez calmul. Dar nu m-am putut abţine să sar de pe scaun şi să mijesc ochii, ca să văd cum se apropie tata pe drumul şerpuit. Iar când în sfârşit l-am văzut, am râs şi am bătut din palme şi aş fi fugit spre el, dar m-a potolit Livia. Atunci când tata a ajuns destul de aproape cât să ne recunoască, a dat pinteni calului, a luat-o înaintea soldaţilor pe care îi conducea şi m-a ridicat în braţe râzând, apoi a îmbrăţişat-o pe Livia. Şi era tata. A fost, poate, ultima oară când l-am putut privi ca pe un tată ca oricare altul.

Pentru că imediat a fost luat de acolo de pretorii din Senat, care i-au aşezat pe umeri o mantie de purpură şi aur, l-au condus spre carul triumfal, pe Livia şi pe mine ne-au dus să stăm alături de el şi a început procesiunea lentă spre Forum. Îmi amintesc teama şi dezamăgirea pe care le-am simţit. Deşi stătea lângă mine şi mă liniştea cu blândeţe, punându-şi mâna pe umărul meu, tata era totuşi un străin. Goarnele şi trompetele din fruntea procesiunii au intonat chemările la luptă, lictorii cu fascii împodobite cu frunze de laur au pornit încet şi am intrat în oraş. Oamenii umpluseră pieţele prin care treceam şi

strigau atât de tare, încât acopereau până şi sunetele goarnelor, iar Forumul, unde ne-am oprit în final, era un furnicar de oameni, de nu se mai vedea nici o piatră din pavaj.

Trei zile au durat ceremoniile. Vorbeam cu tata când apucam şi, cu toate că Livia şi cu mine eram aproape mereu lângă el în timpul discursurilor, al sacrificiilor şi al prezentărilor, simţeam cum îl trage de lângă mine o lume pe care atunci începeam să o văd pentru prima dată.

Şi totuşi el se purta tot timpul blând cu mine şi îmi răspundea când îi vorbeam, de parcă pentru el eram la fel de importantă ca întotdeauna până atunci. Îmi amintesc că am văzut într-una dintre procesiuni, într-o trăsură strălucind de atâta aur şi bronz, silueta sculptată a unei femei impunătoare, aşezată pe un tron din fildeş şi abanos, cu doi copii întinşi de-o parte şi de alta. Toţi aveau ochii închişi, de parcă dormeau. L-am întrebat pe tata cine trebuia să fie doamna aceea şi el m-a privit multă vreme înainte să-mi răspundă.

— Aceea a fost Cleopatra, a spus. A fost regina unei ţări măreţe. A fost duşmanca Romei, dar a fost o femeie curajoasă şi şi-a iubit ţara la fel de mult cum şi-o iubeşte orice roman pe a lui. Şi-a dat viaţa ca să nu fie nevoită să o vadă înfrântă.

Chiar şi acum, când au trecut atâţia ani, îmi amintesc senzaţia stranie ce m-a cuprins la auzul acelui nume în acele momente. Numele, desigur, îmi era cunoscut: îl auzisem adesea înainte. M-am gândit atunci la mătuşa mea Octavia, care în realitate împărţea cu Livia responsabilitatea casei şi despre care ştiam că fusese măritată cândva cu soţul acestei regine moarte, acel Marcus Antonius care era şi el mort. Şi m-am gândit la copiii de care avea grijă Octavia şi cu care mă jucam, munceam şi studiam zilnic: Marcellus şi cele două surori ale lui, roadele primei ei căsnicii, cele două Antonii, care erau rezultatul căsătoriei ei cu Marcus Antonius, Iullus, fiul lui Marcus Antonius dintr-o căsătorie anterioară, şi, în fine, fetiţa care devenise noua atracţie a casei, micuţa Cleopatra, fiica lui Marcus Antonius şi a reginei lui.

Dar nu bizareria faptului că ştiam aceste lucruri m-a făcut să-mi simt inima în gât. Cu toate că atunci nu ştiam s-o pun în cuvinte, cred că mi-a trecut pentru prima dată prin minte ideea că până şi o femeie poate să fie prinsă în vârtejul evenimentelor din lume şi poate fi distrusă de el.

2

I. Poştă: scrisori pentru Octavius Cezar în Galia, din Roma (27 î.Hr.)

Livia îi transmite soţului ei salutări şi rugăciuni pentru siguranţa lui şi, conform instrucţiunilor lui, o relatare a acelor chestiuni de care s-a arătat preocupat.

Lucrările pe care le-ai început înainte de plecarea în nord continuă aşa cum ai ordonat. Reparaţiile de pe Via Flaminia sunt încheiate, cu două săptămâni mai devreme decât termenul dat de tine lui Marcus Agrippa, care îţi va trimite un raport complet al lucrărilor cu următoarea poştă. Atât Mecena, cât şi Agrippa, care se consultă zilnic cu mine, mă roagă să te asigur că recensământul se va finaliza înainte de întoarcerea ta, iar Mecena calculează că din această bază de taxare revizuită va scoate o creştere a veniturilor chiar mai mare decât anticipase.

Mecena m-a mai rugat să-ţi transmit cât este de încântat de decizia ta de a nu invada Britania. Este încrezător că vei obţine la fel de mult prin negocieri şi, chiar dacă nu va fi aşa, posibilele costuri ale unei cuceriri vor depăşi tributul datorat şi recuperat astfel. Şi eu, la rândul meu, sunt fericită de această decizie, dar din motivul mai sentimental al grijii pentru siguranţa ta.

Trec sumar peste aceste relatări, fiindcă ştiu că vei primi rapoarte complete de la cei care cunosc detaliile

mai bine decât mine şi fiindcă ştiu că altceva vrei tu să auzi de la mine. Fiica ta este bine, e sănătoasă şi îţi trimite dragostea ei. Da, i se citesc zilnic scrisorile de la tine şi te pomeneşte adesea.

Te va bucura să afli că în ultima săptămână am văzut un progres evident în atitudinea ei faţă de servitorii din casă. Sunt sigură că scrisoarea ta în care îi vorbeai despre asta a avut un efect serios asupra sa. De dimineaţă a petrecut aproape două ore la roata de tors şi nu s-a plâns nici o clipă şi nici nu a vorbit nerespectuos cu cei care lucrau împreună cu ea. Cred că începe să se obişnuiască cu ideea că poate fi în acelaşi timp femeie şi fiică de împărat. Se bucură de o stare de sănătate excelentă şi va creşte atât de mult până te întorci, încât abia ai s-o mai recunoşti.

Rapoartele despre celălalt aspect al educaţiei ei, asupra căruia ai insistat şi la care am consimţit cu oarecare reticenţă, le las în seama altora. Le vei primi cu aceeaşi poştă.

Am şi o mică bârfă care te va bucura şi te va amuza deopotrivă. Mecena m-a rugat să-ţi transmit informaţia că a cedat în sfârşit dorinţei tale şi îşi ia o soţie. M-a rugat pe mine să-ţi dau vestea pentru că (spune el) subiectul este prea dureros ca să-l anunţe singur. Cum probabil te aştepţi, face mare caz de suferinţa lui, dar

cred că îi cam place ideea. Viitoarea lui soţie este o anume Terentia, dintr-o familie nu prea importantă. Mecena pufneşte şi spune că e el destul de nobil pentru amândoi. Fata e frumuşică şi pare mulţumită de căsătorie. S-ar zice că e perfect conştientă de înclinaţiile lui Mecena şi e dispusă să le accepte. Cred că îţi va fi pe plac.

Sora ta îţi transmite salutări afectuoase, te roagă să i le transmiţi şi tu lui Marcellus şi speră că i-a fost un însoţitor agreabil unchiului său. Iar eu îţi trimit dragostea mea şi, prin tine, lui Tiberius al meu. Familia ta din Roma te aşteaptă să te întorci.

Către Caius Octavius Cezar la Narbonne, în Galia, de la servitorul şi devotatul său prieten, Phaedrus. Mă adresez ţie, Caius, pentru că vorbesc de o problemă de familie.

Fiica ta, Iulia, se apropie rapid de acel moment din educaţia ei când eu nu-i voi mai putea oferi aşa cum se cuvine serviciile pe care ţi le doreşti. Spun asta cu inima grea, pentru că ştii că mi-e dragă ca o fiică. Mi-ai demonstrat că m-am înşelat. M-am îndoit că o fată ar putea să progreseze cu studiul la fel de rapid şi cu la fel de multă pricepere ca un băiat de aceeaşi condiţie, că ar fi la fel de capabilă de sârguinţă şi înţelegere. Adevărul

este că, dintre toţi copiii de vârstă apropiată ai rudelor tale pe care ai avut generozitatea să-i aduci sub îndrumarea mea, fie fete, fie băieţi, ea a făcut cele mai rapide progrese, astfel că la vârsta de unsprezece ani se apropie cu repeziciune de momentul în care va trebui să treacă în grija altcuiva. Scrie cu uşurinţă în greacă, stăpâneşte elementele de bază ale retoricii pe care i le-am predat până acum, deşi faptul că i-am predat o asemenea materie, nedemnă de o doamnă, a provocat un mic scandal printre colegii ei, iar prietenul tău Horaţiu o ajută când şi când cu poezia aceea în limba lui natală, o literatură pe care eu o stăpânesc suficient, dar nu îndeajuns de bine pentru fiica ta. Înţeleg că aspectele mai feminine ale educaţiei ei nu-i plac la fel de mult – competenţele ei muzicale abia dacă pot fi numite acceptabile şi, cu toate că natura a înzestrat-o cu graţie, nu agreează prea tare elementele mai formale ale lecţiilor de dans. Dar am auzit că astfel de aptitudini la modă nu se regăsesc nici printre interesele tale. Dacă aş fi atât de nechibzuit încât să-mi închipui că te-ar putea încânta linguşelile, nu m-aş preface deloc surprins şi aş spune bazaconii, cum ar fi că nici nu te poţi aştepta la altceva de la fiica unui fiu de zeu, Împărat al întregii lumi şi aşa mai departe. Dar ştim amândoi că acest caracter pe care îl are e al ei şi numai al ei şi e unul puternic.

Propun, aşadar, ca în cel mai scurt timp educaţia ei să fie încredinţată unuia mai înţelept şi mai învăţat decât mine, acelui Athenodorus care cândva ţi-a fost şi ţie dascăl şi care acum ţi-e prieten. Athenodorus ştie cum îi merge mintea fetei, ei doi se înţeleg bine unul cu altul şi el a acceptat însărcinarea pe care am îndrăznit să i-o sugerez. Înţeleg că urmează să-ţi scrie în legătură cu altă chestiune şi că în acea scrisoare îţi va expune şi părerile lui pe acest subiect.

Am speranţa că această călătorie în Galia nu o să te ţină departe de fiica ta mai mult decât e necesar. Singurul lucru care o distrage cu adevărat de la studiile cu mine e dorul de tine. Rămân, Caius, al tău servitor credincios şi, sper, prieten, Phaedrus din Corint.

De la Athenodorus către Octavius, salutări. Aşa cum te aşteptai, îţi aplaud decizia de a institui un sistem de şcoli în Galia. Ai mare dreptate: dacă e ca oamenii de acolo să ajungă să aparţină Romei, trebuie să cunoască limba Romei, prin intermediul căreia îi vor cunoaşte istoria şi cultura în sânul căreia vor prospera. De-ar da zeii ca adunătura asta mondenă din Roma, din care pe unii te bucuri să-i numeşti prieteni, să aibă aceeaşi grijă pentru educaţia propriilor lor copii cum ai tu pentru supuşii tăi de pe tărâmuri îndepărtate! S-ar putea ca cei

de pe alte meleaguri să devină mai romani decât cei care rămân în inima ţării noastre.

Nu va fi deloc greu să găseşti dascăli pentru şcolile cele noi. Îţi voi face, dacă doreşti, recomandări precise. De când ai redat pacea şi o oarecare prosperitate naţiunii noastre, învăţătura a început să înflorească în rândul claselor din care va trebui să-ţi alegi dascălii, deşi poate că să înflorească e cam prea mult spus. În general, aş sugera: (1) să nu te bazezi pe idealismul superficial al tinerilor de condiţie bună, al căror entuziasm va dispărea cu siguranţă în izolarea din provincii, (2) să alegi, pe cât posibil, dascăli dintre romanii nativi şi să nu te bazezi pe greci, egipteni sau ce-or mai fi, pentru că elevii lor trebuie să ştie măcar cum arată un roman dacă e să înţeleagă cu adevărat cultura romană, şi (3) să *nu* te bazezi pe sclavi şi nici măcar pe liberţi pentru a completa efectivele pedagogice despre care vorbeşti. Cred că probabil înţelegi motivele pentru care îţi dau un astfel de sfat. Ştiu că la Roma e o tradiţie să ridici chiar şi sclavul mai sus de nobil dacă e suficient de învăţat. La Roma e mulţumit să rămână sclav dacă se poate îmbogăţi, dar în Galia nu va găsi aceleaşi oportunităţi şi aceeaşi corupţie fiscală ca la Roma şi va fi nemulţumit. Ştii şi tu că mulţi sclavi, mai ales cei învăţaţi şi bogaţi (cu excepţia prietenului nostru Phaedrus, desigur), se arată

dispreţuitori faţă de Roma şi rânduielile ei şi ranchiunoşi chiar faţă de condiţia lor, din care nu au găsit de cuviinţă să se ridice. Pe scurt, în Galia nu va exista echilibrul de forţe care se manifestă aici şi care să-i oblige să respecte o oarecare ordine. Te asigur că există destui italieni de la ţară şi din oraşe care, pentru un salariu decent şi ceva onoare, ar fi încântaţi să-ţi ducă la îndeplinire ţelurile.

În ce o priveşte pe fiica ta: Phaedrus a vorbit cu mine şi am consimţit. Presupun că vei fi de acord. Am educat deja atâţia tineri din spiţa octavienilor, încât mi s-ar părea nepotrivit să cauţi pe altcineva. Poţi să-ţi zici Împăratul lumii – asta nu mă priveşte pe mine. În chestiunea asta stărui să rămân magistrul tău şi nu aş vrea să văd educaţia Iuliei desăvârşită de altcineva decât de mine.

II. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

În ultimii câţiva ani, la scurt timp după venirea mea pe insula Pandateria, am luat obiceiul să mă scol în zori şi să privesc cum apare la răsărit prima geană de lumină. Această veghe matinală a devenit aproape un ritual: stau nemişcată la o fereastră care dă spre răsărit şi măsor cum lumina trece de la gri la galben, apoi la portocaliu şi roşu, până când, într-un final, nu mai e

culoare, ci o inimaginabilă iluminare a lumii. Când camera mi s-a umplut de lumină, îmi petrec dimineaţa citind una sau alta din cărţile din biblioteca pe care mi s-a permis să o aduc de la Roma. Luxul bibliotecii mele este unul din puţinele care mi-au fost permise, dar el este, dintre toate, singurul care mi-a făcut acest exil aproape suportabil. Căci am revenit la învăţătura aceea pe care am abandonat-o cu mulţi ani în urmă, ceea ce probabil că nu aş fi făcut dacă nu aş fi fost condamnată la această singurătate. Uneori aproape că-mi vine să cred că lumea care a vrut să mă pedepsească mi-a făcut un serviciu pe care nici nu şi-l poate închipui.

Mi-am dat seama că veghea matinală şi studiul reprezintă o rutină cu care m-am obişnuit cu mulţi ani în urmă, pe când eram încă o copilă.

Când aveam doisprezece ani, tata a decis că e timpul să renunţ la lecţiile pentru copii şi să trec în grija fostului său dascăl, Athenodorus. Înainte de asta, pe lângă genul de educaţie la care mă obliga Livia în virtutea faptului că eram fată, învăţasem numai cititul şi scrisul în greacă şi latină, care mi se păreau extraordinar de simple, plus aritmetica, pe care o consideram simplă, dar plictisitoare. Era un program de studiu relaxat şi dascălul îmi stătea la dispoziţie la orice oră din zi, fără să trebuiască să respect vreun program deosebit de strict.

Dar Athenodorus, care mi-a oferit pentru prima dată viziunea unei lumi dincolo de mine însămi, de familia mea şi chiar de Roma, era un magistru sever şi rigid. Avea puţini elevi: fiii Octaviei, atât ai ei, cât şi cei adoptaţi, fiii Liviei, Drusus şi Tiberius, şi fiii diverselor rude ale tatei. Eram singura fată şi eram şi cea mai mică. Tata ne-a explicat foarte ferm că Athenodorus are toată autoritatea şi, indiferent câtă putere ar deţine părinţii elevilor, Athenodorus avea ultimul cuvânt şi nu puteau apela la altcineva dincolo de el.

Eram puşi să ne sculăm înainte de ivirea zorilor şi să ne adunăm la prima oră acasă la Athenodorus, unde recitam versurile din Homer, Hesiod sau Eschil care ne fuseseră date cu o zi înainte. Încercam să facem compoziţii proprii în stilul acelor poeţi, iar la amiază luam un prânz uşor. După-amiaza băieţii se dedicau exerciţiilor de retorică şi declamaţie şi studiului dreptului. Cum asemenea subiecte erau considerate nepotrivite pentru mine, mi se permitea să-mi folosesc timpul altfel: studiind filosofie, desluşind poeme în greacă ori latină alese de mine sau scriind despre orice subiect mă atrăgea. Spre seară mi se permitea să mă întorc acasă, ca să îmi fac treburile în gospodărie, sub supravegherea Liviei. Era o învoire ce mi se părea tot mai plicticoasă.

Căci în timp ce în trupul meu începeau să se petreacă schimbările care mă apropiau de momentul când aveam să devin femeie, în mintea mea începea să ia formă o viziune pe care nici nu o bănuiam înainte. Mai târziu, când am devenit prieteni, Athenodorus şi cu mine am început să discutăm despre dezgustul romanilor faţă de orice formă de învăţătură lipsită de o finalitate practică şi el mi-a spus că odată, cu mai bine de o sută de ani înainte să mă nasc eu, toţi profesorii de literatură şi filosofie au fost alungaţi din Roma printr-un decret al Senatului, cu toate că decretul nu a putut fi pus în aplicare.

Mi se pare că atunci eram fericită, poate ca niciodată în viaţa mea, dar după trei ani fericirea aceea s-a sfârşit şi am fost nevoită să devin femeie. A fost un exil dintr-o lume pe care abia începusem să o văd.

III. Scrisoare de la Quintus Horatius Flaccus către Albius Tibullus (25 î.Hr.)

Dragul meu Tibullus, eşti un poet bun şi îmi eşti prieten, dar eşti un prost.

O să o spun cât pot eu de direct: *nu* o să scrii nici un poem care să celebreze căsătoria tânărului Marcellus cu fiica Împăratului. Mi-ai cerut sfatul şi ţi l-am dat cu tăria

cu care aş da un ordin – şi asta din mai multe motive, pe care le voi enumera în continuare.

Primul: Octavius Cezar a spus foarte clar – chiar şi mie şi lui Virgiliu, care ne numărăm printre prietenii lui cei mai apropiaţi – că l-ar deranja foarte tare dacă în vreun poem de-al nostru am face vreodată aluzie, direct sau indirect, la problemele personale ale cuiva din familia sa. E un principiu de la care nu face rabat şi unul pe care îl înţeleg perfect. În ciuda insinuărilor tale că nu ar fi aşa, ţine extrem de mult atât la soţia, cât şi la fiica lui şi nu doreşte să critice un poem prost care le cinsteşte, nici un poem bun care le-ar putea ofensa. În plus, viaţa lui alături de familie este aproape singurul răgaz de la sarcina dificilă pe care şi-a asumat-o, aceea de a încerca să cârmuiască lumea haotică pe care a moştenit-o. Şi nu vrea să-i fie periclitat acest răgaz.

Al doilea: talentul tău natural nu se manifestă în sensul pe care l-ai descris şi este puţin probabil să scrii un poem bun pe acest subiect. Ţi-am admirat poemele despre doamnele care îţi sunt prietene. Nu le-am admirat pe cele despre prietenul şi comandantul tău, Messalla. Să scrii un poem oarecare pe o temă riscantă e o opţiune prostească.

Şi al treilea: chiar dacă ai reuşi cumva să-ţi foloseşti talentul în altă direcţie decât cea care ţi se potriveşte,

cele câteva atitudini la care faci aluzie în scrisoare mă conving că e mai bine să nu încerci ce îţi propui. Căci nimeni nu poate scrie un poem bun despre un subiect a cărui valoare o pune la îndoială şi nici un poet nu se poate debarasa, prin pură voinţă, de propriile îndoieli. O spun nu ca pe un reproş faţă de ezitările tale, ci ca pe o realitate. Dacă ar fi să mă apuc să compun un poem ca acela pe care ţi-l propui tu, aş descoperi, poate, că am şi eu aceleaşi ezitări.

Şi totuşi cred că nu aş face-o. Sugerezi că îl bănuieşti pe Împărat de o oarecare răceală faţă de fiica sa şi că prin această căsătorie o „foloseşte” pentru binele statului. A doua parte s-ar putea să fie adevărată. Prima nu este.

Îl cunosc pe Octavius Cezar de mai bine de zece ani. Este prietenul meu şi în relaţia noastră suntem cu adevărat pe picior de egalitate. Ca orice prieten, i-am adus laude atunci când, după judecata mea, le merita, m-am îndoit de deciziile lui când am considerat că merită să mă îndoiesc şi l-am criticat când am considerat că merită critici. Am făcut-o public şi cu toată libertatea. Prietenia noastră nu a avut de suferit.

Vei înţelege astfel că, atunci când îţi vorbesc despre lucrurile acestea, o fac la fel de liber cum am făcut-o şi o voi face mereu.

Octavius Cezar îşi iubeşte fiica mai mult decât poţi înţelege. Dacă are vreun defect, atunci acela este că sentimentele lui sunt prea profunde. S-a îngrijit de educaţia ei cu mai multă atenţie decât au făcut-o pentru fiii lor taţi mult mai puţin ocupaţi ca el şi nu s-a mulţumit să-i limiteze instrucţia la ţesut, cusut, cântat cu vocea şi la lăută şi spoiala obişnuită de învăţătură pe care o primesc mai toate fetele în şcoală. Iulia ştie acum greceşte mai bine decât tatăl ei, are cunoştinţe de literatură impresionante şi a studiat atât retorica, cât şi filosofia cu Athenodorus, un om ale cărui înţelepciune şi erudiţie le-ar putea îmbunătăţi până şi pe ale noastre, dragul meu Tibullus.

În toţi aceşti ani în care a fost nevoit adesea să stea departe de Roma, nu a trecut nici o săptămână în care Iulia să nu primească cu poşta scrisori de la tatăl ei. Pe câteva le-am văzut şi din ele răzbat o grijă şi o bunătate care te emoţionează cu adevărat.

Iar în acele clipe fericite când îndatoririle îi lăsau libertatea de a sta în casa lui, lângă familia lui, petrecea perioade de timp care ar putea părea excesiv de lungi alături de fiica lui, purtându-se cât se poate de firesc şi fiind încântat de prezenţa ei. L-am văzut jucând belciuge cu ea ca un copil, lăsând-o să călărească pe umerii lui ca pe un cal şi jucând baba-oarba, i-am văzut pescuind

împreună pe malurile Tibrului şi râzând încântaţi ori de câte ori prindeau în cârlig vreun peştişor, i-am văzut cutreierând într-o tovărăşie absolut armonioasă câmpurile de dincolo de casă şi culegând flori sălbatice, pe care le puneau pe masă la cină.

Dar dacă ai îndoieli în sufletul tău de poet, ştiu că nu le pot potoli. Totuşi le-aş putea şterge din mintea ta de bărbat. Ştii bine că dacă un alt tată ar alege pentru fiica lui un soţ atât de bogat şi de promiţător ca tânărul Marcellus, l-ai lăuda pentru grija şi prevederea lui. Ştii şi că, în alte condiţii, „tinereţea” Iuliei ar putea provoca în situaţia dată un alt fel de îngrijorare. Ce vârstă avea doamna aceea (căreia ai decis să îi ascunzi identitatea sub numele de Delia) când ţi-ai început *tu* campania împotriva virtuţii ei? Şaisprezece ani? Şaptesprezece? Mai puţin?

Nu, dragul meu Tibullus, ai face mai bine să nu scrii acest poem. Există multe alte subiecte şi multe alte locuri unde le poţi găsi. Dacă vrei să păstrezi admiraţia Împăratului nostru, atunci rămâi la poemele despre Delia ta, pe care le scrii atât de bine. Te asigur că Octavius le citeşte şi le admiră. Oricât de greu ţi-ar fi să crezi, când citeşte un poem, admiră mai degrabă o scriitură bună decât o laudă.

IV. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

În viaţa mea am avut trei soţi şi nu l-am iubit pe nici unul...

Ieri-dimineaţă am scris aceste cuvinte fără să ştiu ce vreau să spun şi de atunci mă tot gândesc ce ar putea însemna. Nu ştiu ce înseamnă. Ştiu doar că ideea asta mi-a trecut prin minte târziu în viaţă, când nu mai avea nici o importanţă.

Poeţii spun că tinereţea este vârsta sângelui clocotitor, ora iubirii, momentul pasiunii, şi că, odată cu trecerea anilor, vin băile reci ale înţelepciunii, care astâmpără văpaia. Poeţii se înşală. Nu am cunoscut dragostea decât târziu în viaţă, când nu-mi mai era la îndemână. Tinereţea e neştiutoare şi pasiunea ei e abstractă.

M-am logodit prima dată când aveam paisprezece ani, cu vărul meu, Marcellus, fiul surorii tatălui meu, Octavia. Poate că asta e dovada ignoranţei mele şi a ignoranţei tuturor femeilor: faptul că în acel moment o astfel de căsătorie mi se părea un lucru absolut normal. De când mă ştiam, Marcellus era un element familiar din casa noastră, alături de ceilalţi copii ai Octaviei şi ai Liviei. Crescusem împreună cu el, dar nu îl cunoşteam. Acum, după aproape treizeci de ani, abia dacă îmi amintesc

cum era sau cel puţin cum arăta. Era înalt, cred, şi blond, cum erau toţi octavienii.

Dar îmi amintesc de scrisoarea trimisă de tata, în care mă informa despre logodnă. Îmi amintesc tonul ei. Era aproape ca şi cum i-ar fi scris unei străine. Tonul lui era pompos şi rigid, ceea ce nu-i stătea deloc în fire. Scria din Spania, unde de aproape un an se străduia să înăbuşe revoltele de la graniţe, misiune în care Marcellus îl însoţise, deşi avea doar şaptesprezece ani. Convins (spunea el) de curajul şi loialitatea lui Marcellus şi preocupat ca fiica lui să fie în grija unui om a cărui valoare nu putea fi pusă la îndoială, hotărâse că această căsătorie era pentru binele meu şi al familiei noastre. Îmi ura fericire, regreta că nu va fi la Roma, ca să participe, aşa cum se cuvenea, la ceremonie, şi spunea că îl roagă pe prietenul lui, Marcus Agrippa, să-i ţină locul. Mai spunea că Livia mă va informa ulterior ce se aşteaptă de la mine.

La paisprezece ani mă credeam femeie – aşa fusesem învăţată să cred. Studiasem cu Athenodorus, eram fiică de împărat şi urma să mă mărit. Sunt convinsă că m-am arătat cât se poate de politicoasă şi de apatică, până când politeţea şi apatia au devenit aproape reale. Nu mă temeam deloc de lumea în care mă pregăteam să intru.

Iar Marcellus a rămas un străin. S-a întors din Spania şi am discutat cu răceală, aşa cum făcuserăm mereu. Pregătirile pentru nuntă continuau, ca şi cum nici unul dintre noi nu era implicat în propriul destin. Desigur, acum ştiu că nici nu eram.

A fost o ceremonie în stilul vechi. Marcellus mi-a oferit în dar, de faţă cu martorii, o cutie de fildeş bătută cu perle din Spania, iar eu am acceptat darul rostind cuvintele ritualice. În noaptea dinaintea nunţii, în prezenţa Liviei, a Octaviei şi a lui Marcus Agrippa, mi-am luat rămas-bun de la jucăriile copilăriei şi le-am dat pe cele ce urmau să fie arse pe altarul zeilor căminului. În aceeaşi seară, noaptea târziu, Livia, îndeplinind rolul mamei mele, mi-a împletit părul în şase cosiţe care simbolizau feminitatea mea şi le-a legat cu şnururi de lână albă.

Am trecut prin toată ceremonia ca printr-un vis. Oaspeţii şi rudele s-au adunat în curte, preoţii au spus ce spun preoţii, s-au semnat actele, le-au semnat şi martorii, apoi le-am schimbat între noi şi am rostit cuvintele care mă uneau cu soţul meu. Iar seara, după banchet, Livia şi Octavia m-au îmbrăcat în cămaşa de mireasă, conform obiceiului, şi m-au condus în odaia lui Marcellus. Nu ştiam la ce să mă aştept.

Marcellus stătea pe marginea patului şi căsca. Florile de la ceremonie erau împrăştiate pe jos.

— E târziu, a spus Marcellus şi a adăugat cu vocea cu care îmi vorbea în copilărie: Treci în pat.

M-am întins lângă el. Bănuiesc că tremuram. El a căscat din nou, s-a întors spre marginea lui de pat şi după câteva clipe dormea dus.

Aşa a început viaţa mea de femeie căsătorită. Nu s-a schimbat semnificativ în cei doi ani de căsnicie cu Marcellus. Cum am scris mai sus, acum abia dacă mi-l mai amintesc. Nici nu prea am motive s-o fac.

V. Scrisoare de la Livia către Octavius Cezar, în Spania (25 î.Hr.)

Livia îi transmite soţului ei salutări iubitoare. Ţi-am respectat instrucţiunile. Fiica ta s-a măritat. O duce bine. Trec repede peste aceste informaţii seci ca să ajung la chestiunea care mă preocupă cel mai tare: starea sănătăţii tale. Căci am auzit (nu mă întreba din ce surse) că este mai şubredă decât îmi spui. Acum încep să înţeleg graba pe care ai simţit-o de a-ţi vedea fiica măritată bine şi de aceea mă ruşinez mai tare decât am făcut-o, poate, înainte fiindcă m-am opus acestei căsătorii şi mă doare nefericirea pe care trebuie să ţi-o fi pricinuit opoziţia mea. Te rog să nu te îndoieşti nici o

clipă că resentimentele mele au dispărut şi că mândria de a fi soţia ta şi de-mi face datoria alături de tine mi-a potolit ambiţiile materne pentru propriul meu fiu. Ai dreptate, Marcellus moşteneşte numele gintelor claudiene, iuliene şi octaviene, în timp ce Tiberius al meu doar pe al celei claudiene. Decizia ta este, ca de obicei, cea înţeleaptă. Uneori uit că autoritatea noastră este mai şubredă decât pare.

Te implor să te întorci din Spania. Este limpede că frigurile de care suferi sunt stimulate de clima de acolo şi că într-un asemenea loc barbar nu poţi primi îngrijirile cuvenite. În această privinţă medicul tău este de acord cu mine şi adaugă rugămintea sa de specialist la a mea, care vine din iubire.

Marcellus se va întoarce la tine până la sfârşitul săptămânii. Octavia îţi trimite dragostea sa şi te roagă să te îngrijeşti de siguranţa fiului ei. Soţia ta îţi trimite şi ea dragostea ei şi rugăciuni pentru însănătoşirea ta şi pentru sănătatea fiului ei, Tiberius. Te rog, întoarce-te la Roma.

VI. Scrisoare de la Quintus Horatius Flaccus către Publius Vergilius Maro, la Napoli (23 î.Hr.)

Dragul meu Virgiliu, te rog să vii la Roma cât mai grabnic cu putinţă. De când s-a întors din Spania,

sănătatea prietenului nostru s-a înrăutăţit, iar acum starea lui este extrem de gravă. Febra nu-i trece nici o clipă, nu se poate ridica din pat, iar trupul i-a slăbit într-atât, încât pielea îi arată ca o pânză întinsă pe nişte beţe firave. Deşi arătăm cu toţii nişte chipuri voioase, am ajuns să ne pierdem nădejdea că va mai rămâne în viaţă. Nu îl minţim. Şi el simte că i se apropie sfârşitul: i-a dat celuilalt consul registrele armatei şi cele de încasări, iar lui Marcus Agrippa i-a dat sigiliul, astfel încât succesiunea la putere să se facă aşa cum se cuvine. Numai medicul lui, prietenii cei mai dragi şi membrii apropiaţi ai familiei au voie să vină la el. L-a cuprins o detaşare imensă. E ca şi cum ar vrea să savureze pentru ultima dată tot ce i-a fost atât de drag.

Şi eu, şi Mecena am rămas aici, la reşedinţa lui de pe Palatină, ca să putem fi lângă el când are nevoie de ajutor sau de alinare. Livia îl îngrijeşte atentă şi cu conştiinciozitatea pe care el i-o admiră atât de mult. Iulia râde şi îl tachinează, aşa cum îi place lui, atunci când e lângă el, dar plânge amarnic când el nu o mai poate vedea. El şi Mecena vorbesc cu drag de tinereţea lor, iar Agrippa, aşa puternic cum e, abia dacă se poate controla când stă de vorbă cu el.

Cu toate că nu vrea să îţi impună nimic şi nici nu vorbeşte despre asta, ştiu că te vrea aici. Uneori, când e

prea istovit ca să stea de vorbă cu familia, mă roagă să-i citesc din poemele acelea ale tale pe care le-a admirat atâta, iar ieri şi-a amintit toamna aceea fericită şi triumfală din urmă cu doar câţiva ani, când s-a întors din Samos după victoria asupra armatelor egiptene şi eram toţi împreună, iar tu i-ai citit *Georgicele* complete. Şi mi-a spus, calm şi fără să-şi plângă de milă:

— Dacă mor, unul din cele mai mari regrete ale mele va fi că nu am apucat să văd cum îşi încheie vechiul nostru prieten poemul despre întemeierea Romei. Crezi că i-ar face plăcere să audă asta?

Cu toate că abia mai puteam să vorbesc, am spus:

— Sunt sigur că da, prietene.

El a zis:

— Atunci trebuie să i-o spui când îl vezi.

— O să i-o spun după ce te însănătoşeşti.

A zâmbit. Nu am mai putut îndura. Am găsit o scuză oarecare şi am ieşit din încăpere.

După cum vezi, s-ar putea să nu-i mai fi rămas prea mult timp. Nu are dureri, şi-a păstrat toate facultăţile, dar voinţa îi moare odată cu trupul.

Într-o săptămână, dacă starea nu i se ameliorează, medicul lui (un anume Antonius Musa, în a cărui pricepere nu am încredere, în ciuda faimei sale) e

pregătit să încerce un ultim şi drastic leac. Te implor să vii la el înainte de această încercare disperată.

VII. Instrucţiuni medicale ale lui Antonius Musa, medic, către asistenţii săi (23 î.Hr.)

Pregătirea băilor. O sută cincizeci de kilograme de gheaţă, de adus la reşedinţa Împăratului Octavius Cezar la ora hotărâtă. Aceasta poate fi obţinută de la depozitul lui Asinius Pollio de pe Via Campana. Gheaţa trebuie spartă în bucăţi de mărimea unui pumn strâns şi se vor folosi numai bucăţile care sunt în mod clar lipsite de sedimente. Douăzeci şi cinci de bucăţi vor fi puse în baie, care va avea zece degete de apă, şi vor fi lăsate să stea până se topesc.

Pregărirea alifiei. O cană din praful meu, la care s-au adăugat două linguri de seminţe de muştar măcinate fin. Pomenitul amestec se va turna peste un litru de ulei de măsline din cel mai bun, care va fi încălzit până aproape de punctul de fierbere şi apoi va fi lăsat să se răcească exact până la temperatura corpului.

Tratarea pacientului. Pacientul va fi scufundat cu totul în cadă, astfel încât apa să acopere fiecare parte a corpului, mai puţin capul, şi va rămâne acolo cât numeri încet până la o sută. Apoi va fi scos şi învelit în pături de lână nevopsită, care au fost încălzite pe pietre încinse.

Va rămâne învelit până va asuda din belşug, moment în care întreg trupul îi va fi uns cu uleiul deja pregătit. Apoi va fi pus înapoi în baia rece, în care s-a adăugat suficientă gheaţă cât să revină la temperatura iniţială.

Tratamentul va fi repetat de patru ori, după care pacientului i se va permite să se odihnească timp de două ore. Tratamentul va continua până când febra pacientului cedează.

VIII. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Când tatăl meu s-a întors acasă din Spania, am înţeles pe loc motivul din spatele căsătoriei mele. Nu se aştepta să supravieţuiască nici măcar călătoriei de întoarcere – atât de grav bolnav fusese în Spania. Ca să-mi asigure viitorul, m-a dat lui Marcellus, şi ca să asigure viitorul celei pe care adesea o numea „cealaltă fiică a sa”, i-a dat Roma lui Marcus Agrippa. Căsătoria mea cu Marcellus a fost în mare măsură o chestiune formală. Virginitatea, practic, mi-am pierdut-o, dar căsnicia abia dacă m-a schimbat vreun pic şi am rămas fata care eram – sau ceva pe-aproape. Abia în timpul bolii tatălui meu am devenit femeie, căci am văzut inevitabilitatea morţii, i-am cunoscut mirosul şi i-am simţit prezenţa.

Îmi amintesc că am plâns la gândul că o să moară tata, pe care nu îl cunoscusem decât când fusesem copil,

şi am ajuns să înţeleg că această pierdere ţinea de condiţia noastră de fiinţe vii. E ceva ce nu poţi învăţa de la altcineva.

Eu am încercat totuşi să-l învăţ pe Marcellus, de vreme ce era soţul meu şi fusesem instruită să mă port cum se cuvine. El m-a privit nedumerit şi apoi a spus că, deşi e mare păcat, Roma va face faţă acestei pierderi, pentru că Împăratul nostru fusese destul de prevăzător şi lăsase toate lucrurile în ordine. Atunci m-am înfuriat, pentru că am simţit că soţul meu e lipsit de sentimente şi ştiam că se consideră moştenitorul puterii tatălui meu şi că aşteaptă ziua când va fi şi el Împărat. Acum ştiu că dacă era lipsit de sentimente şi ambiţios, nici nu ştia cum să fie altfel: fusese crescut pentru o astfel de viaţă.

Însănătoşirea tatei după boala care ar fi trebuit să-i aducă moartea a fost privită de oameni ca un miracol determinat de divinitatea lui şi, ca atare, în ordinea firească a lucrurilor. Când doctorul Antonius Musa a pus în sfârşit în practică tratamentul său disperat, care în anii ce au urmat a ajuns să-i poarte numele, pregătirile pentru funeraliile tatălui meu începuseră deja. Dar el a supravieţuit tratamentului şi, încet-încet, a început să-şi revină, astfel că până la sfârşitul verii luase ceva în greutate şi era în stare să facă zilnic câţiva paşi în grădina din spatele casei noastre. Marcus Agrippa i-a

înapoiat sigiliul Sfinxului, care îi fusese încredinţat, Senatul a decretat o săptămână de recunoştinţă şi rugăciune în Roma, iar în toată Italia oamenii de la ţară îi ridicau statui la răspântii pentru a-i proslăvi sănătatea şi ca să-i apere pe călători.

Când era deja vădit că tata îşi va recăpăta sănătatea, soţul meu, Marcellus, a căzut la pat, doborât de aceeaşi febră. Timp de două săptămâni febra s-a tot agravat, iar în cele din urmă doctorul Antonius Musa i-a prescris acelaşi tratament care îl salvase pe tata. După încă o săptămână, în toiul bucuriei prilejuite de însănătoşirea tatei, Marcellus a murit şi eu am rămas văduvă la şaptesprezece ani.

IX. Scrisoare de la Publius Vergilius Maro către Quintus Horatius Flaccus (22 î.Hr.)

Sora prietenului nostru Octavius îşi jeleşte încă fiul. Timpul nu-i aduce uşurarea treptată a durerii, care e singurul dar pe care ni-l poate face, şi mă tem că bietele mele eforturi de a-i oferi un strop de alinare s-ar putea să fi avut un efect pe care nu l-am dorit.

Săptămâna trecută Octavius, care ştia că, impresionat de moartea nepotului său, scrisesem un poem, m-a rugat să vin încă o dată la Roma ca să asculte compoziţia, iar când i-am spus că intenţionam să includ poemul pe care

îl scrisesem în lunga mea creaţie despre Eneas, din care el admirase destul de exagerat părţile deja încheiate, mi-a sugerat că pentru sora lui ar putea fi o alinare să ştie că fiul ei fusese atât de admirat de poporul roman, încât va rămâne în amintirea acestuia atâta vreme cât va dăinui. Aşa că a invitat-o să asiste la citirea poemului, spunându-i ce a ocazionat-o.

Au fost de faţă numai câteva persoane în casa lui Octavius: Octavius însuşi, fireşte, Livia, Iulia, fiica lui (e greu să vezi într-o femeie atât de tânără şi de frumoasă o văduvă), Mecena cu Terentia şi Octavia, care a intrat în încăpere de parcă era un cadavru ambulant, cumplit de palidă şi cu cearcăne mari sub ochi. Dar părea stăpână pe ea, ca de obicei, şi s-a purtat cu graţie şi consideraţie cu cei care au putut-o alina.

Am vorbit liniştiţi o vreme, amintindu-ne de Marcellus. O dată sau de două ori Octavia aproape că a zâmbit, parcă fermecată de o amintire plăcută cu fiul ei. Apoi Octavius m-a rugat să citesc ce scrisesem.

Ştii poemul şi locul pe care îl ocupă în cartea mea, aşa că nu îl voi repeta. Dar, indiferent ce hibe ar avea el în forma lui actuală, a fost un moment emoţionant. Pentru o clipă l-am văzut din nou pe Marcellus printre cei vii, plin de viaţă în amintirile prietenilor şi concetăţenilor lui.

Când am isprăvit, în încăpere s-a lăsat tăcerea, urmată de nişte murmure uşoare. M-am uitat la Octavia, sperând să văd pe figura ei, dincolo de tristeţe, un pic de alinare la gândul că suntem mândri şi ne pasă de el. Dar nu asta se citea pe figura ei. Nu sunt în stare să descriu ce am văzut. Ochii îi mocneau întunecat, de parcă îi ardeau în fundul capului, iar buzele îi schiţau un fel de rânjet groaznic, care îi dezvelea dinţii. Mie mi s-a părut aproape o expresie de ură curată. Apoi a scos un mic ţipăt înăbuşit, s-a întors într-o parte şi s-a prăbuşit pe divan, lipsită de simţiri.

Ne-am repezit la ea. Octavius i-a masat mâinile. Încet-încet, şi-a revenit şi doamnele au scos-o din încăpere.

— Îmi pare rău, am spus într-un final. Dacă aş fi ştiut... Nu am vrut decât să-i ofer puţină alinare.

— Nu te învinovăţi, prietene, a spus încet Octavius. Poate că totuşi i-ai oferit alinare – de un soi pe care nici unul dintre noi nu îl poate înţelege. Nu putem şti urmările acţiunilor noastre, fie ele bune sau rele.

M-am întors la Napoli. Mâine o să-mi reiau truda. Dar mă tulbură ce am făcut şi nu pot să nu mă tem pentru fericirea acestei mari doamne, care a oferit atâtea ţării ei.

X. Scrisoare de la Octavia către Octavius Cezar, de la Velletri (22 î.Hr.)

Dragul meu frate, ieri după-amiază am ajuns la Velletri cu bine, dar obosită, şi de atunci mă odihnesc. Sub fereastra mea este grădina unde ne jucam în copilărie. Acum e cam neîngrijită sau cel puţin aşa mi se pare mie. Majoritatea arbuştilor nu au rezistat iernii, fagii trebuie curăţaţi şi unul dintre castanii bătrâni a murit. Cu toate astea, e o plăcere să privesc locul acesta şi să-mi amintesc vremurile când eram feriţi de grijile şi durerile lumii, cu atâţia ani în urmă.

Îţi scriu din două motive: în primul rând ca să-mi prezint, cu mare întârziere, scuzele pentru purtarea mea din seara aceea îngrozitoare, când Virgiliu ne-a citit despre regretatul meu fiu, şi în al doilea rând ca să te rog ceva.

Când mai ai ocazia să vorbeşti cu Virgiliu sau să-i scrii, vrei, te rog, să-i ceri făţiş iertare în numele meu? Nu am intenţionat să mă port aşa cum am făcut-o şi ar fi păcat să vadă în asta o lipsă de politeţe. E un om bun şi drăguţ şi nu aş vrea să rămână cu impresia că am crezut altceva.

Dar mai tare mă preocupă cererea pe care doresc să ţi-o fac.

Aş vrea să îmi acorzi permisiunea să mă retrag din treburile lumeşti, în care am fost implicată de când mă ştiu, ca să-mi pot petrece anii care mi-au mai rămas în liniştea şi singurătatea de la ţară.

Toată viaţa mi-am făcut datoria, aşa cum mi-au cerut-o familia şi ţara mea. Şi am făcut-o de bunăvoie, chiar şi atunci când nu era în acord cu propriile mele convingeri.

În copilărie şi în prima tinereţe, sub îndrumarea mamei noastre, mi-am dus la capăt sarcinile gospodăreşti cu sârguinţă şi cu plăcere, iar după moartea ei am făcut-o şi mai abitir, de data asta pentru tine. Când cauza noastră a impus să-i împăcăm pe duşmanii lui Iulius Cezar, am acceptat să fiu soţia lui Caius Claudius Marcellus, iar la moartea lui am devenit soţia lui Marcus Antonius. Am fost, în măsura în care am putut, o soţie bună pentru Marcus, rămânând în acelaşi timp sora ta şi credincioasă familiei. După ce Marcus Antonius a divorţat de mine şi şi-a căutat norocul în răsărit, i-am crescut copiii din celelalte căsătorii ca şi cum ar fi fost ai mei, chiar şi pe acel Iullus Antonius care îţi e acum atât de drag. După moartea sa i-am luat în grija mea şi pe copiii Cleopatrei lui care au supravieţuit războiului.

Pe ambele tale soţii le-am tratat ca pe surorile mele, cu toate că prima era prea urâcioasă ca să-mi accepte

bunăvoinţa, iar a doua avea ambiţii personale prea mari ca să se încreadă în devotamentul meu faţă de cauza noastră comună. Iar din trupul meu am oferit cinci copii familiei noastre şi viitorului Romei.

Acum primul meu născut şi singurul meu fiu, Marcellus, a murit în slujba ta, iar fericirea surorii sale Marcella e periclitată de necesităţile politicii tale. Acum cincisprezece ani – poate chiar şi acum zece ani – aş fi fost mândră că l-ai ales pe unul dintre copiii mei ca să-l pregăteşti să-ţi urmeze destinul. Dar acum cred că mândria mea este deşartă şi nu mă mai pot convinge că faima şi puterea merită preţul pe care îl plăteşti pentru ele. Fiica mea este fericită în căsnicia ei cu Marcus Agrippa. Cred că îl iubeşte şi sper că şi el ţine la ea. Divorţul pe care îl propui nu o va face nefericită pentru că va pierde puterea şi prestigiul obţinute prin căsătorie – va fi nefericită pentru că va pierde un om faţă de care simte numai respect şi afecţiune.

Trebuie să mă înţelegi, dragul meu frate: nu caut să-ţi pun la îndoială decizia. Ai dreptate. Se cuvine şi este necesar ca succesorul tău să fie una cu fiica ta, fie prin căsătorie, fie prin descendenţă. Iar Marcus Agrippa este cel mai capabil dintre toţi prietenii şi tovarăşii tăi. Este şi prietenul meu, nu numai ginerele meu şi, indiferent ce se va întâmpla, sper că va rămâne prietenul meu.

Şi astfel, fără resentimente, permite-mi să te rog ca încuviinţarea pe care o voi da pentru acest divorţ să fie ultimul gest public pe care va trebui să-l fac. Încuviinţarea o dau. Acum doresc să mă retrag de la casa din Roma şi să rămân cu cărţile mele aici, la Velletri, atât cât voi putea. Nu mă lepăd de iubirea ta, nu mă lepăd de copiii mei, nu mă lepăd de prietenii mei.

Dar sentimentul pe care l-am trăit în acea seară îngrozitoare, când Virgiliu ne-a citit despre Marcellus, nu m-a părăsit şi nu mă va părăsi cât voi mai trăi. A fost ca şi cum, brusc, am văzut pentru prima dată cu adevărat lumea în care trebuie să trăieşti tu, lumea în care am trăit şi eu cu ochii închişi atâta vreme. Există şi alte feluri şi alte lumi în care să poţi trăi, poate mai umil şi mai anonim – deşi ce înseamnă asta în ochii zeilor indiferenţi?

Nu este cazul încă, dar în câţiva ani voi ajunge la o vârstă când nu se mai cade să mă mărit din nou. Dăruieşte-mi aceşti câţiva ani, căci nu doresc să mă mărit şi nu voi regreta că nu am făcut-o – nici măcar la bătrâneţe. Ceea ce noi numim trai conjugal este, cum bine ştii, lumea unei robii necesare şi uneori cred că până şi cel mai umil sclav a avut mai multă libertate decât am cunoscut noi, femeile. Doresc să-mi petrec restul vieţii aici. Copiii şi nepoţii mei vor fi mereu bine

veniţi. S-ar putea ca în inima mea sau în cărţile mele să existe vreun fel de înţelepciune, pe care am s-o găsesc în anii liniştiţi ce mă aşteaptă.

3

I. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Dintre toate femeile pe care le-am cunoscut, pe Livia am admirat-o cel mai mult. Nu am ţinut niciodată la ea, nici ea la mine, dar întotdeauna s-a purtat faţă de mine cu onestitate şi amabilitate. Ne-am înţeles bine, cu toate că însăşi existenţa mea îi zădărnicea ambiţiile şi ea nu şi-a ascuns niciodată acea animozitate impersonală faţă de mine. Livia se cunoştea bine şi nu se amăgea în privinţa firii ei. Era frumoasă şi îşi folosea frumuseţea fără vanitate, era rece şi astfel putea mima căldura cu un succes desăvârşit, era ambiţioasă şi îşi punea considerabila inteligenţă exclusiv în slujba propriilor ambiţii. Dacă ar fi fost bărbat, nu mă îndoiesc că ar fi fost mai neîndurătoare decât tata şi nu s-ar fi lăsat chinuită de prea multe remuşcări. În felul ei, era o femeie întru totul admirabilă.

Deşi la vremea respectivă aveam numai paisprezece ani şi nu înţelegeam de ce, ştiam totuşi că Livia se opunea căsătoriei mele cu Marcellus, pentru că o vedea

ca pe un obstacol aproape de netrecut în calea succesiunii la putere a fiului ei, Tiberius. Iar când Marcellus a murit atât de repede după nuntă, a simţit, probabil, că dintr-odată ambiţiile ei au devenit iarăşi realizabile. Căci m-a abordat încă dinainte să se scurgă lunile obligatorii de doliu. Tata, căruia i se oferiseră puteri depline asupra Italiei în urma unei foamete şi le refuzase, fusese îndeajuns de precaut ca să plece din Roma cu câteva săptămâni înainte, sub pretextul că avea anumite treburi de rezolvat în Siria, ca să nu aţâţe nemulţumirea Senatului şi a poporului amintindu-le prin prezenţa lui de refuz. Era o tactică pe care a aplicat-o adesea în viaţă.

Cum îi era obiceiul, Livia a trecut direct la subiect.

— Perioada de doliu se va încheia în curând, a spus ea.

— Da, i-am răspuns.

— Şi vei fi liberă să te măriţi din nou.

— Da.

— Nu se cuvine ca o văduvă tânără să rămână mult timp singură. Nu se obişnuieşte.

Cred că nu i-am răspuns. Probabil că încă de atunci văduvia mi se părea ceva formal, aşa cum îmi fusese şi căsnicia.

Livia a continuat:

— Eşti chiar atât de îndurerată încât ideea căsătoriei te jigneşte?

Mi-am amintit că sunt fiica tatălui meu.

— Îmi voi face datoria, am spus.

Livia a încuviinţat din cap, ca şi cum se aştepta la un astfel de răspuns.

— Desigur, a spus. Aşa se cade... Tatăl tău ţi-a vorbit despre asta? Sau ţi-a scris?

— Nu, am spus.

— Sunt sigură că a luat-o în calcul.

A făcut o pauză.

— Trebuie să înţelegi că acum îţi vorbesc în numele meu, nu al tatălui tău. Dar dacă ar fi aici, aş avea permisiunea lui.

— Da, am spus eu.

— M-am purtat cu tine ca şi cum ai fi fiica mea, a zis Livia. În măsura în care a fost posibil, nu am acţionat împotriva intereselor tale.

Am aşteptat.

Ea a continuat, vorbind fără grabă:

— Fiul meu este vreun pic pe placul tău?

Tot nu înţelegeam.

— Fiul tău?

A făcut un mic gest de nerăbdare.

— Tiberius, desigur.

Tiberius nu era pe placul meu şi nici nu fusese vreodată. Nu ştiam de ce. Mai târziu am înţeles că era din cauză că vedea la toţi ceilalţi defecte pe care refuza să le recunoască la el însuşi.

— Nu i-a plăcut niciodată de mine. Mă consideră fluşturatică şi capricioasă.

— Asta nu are importanţă, chiar dacă e adevărat, a spus Livia.

— Şi e logodit cu Vipsania, am continuat eu.

Vipsania era fiica lui Marcus Agrippa şi, cu toate că era mai mică decât mine, îmi era aproape prietenă.

— Nici asta nu are importanţă, a spus Livia, la fel de nerăbdătoare. Ştii şi tu cum merg lucrurile astea.

— Da, am răspuns şi nu am mai spus altceva.

Nu ştiam ce să zic.

— Ştii că tatăl tău ţine la tine, a reluat Livia. Unii consideră că ţine chiar prea mult, dar nu asta contează acum. Discutăm despre faptul că, după cum ştii, te ascultă cu mult mai multă atenţie decât acordă majoritatea bărbaţilor fiicelor lor şi va ezita să acţioneze împotriva dorinţelor tale. Dorinţele tale contează foarte mult pentru el. Prin urmare, dacă ideea unei căsătorii cu Tiberius nu ţi se pare dezagreabilă, s-ar cuveni să îi spui asta şi tatălui tău.

Nu am spus nimic.

— Pe de altă parte, a spus Livia, dacă ideea ţi se pare absolut dezagreabilă, mi-ai face un serviciu dacă mi-ai spune-o de pe acum. Eu nu am umblat niciodată cu ocolişuri cu tine.

Mi se învârtea capul. Nu ştiam ce să spun. Am zis:

— Trebuie să mă supun dorinţelor tatălui meu. Nu vreau să te nemulţumesc. Nu ştiu.

Livia a dat din cap.

— Îţi înţeleg poziţia. Îţi sunt recunoscătoare. N-o să te mai bat la cap.

...Biata Livia. Bănuiesc că atunci şi-a imaginat că totul e aranjat şi că lucrurile se vor face după voia ei. Dar nu a fost aşa – nu de data asta. A fost, probabil, cea mai dură lovitură primită în toată viaţa ei.

II. Scrisoare de la Livia către Octavius Cezar, la Samos (21 î.Hr.)

M-am supus în toate privinţele voinţei tale. Ţi-am fost soţie şi mi-am făcut cu fidelitate datoria, ţi-am fost prietenă şi ţi-am respectat cu fidelitate interesele. Din câte îmi pot da seama, te-am dezamăgit într-o singură privinţă şi admit că este una importantă: nu ţi-am putut oferi un fiu, nici măcar un copil. Dacă asta este o vină, e una ce nu ţine de puterile mele. Ţi-am oferit opţiunea divorţului, pe care, din afecţiune faţă de mine – sau aşa

am crezut – ai refuzat-o adesea. Acum nu mai pot fi sigură de această afecţiune şi sunt profund tulburată.

Cu toate că am avut motive întemeiate să cred că ar fi trebuit să îl consideri fiul tău mai degrabă pe Tiberius al meu decât pe Marcellus, care îţi este numai nepot, ţi-am iertat alegerea făcută din pricina bolii şi a argumentului tău, cum că Marcellus moşteneşte sângele spiţelor claudiene, octaviene şi iuliene, în timp ce Tiberius moşteneşte numai sângele claudienilor. Ţi-am iertat chiar şi anumite lucruri pe care acum sunt nevoită să le consider nişte insulte aduse fiului meu. Dacă în frageda sa tinereţe, atunci când l-ai judecat astfel, a vădit o aparentă inconsecvenţă a caracterului şi un presupus comportament exagerat, eu aş sugera acum că totuşi caracterul unui băiat nu este totuna cu cel al bărbatului care va deveni.

Dar acum intenţia ta este limpede şi nu îmi pot ascunde amărăciunea. L-ai refuzat pe fiul meu şi, făcând asta, ai refuzat o parte din mine. Şi i-ai dat fiicei tale un tată, nu un soţ.

Marcus Agrippa este un om bun şi ştiu că îţi este prieten. Nu am nici un gând rău faţă de el. Dar el nu are nici un nume şi, indiferent cu ce virtuţi va fi fiind înzestrat, sunt doar ale lui. Poate că lumii i s-a părut amuzant că un om atât de lipsit de sânge nobil se bucură

de atâta putere, devenind mâna dreaptă a Împăratului, dar nu i se va părea la fel de amuzant că acum este succesorul desemnat şi, astfel, aproape egalul Împăratului însuşi.

Sunt sigură că înţelegi că situaţia mea a devenit aproape imposibilă. Întreaga Romă se aştepta ca Tiberius să se logodească cu fiica ta şi, după cursul firesc al lucrurilor, să joace un rol în viaţa ta. Acum i-ai refuzat asta.

Şi o să rămâi în străinătate când are loc această nuntă a fiicei tale, cum ai făcut şi la cea dintâi – dacă de voie sau de nevoie, nu ştiu. Şi nici nu îmi pasă.

Voi continua să-mi fac datoria faţă de tine. Casa mea va rămâne casa ta şi îţi va fi deschisă – şi ţie, şi prietenilor tăi. Am fost prea apropiaţi în eforturile noastre comune ca să fac altfel. Voi încerca chiar să-ţi rămân şi pe mai departe prietenă. Nu ţi-am greşit nici cu gândul, nici cu vorba şi nici cu fapta şi nu o voi face nici de acum înainte. Dar trebuie să ştii ce distanţă au creat între noi toate lucrurile acestea, mai mare decât până la Samos, unde te afli acum. Şi ea va rămâne astfel.

Fiica ta s-a măritat cu Marcus Agrippa şi s-a mutat în casa lui. Acum îi este mamă acelei Vipsania Agrippa care i-a fost cândva tovarăşă de joacă. Nepoata ta, Marcella,

de-acum lipsită de soţ, este cu sora ta la Velletri. Fiica ta pare mulţumită de căsătorie. Sper că şi tu.

III. Pamflet de Timagenes din Atena (21 î.Hr.)

Cine e mai puternic acum în casa Cezarului:
cel căruia toţi îi spun Împărat şi Augustus
sau cea care, după obicei, ar trebui să-i fie
soaţă iubitoare, ce datoria-şi face-n aşternut
şi la banchete? Iată cum conducătorul e condus:
torţele pâlpâie, e veselie mare,
râsul gâlgâie mai iute ca vinul în pahare. El îi vorbeşte
Liviei lui, dar ea refuză să-l asculte.
Vorbeşte iar şi un zâmbet îi îngheaţă vorba.
El, se spune, i-ar fi refuzat un moft.
Ai zice că *Tibrul* e *gripat* de gerul iernii!

Conducător, condus, nu are importanţă.
Dintr-un colţ Lesbia aruncă o privire
neagră ca noaptea. Strălucitoare Delii lâncezesc
pe canapele şi lumina le joacă pe umerii goi,
dar lui nu-i pasă. Căci, iată, cu-ndrăzneală

vine la el nevasta unui prieten (care nu vede,
fiindcă are ochi doar pentru băiatul care dansează
în lumina torţelor). De ce nu? îşi spune
acest conducător al lumii. Timpul său Mecena
l-a oferit de bunăvoie. Lucruşorul ăstălalt
oricum nu-i foloseşte. Sigur nu s-ar supăra.

IV. Scrisoare de la Quintus Horatius Flaccus către Caius Cilnius Mecena, la Arezzo (21 î.Hr.)

Autorul calomniei este într-adevăr, aşa cum ai bănuit, acelaşi Timagenes pe care l-ai încurajat şi l-ai sprijinit, căruia cu nesăbuinţă i-ai oferit prietenia ta şi pe care l-ai adus în casa prietenului nostru. Pe lângă faptul că e un oaspete nerecunoscător şi nu stăpâneşte prea bine metrul poetic, este şi foarte indiscret în chipul cel mai prostesc. S-a lăudat cu isprăvile sale în faţa celor care, cum îşi închipuie el, îl vor admira, încercând în acelaşi timp să se ascundă de cei care nu o vor face. Şi-ar dori deopotrivă responsabilitatea faimei şi plăcerea anonimatului, o ipostază evident imposibilă.

Octavius îi cunoaşte identitatea. Nu are de gând să facă nimic, însă (se înţelege de la sine) Timagenes nu mai este bine venit în casa lui. M-a rugat să te asigur că

nu te consideră nicidecum vinovat de această trădare. De fapt e la fel de îngrijorat pentru tine cum e şi pentru el însuşi şi speră că nu ai suferit nici o sâcâială necuvenită. Preţuirea pe care o are faţă de tine e neschimbată. Regretă că eşti departe de Roma şi te invidiază cu afecţiune pentru timpul pe care ai ales să-l petreci la picioarele muzelor.

Regret, la rândul meu, că nu te văd mai des, dar cred că înţeleg chiar mai bine decât prietenul nostru cât de mulţumit trebuie să te simţi în frumosul şi liniştitul tău Arezzo, departe de furnicarul puturos al acestui oraş extraordinar. Mâine mă întorc la căsuţa mea de pe Digentia, unde susurul apei îmi va alina auzul şi mă va ajuta în sfârşit să revin de la zgomot la cuvânt. Ce neînsemnate îmi vor părea acolo toate acestea, la fel cum, neîndoielnic, îţi par şi ţie acolo unde te-ai retras.

V. Scrisoare de la Nicolaus din Damasc către Strabon din Amasia, din Roma (21 î.Hr.)

Dragul şi vechiul meu prieten, descrierile şi entuziasmul tău de-a lungul acestor ani au fost admirabil de justificate – acesta este cel mai extraordinar oraş în cele mai extraordinare vremuri. Aflându-mă acum aici, sunt încredinţat că spre asta m-a condus destinul

întreaga viaţă, chiar dacă nu pot deplânge lungul lanţ de întâmplări care mi-a întârziat descoperirea.

Aşa cum poate că ştii, în anii din urmă i-am devenit tot mai folositor lui Irod, care ştie că numai protecţia lui Octavius Cezar îi garantează stăpânirea asupra Iudeii. Acum mă găsesc la Roma ca să-i fac un alt serviciu lui Irod şi îţi voi dezvălui la momentul cuvenit despre ce chestiune nemaipomenită este vorba. Pentru moment mă voi mulţumi să spun că, în contextul cu pricina, a fost necesar să îndeplinesc sarcina oarecum intimidantă de a mă prezenta lui Octavius Cezar însuşi. Căci, în ciuda faptului că mi-ai scris adesea cât sunteţi de apropiaţi, faima şi puterea lui sunt prea copleşitoare, chiar şi cu asigurările pe care mi le-ai dat. Ca să nu mai spun că, la urma urmelor, am fost profesorul copiilor unui duşman de-al său, Cleopatra a Egiptului.

Dar şi acum ai avut dreptate, la fel ca întotdeauna: m-a făcut să mă simt imediat în largul meu, întâmpinându-mă chiar mai călduros decât m-aş fi aşteptat ca emisar al lui Irod, şi a amintit de prietenia cu tine, remarcând cât de des ai pomenit numele meu. Nu doream să aduc în discuţie chestiunea pe care fusesem trimis să o rezolv, căci abia ce ne cunoscuserăm, aşa că am fost foarte bucuros când m-a invitat să cinez cu el în seara următoare la reşedinţa sa particulară – căci eu mă

prezentasem, desigur, la Palatul Imperial, pe care înţeleg că îl foloseşte numai în timpul zilei, pentru îndatoririle oficiale.

Cred că nu te-am crezut cu adevărat atunci când mi-ai descris modestia casei sale. Luxul simplu al propriei mele locuinţe din Ierusalim pune în umbră această casă. Am văzut negustori nu foarte prosperi care locuiesc mult mai elegant! Şi nu este, cred, o etalare ostentativă a austerităţii la care îi îndeamnă pe alţii. În această căsuţă încântătoare şi confortabilă pare mai degrabă o gazdă primitoare, dornică să le facă pe plac oaspeţilor, decât stăpânul lumii.

Permite-mi să-ţi descriu scena şi să surprind esenţa serii acesteia în maniera maestrului nostru Aristotel în minunatele *Conversaţii* pe care le-am studiat cândva amândoi.

Masa – trei feluri excelente, servite într-un stil relaxat, între austeritate şi eleganţă – s-a încheiat. Se amestecă şi se toarnă vinul, servitorii se mişcă neauziţi printre oaspeţi. Este o adunare restrânsă, doar cu rude şi prieteni de-ai lui Octavius Cezar. Alături de Octavius stă întinsă pe divan Terentia, soţia lui Mecena, care (spre regretul meu, căci mi-aş fi dorit să îl cunosc) lipseşte o vreme din oraş, e plecat undeva în nord, unde se dedică studiilor sale literare. Pe un alt divan stau Iulia, tânăra,

frumoasa şi vioaia fiică a Împăratului, şi proaspătul ei soţ, Marcus Agrippa, un bărbat impunător şi solid care, în ciuda distincţiei şi importanţei sale, pare nelalocul lui printre cei de faţă. Marele Horaţiu, scund şi destul de îndesat, cu un păr cărunt care îi încadrează figura tânără, a tras-o lângă el pe divan pe dansatoarea siriană care ne-a delectat mai devreme şi (spre încântarea ei încordată, dar extaziată) o face să râdă. Tânărul Tibullus (care se ofileşte în absenţa amantei sale) şade cu vinul în faţă şi îi urmăreşte pe toţi cu o tristeţe îngăduitoare. Alături stau patronul său, Messalla (despre care se spune că a fost cândva proscris de triumviri, a luptat alături de Marcus Antonius împotriva lui Octavius Cezar şi acum se bucură de prietenia gazdei sale, fostul său duşman!), şi acel Liviu pe care l-ai pomenit atât de des şi ale cărui prime volume din acea lungă istorie a Romei pe care şi-a propus să o scrie au început să apară regulat pe rafturile cu cărţi. Messalla propune un toast în cinstea lui Octavius Cezar, iar acesta propune la rândul său un toast în cinstea Terentiei, de care se ocupă cu curtoazie şi respect. Bem şi conversaţia se porneşte. Primul care vorbeşte este gazda noastră.

OCTAVIUS CEZAR: Dragii şi vechii mei prieteni, folosesc acest prilej pentru a-l prezenta pe oaspetele

nostru. Din partea prietenului şi aliatului nostru de la răsărit, a lui Irod, cel ce guvernează Iudeea, vine emisarul Nicolaus din Damasc, care este şi un cărturar şi filosof strălucit şi astfel de două ori bine venit printre voi, cei care îmi onoraţi casa cu prezenţa voastră în această seară fericită. Sunt sigur că doreşte să vă transmită el însuşi salutul lui Irod.

NICOLAUS: Mărite Cezar, sunt copleşit de ospitalitatea ta şi onorat mult peste meritele mele să fiu inclus în cercul intim al renumiţilor tăi prieteni. Într-adevăr, Irod m-a însărcinat să-ţi transmit, ţie şi celor care, alături de tine, se îngrijesc de destinul Romei, salutul său respectuos. Bunăvoinţa şi afecţiunea reciprocă pe care le-am văzut aici în această seară m-au convins că voi putea vorbi liber despre misiunea pentru a cărei îndeplinire am venit din străvechile meleaguri ale Iudeii. Ca semn al nemărginitului respect pe care i-l poartă lui Octavius Cezar, prietenul şi stăpânul meu Irod mi-a permis să vin aici ca să-i vorbesc aceluia care a readus Roma în lumina ordinii şi a prosperităţii şi care a unit lumea. În onoarea lui Cezar, cel ce îmi este gazdă, îmi propun să scriu o *Biografie* care să facă cunoscută întregii lumi faima sa.

OCTAVIUS CEZAR: Oricât de flatat aş fi de gestul prietenului meu Irod, trebuie să obiectez şi să spun că

izbânzile mele nu merită o asemenea atenţie. Nu mă pot convinge că talentul considerabil pe care îl ai tu, noul nostru prieten Nicolaus, ar trebui pus în slujba unui ţel atât de lipsit de importanţă. Aşadar, de dragul acelor însemnate îndatoriri cărturăreşti care te aşteaptă şi de dragul propriului meu bun-simţ, dar cu toată recunoştinţa şi prietenia mea, trebuie să încerc să te abat de la acest efort nevrednic.

NICOLAUS: Modestia ta, mărite Cezar, aduce onoare persoanei tale. Dar stăpânul meu Irod ar dori să contrazic o asemenea modestie şi să-ţi amintesc că, oricât de mare ţi-ar fi faima, nu se cuvine să-i uităm pe cei de pe meleaguri îndepărtate, care nu au auzit de marile tale izbânzi decât din gură în gură. Chiar şi în Iudeea, unde doar puţinii oameni cu şcoală vorbesc latina, există unii care nu au aflat de măreţia ta. Prin urmare, dacă faptele tale ar fi descrise în greaca aceea pe care o ştiu cu toţii, atunci Iudeea şi o mare parte din lumea răsăriteană ar avea ştiinţă de măsura în care este dependentă de puterea ta binevoitoare – şi astfel Irod îşi poate întări el însuşi stăpânirea, bucurându-se de protecţia şi înţelepciunea ta.

AGRIPPA: Mărite Cezar, bunul meu prieten, mi-ai urmat şi altădată sfatul şi te conjur să o faci şi acum. Lasă-te convins de grăitoarea rugăminte a lui Nicolaus şi

renunţă la modestia ta, pentru binele celei pe care cu siguranţă o iubeşti mai mult decât pe tine însuţi – al Romei şi al ordinii pe care i-ai redat-o. Admiraţia pe care o vor avea pentru tine cei de pe meleagurile îndepărtate va deveni iubire pentru Roma pe care ai construit-o.

LIVIU: Voi îndrăzni să mă alătur cu glasul meu insistenţelor pe care le-ai ascultat. Cunosc reputaţia acestui Nicolaus care stă acum dinaintea noastră şi nici că ţi-ai putea încredinţa faima unui condei mai vrednic. Permite lumii să te răsplătească, fie şi în mică măsură, pentru ceea ce i-ai dăruit din abundenţă.

OCTAVIUS CEZAR: Mă declar convins. Nicolaus, casa mea îţi stă la dispoziţie şi îţi ofer prietenia mea. Dar te rog ca în eforturile tale să te mărgineşti doar la acele chestiuni care reflectă acţiunile mele legate de Roma şi să nu-ţi superi cititorii cu lucruri nesemnificative ce se referă la persoana mea.

NICOLAUS: Mă supun dorinţelor tale, mărite Cezar, şi voi încerca, în sărmanele mele strădanii, să prezint la adevărata valoare modul în care ai condus lumea romană.

...Şi aşa, dragul meu Strabon, s-a tranşat problema. Irod va fi mulţumit, iar eu mă măgulesc singur imaginându-mi că Octavius (insistă să mă adresez cu

familiaritate în intimitatea casei sale) are deplină încredere în abilităţile mele de a duce la bun sfârşit această lucrare. Înţelegi, desigur, că relatarea de mai devreme a fost supusă cerinţelor formale ale dialogului, în care am ales să o redau. Conversaţia a fost mult mai relaxată şi mai îndelungată. Nu au lipsit tachinările, toate pline de voioşie. Horaţiu a făcut glume despre grecii care aduc daruri şi m-a întrebat dacă intenţionez să-mi compun opera în proză sau în versuri, iar Iulia cea plină de viaţă, care îşi ia neîncetat peste picior tatăl, m-a informat că pot să scriu absolut orice vreau, de vreme ce, cu greaca pe care o ştie, tatăl ei poate lua uşor o insultă drept compliment. Dar am reuşit, cred, să surprind în relatarea mea esenţa lucrurilor, căci oricâte glume ar face între ei oamenii aceştia, în spatele lor se află o mare seriozitate – sau cel puţin aşa mi s-a părut mie.

În plus, ca să profit şi mai mult de pe urma şederii mele aici (care promite să fie una îndelungată), mi-am propus să scriu o nouă lucrare după *Viaţa lui Octavius Cezar*, pe care mi-a comandat-o Irod. Se va numi *Conversaţii cu romani de seamă* şi mă aştept ca rândurile pe care le-ai citit să se regăsească în ea. Ţi se pare o idee realizabilă? Crezi că dialogul este o formă

potrivită pentru o asemenea lucrare? Voi aştepta sfatul tău, pe care îl preţuiesc la fel de mult ca întotdeauna.

VI. Scrisoare de la Terentia către Octavius Cezar, în Asia (20 î.Hr.)

Tavius, dragă Tavius – îţi spun pe nume, dar tu nu apari. Poţi oare înţelege cât de crudă e lipsa ta? Mă plâng de măreţia ta, care te obligă să pleci şi să rămâi într-o ţară ce mi-e străină şi odioasă, pentru că ea te poate ţine acolo, iar eu nu te pot ţine aici. Ştiu, mi-ai spus că furia împotriva necesităţii e ca furia unui copil, dar înţelepciunea m-a părăsit odată cu tine şi voi fi un copil nerăbdător până la întoarcerea ta.

Cum m-am putut lăsa convinsă să te las să pleci de lângă mine, când nu pot fi fericită nici o zi fără prezenţa ta, odată ce ţi-am cunoscut dragostea? Scandalul, ai spus, dacă aş veni după tine... dar unde nu există secrete nu poate exista nici scandal. Duşmanii tăi şuşotesc, prietenii tăi păstrează tăcerea şi toţi ştiu că pe tine nu te îngrădesc cutumele care pe alţii îi obligă să ducă vieţi aşezate. Şi nici nu facem rău nimănui. Soţul meu, care mi-e prieten, cum îţi este şi ţie, nu are acea trufie a posesiunii de care ar putea suferi un bărbat mai puţin vrednic. Am ştiut amândoi de la bun început că eu voi avea amanţi, iar Mecena va face ce îi dictează gustul.

Nu a fost ipocrit atunci şi nu este nici acum. Iar Livia pare mulţumită să lase lucrurile aşa cum sunt. O întâlnesc la lecturi şi îmi vorbeşte cu politeţe. Nu suntem prietene, dar ne purtăm cu amabilitate. Eu, una, aproape că ţin la ea, căci a ales să renunţe la tine şi astfel ai ajuns să fii al meu.

Dar eşti al meu? Ştiu că da atunci când eşti cu mine, dar când eşti aşa departe... unde e atingerea ta, care îmi spune ce n-am ştiut până acum? Te bucură nefericirea mea? Sper că da. Amanţii sunt cruzi. Mai că aş putea fi fericită dacă aş şti că eşti la fel de nefericit ca mine. Spune-mi că eşti nefericit, ca să simt puţină mângâiere.

Căci în Roma nu găsesc nici o mângâiere. Acum toate mi se par lipsite de importanţă. Iau parte la ceremoniile la care rangul meu îmi cere să fiu prezentă şi ritualurile îmi par deşarte. Merg la Circus şi nu-mi pasă cine câştigă cursele. Merg la lecturi şi mintea îmi fuge de la poemele care se citesc – chiar şi de la cele recitate de prietenul nostru Horaţiu. Şi ţi-am fost credincioasă toate aceste săptămâni – deşi asta ţi-aş spune şi dacă nu ar fi adevărat. Dar e adevărat: ţi-am fost. Îţi pasă?

Fiica ta e bine şi e mulţumită de noua ei viaţă. Îi vizitez pe ea şi pe Marcus Agrippa o dată sau de două ori pe săptămână. Iulia pare încântată să mă vadă. Cred că am devenit prietene. Sarcina ei e foarte avansată şi pare

mândră să devină mamă. Mi-aş dori oare un copil cu tine? Nu ştiu. Ce ar spune Mecena? Ar fi încă un scandal, dar ce amuzant ar fi!... Vezi cum turui aşa, vorbind cu amintirea ta, aşa cum făceam cu tine aici.

Nu ştiu nici o bârfă suficient de amuzantă ca să ţi-o împărtăşesc. Căsătoriile pe care le-ai încurajat înainte să părăseşti Roma au avut în sfârşit loc. Tiberius a renunţat, se pare, la ambiţii şi a luat-o de soţie pe Vipsania, iar Iullus Antonius s-a însurat cu Marcella. Iullus pare fericit că e acum oficial nepotul tău şi membru al familiei octavienilor şi până şi Tiberius pare mulţumit, doar că în stilul lui morocănos – deşi ştie că uniunea dintre Iullus şi nepoata ta e mai avantajoasă decât căsătoria lui cu una din fiicele lui Agrippa.

Te întorci la mine în toamna asta, înainte ca furtunile iernii să-ţi facă drumul de nestrăbătut? Sau aştepţi până la primăvară? Am senzaţia că nu aş putea îndura absenţa ta atâta vreme. Trebuie să-mi spui cum să rezist.

VII. Scrisoare de la Quintus Horatius Flaccus către Caius Cilnius Mecena, la Arezzo (19 î.Hr.)

Virgiliu al nostru e mort.

Tocmai am primit vestea şi îţi scriu înainte ca durerea să ia locul amorţelii pe care o simt acum, o amorţeală

care probabil că e presimţirea acelui destin inexorabil care l-a învins pe prietenul nostru şi care ne aşteaptă pe toţi. Rămăşiţele sale se găsesc la Arezzo, în grija lui Octavius. Detaliile sunt sumare. Îţi spun şi ţie ce am aflat, căci, fără îndoială, pe Octavius durerea îl va împiedica să-ţi scrie o bună bucată de vreme.

Se pare că munca la revizuirea poemului de dragul căruia lipsea din Italia mergea prost. Aşa se face că atunci când Octavius, care tocmai se întorcea din Asia, s-a oprit la Atena, nu i-a fost greu să-l convingă pe Virgiliu să-l însoţească înapoi în Italia, după care deja tânjea, deşi lipsea de mai puţin de şase luni. Sau poate că îşi presimţea moartea şi nu voia ca trupul să i se prăpădească într-un pământ străin. Oricum ar fi, înainte să pornească în ultima lui călătorie, l-a convins pe Octavius să meargă cu el la Megara. Poate că şi-a dorit să vadă valea aceea stâncoasă unde se spune că Tezeu l-ar fi omorât pe ucigaşul Sciron. Nu ştiu care a fost motivul, dar Virgiliu a stat prea mult în soare şi s-a îmbolnăvit. Cu toate astea, a insistat să continue călătoria. Odată ajuns pe vas, starea i s-a înrăutăţit şi i-a revenit malaria de care a suferit odinioară. La trei zile după ce au debarcat la Brindisi, a murit. Octavius s-a aflat la căpătâiul lui şi l-a însoţit atât cât poţi însoţi pe cineva plecat pe drumul fără întoarcere.

Înţeleg că în ultimele lui zile a delirat mai tot timpul – deşi nu mă îndoiesc că şi în delir Virgiliu era mai raţional decât mulţi alţii când sunt lucizi. La final ţi-a pomenit numele, ca şi pe al meu şi al lui Varius. Şi a obţinut de la Octavius promisiunea că manuscrisul nefinisat al *Eneidei* va fi distrus. Sper ca acesta să nu se ţină de promisiune.

Am scris odată că Virgiliu e jumătate din sufletul meu. Simt acum că am spus prea puţin, deşi atunci mi s-a părut o exagerare. Căci la Brindisi zace acum jumătate din sufletul Romei. Ne-a fost luat mai mult decât ne imaginăm. Şi totuşi mintea mea se întoarce la lucruri mai mărunte, la lucruri pe care numai tu şi cu mine, poate, le vom înţelege vreodată. El zace mort la Brindisi. Cât a trecut de când am călătorit toţi trei, atât de fericiţi, de-a latul Italiei, de la Roma la Brindisi? Douăzeci de ani... Parcă a fost ieri. Încă mai simt cum mă ustură ochii de la lemnul verde pe care hangiii îl ardeau în vetre şi aud râsetele noastre, ca ale unor copii scăpaţi de la şcoală. Şi ţărăncuţa pe care am agăţat-o la Trivicus, care a promis că vine la mine în cameră şi nu a mai venit... îl aud pe Virgiliu făcând haz de mine şi îmi amintesc cum ne prosteam. Şi discuţiile domoale. Şi confortul de-a dreptul luxos de la Brindisi, după călătoria prin tot felul de sate.

Nu mă voi mai întoarce niciodată la Brindisi. Mă copleşeşte durerea şi nu mai pot scrie.

VIII. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

În tinereţe, când am cunoscut-o, Terentia mi s-a părut o femeie banală, prostuţă şi amuzantă şi nu înţelegeam afecţiunea tatei faţă de ea. Trăncănea ca o coţofană, flirta revoltător cu toată lumea şi mi se părea că mintea nu-i fusese niciodată deranjată de vreun gând mai serios. Nu-mi plăcea nici soţul ei, Caius Mecena, cu toate că era prietenul tatei, şi nu am reuşit niciodată să înţeleg de ce a consimţit Terentia să se mărite cu el. Privind în urmă, îmi dau seama acum că şi căsătoria mea cu Marcus Agrippa a fost aproape la fel de bizară, dar pe atunci eram tânără, neştiutoare şi atât de plină de mine, încât nu vedeam nimic.

Cred că am ajuns să o înţeleg pe Terentia. S-ar putea ca, în felul ei, să fi fost mai înţeleaptă decât noi toţi. Nu ştiu ce s-a ales de ea. Ce se alege de oamenii care ies pe nesimţite din viaţa ta?

Azi sunt convinsă că l-a iubit pe tata, poate într-un fel pe care nici măcar el nu l-a înţeles. Sau poate că l-a înţeles. I-a fost destul de credincioasă, luându-şi amanţi ocazionali numai în timpul absenţelor lui îndelungate. Şi poate că şi afecţiunea lui faţă de ea era mai serioasă decât mi-a dat el să înţeleg cu îngăduinţa amuzată pe care o vădea. Au fost împreună mai mult de zece ani şi păreau fericiţi. Văd acum – poate întrezăream de atunci –

că judecăţile mele erau dictate de tinereţe şi de rang. Soţul meu, care mi-ar fi putut fi tată, era cel mai important bărbat din Roma şi din provincii pe timpul absenţelor tatălui meu, iar eu mă vedeam ca pe o altă Livie, la fel de mândră şi gravă ca ea, alături de cineva care ar fi putut foarte bine să fie adevăratul Împărat. Aşa că nu mi se părea potrivit ca tata să iubească pe cineva atât de diferit de Livia (şi, cum credeam eu prosteşte, de mine), cum era Terentia. Dar acum îmi amintesc lucruri pe care atunci nu le-am înţeles.

Îmi amintesc când tata s-a întors singur din Asia, după ce, cu numai câteva zile înainte, la Brindisi, îl ţinuse în braţe pe prietenul lui, Virgiliu, în ultimele sale clipe de viaţă şi îl privise dându-şi ultima suflare. Terentia a fost singura care l-a alinat. Livia nu a făcut-o – şi nici eu. Ştiam ce înseamnă să pierzi pe cineva, dar nu cu sufletul. Livia i-a spus cuvintele ritualice care ar fi trebuit să-i ofere mângâiere: Virgiliu îşi făcuse datoria faţă de ţară, va continua să trăiască în memoria concetăţenilor săi, iar zeii îl vor primi ca pe un fiu iubit. Şi i-a sugerat că excesul de durere nu e ceva potrivit pentru un Împărat.

Tata a privit-o grav şi i-a spus:

— Atunci Împăratul va arăta durerea potrivită pentru un Împărat. Dar omul cum îşi va arăta durerea potrivită pentru un om?

Terentia a fost cea care l-a mângâiat. A jelit pierderea prietenului lor şi a rememorat întâmplări vechi, până când tata a devenit iar om şi a plâns şi el şi până la urmă a trebuit să o aline pe Terentia şi astfel şi-a găsit şi el alinarea.

...Nu ştiu de ce m-am gândit astăzi la Terentia – sau la moartea lui Virgiliu. E o dimineaţă luminoasă, cerul e senin şi de la fereastra mea văd în depărtare, la răsărit, promontoriul acela de pământ care ţâşneşte din apă la Napoli. Poate mi-am amintit că acolo stătea Virgiliu când nu era la Roma şi că o îndrăgea pe Terentia în felul lui sever, care ascundea atâtea sentimente. Şi Terentia e femeie, cum am fost chiar şi eu cândva.

Cum am fost chiar şi eu cândva... Oare Terentia era mulţumită să fie femeie, aşa cum eu nu eram? Când trăiam printre oameni, credeam că e mulţumită şi o dispreţuiam în secret. Acum nu mai ştiu. Nu ştiu ce e în inima altui om. Nu ştiu nici măcar ce e în a mea.

IX. Scrisoare de la Nicolaus din Damasc către Strabon din Amasia (18 î.Hr.)

Irod este la Roma. Este pe deplin mulţumit de biografia lui Octavius Cezar, scrisă de mine, care a fost trimisă şi peste hotare, şi doreşte să rămân cât mai mult aici, în oraş, ca să aibă pe cineva de încredere ca om de

legătură cu Împăratul. Este o poziţie destul de delicată, îţi dai seama de asta, dar am convingerea că mă pot achita de această îndatorire. Irod ştie că mă bucur de încrederea şi prietenia Împăratului şi cred că are înţelepciunea necesară să-şi dea seama că nu îi voi trăda pe nici unul. Oricum, e destul de pragmatic şi ştie că dacă aş face aşa ceva, nu le-aş mai fi de folos nici unuia.

În ciuda amabilelor tale laude, am ajuns în sfârşit la concluzia că ar fi mai înţelept să renunţ la lucrarea pe care mi-o propusesem, intitulată *Conversaţii cu romani de seamă*. Ajungând să-i cunosc pe oamenii aceştia, am fost nevoit să recunosc că metoda aristotelică, după care am fost şcoliţi noi doi, pur şi simplu nu e adecvată. Pentru mine e o decizie dificilă, căci probabil înseamnă una din două: fie acele metode care ne-au fost predate nouă sunt incomplete, fie eu nu stăpânesc învăţăturile maestrului aşa de bine cum mi-am imaginat. Prima variantă este, practic, de neconceput, iar a doua e prea umilitoare şi nu aş recunoaşte asta în faţa nimănui în afară de tine, care îmi eşti prieten din tinereţe.

Lasă-mă să-ţi demonstrez ce vreau să spun printr-un exemplu.

Întreaga Romă vuieşte la aflarea celei mai recente legi aprobate de Senat, care, printr-un edict recent al lui Octavius Cezar, a fost redus la vreo şase sute de

membri. Pe scurt, este vorba de o încercare de a reglementa obiceiurile legate de căsătorie în această ţară stranie, obiceiuri care erau respectate mai degrabă prin abandon decât prin acceptare. Printre altele, el le acordă liberţilor mai multe drepturi în privinţa căsătoriei şi a deţinerii de proprietăţi decât aveau până acum şi asta a dus la cârteli în unele cercuri, dar cârtelile au fost acoperite de strigătele de revoltă provocate de părţile mai scandaloase ale legii, care sunt două. Prima interzice oricărui bărbat care, în virtutea averii sale, poate sau va putea deveni senator să se însoare cu o libertă, cu o actriţă sau cu fiica unui actor sau a unei actriţe. Nici fiica sau nepoata cuiva cu rang de senator nu se va putea mărita cu un libert, cu un actor sau cu fiul cuiva care practică această meserie. Nici un bărbat născut liber, indiferent de rang, nu se va putea însura cu o prostituată, o codoaşă, o femeie condamnată pentru un act criminal sau una care a fost actriţă – sau cu orice femeie prinsă şi condamnată pentru adulter, indiferent de poziţia ei socială.

Dar a doua parte a legii este chiar şi mai drastică decât prima, căci stipulează că un tată care prinde un bărbat comiţând adulter cu fiica lui, fie în casa lui sau în casa ginerelui său, are dreptul (dar nu şi obligaţia) să îl ucidă pe cel vinovat de adulter fără a se teme de urmări

şi i se permite să procedeze la fel şi cu fiica lui. Unui soţ i se permite să îl ucidă pe bărbatul care i-a adus o asemenea ofensă, dar nu şi să-şi ucidă soţia. Doar că are obligaţia să îşi denunţe soţia adulterină şi să divorţeze de ea, în caz contrar putând fi acuzat el însuşi de codoşie.

Cum am spus, Roma vuieşte. Pamfletele circulă nebuneşte, zvonurile abundă şi fiecare cetăţean are propria părere despre ce înseamnă toate acestea. Unii iau legea în serios, alţii nu. Unii spun că ar trebui să se numească mai degrabă Legea Liviană decât Legea Iuliană şi o bănuiesc pe Livia că a reuşit cumva să o strecoare pe la spatele lui Octavius Cezar, ca răzbunare pentru legătura lui cu o anumită doamnă, care este şi soţia prietenului său. Alţii i-o atribuie lui Octavius însuşi, iar dintre aceştia, duşmanii lui se prefac revoltaţi de ipocrizia lui, alţii consideră încurajatoare revenirea la „virtuţile de odinioară”, în timp ce alţii o văd ca pe un complot dubios, pus la cale fie de Octavius Cezar, fie de duşmanii lui.

În toată agitaţia, Împăratul îşi vede de treabă cu calm, de parcă nu ar avea habar ce se spune sau se crede. Dar ştie. Întotdeauna ştie.

Aceasta este una din feţele acestui om.

Dar mai există una. Este cea pe care o cunosc eu şi o ştiu şi câţiva dintre prietenii lui. Nu seamănă cu nimic din ce ţi-am relatat.

În anumite ocazii oficiale i-am fost oaspete în casa de pe colina Palatin, unde domneşte Livia. Toate aceste ocazii au fost plăcute şi deloc tensionate. Octavius şi Livia se poartă extrem de civilizat unul faţă de altul, chiar dacă fără căldură. În alte dăţi am fost oaspete în casa lui Marcus Agrippa şi a Iuliei, unde Octavius era şi el prezent, de obicei în compania Terentiei, soţia lui Caius Mecena. Şi la câteva întâlniri foarte intime şi destinse am fost oaspete chiar în casa lui Mecena, tot în prezenţa lui Octavius şi a Terentiei. Toţi trei se poartă unul faţă de altul cu relaxarea unor vechi prieteni.

Totuşi relaţia lui cu Terentia este cunoscută de toată lumea – şi asta de ani de zile.

Şi mai e ceva. Aproape ca un filosof, Octavius e lipsit de credinţa în vechii zei ai concetăţenilor lui. Cu toate acestea, este extraordinar de superstiţios, aproape ca un ţăran. Se foloseşte de profeţiile preoţilor săi ori de câte ori i se pare necesar şi se convinge de adevărul lor pentru că le exploatează cu succes. Ia în derâdere (prieteneşte) ceea ce el numeşte „pompozitatea transcendentală” a Dumnezeului celor din ţara mea şi se

miră de lenea unei naţii care nu poate inventa decât un singur zeu.

— E mai potrivit, a spus el o dată, ca zeii să fie mai mulţi şi să se lupte între ei, aşa cum fac oamenii... Nu, nu cred că Dumnezeul ăsta ciudat al evreilor tăi ni s-ar potrivi nouă, romanilor.

Într-un rând l-am dojenit (atât de prieteni suntem) pentru credinţa lui în semne şi vise, iar el mi-a răspuns:

— Nu o dată faptul că am crezut în ce mi-au arătat visele mi-a salvat viaţa. Când nu o să mi-o mai salveze, o să încetez să cred în ele.

Este un om cât se poate de prudent şi de precaut în toate privinţele şi nu lasă nici un lucru la voia întâmplării dacă îl poate face mai bine prin planificare atentă. Cu toate astea, nimic nu-i place mai mult decât să joace zaruri şi joacă încântat ore în şir. De mai multe ori mi-a trimis câte un mesager ca să mă întrebe dacă am timp şi am jucat cu el, deşi îmi face mai multă plăcere să îl urmăresc pe prietenul meu jucând decât să îmi ocup timpul cu acest joc de noroc stupid. Dar el ia jocul foarte în serios, de ai zice că soarta imperiului său depinde de felul cum se învârt bucăţelele acelea de os, iar după două sau trei ore de joc, când a câştigat câteva monede de argint, e atât de încântat, de parcă ar fi cucerit Germania.

Mi-a mărturisit odată că în tinereţe visase să devină cărturar şi că se întrecuse la scrierea de poeme cu prietenul lui, Mecena.

— Unde sunt acum poemele? l-am întrebat.

— S-au pierdut, a spus el. Le-am pierdut la Philippi.

A părut aproape trist. Apoi a zâmbit.

— Am scris cândva chiar şi o piesă de teatru după fasonul grecesc.

L-am tachinat puţin:

— Despre unul din zeii tăi străini?

A râs.

— Despre un bărbat, mi-a zis el, un bărbat nesăbuit şi mult prea mândru, acel Aiax care şi-a luat viaţa cu propria spadă.

— Şi s-a pierdut şi aceasta?

A dat din cap.

— În modestia mea, i-am luat viaţa încă o dată – am şters-o de pe pergament... Nu era o piesă foarte bună. Prietenul meu Virgiliu m-a asigurat că nu era.

O clipă am tăcut amândoi. Peste figura lui Octavius a trecut o umbră de tristeţe. Apoi a spus, aproape cu duritate:

— Gata. Hai să mai jucăm un joc.

A scuturat zarurile şi le-a azvârlit pe masă.

Înţelegi la ce mă refer, dragul meu Strabon? Sunt atâtea lucruri care nu se rostesc. Mai că-mi vine să cred că nu s-a născocit încă forma care să-mi permită să spun ce am de spus.

X. Scrisoare de la Quintus Horatius Flaccus către Octavius Cezar (17 î.Hr.)

Să mă ierţi că am expediat mesagerul fără un răspuns la invitaţia ta. Mi-a explicat limpede că îi ceruseşi să aştepte. L-am pus să se întoarcă pe răspunderea mea.

Mă rogi să compun imnul coral pentru festivalul centenar, care ai decretat că se va ţine în luna mai. Ştii că mă flatează gândul că mă consideri vrednic de aşa ceva. Ştim amândoi că acela care ar fi trebuit să aibă această onoare este mort. Şi ştiu cât de teribil de importantă este pentru tine această sărbătorire.

Prin urmare, eşti, desigur, nedumerit de faptul că nu ştiu sigur dacă să accept comanda. Nesiguranţa asta care m-a costat o noapte albă. Am ajuns într-un final la concluzia că este datoria şi plăcerea mea să dau curs dorinţei tale, dar cred că trebuie să ştii ce considerente m-au făcut să ezit.

Te rog să nu te îndoieşti că înţeleg cât este de dificilă sarcina ta de a conduce această extraordinară naţiune, pe care o iubesc şi o urăsc, precum şi acest şi mai

extraordinar imperiu, care mă îngrozeşte şi mă umple de mândrie. Ştiu mai bine decât majoritatea cât ţi-ai sacrificat din propria ta fericire pentru supravieţuirea ţării noastre şi ştiu şi cu cât dispreţ ai privit puterea ce ţi-a fost pusă pe umeri: numai cel ce dispreţuieşte puterea ar fi putut-o folosi atât de bine. Ştiu toate astea şi multe altele. Aşa că atunci când risc să fiu în dezacord cu tine, o fac pe deplin conştient de înţelepciunea cu care mă înfrunt.

Cu toate astea, nu mă pot convinge că noile tale legi vor aduce altceva decât durere – ţie şi ţării tale.

Cunosc corupţia din oraşul nostru, pe care ai vrea să o retezi, şi cunosc şi intenţiile legii – sau aşa cred. În cercurile în care te mişti tu şi pe care eu le studiez copulaţia a devenit o cale spre putere, fie ea socială sau politică. Un adulterin ar putea fi mai periculos decât o conspiraţie, atât pentru tine, cât şi pentru ţară, iar un act al cărui scop firesc este plăcerea născută din afecţiune a devenit un instrument periculos pus în slujba ambiţiei. O sclavă ar putea ajunge să controleze un senator şi astfel şi pe cetăţenii de rând şi până la urmă justiţia ar fi subminată. Ştiu toate lucrurile astea, pe care legile tale speră să le împiedice.

Totuşi tu nu ţi-ai putea dori ca aceste legi să se aplice tuturor, cu rigoarea cu care trebuie aplicate legile. O

astfel de aplicare ar fi dezastruoasă pentru tine şi pentru prietenii tăi cei mai credincioşi. Şi chiar dacă cei care îţi ştiu scopul înţeleg că intenţionezi să defineşti un spirit şi un ideal, majoritatea duşmanilor tăi nu vor înţelege asta, iar tu s-ar putea să descoperi că legile împotriva adulterului vor fi folosite în scopuri ce vor aduce şi mai multă corupţie decât cea împotriva căreia au fost concepute.

Căci nici o lege nu poate defini cu claritate un spirit şi nici nu poate satisface dorinţa de virtute. Acesta este rolul poetului sau al filosofului, care pot convinge pentru că nu au nici o putere. Puterea pe care o deţii tu (şi pe care, cum am spus, ai folosit-o cu atâta înţelepciune în trecut) nu poate impune legi împotriva pasiunilor inimii omeneşti, oricât haos ar putea stârni acele pasiuni.

Totuşi o să scriu imnul coral pentru acea sărbătoare şi voi fi onorat s-o fac. Îţi împărtăşesc interesul şi speranţa, chiar dacă mă tem de mijloacele pe care le-ai ales să le împlineşti. Am mai greşit şi altă dată. Sper să greşesc şi acum.

XI. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

În această închisoare de pe insulă, acum, că viaţa mea s-a sfârşit, mă gândesc cu detaşare la lucruri la care

poate că nu m-aş fi gândit dacă traiul acela nu s-ar fi încheiat.

Mama doarme jos, în dormitorul ei micuţ. Servitoarea noastră nu se clinteşte din loc. Până şi oceanul, care de obicei foşneşte pe nisip, e tăcut. Soarele amiezii dogoreşte pe stânci, care absorb căldura şi o împrăştie înapoi în aer, aşa că nimic – nici măcar un pescăruş hoinar – nu mişcă în aerul greu. Este o lume neputincioasă şi eu aştept în ea.

E straniu să aştepţi într-o lume neputincioasă, în care nimic nu contează. În lumea din care vin totul era putere şi totul conta. Chiar când iubeai, iubeai ca să ai putere, iar sfârşitul iubirii devenea nu propria sa bucurie, ci multitudinea de bucurii ale puterii.

Am fost măritată cu Marcus Vipsanius Agrippa vreme de nouă ani şi, după felul în care judecă lumea asemenea lucruri, am fost o soţie bună. În timpul vieţii lui i-am pus în braţe patru copii şi i-am mai născut unul după ce el a murit. Toţi au fost copiii lui şi trei dintre ei, fiind băieţi, ar fi putut conta în lume. Până la urmă nici unul nu a contat.

Cred că naşterea celor doi fii ai mei, Caius şi Lucius, m-a făcut să simt pentru prima dată gustul celei mai irezistibile dintre pasiuni: pasiunea pentru putere. Căci Caius şi Lucius au fost imediat adoptaţi de tatăl meu şi

era de la sine înţeles că, în cazul morţii lui, mai întâi soţul meu şi apoi unul sau celălalt dintre fiii mei aveau să îi urmeze ca Împărat şi Prim Cetăţean al Imperiului Romei. La vârsta de douăzeci şi unu de ani am descoperit că eram, poate doar cu excepţia Liviei, cea mai puternică femeie din lume.

Este goală, spun filosofii, dar ei nu au cunoscut puterea, aşa cum eunucul nu a cunoscut atingerea unei femei, aşa că o poate privi indiferent. În toată viaţa mea nu l-am putut înţelege pe tata şi nici nu am putut pricepe acea bucurie a puterii în virtutea căreia am învăţat să trăiesc şi care m-a făcut fericită alături de Marcus Agrippa, cel ce (după cum remarca adesea şi cu amărăciune Livia) ar fi putut să-mi fie tată.

M-am întrebat de multe ori cum aş fi putut administra puterea pe care o aveam dacă nu aş fi fost femeie. Tradiţia cerea ca nici cele mai puternice femei, cum era Livia, să nu îşi etaleze puterea şi să adopte o atitudine docilă, care de multe ori era în contradicţie cu firea lor. Am ştiut de timpuriu că în cazul meu aşa ceva nu era posibil.

Îmi amintesc că odată tatăl meu m-a mustrat pentru că vorbisem cu unul dintre prietenii săi pe un ton pe care el îl considerase arogant şi nepotrivit pentru o femeie, iar eu i-am răspuns că el nu are decât să uite că este

Împărat, dar eu nu am de gând să uit că sunt fiica Împăratului. Replica a devenit destul de cunoscută în Roma. Tata a părut amuzat, pentru că apoi a repetat-o adesea. Nu cred că a înţeles ce am vrut să spun.

Eram fiica Împăratului. Eram soţia lui Marcus Agrippa, prietenul tatălui meu. Dar, dincolo de asta, eram fiica Împăratului. Toată lumea recunoştea faptul că eu aveam o îndatorire faţă de Roma.

Şi totuşi exista o parte din mine pe care, pe măsură ce anii treceau, am ajuns s-o cunosc tot mai bine: partea care refuza această îndatorire, ştiind că e una care nu aduce nici o răsplată...

Acum o clipă am scris despre putere şi despre bucuria puterii. În clipa asta mă gândesc la toate modalităţile parşive prin care o femeie e nevoită să descopere puterea, să o folosească şi să se bucure de ea. Spre deosebire de bărbaţi, nu o poate dobândi prin forţa braţelor, a minţii sau a dorinţei şi nici nu o poate afişa cu mândria făţişă a bărbatului, care este răsplata şi reazemul puterii. O femeie trebuie să includă în făptura ei personaje care să mascheze felul în care a dobândit puterea şi felul în care se bucură de ea. Astfel că am conceput în sinea mea şi am prezentat lumii o serie de personaje ce puteau păcăli orice privire mai atentă: fata inocentă, nepricepută la mersul lucrurilor şi pe care tatăl

iubitor a copleşit-o cu dragostea pe care nu avea cui să o ofere, soţia virtuoasă, a cărei singură plăcere era datoria faţă de soţul ei, tânăra matroană arogantă, ale cărei toane deveneau dorinţele celor din jur, tânăra studioasă, care visa la nişte virtuţi dincolo de datoria faţă de Roma şi pretindea că filosofia ar putea fi adevărată, femeia care, odată tinereţea trecută, a descoperit plăcerea şi s-a folosit de trupurile bărbaţilor ca de nişte uleiuri extravagante de-ale zeilor, iar până la urmă a fost şi ea folosită, cunoscând astfel cea mai intensă plăcere...

Când tata a decis desfăşurarea festivalului centenar care să comemoreze fondarea Romei, eu aveam douăzeci şi unu de ani şi tocmai îl născusem pe cel de-al doilea fiu al meu. Tatăl şi soţul meu au fost principalii oficianţi la festivităţi şi au făcut numeroase sacrificii pentru zeii ai căror urmaşi se spune că au întemeiat oraşul. Mie şi Liviei ne-a revenit sarcina să prezidăm împreună banchetul celor o sută de matroane. Eu am stat pe tronul Dianei, iar Livia, în faţa mea, pe tronul Iunonei, şi am primit ofrandele ritualice. Le-am văzut pe cele mai bogate şi mai influente femei din Roma uitându-se în sus spre mine. Ştiam că multe dintre ele sunt căsătorite cu duşmani de-ai tatălui meu, care l-ar fi ucis dacă nu le-ar fi fost frică. Mă priveau cu expresia aceea stranie care însoţeşte recunoaşterea puterii. Nu era

iubire, nici respect, nici ură şi nici măcar teamă. Era ceva ce nu mai văzusem până atunci şi, preţ de o clipă, am simţit că abia atunci mă născusem.

La câteva săptămâni după festival, soţul meu a trebuit să plece într-o călătorie în est, având diverse misiuni de îndeplinit în provinciile din Asia Mică, în Macedonia, unde tata îşi petrecuse adolescenţa, în Grecia, în Pont, Siria şi oriunde ar mai fi fost nevoie. Era, fireşte, împotriva oricăror cutume să îl însoţesc şi până la festival nici prin cap nu-mi trecuse să fac aşa ceva, sfidând obiceiurile.

Dar l-am însoţit, în ciuda furiei şi rugăminţilor tatălui meu. Îmi amintesc că tata a spus:

— Nici o soţie nu l-a însoţit vreodată pe un proconsul care călătoreşte împreună cu soldaţii săi pe meleaguri străine. Asta e treaba fostelor sclave şi a prostituatelor.

La care eu i-am răspuns:

— Atunci aş vrea să ştiu dacă preferi să par o prostituată în ochii soţului meu sau să fiu prostituată la Roma.

Intenţia mea a fost să dau o replică frivolă şi tata a interpretat-o exact aşa, dar îmi amintesc că după aceea mi-a trecut prin minte că poate nu fusese tocmai o glumă şi m-am întrebat dacă nu cumva vorbisem mai serios decât mi-am închipuit. În orice caz, tata a cedat.

M-am alăturat escortei soţului meu şi, pentru prima dată în viaţă, însoţită de copiii mei şi de servitori, am păşit dincolo de graniţele ţării mele.

De la Brindisi la Apollonia am traversat bucata aceea îngustă de mare unde Adriatica se varsă în Mediterana. După ce am debarcat la Apollonia, am vizitat locurile unde soţul şi tatăl meu fuseseră împreună în adolescenţă. A fost plăcut şi relaxant, dar eram nerăbdătoare să pornim mai departe, spre locuri şi mai străine, necălcate de picior de roman. De la Apollonia am luat-o spre nord prin Macedonia, ca să ajungem la noile teritorii din Moesia, până la fluviul Dunărea, şi am văzut oameni ciudaţi, care, la apropierea atelajelor şi cailor noştri, se fereau ca animalele, se ascundeau în pădure şi nu mai puteau fi scoşi sub nici un chip de acolo. Vorbeau limbi necunoscute şi mulţi erau îmbrăcaţi în piei de animale sălbatice. Şi am văzut ce viaţă sumbră duceau soldaţii care avuseseră nenorocul să fie trimişi în acel avanpost al Imperiului. În mod straniu, păreau mulţumiţi, iar soţul meu vorbea cu ei de parcă duceau cel mai firesc trai imaginabil. Îmi venea greu să-mi amintesc că şi el îşi petrecuse la fel cea mai mare parte din viaţă, în vremurile când eu nici nu mă născusem.

După ce am inspectat posturile de la Dunăre, ne-am întors spre sud cu o oarecare grabă, căci toamna ne

sufla în ceafă şi voiam să scăpăm de asprimea iernilor din nord. Începeam să regret decizia de a-l însoţi pe Marcus Agrippa şi să tânjesc după confortul Romei.

Dar ne-am odihnit la Philippi şi buna dispoziţie mi-a revenit. Soţul meu mi-a arătat locurile unde a luptat împotriva armatelor lui Brutus şi Cassius şi mi-a povestit întâmplări din vremurile acelea, apoi ne-am îndreptat fără grabă spre ţărmurile Mării Egee şi am navigat printre insule pe apele acelea albastre, iar vremea s-a încălzit pe măsură ce mergeam spre sud.

Şi am început să înţeleg de ce zeii m-au trimis în această călătorie, departe de oraşul în care mă născusem.

4

I. Scrisoare de la Nicolaus din Damasc către Caius Cilnius Mecena, din Ierusalim (14 î.Hr.)

În ultimii trei ani m-am tot întrebat în scrisorile mele către tine de ce prietenul nostru Octavius Cezar a insistat să-i însoţesc pe Marcus Agrippa şi pe soţia lui în acest lung turneu răsăritean, căci este limpede că legătura mea cu Irod nu e, în sine, suficientă ca să justifice lunga mea absenţă din Roma. Încep acum să-i înţeleg motivele şi, înainte să ţi le fac cunoscute, te vei

mira că ţi le împărtăşesc ţie, de vreme ce te-ai retras din viaţa publică, şi nu lui Octavius Cezar însuşi. Dar dacă ai răbdare, treptat vei începe să înţelegi.

Scriu din Ierusalim, unde Marcus Agrippa şi Iulia m-au însoţit cu câteva luni în urmă, la invitaţa lui Irod, care ne-a oferit un răgaz de odihnă în mijlocul călătoriilor noastre. Şederea lui Agrippa la Ierusalim a fost însă scurtată, căci nici nu ajunseserăm bine, când a primit veşti despre nişte tulburări la Bosfor. Bătrânul rege, care era credincios Romei, murise, iar tânăra lui soţie, Dynamis, care, neîndoielnic, se credea o Cleopatra a nordului, doar că, pare-se, n-a ţinut cont şi de soarta acelei nefericite doamne, s-a aliat cu un barbar pe nume Scribonius şi, sfidând politica Romei, s-a declarat, împreună cu amantul ei, conducătoarea regatului soţului său. Se zvoneşte chiar că, la instigarea acelui amant, ar fi avut un rol în moartea bătrânului rege. În orice caz, Marcus Agrippa, ştiind că regatul lor este ultimul bastion în faţa barbarilor din nord, a decis să meargă acolo ca să înăbuşe revolta şi de asta se ocupă acum, folosindu-se de corăbii şi oameni puşi la dispoziţie de Irod.

Fireşte, era imposibil ca Iulia să-l însoţească. Nici nu a arătat vreo dorinţă reală de a o face – dar nici nu a vrut să asculte rugămintea lui Irod de a rămâne la Ierusalim până la întoarcerea soţului ei şi nici nu părea dornică să

revină la Roma. În schimb, în ciuda rugăminţilor noastre stăruitoare, şi-a adunat escorta şi, odată cu plecarea soţului ei în nord, a pornit şi ea spre Grecia, spre insulele acelea nordice de unde ea şi soţul ei se întorseseră nu demult. Eu am primit nişte veşti îngrijorătoare din partea aceea de lume unde e ea acum şi veştile acestea, dragul meu Mecena, au pricinuit această scrisoare.

În ultimii doi ani, în timpul călătoriei lor tihnite în sud, printre insulele din Marea Egee şi prin oraşele de pe coasta Greciei şi a Asiei, atât Marcus Agrippa, cât şi Iulia au fost primiţi cu onorurile cuvenite reprezentanţilor Împăratului Octavius Cezar şi ai Romei. În special Iulia, ca fiică a Împăratului, s-a bucurat de acel gen de adoraţie de care numai grecii insulari şi cei din est sunt capabili.

Lucrurile au început în modul cel mai obişnuit. În onoarea vizitei ei, la Andros a fost ridicată o statuie care îi seamănă. Locuitorii din Mytilene, de pe insula Lesbos, auzind de omagiul adus de cei din Andros, au făcut o statuie încă şi mai mare, care seamănă deopotrivă cu Iulia şi cu zeiţa Afrodita. Iar din acel moment, pe măsură ce insulele şi oraşele aflau de apropierea Iuliei şi a lui Agrippa, ceremoniile au devenit tot mai extravagante, până când în cele din urmă Iulia a ajuns să fie

considerată zeiţa Afrodita însăşi, revenită pe pământ, şi să fie venerată ca atare (cel puţin ritualic).

Cu siguranţă vei fi de acord cu mine că asemenea extravaganţe, oricât ar părea ele de ridicole în ochii oamenilor civilizaţi, nu fac de fapt nici un rău, căci în toate aceste demonstraţii publice grecii au fost suficient de isteţi încât să modifice vechile ceremonii, că să nu ofenseze pe nimeni şi să pară aproape romanizaţi.

Dar în toiul acestor evenimente a început să se petreacă ceva extraordinar cu Iulia însăşi, la care (cum bine ştii) eu ţin foarte mult. Parcă ar fi început să preia cumva unele dintre atributele acelor personaje cu care era asemănată ritualic. A devenit autoritară şi de o aroganţă indiferentă, ca şi cum de fapt chiar nu ar fi o muritoare.

Impresia asta mi-a lăsat-o de multă vreme, dar acum am primit veşti din Asia care, din nefericire, confirmă ceea ce până acum nu era sigur.

Potrivit rapoartelor, Iulia, care petrecuse o zi în Ilium umblând printre ruinele vechii Troia, a încercat să traverseze râul Scamander în timpul nopţii. În urma unui şir de evenimente nu tocmai clare, pluta pe care se aflau Iulia şi însoţitorii ei s-a răsturnat şi au fost luaţi cu toţii de apă. Evident că au fost la un pas de o nenorocire. În orice caz, Iulia a fost într-un final salvată (de cine, iarăşi

nu e limpede), numai că, furioasă pe sătenii care – acuză ea – nu au încercat să o salveze şi în numele soţului ei, Marcus Agrippa, a obligat satul la o amendă de o sută de mii de drahme, ceea ce înseamnă aproape o mie de drahme de om. Este o amendă usturătoare, grozav de usturătoare, pentru nişte oameni săraci, dintre care mulţi nu au câştigat o mie de drahme într-o viaţă întreagă de trudă.

Se spune că sătenii, auzindu-le strigătele de ajutor, au venit pe malul râului şi s-au uitat, dar n-au încercat să le sară în ajutor. Cred că asta este, cel mai probabil, o relatare veridică a întâmplării. Totuşi, în ciuda vinovăţiei sătenilor, care pare evidentă, voi interveni. Îi voi cere o favoare lui Irod (care îmi datorează mai multe) şi îl voi ruga să îl convingă pe Marcus Agrippa să anuleze amenda. O s-o fac nu din milă faţă de săteni, ci din teamă pentru siguranţa casei lui Octavius Cezar.

Căci Iulia nu şi-a petrecut ziua la Ilium ca un călător nevinovat, iar traversarea râului Scamander nu a fost o întoarcere nevinovată la locul unde era găzduită.

Am pomenit mai devreme de acele ceremonii publice – în parte religioase, în parte politice şi în parte sociale – în care Iulia a fost ridicată pe tronul Afroditei. Probabil că am insistat asupra lor ca să întârzii discuţia despre un alt soi de ceremonii, care nu sunt publice, ci tainice, oculte

şi oarecum înfricoşătoare în aceste vremuri de deschidere a minţilor.

Printre aceşti greci din est şi din insule există o sectă secretă care venerează o zeiţă al cărei nume este necunoscut (cel puţin pentru cei ce nu sunt iniţiaţi). Se spune că ea e zeiţa tuturor zeilor şi zeiţelor, iar puterea ei o întrece pe cea a oricăror zei pe care îi poate imagina omul. În anumite ocazii, puterea zeiţei este celebrată prin nişte ritualuri specifice – cu toate că nimeni nu ştie în ce constau ele, de vreme ce secta este învăluită în taină, fie din fanatism, fie din ruşine. Dar nici un secret nu e absolut şi în călătoriile mele am aflat destule despre această sectă ca să mă umplu de dezgust faţă de natura ei şi de teamă faţă de consecinţele existenţei ei.

Este o sectă a femeilor şi, cu toate că au şi preoţi, aceştia sunt nişte castraţi, care la un moment dat s-au lăsat sacrificaţi pentru zeiţă. Aceste victime sunt alese de preotese şi se spune că uneori preotesele îşi aleg chiar propriii fii drept victime, căci, potrivit doctrinei lor bizare, respectivele victime sunt cei mai fericiţi dintre bărbaţi şi astfel li se face o mare onoare. Bărbaţii trebuie să fie mai tineri de douăzeci de ani, să nu fi cunoscut femeia şi să se supună de bunăvoie.

Nu cunosc natura exactă a ritualului, dar am auzit şi eu, de departe, muzica de flaut şi incantaţiile din

crângurile sacre unde se săvârşesc ceremoniile. Se spune că timp de trei zile iniţiaţii şi membrii sectei se „purifică” prin abstinenţă de la toate poftele trupeşti. Se mai spune şi că, atunci când începe ritualul, oficianţii se stimulează prin dans, prin cânturi şi prin consumul unor băuturi – dar nimeni nu ştie dacă e vorba de vin sau de vreo substanţă mai misterioasă. Apoi, când au intrat în transă cu ajutorul muzicii, dansului şi băuturilor ciudate, începe ceremonia. Una dintre victimele sacrificate este adusă dinaintea femeii alese drept încarnarea ritualică a Marii Zeiţe. Victima e goală, are doar o blană de animal petrecută peste şolduri, e ţintuită pe o cruce făcută dintr-un lemn sacru din copacii din jurul crângului şi e legată de mâini şi de picioare cu ramuri de laur. După ce este aşezată în faţa zeiţei, femeile dansează în jurul său şi se spune că şi ele îşi smulg hainele în frenezia dansului. Apoi zeiţa se apropie de băiat, îi taie cu un pumnal sacru blănurile care îi ascund goliciunea, iar când găseşte o victimă pe placul ei, retează şi ramurile de laur cu care este legat şi îl duce cu ea într-o peşteră din crângul sacru, ce a fost pregătită pentru „căsătoria” zeiţei cu muritorul.

Căsătoria se presupune că este una ritualică, dar aceasta este o sectă feminină şi secretă, nerecunoscută de lege ori de cutume. Zeiţa şi victima ei rămân în

peşteră, ascunşi vederii, timp de trei zile. Se spune că zeiţa îşi foloseşte victima pentru a-şi satisface orice plăcere. Celor doi li se lasă mâncare şi băutură la intrarea în peşteră, iar cei de afară se dedau la orice plăceri sau perversiuni îi împinge delirul lor.

După trei zile zeiţa şi muritorul ies din peşteră şi traversează un curs de apă, o pornesc spre un alt crâng sacru, care devine Insula Fericiţilor, iar acolo amantul muritor devine nemuritor, cel puţin în minţile barbare ale oficianţilor.

Toată lumea ştie că secta aceasta are mare trecere de la Ilium până la Lesbos şi că printre membrele ei se numără femei din sânul celor mai bogate şi mai educate familii din această parte de lume. Când i s-a răsturnat pluta, Iulia se întorcea de la un ritual precum cel pe care l-am descris şi pe care tocmai îl încheiau, îndreptându-se spre Insula Fericiţilor. Ea fusese însăşi încarnarea zeiţei. Iar sătenii, în ura lor faţă de asemenea practici oculte, nu şi-au putut înfrânge teama de aceste fiinţe ciudate, care (cred ei) trăiesc într-o lume dincolo de înţelegerea şi cunoaşterea lor. Nu pot accepta ca amenda ce le-a fost impusă să rămână valabilă, pentru că atunci secretul (care acum îi protejează pe Iulia, pe neştiutorii Marcus Agrippa şi Octavius Cezar şi chiar Roma însăşi) ar putea fi dezvăluit.

Şi, dincolo de practicile abjecte despre care se zvoneşte, mai există una chiar şi mai periculoasă. Membrelor sectei li se cere să se lepede de orice autoritate, în afară de ceea ce le dictează propriile dorinţe, iar ele nu se mai supun nici unui bărbat, nici unei legi, nici unei cutume morale. În acest fel nu se încurajează numai păcatul imoralităţii, ci şi crima, trădarea şi orice alte nelegiuiri imaginabile.

Dragul meu Mecena, sunt convins că acum înţelegi de ce nu i-am putut scrie Împăratului, de ce nu pot vorbi cu Marcus Agrippa şi de ce trebuie să te împovărez pe tine cu acest lucru, cu toate că te-ai retras din treburile publice. Trebuie să găseşti o cale prin care să-l convingi pe prietenul şi stăpânul tău să o oblige pe Iulia să se întoarcă la Roma. Chiar dacă încă nu a fost coruptă iremediabil, în curând va fi dacă rămâne în acest ţinut straniu pe care abia ce l-a descoperit.

II. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Nu am înţeles niciodată de ce tatăl meu mi-a ordonat, în termeni ce nu admiteau opoziţie, să mă întorc la Roma. Nu mi-a dat niciodată un motiv suficient de puternic ca să justifice ordinul acela imperativ. A spus doar că nu se cuvine ca soţia celui de-al Doilea Cetăţean să stea atâta vreme departe de poporul care o iubeşte şi

că există anumite îndatoriri sociale şi religioase pe care numai eu şi Livia le putem îndeplini. Nu am crezut că acesta ar fi adevăratul motiv al rechemării mele, dar nu mi-a permis să-i mai pun întrebări. Însă era imposibil să nu-şi dea seama că nu m-am întors cu plăcere. Aveam senzaţia că sunt exilată din singura viaţă în care reuşisem vreodată să fiu eu însămi şi că urma să-mi petrec zilele îndeplinind nişte îndatoriri cărora nu le mai vedeam nici un sens.

În orice caz, cel care mi-a transmis mesajul a fost Nicolaus, evreul acela sirian ciudăţel la care nu ştiu de ce tata ţinea atâta şi în care avea mare încredere, iar pentru aceasta el a venit tocmai de la Ierusalim până la Mytilene, pe insula Lesbos, unde mă aflam.

Am fost furioasă şi i-am spus:

— Nu merg. Nu mă poate obliga să mă întorc.

Nicolaus a ridicat din umeri.

— E tatăl tău, a spus el.

— Soţul meu, am răspuns. Sunt cu soţul meu.

— Soţul tău, a zis Nicolaus, soţul tău e la Bosfor. Soţul tău e prietenul tatălui tău. Tatăl tău este Împăratul. Îi e dor de tine, eu aşa bănuiesc. Iar Roma... când ne întoarcem acolo, va fi primăvară.

Aşa că ne-am îmbarcat la Lesbos şi eu am privit cum insulele rămân în urmă ca norii într-un vis. Asta e viaţa

mea, mi-am spus, care rămâne în urmă, e viaţa în care am fost regină şi chiar mai mult decât atât. Pe măsură ce zilele treceau şi noi ne apropiam de Roma, am ştiut că femeia care se întoarce nu mai este cea care a plecat cu trei ani în urmă.

Mai ştiam şi că viaţa la care mă întorc va fi altfel. Nu ştiam cum, dar ştiam că nu va mai fi la fel. Acum nici măcar Roma nu mă mai poate uimi, mi-am spus. Îmi amintesc că m-am întrebat dacă mă voi mai simţi tot ca un copil când îl voi vedea pe tata.

M-am întors la Roma în anul în care consul era Tiberius Claudius Nero, fiul Liviei şi soţul fiicei soţului meu, Vipsania. Aveam douăzeci şi cinci de ani. Cea care fusese zeiţă revenea la Roma în chip de femeie obişnuită şi cu inima înveninată.

III. Scrisoare de la Publius Ovidius Naso către Sextus Propertius, la Assisi (13 î.Hr.)

Dragă Sextus, prietenul şi stăpânul meu, cum îţi mai merge în exilul melancolic pe care singur ţi l-ai impus? Ovidiu al tău te imploră să te întorci la Roma, unde ţi se duce amarnic dorul. Aici lucrurile nu stau nici pe departe aşa de sumbru cum poate că ţi s-a dat de înţeles: o nouă stea a apărut pe cerul Romei şi cei cu spiritul viu pot trăi

din nou în veselie şi plăcere. În aceste ultime luni am ajuns chiar la concluzia că nu aş vrea să trăiesc în nici un alt loc şi în nici o altă epocă.

Tu eşti maestrul artei mele şi eşti mai vârstnic – dar poţi fi sigur că eşti şi mai înţelept? Melancolia ta s-ar putea să ţi-o fi pricinuit tu singur, nu Roma. Te rog, întoarce-te la noi. Mai există plăceri de savurat înainte să se lase noaptea peste noi.

Dar iartă-mă, ştii că nu sunt făcut pentru discuţii serioase şi, odată ce le încep, nu le pot duce până la capăt. Când m-am pornit să scriu această scrisoare, intenţionam doar să-ţi povestesc despre o zi încântătoare, sperând să te conving astfel să te întorci la noi.

Ieri a fost aniversarea zilei de naştere a Împăratului Octavius Cezar, aşadar o sărbătoare a întregii Rome, însă pentru mine a început destul de neprielnic. Eram în odaia mea de lucru la o oră ruşinos de matinală – la prima oră, nici mai mult, nici mai puţin, când soarele se străduia să se ridice la răsărit prin pădurea de clădiri care e Roma, ca să-şi pună oraşul la picioare – căci, deşi într-o zi de sărbătoare ca aceasta nu poţi pleda, s-ar putea să fii nevoit s-o faci a doua zi, iar eu aveam de pregătit un caz extrem de dificil. Se pare că insul care m-a angajat, Cornelius Apronius, îl dă în judecată pe Fabius

Creticus pentru că nu i-ar fi plătit nişte terenuri, iar Creticus îl dă în judecată, la rândul său, pretinzând că actele de proprietate ale terenurilor sunt în neregulă. Amândoi sunt nişte hoţi şi nici unul nu are dreptate, astfel că dibăcia cu care este întocmită apărarea şi o pledoarie convingătoare sunt cât se poate de importante – ca şi magistratul în faţa căruia ai norocul să nimereşti.

În fine, lucrasem toată dimineaţa. Îmi tot veneau în minte argumente splendide, cum se întâmplă de fiecare dată când muncesc la ceva care mă plictiseşte, secretarul meu era mai bleg şi mai mocăit ca niciodată, iar zgomotele care se auzeau din Forum mă zgâriau pe urechi mai rău decât ar fi fost cazul. Eram tot mai irascibil şi am jurat pentru a suta oară să renunţ la această carieră prostească, de pe urma căreia nu pot să mă aleg decât cu averi de care nu am nevoie şi cu recompensa banală a unui rang de senator.

Apoi, în toiul plictiselii mele, s-a întâmplat ceva extraordinar. Am auzit dincolo de uşă gălăgie şi râsete şi, cu toate că nu am auzit să fi bătut cineva, uşa s-a deschis vijelios şi în faţa mea a apărut cel mai extraordinar eunuc pe care l-am văzut vreodată: coafat şi parfumat, îmbrăcat în mătăsuri fine, cu smaralde şi rubine pe degete. Se plantase în faţa mea de parcă era

mai ceva decât un libert, mai ceva chiar decât un cetăţean liber.

— Nu sunt Saturnaliile, am spus furios. Cine ţi-a dat permisiunea să năvăleşti aşa peste mine?

— Stăpâna mea, a spus el cu o voce stridentă, efeminată, stăpâna mea te roagă să mă însoţeşti.

— Stăpâna ta n-are decât să-şi pună pofta în cui, din partea mea… am zis eu. Cine e?

A zâmbit de parcă eram un vierme de lângă piciorul lui.

— Stăpâna mea este Iulia, fiica lui Octavius Cezar Augustul, Împăratul Romei şi cel Dintâi Cetăţean. Doreşti să ştii mai multe, avocatule?

Presupun că am rămas cu gura căscată. Nu am scos nici un sunet.

— Presupun că o să mă urmezi, a spus el cu aroganţă.

Într-o clipă enervarea mi-a dispărut. Am râs şi am azvârlit spre secretar teancul de foi pe care îl ţineam în mână.

— Fă ce poţi cu astea, i-am spus.

Apoi m-am întors către sclavul care mă aştepta:

— Te voi urma oriunde doreşte stăpâna ta să mă duci.

Şi am ieşit din încăpere în urma lui.

Cum mi-e obiceiul, dragă Sextus, o să divaghez un moment. O întâlnisem pe doamna în chestiune cu câteva

săptămâni înainte într-un moment cu totul relaxat, la o petrecere imensă dată de acel Sempronius Gracchus pe care îl cunoaştem amândoi. Fiica Împăratului se întorsese în urmă cu doar o lună dintr-o lungă călătorie în est, unde îl însoţise pe soţul ei, Marcus Agrippa, pentru nişte afaceri de-ale lui şi unde Agrippa se află şi acum. Eram dornic să o cunosc, desigur: de când revenise la Roma, lumea bună nu mai vorbea despre nimic altceva. Aşa că atunci când Gracchus, care pare să fie prieten cu ea, m-a invitat, evident că am acceptat imediat.

La petrecerea de la vila lui Sempronius Gracchus erau literalmente sute de oameni – aş zice că era o mulţime prea numeroasă ca să mai fie şi amuzantă, dar era delectabilă în felul ei. În ciuda numărului mare de invitaţi, am avut ocazia să o cunosc pe Iulia şi am schimbat câteva replici glumeţe. Este o femeie absolut fermecătoare, desăvârşit de frumoasă şi chiar foarte inteligentă şi cultivată. A avut amabilitatea să menţioneze că mi-a citit câteva poeme. Cunoscând reputaţia tatălui ei, de om foarte cumpănit (la fel ca tine, dragul meu Sextus), am încercat să mă scuz – destul de jalnic – pentru „obrăznicia” versurilor mele. Dar ea mi-a zâmbit în felul ei devastator şi mi-a spus:

— Dragul meu Ovidiu, dacă încerci să mă convingi că, deşi versurile tale sunt obraznice, viaţa ţi-e pură şi nevinovată, nu-ţi mai vorbesc niciodată.

Eu i-am răspuns:

— Dragă doamnă, dacă aceasta este condiţia, voi încerca să te conving de contrariu.

Ea a râs şi s-a îndepărtat de mine. Cu toate că a fost un moment plăcut, nu mi-am închipuit că se va mai gândi vreo clipă la mine şi cu atât mai puţin că-şi va aminti de existenţa mea după două săptămâni întregi. Şi totuşi a făcut-o, iar ieri m-am aflat din nou în compania ei, în urma evenimentelor pe care ţi le-am descris.

În faţa uşii mele erau vreo şase lectici cu acoperăminte de mătase şi aur, însoţite de purtători. Lecticile se clătinau de la foiala celor dinăuntru şi râsetele lor răsunau pe toată strada. Am rămas pe loc, neştiind în ce direcţie s-o iau. Însoţitorul meu castrat se îndepărtase şi cuvânta în faţa unora dintre sclavii mai mărunţi. Atunci a coborât cineva dintr-o lectică şi am văzut că era chiar ea, Iulia, cea care îmi întrerupsese cu atâta drăgălăşenie dimineaţa anostă. Apoi a mai coborât cineva şi a venit lângă ea. Era Sempronius Gracchus. Mi-a zâmbit. M-am îndreptat spre ei.

— M-ai salvat de la moarte prin plictis, i-am spus eu Iuliei. Ce vei face acum cu această viaţă care îţi aparţine?

— O voi folosi după bunul meu plac, a spus ea. Astăzi e ziua tatălui meu şi mi-a permis să-mi invit câţiva prieteni să stea alături de el în loja lui de la Circus. Vom privi jocurile şi ne vom pierde banii la pariuri.

— Jocurile, am spus. Ce drăguţ.

Am vrut ca remarca mea să sune neutru, dar Iulia a luat-o ca pe o ironie. A râs.

— Nu dă nimeni atâta importanţă jocurilor, a zis ea. Mergi acolo ca să vezi, să fii văzut şi să descoperi distracţii mai puţin comune.

I-a aruncat o privire lui Sempronius.

— O să vezi şi tu... poate.

S-a îndepărtat de mine şi s-a adresat celorlalţi inşi, dintre care unii coborâseră din lectici ca să se dezmorţească:

— Cine vrea să stea lângă Ovidiu, poetul iubirii, care scrie despre acele lucruri cărora v-aţi dedicat vieţile?

Am văzut mâini fluturând din lectici, mi-am auzit numele strigat:

— Aici, Ovidiu, vino cu noi, fata mea are nevoie de sfaturile tale!

— Ba nu, *eu* am nevoie de sfaturile tale!

Şi au urmat multe râsete. În cele din urmă am ales o litieră în care mai era loc, purtătorii şi-au urnit poverile şi ne-am deplasat încet pe străzile aglomerate, pornind către Circus Maximus.

Am ajuns la amiază, chiar când hoardele de oameni ieşeau în şiroaie din staluri ca să mănânce repede ceva de prânz înainte de reluarea jocurilor. Trebuie să spun că am avut o senzaţie stranie când am văzut cum masele acelea de oameni, recunoscând culorile lecticilor, se dădeau în lături din faţa noastră ca brazdele în faţa lamei plugului. Dar erau veseli, fluturau din mâini şi strigau cât se poate de prieteneşte.

Am debarcat din lectici şi, în frunte cu Iulia, Sempronius Gracchus şi încă cineva pe care nu îl cunoşteam, am trecut pe sub arcadele ce îmbracă arena ca un fagure de miere şi ne-am îndreptat spre scări. Din când în când din pragul vreunei arcade ne făcea semn şi ne striga câte un astrolog, la care cineva din grupul nostru răspundea „Ne cunoaştem viitorul, moşule!” şi îi arunca un ban. Sau câte o prostituată se arăta şi îi făcea semne provocatoare cuiva care părea neînsoţit, la care câte una dintre doamne striga cu prefăcută groază: „Vai, nu! Nu ni-l fura! S-ar putea să nu se mai întoarcă niciodată!”.

Am urcat scările, iar când ne-am apropiat de loja imperială, s-au auzit îndemnuri la linişte, din respect pentru prezenţa lui Octavius Cezar. Dar el nu era în lojă când am ajuns şi trebuie să spun că, în ciuda plăcerii de a mă afla într-o companie atât de fermecătoare, m-am simţit puţin dezamăgit.

Căci, aşa cum ştii, Sextus, spre deosebire de tine, eu – nefiind prieten intim cu Mecena, aşa cum eşti tu, şi nedorindu-mi o asemenea intimitate – nu l-am întâlnit niciodată pe Octavius Cezar. L-am văzut de la distanţă, desigur, ca toată lumea din Roma, dar ştiu despre el numai ce mi-ai povestit tu.

— Împăratul nu este aici? am întrebat.

Iulia a răspuns:

— Există anumite genuri de vărsare de sânge care tatei nu îi fac plăcere.

A arătat în jos, spre spaţiul deschis al arenei.

— De obicei vine mai târziu, după ce s-a încheiat vânătoarea de animale.

M-am uitat în direcţia aceea. Îngrijitorii târau animalele ucise şi greblau nisipul stropit cu sânge. Am văzut cum scoteau din arenă mai mulţi tigri, un leu şi chiar un elefant. Asistasem şi eu la o astfel de vânătoare când abia venisem la Roma şi mi se păruse extrem de plictisitoare şi neinteresantă. I-am spus asta Iuliei.

A zâmbit.

— Tata spune că, oricât ar încerca, nu-i pasă dacă aici e omorât un nebun sau un animal fără minte. În plus, într-o asemenea înfruntare între vânători şi fiare nu se poate paria. Iar tatei îi plac pariurile.

— E târziu, am spus. Va veni, nu-i aşa?

— Trebuie, mi-a răspuns ea. Jocurile se ţin în onoarea zilei lui de naştere şi nu ar vrea să fie lipsit de politeţe faţă de cineva care îi face o asemenea onoare.

Am dat din cap şi mi-am amintit că jocurile erau un dar din partea unuia dintre noii pretori, Iullus Antonius. Am dat să-i spun ceva Iuliei, dar mi-am amintit cine este Iullus Antonius şi m-am abţinut.

Totuşi probabil că Iulia mi-a observat intenţia, căci a zâmbit.

— Da, a spus, tatăl meu nu s-ar arăta lipsit de politeţe mai ales faţă de fiul unui vechi duşman, pe care l-a iertat şi pe al cărui fiu l-a preferat unora din neamul lui.

Am avut înţelepciunea (cred) să dau din cap şi să nu mai spun nimic despre asta. Dar m-am gândit la fiul lui Marcus Antonius, al cărui nume, chiar şi la atâţia ani după moarte, este încă cinstit de mulţi cetăţeni ai Romei.

Însă într-o tovărăşie veselă nu prea ai timp să te gândeşti la lucruri de felul acesta. Servitorii au adus gustări pe tipsii de aur, au turnat vin în cupe de aur, iar

noi am mâncat şi am băut şi ne-am uitat la mulţimile care se întorceau încet la locurile lor, ca să vadă întrecerile de după-amiază.

Până la ora amiezii tribunele se umpluseră complet şi mi se părea că acolo se găseşte o bună parte din populaţia Romei. Apoi, dintr-odată, zgomotul firesc al mulţimii a fost acoperit de un vuiet: cei mai mulţi oameni se ridicaseră în picioare şi arătau spre loja unde eram aşezaţi noi. În spatele lojei, în penumbră, stăteau două siluete, una destul de înaltă, cealaltă mai scundă. Cel înalt era îmbrăcat cu o tunică cu broderii bogate şi purta toga bordată cu purpură a consulilor. Cel mai scund avea o tunică albă, simplă, şi o togă de cetăţean de rând.

Cel mai înalt era Tiberius, fiul vitreg al Împăratului şi consul al Romei, iar cel scund era, desigur, însuşi Împăratul Octavius Cezar.

Au intrat în lojă. Noi ne-am ridicat în picioare. Împăratul a zâmbit şi a dat din cap spre noi, îndemnându-ne să stăm jos. El s-a aşezat lângă fiica lui, în timp ce Tiberius (un tânăr mohorât, care nu părea încântat să se afle acolo) şi-a găsit un loc oarecum separat de restul grupului şi nu a vorbit cu nimeni. Împăratul şi Iulia au discutat câteva momente între ei, în particular. Împăratul mi-a aruncat o privire şi i-a spus

ceva Iuliei, care a zâmbit, a dat din cap şi mi-a făcut semn să vin lângă ei.

M-am apropiat şi Iulia m-a prezentat tatălui ei.

— Sunt încântat să te cunosc, a spus Împăratul.

Avea faţa ridată şi ostenită, părul deschis la culoare, brăzdat cu fire albe, dar ochii îi străluceau, pătrunzători şi vii.

— Prietenul meu Horaţiu mi-a vorbit despre scrierile tale.

— Cu bunăvoinţă, sper, am răspuns, deşi nu pot pretinde să mă compar cu el. Mă tem că muza mea e mai mică şi mai banală.

A încuviinţat din cap.

— Toţi ne supunem muzei care ne-a ales... Ai vreun preferat astăzi?

— Ce să am? am spus eu sec.

— La curse, m-a lămurit el. Ai vreun conducător de car preferat?

— Domnule, am spus, trebuie să recunosc că vin la curse mai mult pentru companie decât pentru cai. Şi ştiu foarte puţine despre ei.

— Înseamnă că nu pariezi, a zis el.

A părut puţin dezamăgit.

— Pe orice, mai puţin pe cai, am replicat.

A dat din cap şi a zâmbit uşor, apoi s-a întors spre cineva din spatele lui:

— Pe cine alegi în prima?

Dar cel pe care l-a întrebat, oricine o fi fost, nu a apucat să răspundă. La capătul îndepărtat al arenei s-au deschis porţile, trompetele au sunat şi a intrat procesiunea. Era condusă de Iullus Antonius, pretorul care finanţase jocurile. Acesta era îmbrăcat cu o tunică stacojie, peste care purta toga bordată cu purpură, ducea în mâna dreaptă vulturul de aur, ce părea gata să-şi ia zborul de pe tija de fildeş ce îl susţinea, iar pe cap purta cununa aurită de laur. Trebuie să spun că, în carul tras de un splendid cal alb, era o apariţie impresionantă, chiar şi de la distanţa de la care îl vedeam eu.

Încet, procesiunea a dat ocol arenei. În urma lui Iullus Antonius veneau pontifii, cei ce aveau în grijă statuile şi pe care populaţia ignorantă îi credea adevărate întrupări ale zeilor, apoi urmau conducătorii de care ce urmau să se întreacă, superbi în tunicile lor albe şi roşii, verzi şi albastre, iar la final un grup de dansatori, mimi şi clovni, care se zbânţuiau şi făceau tumbe în timp ce preoţii puneau statuile pe platforma în jurul căreia aveau să alerge carele.

Iar apoi procesiunea s-a îndreptat spre loja imperială. Iullus Antonius s-a oprit, l-a salutat pe Împărat şi i-a

dedicat jocurile, în onoarea zilei sale de naştere. Trebuie să spun că l-am privit cu oarecare curiozitate pe Iullus. E un bărbat extraordinar de chipeş, cu braţe musculoase, bronzate, faţă smeadă, deşi cam masivă, dinţi foarte albi şi păr negru, ondulat. Se spune că seamănă foarte bine cu tatăl său, dar nu e atât de predispus la îngrăşare.

Odată încheiată dedicaţia, Iullus Antonius s-a apropiat de lojă şi a strigat către Împărat:

— Vin la voi mai încolo, după ce le dau startul!

Împăratul a dat din cap. Părea mulţumit. S-a întors spre mine:

— Antonius ştie multe despre cai şi despre conducătorii de care. Ascultă-l. O să afli o mulţime de lucruri despre curse.

Trebuie să-ţi mărturisesc, Sextus, că purtarea celor puternici mă depăşeşte. Împăratul Octavius Cezar, stăpânul lumii, părea preocupat numai de cursele care stăteau să înceapă, se purta cu căldură, prietenie şi naturaleţe cu fiul unuia pe care îl învinsese în luptă şi îl obligase să-şi ia viaţa, iar cu mine vorbea de parcă eram amândoi nişte cetăţeni oarecare. Îmi amintesc că m-am gândit o clipă că aş putea scrie un poem despre asta, dar am renunţat la idee o clipă mai târziu. Sunt sigur că Horaţiu l-ar fi scris, dar nu e genul meu (sau al nostru).

Iullus Antonius a dispărut pe o poartă din capătul celălalt al arenei şi după câteva momente a reapărut la tribuna lui, deasupra porţii de pornire. Mulţimea a vuit. Iullus Antonius a fluturat mâna şi s-a uitat la concurenţii aliniaţi sub el. Apoi a aruncat steagul alb, barierele s-au lăsat şi carele au pornit, iscând un nor de praf.

Am aruncat o privire furişă către Împărat şi m-a surprins să văd că nu mai părea deloc interesat de cursă după ce aceasta începuse. Mi-a prins privirea şi mi-a spus:

— Nu pariezi la prima cursă dacă te pricepi la asta. Caii sunt atât de agitaţi din cauza procesiunii, încât rareori aleargă după cât pot.

Am aprobat tăcut, de parcă pricepeam foarte bine ce-mi spune.

Carele nu încheiaseră încă patru din cele şapte ture, când Iullus Antonius ni s-a alăturat. Părea să-i cunoască pe majoritatea celor din lojă, pentru că i-a salutat din cap prieteneşte, iar câtorva le-a spus pe nume. S-a aşezat între Împărat şi Iulia şi în scurtă vreme făceau pariuri şi râdeau între ei.

Şi aşa s-a scurs după-amiaza. Servitorii veneau cu mâncare, băutură şi şervete umede, ca să ne ştergem feţele de praful din arenă. Împăratul a pariat la fiecare cursă, uneori cu mai mulţi inşi deodată. Era relaxat când

pierdea şi teribil de bucuros când câştiga. Chiar înainte să înceapă ultima cursă, Iullus Antonius s-a ridicat şi a dat să plece, spunând că mai are nişte ultime îndatoriri de împlinit la poarta de pornire. Mi-a spus la revedere şi şi-a exprimat speranţa că ne vom mai întâlni. Şi-a luat rămas-bun de la Împărat, apoi s-a înclinat în faţa Iuliei într-un fel care mi s-a părut exagerat şi cu un soi de ironie intimă, iar ea şi-a lăsat capul pe spate şi a râs.

Împăratul s-a încruntat, dar nu a spus nimic. La puţin timp după aceea, când poporul ieşise deja din Circus, am plecat şi noi. Câţiva ne-am adunat seara acasă la Sempronius Gracchus şi acolo am aflat care s-ar putea să fi fost motivul scenetei dintre Iullus Antonius şi fiica Împăratului. Chiar Iulia mi l-a spus.

Soţul Iuliei, Marcus Agrippa, fusese cândva căsătorit cu tânăra Marcella, fiica surorii Împăratului, Octavia. Când Iulia tocmai rămăsese văduvă, Împăratul l-a convins pe Agrippa să divorţeze de Marcella şi să se însoare cu Iulia. Iar de curând Iullus Antonius se însurase cu aceeaşi Marcella care fusese soţia lui Agrippa.

— E destul de încâlcit, am spus eu cu stângăcie.

— Nu chiar, mi-a replicat Iulia, apoi a râs. Tata a scris totul, pentru ca fiecare să ştie în orice clipă cu cine e căsătorit.

Şi aşa, dragul meu Sextus, mi-am petrecut eu după-amiaza şi seara. Am văzut ce e nou, am văzut ce e vechi, iar Roma începe să devină iarăşi un loc unde se poate trăi.

IV. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Nu am voie să beau vin, iar de mâncat mănânc merindele simple ale ţăranilor: pâine neagră, legume uscate şi peşte marinat. Am adoptat până şi obiceiurile săracilor: la sfârşitul zilei mă îmbăiez şi iau o cină frugală. Uneori iau cina asta împreună cu mama, dar prefer să mănânc singură la masa din dreptul ferestrei mele, de unde pot vedea cum se rostogolesc valurile la mareea de seară.

Am ajuns să savurez gustul simplu al acestei pâini grosolane, coaptă cu indiferenţă de servitoarea mea mută. Are un gust grăunţos, de pământ, accentuat de apa rece de izvor pe care o beau în loc de vin. Când o mănânc, mă gândesc la sutele de mii de săraci şi de sclavi care au trăit înaintea mea... oare au învăţat şi ei să se bucure de merindele lor simple, la fel ca mine? Sau poate li se strica orice gust la gândul bunătăţurilor pe care visau că le-ar fi putut mânca? Poate că trebuie să guşti mâncărurile cum am făcut eu: mai întâi cele mai bogate şi mai exotice feluri şi apoi cele mai simple. Ieri-

seară, în timp ce stăteam la masa la care scriu acum aceste cuvinte, am încercat să-mi amintesc gustul şi senzaţia pe care ţi le lasă în gură acele mâncăruri şi nu am reuşit. Şi, odată cu acest efort de a rememora ceva de care nu voi mai avea parte nicicând, mi-am amintit de o seară petrecută la vila lui Sempronius Gracchus.

Nu ştiu de ce mi-am amintit tocmai seara aceea, dar dintr-odată, în amurgul de pe Pandateria, întâmplarea mi-a apărut în faţa ochilor parcă jucată pe scena unui teatru şi valul amintirilor m-a purtat în trecut înainte să îl pot evita.

Marcus Agrippa se întorsese din est şi mi s-a alăturat la Roma, unde a stat timp de trei luni, şi atunci am rămas grea cu cel de-al patrulea copil. La puţin timp după aceea, pe la începutul anului, tatăl meu l-a trimis pe Agrippa în nord, în Panonia, unde triburile barbare ameninţau iarăşi graniţa de la Dunăre. Iar Sempronius Gracchus, ca să-mi sărbătorească libertatea şi să anunţe venirea primăverii, a dat o petrecere cum nu mai văzuse Roma (aşa le-a promis tuturor). Toţi prietenii mei, pe care nu-i mai întâlnisem cât timp soţul meu stătuse la Roma, urmau să fie acolo.

În ciuda calomniilor împrăştiate mai târziu, pe atunci Sempronius Gracchus nu era amantul meu. Era un libertin şi mă trata (aşa cum trata multe femei) cu o

familiaritate relaxată, care putea da naştere la zvonuri, chiar dacă erau false. La vremea aceea încă mai eram conştientă de rangul pe care tatăl meu îşi închipuia că ar trebui să îl dobândesc, iar perioada când fusesem zeiţă în Ilium era ca un vis ce aştepta să se împlinească. Devenisem pentru o vreme altcineva decât eu însumi.

La începutul lui martie tata preluase funcţia de Pontifex Maximus, care era vacantă de la moartea lui Lepidus, şi decretase o zi de jocuri pentru a sărbători evenimentul. Sempronius Gracchus a spus că dacă vechea Romă tot trebuie să aibă un mare preot, noua Romă are nevoi de o mare preoteasă, aşa că şi-a anunţat petrecerea pentru sfârşitul lui martie şi în tot oraşul se bârfea despre ce li se pregăteşte oaspeţilor. Unii spuneau că oaspeţii vor fi duşi dintr-un loc în altul pe elefanţi domesticiţi, alţii spuneau că fuseseră aduşi din est o mie de muzicieni şi tot atâţia dansatori. Imaginaţia se hrănea din nerăbdare şi nerăbdarea alimenta imaginaţia.

Dar cu o săptămână înainte de ziua petrecerii s-a aflat la Roma că Agrippa, care rezolvase problema de la graniţă mai repede decât s-ar fi aşteptat oricine, se întorsese în Italia pe la Brindisi. Îşi propunea să traverseze ţara şi să vină la vila noastră de lângă Puteoli, unde trebuia să ne întâlnim.

Nu m-am dus să-l întâlnesc. Deşi ştiam că tata se va înfuria, am decis să merg la soţul meu în săptămâna următoare, când se va fi odihnit după călătorie.

Când mi-am expus intenţia, tata mi-a aruncat o privire rece.

— Înţeleg că preferi să mergi la petrecerea lui Sempronius Gracchus.

— Da, am spus eu. Voi fi oaspetele de onoare. Ar fi nepoliticos să refuz acum, atât de târziu.

— Tu eşti datoare faţă de soţul tău, mi-a replicat el.

— Şi faţă de tine, şi faţă de cauza ta, şi faţă de Roma, am zis eu.

— Tinerii aceia cu care îţi petreci timpul... a început el. Ţi-a trecut prin minte să compari comportamentul lor cu cel al soţului tău şi al prietenilor lui?

— Tinerii aceia, am răspuns, sunt prietenii mei. Poţi să fii sigur că atunci când voi fi bătrână vor fi şi ei bătrâni.

A zâmbit puţin la replica asta.

— Ai dreptate, a spus. Omul uită. Toţi îmbătrânim şi toţi am fost cândva tineri... Îi voi explica soţului tău că anumite îndatoriri te silesc să rămâi la Roma. Dar te vei duce la el săptămâna viitoare.

— Da, mă voi duce la el după aceea.

Aşa s-a făcut că nu am mers în sud, la soţul meu, şi că am participat la petrecerea lui Sempronius Gracchus. Şi,

într-adevăr, ea a rămas cunoscută mulţi ani drept cea mai faimoasă petrecere din Roma, dar din motive pe care nimeni nu le-ar fi putut anticipa.

Nu au fost acolo elefanţi domesticiţi care să ducă invitaţii dintr-un loc în altul, nici celelalte minuni despre care se zvonise. A fost pur şi simplu o adunare de ceva mai mult de o sută de oaspeţi, cu aproape tot atâţia servitori, cântăreţi şi dansatori. Am mâncat, am băut, am râs. I-am privit pe dansatori, ne-am alăturat şi noi dansului lor, spre încântarea şi nedumerirea acestora, şi, pe muzica harpelor, a tamburinelor şi oboaielor, am pornit prin grădini, unde fântânile amplificau muzica şi lumina torţelor juca pe apă într-un dans ce întrecea iscusinţa trupurilor omeneşti.

Spre finalul serii urma să aibă loc o reprezentaţie specială de muzică şi dans, iar poetul Ovidiu intenţiona să recite un poem nou, compus de el în cinstea mea. Sempronius Gracchus pusese să mi se construiască un jilţ special din abanos, bine fixat pe o ridicătură de pământ din grădină, pentru ca toţi oaspeţii să-mi poată aduce omagii (cum a spus Gracchus, cu ironia aceea permanentă a lui)...

M-am aşezat în jilţ şi i-am văzut pe toţi undeva sub mine. A început să adie o boare de vânt: o auzeam cum face să foşnească platanii şi chiparoşii şi o simţeam cum

îmi atinge, ca o mângâiere, tunica de mătase. Dansatorii dansau, pielea unsă cu uleiuri a bărbaţilor se unduia în lumina torţelor şi eu mi-am amintit de Ilium şi de Lesbos, unde fusesem cândva mai mult decât o simplă muritoare. Sempronius stătea tolănit pe iarbă, lângă tronul meu, şi preţ de o clipă am fost mai fericită ca niciodată – şi am fost eu însămi.

Dar în toiul fericirii mele mi-am dat deodată seama că lângă mine stă cineva cu capul plecat, aşteptând să-i acord atenţie. Am recunoscut în acel ins un servitor din casa tatălui meu şi i-am făcut semn să aştepte până se încheie reprezentaţia.

După ce dansatorii au terminat şi după aplauzele languroase ale oaspeţilor, i-am permis servitorului să se apropie.

— Ce doreşte tata de la mine? l-am întrebat.

— Sunt Priscus, a spus el. E vorba de soţul tău. Este bolnav. Tatăl tău pleacă peste mai puţin de o oră spre Puteoli şi te roagă să îl însoţeşti.

— Tu ce crezi, e ceva grav?

Priscus a dat din cap că da.

— Tatăl tău pleacă în seara aceasta. E îngrijorat.

Mi-am întors privirea dinspre el şi m-am uitat la prietenii mei, care zăceau destinşi şi veseli pe pantele ierboase din grădina lui Sempronius Gracchus. Boarea

caldă de primăvară aducea până la mine râsetele lor, mai fermecătoare şi mai delicate decât muzica ce-i animase pe dansatori. I-am spus lui Priscus:

— Întoarce-te la tata. Spune-i că voi merge la soţul meu. Spune-i să nu mă aştepte. Spune-i că plec de aici în curând şi o să ajung la soţul meu prin mijloacele mele.

Priscus ezita.

— Vorbeşte, i-am spus.

— Tatăl tău doreşte să vii cu mine.

— Spune-i tatălui meu că mi-am făcut întotdeauna datoria faţă de soţul meu. Nu pot pleca acum. Îl voi vedea pe soţul meu mai târziu.

Atunci Priscus a plecat şi eu am vrut să îi împărtăşesc lui Sempronius Gracchus veştile pe care le primisem, numai că Ovidiu venise deja în faţă şi începuse să recite poemul compus în onoarea mea. Nu îl puteam întrerupe.

Într-o vreme ştiam poemul acela pe de rost. Acum nu-mi mai amintesc nici un cuvânt din el. E ciudat că nu-mi mai amintesc, pentru că era un poem remarcabil. Cred că nu l-a inclus niciodată în vreun volum de-al lui: a spus că e al meu şi că nu ar trebui să aparţină nimănui altcuiva.

Nu l-am mai văzut pe soţul meu. Până a ajuns tata la Puteoli, deja murise. Boala, pe care medicii nu i-au identificat-o de fapt niciodată, a fost rapidă şi, sper,

îndurătoare. Soţul meu a fost un om blând şi a fost bun cu mine. Mă tem că nu şi-a dat niciodată seama că ştiu asta. Şi cred că tata nu m-a iertat niciodată pentru că nu am mers cu el în seara aceea.

...Trufele, astea erau. În seara aceea la vila lui Sempronius Gracchus am mâncat nişte trufe minunate. Gustul de pământ al acelor trufe, asta mi-a trezit gustul de pământ al acestei pâini negre, reînviindu-mi amintiri din seara când am rămas văduvă a doua oară.

V. Poem pentru Iulia, atribuit lui Ovidiu (cca 13 î.Hr.)

Neliniştit, cutreierând fără ţintă, trec pe lângă temple şi crânguri unde
Trăiesc zeii – zei care îi cheamă pe trecători să-i cinstească
Când zăbovesc în crânguri unde nici un topor vreodată, de când ne ştim noi,
Muritorii, nu a muşcat din ramură sau trunchi.
Unde să mă opresc? Ianus priveşte nemişcat cum mă apropii
Şi eu trec mai departe – mai repede decât poate percepe orice ochi,
Mai puţin al lui. Acum iat-o pe Vesta – serioasă, drăguţă în felul ei,

Zic eu, aşa că strig. Nu mă aude însă.
Vesta îşi îngrijeşte focul – probabil găteşte pentru cineva.
Face cu mâna indiferentă, cu ochii tot la cuptorul ei.
Trist, clatin din cap şi plec mai departe. Acum Jupiter tună
Şi ochii-i aruncă fulgere spre mine. Cum? Vrea să jur
Ceva ce m-ar putea face alt om? „Ovidiu”, tună, „nu mai
încetezi cu viaţa asta de galanterii? De versuri neruşinate?
Cu mascarada ta fudulă?” Dau să răspund. El tună mai departe:
„Uită-te cum trece timpul, biet poet. Pune-ţi mantie de senator,
Gândeşte-te la stat – sau cel puţin încearcă.” Surzit de tunete, nu mai pot
Să aud. Trist, trec mai departe. Acum la templul lui Marte
Ostenit mă opresc şi văd, mai înfricoşătoare ca orice, mâna lui stângă
Semănând câmpul, în timp ce dreapta taie aerul cu o spadă...
O, Marte cel de pe urmă! Tată al viilor şi al morţilor! îi strig

Fericit, sperând că în sfârşit voi fi primit. Dar nu.
El, care patronează şi dă numele acestui martie, luna naşterii mele,
Refuză să mă primească. Oftez. Nu mai e loc şi pentru mine, o, zei?

În neagră disperare, ignorat de cei mai vechi dintre zeii străvechii mele
Ţări, mă îndepărtez de toate provinciile lor şi las
Vânturi felurite să mă ducă unde vor. Şi în sfârşit, delicate,
Dulci, din mare depărtare, se aud sunete: oboaie, flaute şi tamburine,
Râsete ca o muzică, vântul, cântec de păsări, frunze foşnind în asfinţit.
Acum mă poartă auzul. Trebuie să merg unde mă duce, pentru ca ochii
Să poată vedea ce promite muzica. Şi, din senin,
La picioarele mele, un pârâu plin de izvoare, ce inundă
Peşteri şi grote şi şerpuiesc agale printre crini care tremură şi
Parcă plutesc în aer. Fără doar şi poate, îmi spun,

Fără doar şi poate aici trăieşte o zeitate – una de care nu ştiam.
Nimfe în straie de funigei sărbătoresc primăvara şi noaptea.
Dar mai presus de toate, splendidă şi preafrumoasă, o zeiţă spre care
Toţi ochii privesc. Venerată cu bucurie, cinstită în veselie, ea zâmbeşte,
Luminând amurgul mai delicat chiar decât Aurora, şi frumuseţea ei
O întrece, cred, pe cea a Iunonei. O nouă
Venus a coborât printre noi. Nimeni nu a mai văzut-o şi totuşi toţi
Ştiu că pe ea o vor venera. Salutare, zeiţă! Să-i lăsăm pe vechii
Zei în crângurile lor. Să se încrunte la lume, să mustre pe cine stă să-i asculte.
Aici s-a ivit un nou anotimp, s-a născut o nouă ţară,
Chiar sufletul Romei pe care odinioară o iubeam. Să întâmpinăm noul şi
Să-i trăim bucuria şi să ne veselim. Curând noaptea se va lăsa, curând,
Curând ne vom odihni. Dar acum ni s-a dat această frumuseţe din jur,
Ni s-a dat zeiţa care aduce la viaţă crângul acesta sacru.

VI. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Soţul meu a murit în seara petrecerii de la Sempronius Gracchus. Nu aş fi apucat să-l văd nici dacă aş fi plecat când a vrut tatăl meu. Tata a călătorit toată noaptea, fără oprire, iar a doua zi, când a ajuns la Puteoli, prietenul lui cel mai vechi era mort. Se spune că a privit aproape indiferent trupul soţului meu şi că multă vreme nu a spus nimic. Apoi, cu eficienţa lui rece dintotdeauna, le-a vorbit aghiotanţilor lui Marcus Agrippa, care îşi etalau durerea. A ordonat ca trupul să fie pregătit pentru procesiunea care urma să îl înapoieze Romei şi a trimis vorbă Senatului să organizeze procesiunea. Apoi – tot fără să se odihnească – a însoţit trupul lui Marcus Agrippa în lenta şi solemna călătorie de întoarcere la Roma. Cei care l-au văzut la intrarea în oraş, şchiopătând în fruntea procesiunii, au spus că avea chipul împietrit.

Am fost, desigur, de faţă la ceremoniile din Forum, unde tata a rostit discursul funebru, şi pot sta martoră pentru răceala lui de atunci. Vorbea în faţa trupului lui Marcus Agrippa de parcă era un monument şi nu rămăşiţele unui prieten.

Dar mai pot sta martoră şi pentru ceva ce lumea nu ştie. După încheierea ceremoniei, tata s-a retras în camera lui din casa de pe colina Palatin şi trei zile nu a

acceptat să vadă pe nimeni şi nici nu a vrut să mănânce nimic. Când a ieşit de acolo, părea îmbătrânit cu ani de zile şi vorbea cu o blândeţe indiferentă, pe care până atunci nu o mai văzusem niciodată la el. Odată cu moartea lui Marcus Agrippa, murise ceva şi în el. Nu a mai fost niciodată acelaşi.

Soţul meu le-a lăsat cetăţenilor Romei pentru veşnică folosinţă grădinile cumpărate în anii în care deţinuse funcţii importante, băile pe care le construise şi suficienţi bani cât să poată fi întreţinute şi, pe lângă acestea, i-a dăruit fiecărui cetăţean o sută de monede de argint. Tatălui meu i-a lăsat restul averii sale, în ideea implicită că va fi cheltuită în folosul concetăţenilor săi.

M-am considerat nesimţitoare pentru că nu l-am jelit pe soţul meu. Dincolo de demonstraţia ritualică de durere pe care o impunea tradiţia, nu am simţit... nu am simţit aproape nimic. Marcus Agrippa a fost un om bun, nu mi-a fost niciodată antipatic şi cred că ţineam la el. Dar nu l-am jelit.

Eram în cel de-al douăzeci şi şaptelea an al vieţii mele. Născusem patru copii şi eram grea cu al cincilea. Eram văduvă a doua oară. Fusesem soţie, zeiţă şi a doua femeie a Romei.

Dacă am simţit ceva la moartea soţului meu, acel ceva a fost uşurare.

La patru luni după moartea lui Marcus Agrippa, am născut cel de-al cincilea copil. Era băiat. Tatăl meu l-a numit Agrippa, ca pe părintele său. A spus că o să-l adopte când va ajunge la majorat. Era o chestiune care mă lăsa complet indiferentă. Eram fericită că scăpasem de o viaţă care se dovedise a fi o închisoare.

Dar nu scăpasem. La un an şi patru luni după moartea lui Marcus Agrippa, tatăl meu m-a logodit cu Tiberius Claudius Nero. A fost singurul dintre soţii mei pe care l-am urât.

VII. Scrisoare de la Livia către Tiberius Claudius Nero, în Panonia (12 î.Hr.)

În chestiunea aceasta, dragul meu fiu, îmi vei urma sfatul.

Vei divorţa de Vipsania, aşa cum a poruncit soţul meu, şi te vei însura cu Iulia. Totul a fost aranjat şi rolul meu în aceste aranjamente nu a fost deloc neînsemnat. Dacă doreşti să fii furios pe cineva pentru întorsătura pe care au luat-o lucrurile, atunci trebuie să suport şi eu o parte din furia ta.

Este adevărat că soţul meu nu ţi-a făcut onoarea să te adopte. Este adevărat că nu te place. Este adevărat că te-a trimis să-i iei locul lui Agrippa în Panonia numai pentru că nu are la îndemână pe altcineva căruia să-i

poată încredinţa o asemenea putere. Este adevărat că nu are nici o intenţie să te lase succesorul lui. Este adevărat, aşa cum ai spus, că se foloseşte de tine.

Nu contează. Căci dacă refuzi să te laşi folosit, nu o să ai nici un viitor şi toţi anii în care am visat că la un moment dat vei ajunge un om important vor fi risipiţi în zadar. Îţi vei trăi toată viaţa în mediocritate, călcat în picioare şi dispreţuit.

Ştiu că soţul meu nu doreşte de la tine decât să le fii tată cu numele nepoţilor săi şi speră că unul dintre ei o să fie pregătit să îi ia locul atunci când vor fi destul de mari. Dar sănătatea soţului meu nu a fost niciodată zdravănă şi nimeni nu poate şti cât timp îi vor mai dărui zeii. Se prea poate să-i devii succesor împotriva dorinţei lui. Porţi numele potrivit, eşti fiul meu, iar eu voi moşteni, inevitabil, un pic de putere în cazul nefericit în care soţul meu ar muri.

Nu îţi place Iulia. Nu contează. Nici tu nu îi placi ei. Nu contează. Ai o datorie faţă de tine însuţi, faţă de ţara ta şi faţă de numele pe care îl porţi.

Cu timpul îţi vei da seama că am dreptate în privinţa asta şi, cu timpul, furia ţi se va domoli. Impetuozitatea ta te poate pune în pericol. Nu îi permite aşa ceva. Viitorul nostru este mai important decât noi.

5

I. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 î.Hr.)

Cunoşteam tăria Liviei şi înţelegeam necesitatea din politicile tatălui meu. Nu am întâlnit ambiţie mai tenace şi mai remarcabilă decât a Liviei în privinţa fiului ei. De înţeles, nu am înţeles-o niciodată şi bănuiesc că nici nu o voi înţelege. Făcea parte din ginta claudiană. Soţul pe care îl avusese înaintea tatălui meu şi al cărui nume Tiberius îl păstrase făcea şi el parte din ginta claudiană. Poate că mândria asociată acestui nume străvechi o convinsese de destinul lui Tiberius. M-am gândit chiar că, poate, de primul soţ o legaseră sentimente mai profunde decât pretindea acum şi vedea în fiul ei amintirea lui. Era o femeie mândră şi din când în când am bănuit-o că se simţise înjosită, într-un fel imposibil de definit, de faptul că îl primise în patul ei pe tata, al cărui nume cu siguranţă nu era la fel de ilustru ca al ei la vremea aceea.

Tatăl meu visase ca Marcellus, fiul surorii lui, să-i urmeze la putere, aşa că m-a logodit cu el. Marcellus a murit. Apoi a visat ca Agrippa să-i ia locul sau cel puţin să-l crească pe unul dintre fiii mei (pe care tatăl meu i-a adoptat) până va fi îndeajuns de matur ca să-i poată prelua şi îndeplini cum se cuvine îndatoririle. Agrippa a

murit şi fiii mei erau încă nişte copii. Nu mai rămăsese nici un bărbat din spiţa octaviană şi nu mai exista nimeni în care să aibă încredere sau asupra căruia să aibă destulă putere. Rămăsese doar Tiberius, pe care îl detesta, deşi era fiul lui vitreg.

La scurt timp după moartea lui Marcus Agrippa, inevitabilitatea a ceea ce trebuia să fac a început să mă roadă pe dinăuntru ca o rană infectată a cărei existenţă refuzam să o recunosc. Livia îmi zâmbea cu mulţumire, de parcă noi două împărtăşeam un secret. Şi abia când mă apropiam de sfârşitul anului de doliu, tata m-a chemat la el ca să-mi spună ceea ce ştiam deja.

M-a întâmpinat chiar el în prag şi i-a expediat pe servitorii care mă însoţiseră. Îmi amintesc liniştea din casă. Era spre seară, dar acolo nu părea să mai fie nimeni în afară de el.

M-a condus prin curtea interioară spre cămăruţa care se deschidea din dormitorul lui şi pe care o folosea drept birou. Era mobilată auster, cu o masă, un taburet şi o canapea pentru o persoană. Ne-am aşezat şi am vorbit o vreme. El m-a întrebat de fiii mei, dacă sunt bine, sănătoşi, şi s-a plâns că nu îi aduc destul de des în vizită. Am vorbit de Marcus Agrippa şi m-a întrebat dacă îl jelesc. Nu i-am răspuns. Am tăcut amândoi. Apoi am întrebat:

— O să fie Tiberius, nu-i aşa?

S-a uitat la mine. A tras aer în piept, l-a dat afară şi şi-a coborât privirea în podea. A aprobat din cap:

— O să fie Tiberius.

Ştiam că aşa era şi o ştiam de multă vreme, dar am simţit un şoc vecin cu frica. Am spus:

— Ţi-am respectat dorinţele în toate cele de când mă ştiu. Era de datoria mea s-o fac. Dar acum sunt foarte aproape de nesupunere.

Tata nu a spus nimic. Am continuat:

— M-ai pus odată să-l compar pe Marcus Agrippa cu unii dintre prietenii mei care nu-ţi erau pe plac. Am glumit, dar am făcut comparaţia şi ştii foarte bine care a fost rezultatul acelei comparaţii. Acum te rog eu să-l compari pe Tiberius cu regretatul meu soţ şi să te întrebi cum aş putea îndura o astfel de căsnicie.

A înălţat braţele, ca şi cum ar fi vrut să pareze o lovitură, dar tot n-a spus nimic.

— Viaţa mea a fost pusă în slujba politicii tale, a familiei noastre şi a Romei, am reluat eu. Nu ştiu ce aş fi putut deveni. Poate că nu aş fi devenit nimic. Poate că aş fi...

Nu ştiam ce să mai spun.

— E cazul să continui? Nu vrei să mă laşi să mă odihnesc? Trebuie să-mi dau viaţa?

— Da, a spus tata, dar tot nu mă privea. Trebuie.

— Deci o să fie Tiberius.

— O să fie Tiberius.

— Îl ştii cât e de crud, am zis eu.

— Ştiu, a spus tata. Dar mai ştiu şi că eşti fiica mea şi că Tiberius nu ar îndrăzni să-ţi facă rău. Îţi vei trăi viaţa în afara căsniciei. Cu timpul, vei ajunge să te obişnuieşti. Toţi ajungem să ne obişnuim cu vieţile noastre.

— Nu există nici o altă cale?

Tata s-a ridicat de pe taburetul pe care stătea şi s-a plimbat agitat prin cameră. Am observat că şchiopăta tot mai rău.

— Dacă ar exista o altă cale, a spus într-un târziu, pe aceea aş alege-o. De la moartea lui Marcus Agrippa au avut loc trei comploturi cu atentate la viaţa mea. Au fost gândite cu nepricepere şi organizate prost, adică uşor de descoperit şi de anihilat. Am reuşit să fac în aşa fel încât să nu se afle de ele. Dar vor mai fi şi altele.

S-a lovit uşor cu pumnul în palmă de trei ori.

— Vor mai fi şi altele. Cei vechi nu vor uita că îi conduce un parvenit. Nu-l vor ierta nici pentru numele, nici pentru puterea sa. Iar Tiberius...

— Tiberius e din ginta claudienilor, am spus eu.

— Da. Căsătoria ta nu va garanta siguranţa puterii mele, dar o va susţine. Nobilimea va fi ceva mai puţin

periculoasă dacă îşi închipuie că unul de-al lor, unul de sânge claudian, mi-ar putea fi urmaş. Cel puţin le oferă opţiunea răbdării.

— Dar vor crede că îl vei numi pe Tiberius succesorul tău?

— Nu, a răspuns el încet. Dar vor crede că l-aş putea face succesorul meu pe un nepot claudian.

Până în clipa aceea, cu toate că acceptasem ideea inevitabilităţii acestei căsătorii, nu îi acceptasem şi sensul concret.

Am spus:

— Deci voi fi încă o dată vită de prăsilă pentru plăcerea Romei.

— Dacă ar fi vorba numai de mine... a spus tata.

S-a întors cu spatele. Nu-i mai vedeam faţa.

— Dacă ar fi vorba numai de mine, nu ţi-aş cere aşa ceva. Nu aş accepta să te măriţi cu un astfel de om. Dar nu e vorba numai de mine. Ai ştiut asta de la bun început.

— Da, am spus. Am ştiut.

Tata a continuat, de parcă vorbea singur:

— Ai făcut copii cu un bărbat bun. Asta îţi va aduce alinare. Îţi vei aminti de soţul tău prin copiii pe care îi ai.

Am mai vorbit în după-amiaza aceea, dar nu-mi mai amintesc ce am spus. Cred că m-a cuprins un fel de

amorţeală, căci îmi amintesc că după primul val de amărăciune nu am mai simţit nimic. Şi totuşi nu l-am detestat pe tata pentru că făcea ce trebuia făcut. Cu siguranţă aş fi făcut şi eu la fel dacă aş fi fost în locul lui.

Cu toate acestea, când a venit vremea să plec, i-am pus tatei o întrebare. Nu am pus-o cu furie, nici cu amărăciune şi nici măcar cu un ton ce ar fi putut părea autocompătimitor.

— Tată, l-am întrebat eu, a meritat? Puterea pe care o ai, această Romă pe care ai salvat-o, această Romă pe care ai construit-o... A meritat să faci tot ce ai fost nevoit să faci?

Tata s-a uitat la mine multă vreme, apoi şi-a ferit privirea.

— Trebuie să cred că da, a spus. Amândoi trebuie să credem că da.

Aveam douăzeci şi opt de ani când m-am măritat cu Tiberius Claudius Nero. În mai puţin de un an mi-am făcut datoria şi am născut un copil cu sânge claudian şi iulian. A fost o sarcină pe care şi mie, şi lui Tiberius ne-a fost greu să o îndeplinim şi chiar şi această trudă s-a dovedit până la urmă zadarnică. Căci copilul, un băiat, a murit la o săptămână după naştere. După aceea Tiberius

şi cu mine am trăit separat. El era plecat mai tot timpul, iar eu am descoperit din nou o cale de trăi la Roma.

II. Scrisoare de la Publius Ovidius Naso către Sextus Propertius (10 î.Hr.)

De ce îţi trimit eu veşti din locul acesta unde, cum ai spus-o foarte clar, nu intenţionezi să te mai întorci vreodată? Din locul acesta care, cum mă asiguri, nu-ţi mai trezeşte nici cel mai vag interes? Oare mă îndoiesc de hotărârea ta? Sau doar sper (în van, fără îndoială) să ţi-o clatin? În cei cinci sau şase ani de când te ţii departe de oraşul nostru nu ai scris absolut nimic şi, deşi te declari mulţumit de farmecul rural al regiunii Assisi şi de cărţile tale, îmi vine greu să cred că ai părăsit-o pe muza pe care cândva ai slujit-o atât de bine. Te aşteaptă la Roma, sunt sigur de asta, şi sper că o să te întorci la ea.

A fost un sezon liniştit. O doamnă minunată (al cărei nume îl cunoşti, dar pe care nu îl voi menţiona) lipseşte din cercurile noastre de mai bine de un an, iar absenţa ei ne-a răpit mult din bucurie şi din omenie. Rămasă văduvă de tânără, a fost convinsă să se recăsătorească – şi ştim cu toţii că această nouă căsătorie i-a provocat multă nefericire. Cu toate că e un om important, noul ei soţ este cel mai aspru şi mai puţin omenos individ imaginabil. Îi lipseşte gustul pentru fericire şi nu o

suportă nici la alţii. Este relativ tânăr – are vreo treizeci şi doi sau treizeci şi trei de ani – dar dacă nu l-ai vedea cum arată, l-ai putea lua cu uşurinţă drept un moş, atât e de irascibil şi de cârtitor. Presupun că e genul de bărbat pe care îl întâlneai la tot pasul în Roma acum vreo cincizeci sau şaizeci de ani şi este admirat de mulţi dintre cei din „vechile familii” doar pentru lucrul ăsta. Nu mă îndoiesc că e un om cu principii, dar am remarcat că astfel de principii puternice, combinate cu o fire acră, pot constitui o virtute crudă şi inumană. Căci de aici omul poate justifica aproape orice faptă pe care i-o dictează impulsurile.

Dar ne punem speranţe în viitor. Doamna în cauză a născut de curând un fiu, care a murit după mai puţin de o săptămână. Din câte se aude, soţul va părăsi Roma pentru a se ocupa de nişte treburi la graniţele din nord, aşa că poate o vom avea din nou în mijlocul nostru pe cea ale cărei spirit, veselie şi omenie ar putea scoate Roma din searbăda ipocrizie a trecutului ei.

Nu o să te supun, dragul meu Sextus, la una din dizertaţiile mele, dar pe măsură ce trec anii, mi se pare tot mai adevărat că acele „virtuţi” vechi de care romanii se declară atât de mândri şi pe care – insistă ei – se întemeiază măreţia Imperiului, mi se pare din ce în ce mai mult că acele „virtuţi” ale rangului, prestigiului,

onoarei, datoriei şi credinţei pur şi simplu le-au răpit oamenilor omenia. Prin strădaniile marelui Octavius Cezar, Roma este acum cel mai frumos oraş din lume. Să nu aibă cetăţenii ei răgazul de a-şi hrăni sufletele şi de a accede astfel, asemeni oraşului în care trăiesc, la un gen de graţie şi de frumuseţe pe care nu au cunoscut-o până acum?

III. Scrisoare de la Cneus Calpurnius Piso către Tiberius Claudius Nero, în Panonia (9 î.Hr.)

Dragul meu prieten, îţi trimit în această scrisoare rapoartele pe care m-ai rugat să le adun. Ele vin din mai multe surse, pe care pentru moment nu le voi numi, în eventualitatea puţin probabilă că scrisoarea mea ar cădea în alte mâini. În unele cazuri am transcris rapoartele cuvânt cu cuvânt, în altele le-am rezumat. Dar informaţiile pertinente sunt incluse aici şi poţi fi sigur că documentele originale sunt în posesia mea, puse la păstrare, în caz că vei dori să le foloseşti mai târziu.

Aceste rapoarte acoperă o perioadă de o lună, luna noiembrie.

În cea de-a treia zi a acestei luni, între orele patru şi cinci după-amiaza, o lectică purtată de servitorii lui Sempronius Gracchus a sosit la reşedinţa doamnei. Lectica era, fără îndoială, aşteptată, căci doamna a ieşit

repede din casă şi a fost dusă în partea opusă a oraşului, la vila lui Sempronius Gracchus, unde se ţinea o petrecere mare. În timpul banchetului doamna a stat aşezată pe acelaşi divan cu Sempronius Gracchus şi au fost văzuţi purtând o conversaţie lungă şi intimă. Nu am nici o informaţie despre subiectul conversaţiei. S-a consumat o cantitate mare de vin, astfel că până la sfârşitul banchetului mulţi dintre oaspeţi erau exagerat de veseli. Poetul Ovidiu a recitat, întru delectarea lor, un poem de-al său adecvat monentului, cu alte cuvinte unul explicit şi indecent. După această lectură o trupă de mimi a jucat *Soţia adulteră*, dar mai neruşinat decât se joacă de obicei. A urmat o parte muzicală. La un moment dat, în timpul reprezentaţiei muzicale, oaspeţii au început să plece din salon. Printre ei se aflau doamna în chestiune şi Sempronius Gracchus. Doamna nu a mai apărut până spre zori, când a fost observată urcând în lectica ce o aşteptase în faţa locuinţei lui Sempronius Gracchus. De acolo a fost condusă la locuinţa sa.

Cu două zile înainte de Idele acestei luni, doamna a primit pe cont propriu un grup de prieteni. Printre oaspeţii bărbaţi s-au numărat Sempronius Gracchus, Quinctius Crispinus, Appius Claudius Pulcher şi Cornelius Scipio. Printre invitaţii de rang mai mărunt s-au aflat poetul Ovidiu şi grecul Demostene, fiul actorului şi, de

curând, cetăţean al Romei. Au început să bea vin devreme, înainte de ora patru, şi au continuat până târziu în noapte. Deşi unii oaspeţi au plecat după prima *vigilia*, mulţi au rămas şi aceştia, în frunte cu doamna, au părăsit încăperile şi grădinile şi au plecat în oraş, oprindu-se cu lecticile pe aleile şi printre clădirile din Forum. Cu toate că la vremea aceea Forumul era aproape pustiu, câţiva orăşeni şi negustori şi cohortele urbane au remarcat grupul şi ar putea fi convinşi să depună mărturie dacă se va vădi necesar. Au continuat să bea vin, iar acel Demostene, fiul actorului, pentru a-i distra pe cheflii, a ţinut o parodie de discurs la tribuna de lângă clădirea Senatului. A fost un discurs improvizat şi nu a putut fi transcris, dar părea să ridiculizeze genul de discursuri pe care le-a ţinut Împăratul la aceeaşi tribună. După discurs grupul s-a împrăştiat şi doamna s-a întors acasă, însoţită de Sempronius Gracchus. Era aproape de zorii zilei.

În următoarele şase zile nu s-a petrecut nimic necuvenit în cele făcute de doamna. A participat la un banchet oficial în casa părinţilor ei, a mers la teatru împreună cu mama ei şi împreună cu patru dintre virginele vestale mai vârstnice, a asistat la Jocurile Plebee şi a rămas, din precauţie, în aceeaşi lojă cu tatăl ei şi prietenii acestuia, printre care se aflau consulul de

anul acesta, Quinctius Crispinus, şi proconsulul Iullus Antonius.

În a patra zi după Ide doamna a fost oaspete de onoare la vila lui Quinctius Crispinus de la Tivoli. Pe drumul spre Tivoli a fost însoţită de Sempronius Gracchus, Appius Claudius Pulcher şi o suită de servitori. Cum vremea era blândă, distracţia a avut loc în aer liber şi a continuat până târziu în noapte. S-a băut mult vin, au fost aduşi dansatori, atât bărbaţi, cât şi femei (care nu s-au limitat cu reprezentaţia la scena amenajată, ci au dansat, aproape goi, printre oaspeţii răsfiraţi prin grădini), precum şi muzicieni, care au cântat muzică grecească şi orientală. La un moment dat câţiva oaspeţi (printre care şi doamna în chestiune), atât femei, cât şi bărbaţi, s-au aruncat în piscină şi, cu toate că lumina torţelor era slabă, se putea vedea că se despuiaseră de haine şi înotau în voie laolaltă. După înot, doamna a fost văzută retrăgându-se în partea împădurită a grădinii împreună cu puiul de grec Demostene. Nu s-au întors decât după câteva ore. Doamna a rămas la vila lui Quinctius Crispinus timp de trei zile şi toate serile au decurs cam la fel.

Sper, dragul meu Tiberius, că aceste rapoarte îţi vor fi de folos. Voi continua să strâng informaţiile cerute cu

toată discreţia de care sunt în stare. Şi te poţi baza pe mine în orice situaţie.

IV. Scrisoare de la Livia către Tiberius Claudius Nero, în Panonia (9 î.Hr.)

Îmi vei urma ordinele legate de acest lucru şi o vei face urgent. Vei distruge toate „dovezile” pe care le-ai adunat cu atâtea eforturi şi îl vei informa pe prietenul tău Calpurnius că nu mai e cazul să facă nimic de felul acesta în numele tău.

Ce anume, dacă îmi permiţi să te întreb, îţi propui să faci cu aceste „dovezi” pe care îţi închipui că le ai? Îţi propui să le foloseşti pentru un divorţ? Şi, în caz că da, motivul ar fi „onoarea” ta pătată? Sau visezi cumva că prin acest divorţ vei sluji cauza noastră? Oricare ar fi închipuirile tale, te înşeli – şi încă foarte tare. „Onoarea” nu îţi va fi pătată atâta vreme cât rămâi departe de Roma, căci este limpede pentru toată lumea că nu îţi poţi controla soţia în asemenea condiţii, cu atât mai mult cu cât acolo îţi slujeşti ţara şi pe Împărat. Pe de altă parte, dacă se află că ai adunat „dovezi” pe care le ţii secrete până apare un moment propice, vei pica de prost şi vei pierde toată onoarea pe care poate că ai dobândit-o. Iar dacă îţi închipui că îţi faci ţie un bine insistând asupra unui divorţ, te înşeli iar. În clipa când faci acest

pas, vei reteza orice legătură cu puterea aceea la care visăm amândoi. Poate că soţia ta va fi „dezonorată”, dar tu nu ai avea nimic de câştigat din asta: vei ajunge să pierzi şi puţinul câştigat până acum.

Este adevărat, deocamdată s-ar părea că nu ai nici o şansă să transformi ambiţia noastră comună în realitate. Deocamdată până şi Iullus Antonius, fiul vechiului duşman al soţului meu, a fost avansat mai mult decât tine şi are la fel de multe şanse ca şi tine să acceadă la putere. Doar că nu are numele tău. Soţul meu e bătrân şi nu putem şti ce ne rezervă viitorul. Arma noastră trebuie să fie răbdarea.

Ştiu că soţia ta e o adulterină. Probabil că o ştie şi soţul meu. Dar dacă invoci legile emise de el şi îl obligi să-şi pedepsească fiica după litera lor, nu te va ierta niciodată. Şi-atunci ar fi fost mai bine să nu-ţi fi sacrificat deloc propria viaţă.

Trebuie să aşteptăm. Dacă Iulia se va dezonora, atunci să o facă singură. Tu nu trebuie să fii implicat în nici un fel şi nu poţi rămâne neimplicat decât dacă ai grijă să nu te întorci la Roma. Te rog insistent să-ţi prelungeşti şederea în Panonia cât poţi de mult, în limitele rezonabile. Atâta vreme cât rămâi departe de casa ta şi de Roma, cauza noastră nu e încă pierdută.

V. Scrisoare de la Marcella către Iulia (8 î.Hr.)

Iulia, draga mea, vino, te rog, miercurea viitoare la noi la cină, care va fi urmată de o mică petrecere. Câţiva dintre prietenii tăi (care, aş adăuga, sunt şi ai noştri) vor fi şi ei prezenţi – cu siguranţă Quinctius Crispinus, poate şi alţii. Şi bineînţeles că poţi invita pe oricine doreşti.

Mă bucur atât de mult că suntem din nou prietene, după atâţia ani! Îmi amintesc adesea şi cu mare drag de copilăria noastră – eram atâţia copii! Şi ce jocuri jucam! Tu şi bietul Marcellus şi Drusus şi Tiberius (scuze!) şi surorile mele... nici măcar nu mi-i pot *aminti* acum pe toţi... Ţii minte că până şi Iullus Antonius a locuit o vreme cu noi după moartea tatălui lui? Mama a avut grijă de el când era mic, deşi nu era copilul ei. Şi acum Iullus e soţul meu. Ce lume ciudată. Avem atâtea amintiri de depănat.

O, draga mea, ştiu că din cauza mea ne-am înstrăinat. Dar m-am simţit foarte prost când unchiul meu (tatăl tău!) l-a obligat pe Marcus Agrippa să divorţeze de mine ca să se poată însura cu tine. *Ştiu* că nu ai avut nimic de-a face cu asta, dar eram tânără şi mi se părea că *niciodată* nu voi mai avea un soţ atât de important ca Marcus. Şi, da, ţi-am purtat pică, chiar dacă ştiam că tu nu ai greşit cu nimic. Dar lucrurile se aşază de la sine, mereu am crezut asta, şi poate că unchiul Octavius e mai înţelept decât credem noi. Sunt foarte mulţumită de

Iullus. O, Iulia, drept să-ţi spun, sunt mai mulţumită de el decât eram de Marcus Agrippa. E mai tânăr, mai chipeş şi aproape la fel de important cum era Marcus. Sau va fi, de asta sunt sigură. Unchiul meu pare să ţină foarte mult la el.

O, turui întruna, nu-i aşa? Tot vorbăreaţă am rămas. Nu ne schimbăm prea mult odată cu trecerea timpului, aşa-i? Sper din suflet că nu te-am jignit cu nimic din ce am spus. Poate că acum nu sunt mai înţeleaptă, dar sunt mai bătrână şi ceva tot am învăţat: că e o prostie ca femeile să-şi poarte pică pentru căsniciile lor. Căsniciile nu au de fapt nimic de-a face cu noi, nu-i aşa? Cel puţin mie aşa mi se pare.

O, *trebuie* să vii la petrecerea noastră! Toată lumea va fi tristă dacă nu vii. Să-mi trimit servitorii să te însoţească? Sau preferi să vii pe cont propriu? Te rog să-mi spui.

Şi vino cu *oricine* doreşti – deşi acolo vor fi nişte oameni foarte interesanţi. Înţelegem pe deplin situaţia în care te afli.

VI. Scrisoare de la Cneus Calpurnius Piso către Tiberius Claudius Nero, în Germania (8 î.Hr.)

Mă grăbesc să îţi scriu, prietene, înainte să primeşti veştile din altă parte şi să acţionezi în lipsa informaţiilor

care ar trebui să stea la baza oricărei acţiuni. Am vorbit cu mama ta şi, în ciuda neînţelegerilor noastre recente în legătură cu „rapoartele” pe care ţi le-am tot trimis, suntem, cred, întru totul de acord asupra a ceea ce ar trebui să faci acum. Trebuie să înţelegi că ea nu îţi poate vorbi direct: nu îi va trăda în nici un fel încrederea soţului ei şi nici nu va propune pe ascuns ceea ce nu a putut face pe faţă.

Peste câteva zile vei primi din partea tatălui tău o scrisoare prin care îţi va oferi funcţia de consul pentru anul viitor. Îţi va face plăcere să afli că mie mi s-a oferit cealaltă poziţie de consul. În vremuri normale şi în condiţii normale, asta ar fi putut părea o izbândă, dar nici vremurile, nici condiţiile nu sunt normale şi este esenţial să acţionezi cu cea mai mare băgare de seamă.

Trebuie, desigur, să accepţi funcţia de consul. Ar fi de neconceput să o refuzi şi în cazul tău ar fi ceva dezastruos pentru orice ambiţii viitoare.

Doar că nu trebuie să rămâi la Roma. Scopul tatălui tău vitreg este, bineînţeles, să se asigure că vei rămâne acolo. Dar nu trebuie. Înainte să pleci din Germania ca să participi la ceremonia de inaugurare de-acolo, trebuie să aranjezi lucrurile în aşa fel încât să fie absolut obligatoriu să te întorci cât mai repede. Dacă nu ai pe nimeni în care poţi avea încredere, trebuie să-ţi pui dinadins armatele

într-o poziţie periculoasă, ca să fii nevoit să revii şi să te întorci să înlături pericolul. Sunt convins că vei reuşi să aranjezi ceva.

Voi încerca acum să-ţi explic motivele care justifică acest demers aparent ciudat.

Soţia ta continuă să trăiască aşa cum o face de mai bine de un an. Nu ascunde faptul că ia în derâdere contractul de căsătorie şi că nu-i pasă de reputaţia ta. Tatăl ei trebuie să fi aflat câte ceva despre comportamentul ei, dar nu face nimic ca să-l împiedice – nu ştiu dacă din raţiuni politice, din afecţiune sau din orbire. În ciuda legilor căsniciei (sau poate din cauză că însuşi Împăratul le-a decretat), nimeni nu îndrăzneşte să devină denunţătorul public. Toată lumea ştie că legile acestea nu se aplică şi că ar fi nerecomandabil să se insiste asupra respectării lor exact acum, mai ales împotriva unei persoane atât de puternice şi admirate cum e soţia ta.

Pentru că este într-adevăr puternică şi e şi admirată. Nu ştiu dacă intenţionat sau accidental (deşi cred că prima variantă e cea valabilă), i-a adunat în jurul ei pe unii dintre cei mai importanţi tineri din Roma. Şi în asta constă şi pericolul.

Cei cu care se însoţeşte regulat şi cât se poate de intim sunt cei mai periculoşi duşmani ai tăi, iar faptul că

ar putea să i se opună şi Împăratului nu scade cu nimic ameninţarea la adresa ta. Dimpotrivă chiar: o sporeşte.

După cum bine ştii, puterea ta e dată de susţinătorii tăi, care provin mai ales din familii cum e a mea, adică din „vechii republicani” (cum spune tatăl tău vitreg). Suntem bogaţi, suntem aici de când lumea, suntem strâns uniţi – dar politica ultimilor treizeci de ani a urmărit ca puterea noastră publică să fie limitată.

Mă tem că Împăratul doreşte să te întorci ca să fii un fel de tampon între facţiuni – facţiunea lui şi cea a tinerilor, în rândul cărora Iulia este marea favorită.

Dacă te întorci şi accepţi să fii plasat între ei, vei fi pur şi simplu devorat. Şi apoi scuipat. Iar tatăl tău vitreg va scăpa de un rival periculos fără să pară că ar fi mişcat fie şi un deget. Mai mult, va izbuti să discrediteze o întreagă facţiune fără să-i fi sporit puterea celeilalte. Căci atâta vreme cât facţiunea tinerilor o place pe fiica sa, e încrezător că pericolul cu care se confruntă este neglijabil.

Dar tu vei fi distrus.

Cumpăneşte posibilităţile.

Prima: sub conducerea noastră, claudienii şi susţinătorii lor ar putea dobândi suficientă putere cât să aducă Imperiul pe vechiul său făgaş şi să reinstaureze valorile şi idealurile de odinioară. Este foarte puţin

probabil, dar admit că este posibil. Totuşi, chiar dacă am reuşi să facem asta, cel mai probabil vom face să se unească împotriva noastră atât noile familii, susţinute de tatăl tău vitreg, cât şi noua facţiune a tinerilor. Cred că amândoi ne cutremurăm la gândul consecinţelor unei asemenea alianţe.

A doua: dacă rămâi la Roma, soţia ta va continua să acţioneze împotriva intereselor tale – şi nu contează dacă este o manevră sau doar un capriciu. Problema e că o va face. Este limpede că ea consideră că puterea pe care o are vine de la Împărat şi nu de la numele sau poziţia ta socială. Este fiica Împăratului. Ai fi neputincios în faţa voinţei ei şi ai pica de prost dacă i te-ai opune şi ai da greş.

A treia: viaţa ei de desfrâu şi destrăbălare le va oferi atât prietenilor, cât şi duşmanilor tăi motive permanente de bârfă. Dacă ai încerca să iei măsuri împotriva acestui stil de viaţă al ei şi ai cere divorţul, e drept că ai implica întregul neam al octavienilor într-un scandal, dar ţi-ai atrage ranchiuna veşnică a Împăratului şi a celor care îl susţin. Dacă *nu* iei măsuri împotriva comportamentului ei, vei părea slab. Ai putea fi chiar acuzat de complicitate la încălcarea legii.

Nu, dragul meu Tiberius, nu trebuie să te întorci la Roma cu intenţia să rămâi aici câtă vreme lucrurile sunt

aşa cum sunt. Este un mare noroc că am fost numit consul odată cu tine. Cât timp eşti plecat, poţi fi sigur că îţi voi apăra interesele. Ironia sorţii e că eu, aşa nevrednic cum sunt, voi putea face asta cu mai puţine riscuri şi mai eficient decât ai putea s-o faci tu. E un comentariu extrem de deprimant asupra drumului pe care au luat-o vieţile noastre!

Mama ta îţi trimite dragostea ei. Nu îţi va scrie până nu primeşti mesajul Împăratului. Deşi nu o spune, am motive întemeiate să cred că subscrie la aceste sfaturi imperioase pe care ţi le-am dat.

VII. Scrisoare de la Nicolaus din Damasc către Strabon din Amasia (7 î.Hr.)

În ultimii paisprezece ani am fost mulţumit să trăiesc la Roma, mai întâi în serviciul lui Irod şi al lui Octavius Cezar, iar apoi în serviciul şi cu prietenia lui Octavius Cezar. Aşa cum poate că ai dedus din scrisorile mele, începusem să consider acest oraş casa mea. Mi-am retezat aproape toate legăturile din afară, iar după moartea părinţilor mei nu am mai simţit dorinţa sau nevoia să mă întorc în ţara mea de baştină.

Dar peste câteva zile voi intra în cel de-al cincizeci şi şaptelea an de viaţă şi în decursul ultimelor luni – sau poate mai mult – am ajuns să simt tot mai puţin că locul

acesta este casa mea. Am ajuns să mă simt un străin în oraşul acesta care a fost atât de bun cu mine şi unde am avut relaţii cât se poate de apropiate cu unii dintre cei mai importanţi oameni ai vremurilor noastre.

Poate că greşesc, dar mi se pare că peste Roma pluteşte o agitaţie urâcioasă. Nu e acea agitaţie şi nesiguranţă pe care trebuie să le fi cunoscut tu la începuturile puterii lui Octavius Cezar şi nici tulburarea agitată care m-a contaminat şi pe mine când am ajuns aici pentru prima dată, acum paisprezece ani.

Octavius Cezar a readus pacea în aceste locuri. După Actium nici un roman nu a mai ridicat armele împotriva altui roman. A adus prosperitate oraşului şi întregii ţări: nici cel mai sărac dintre oameni nu duce lipsă de mâncare în oraş, iar cei din provincii prosperă datorită generozităţii Romei şi a lui Octavius Cezar. Octavius Cezar le-a redat libertatea oamenilor. Sclavii nu mai trebuie să trăiască cu teama cruzimii arbitrare a stăpânilor, nici săracii nu mai au a se teme de corupţia bogaţilor şi nici cei care vorbesc liber şi responsabil nu mai trebuie să se teamă de consecinţele vorbelor lor.

Şi totuşi în aer se simte ceva urât, ceva ce mă tem că nu prevesteşte lucruri bune pentru viitorul oraşului şi al Imperiului şi pentru domnia lui Octavius Cezar însuşi. Facţiunile se opun una alteia, zvonurile abundă şi nimeni

nu pare mulţumit să trăiască în confortul şi demnitatea pe care Împăratul lor le-a făcut posibile. Bizari mai sunt oamenii aceştia... Parcă nu suportă siguranţa, pacea şi confortul.

Voi părăsi Roma, acest oraş care mi-a fost casă timp de atâţia ani plini. Mă voi întoarce la Damasc şi îmi voi trăi restul zilelor printre cărţile mele şi cu ce voi mai reuşi să aştern pe foile de pergament. Voi părăsi Roma cu durere şi cu iubire – fără furie, reproşuri sau dezamăgire. Şi, când scriu aceste cuvinte, îmi dau seama că ce spun eu de fapt este că îl voi părăsi pe prietenul meu Octavius Cezar cu aceste sentimente în suflet. Căci Octavius Cezar este Roma şi asta este, poate, tragedia vieţii sale.

O, Strabon, dacă ar fi să spun adevărul, simt că viaţa lui s-a sfârşit. În aceşti ultimi ani a îndurat mai mult decât ar trebui să îndure vreun om. Pe chip i se citeşte calmul inuman al celui care ştie că viaţa lui s-a terminat şi care nu mai aşteaptă decât descompunerea cărnii, semnul clar al sfârşitului.

Nu am cunoscut nici un alt om pentru care prietenia să însemne atât de mult – şi mă refer la un anumit fel de prietenie. Prietenii lui adevăraţi au fost cei cunoscuţi în tinereţe, înainte să dobândească puterea pe care o are acum. Presupun că cine are puterea nu se poate încrede

decât în cei pe care îi cunoştea şi în care se putea încrede înainte de a dobândi această putere – sau poate că e vorba de altceva... Iar acum e singur. Nu are pe nimeni.

Cu cinci ani în urmă, prietenul său, Marcus Agrippa, pe care şi-l făcuse ginere, a murit în singurătate pe drumul de întoarcere dintr-o ţară străină, iar Octavius Cezar nu şi-a putut lua nici măcar rămas-bun de la el. În anul următor sora sa, Octavia, acea doamnă cumsecade, a murit în izolarea crâncenă pe care singură şi-o alesese, departe de oraş şi de fratele ei, la o fermă oarecare de la Velletri. Acum ultimul dintre vechii săi prieteni, Mecena, e mort şi el, iar Octavius Cezar e singur. Nimeni dintre cei din tinereţea sa nu mai e în viaţă, aşa că nu i-a mai rămas nici un om în care să simtă că poate avea încredere, nici un om cu care să poată vorbi despre lucrurile acelea care îi sunt cel mai aproape de suflet.

L-am văzut pe Împărat în săptămâna de după moartea lui Mecena. Eram la ţară când s-a petrecut tristul eveniment şi m-am grăbit să mă întorc de îndată ce am aflat. Am încercat să-i prezint condoleanţe.

M-a privit cu ochii aceia albaştri, atât de izbitor de tineri pe chipul său ridat. Pe buze îi licărea un zâmbet uşor.

— Ei, comedia noastră aproape că s-a încheiat, a spus el. Dar uneori e atâta tristeţe în comedii.

Nu am ştiut ce să răspund.

— Mecena, am început eu. Mecena...

— L-ai cunoscut bine? a întrebat Octavius.

— L-am cunoscut, am spus, dar nu cred că l-am cunoscut bine.

— Puţini l-au cunoscut bine, a zis el. Nu mulţi l-au plăcut. Dar a fost o vreme când eram tineri – Marcus Agrippa era tânăr şi el... a fost o vreme când eram prieteni şi am ştiut că vom fi prieteni cât vom trăi. Agrippa, Mecena, eu, Salvidienus Rufus. Salvidienus e mort şi el, dar el a murit demult. Poate că toţi am murit atunci, când eram tineri.

M-am alarmat, pentru că până atunci nu-l mai auzisem pe prietenul meu vorbind aşa dezlânat. Am spus:

— Eşti copleşit de durere. E o pierdere grea.

— Am fost lângă el când a murit, a zis el. A fost şi prietenul nostru Horaţiu. A murit foarte liniştit, a fost conştient până la sfârşit. Am vorbit cu toţii despre vremurile de demult. Mi-a spus să am grijă de bunăstarea lui Horaţiu. A spus că poeţii au lucruri mai bune de făcut decât să aibă grijă de ei. Mi se pare că

Horaţiu a izbucnit în lacrimi şi şi-a ascuns faţa. Apoi Mecena a spus că e obosit. Şi a murit.

— Poate chiar era obosit.

A spus:

— Da, era obosit.

Între noi s-a iscat un moment de tăcere. Apoi Octavius a zis:

— Şi va mai urma unul în curând. Încă unul care e obosit.

— Prietene... am început eu.

El a clătinat din cap, încă zâmbitor.

— Nu mă refer la mine. Zeii nu vor fi aşa de milostivi. Vorbesc de Horaţiu. I-am văzut după aceea expresia de pe chip. Virgiliu şi acum Mecena, a spus Horaţiu. Mi-a amintit mai târziu că odată, cu mulţi ani în urmă, într-un poem... lua uşor în derâdere una dintre bolile lui Mecena... şi în poem îi spunea lui Mecena... oare îmi mai amintesc?... „În aceeaşi zi vor arunca pământ peste trupul meu şi al tău. Voi face un legământ de soldat: tu conduci şi vom porni împreună, gata să călcăm pe drumul de la capătul tuturor drumurilor, prieteni nedespărţiţi”... Nu cred că Horaţiu îi va supravieţui multe luni. Nu-şi doreşte asta.

— Horaţiu, am spus.

— Mecena scria prost, a reluat Octavius. Mereu i-am spus că scrie prost.

...Nu l-am putut mângâia. După două luni a murit şi Horaţiu. Servitorul lui l-a găsit într-o dimineaţă în căsuţa sa de peste râul Digentia. Avea o figură liniştită, de parcă era doar adormit. Octavius a pus ca cenuşa să-i fie îngropată lângă cea a lui Mecena, la capătul îndepărtat al colinei Esquilin.

Singura făptură în viaţă pe care o iubeşte acum este fiica lui. Şi mă tem pentru iubirea aceasta, mă tem îngrozitor. Căci, de la o lună la alta, fiicei lui pare să-i pese tot mai puţin de rang. Soţul ei nu vrea să trăiască cu ea şi rămâne departe de Roma, cu toate că anul acesta e consul.

Nu cred că Roma poate îndura moartea lui Octavius Cezar şi nu cred că Octavius Cezar poate îndura moartea sufletului său.

VIII. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Viaţa pe care am dus-o atunci la Roma a fost una de libertate aproape totală. Tiberius era plecat: până şi anul în care a fost consul l-a petrecut în Germania, organizând avanposturile de acolo împotriva incursiunilor triburilor barbare. În puţinele ocazii când a fost nevoit să

revină la Roma, mi-a făcut câte o vizită protocolară şi imediat şi-a găsit de lucru în altă parte.

În anul următor tata, din proprie iniţiativă, a ordonat să fie înlocuit cu altcineva la graniţa din Germania şi i-a ordonat să se întoarcă la îndatoririle lui de la Roma. Iar Tiberius a refuzat. Mi s-a părut cel mai admirabil lucru pe care l-a făcut vreodată şi aproape că l-am respectat pentru curaj.

I-a scris tatălui meu, declarându-şi refuzul de a duce o viaţă publică şi dorinţa de a se retrage pe insula Rhodos, unde familia sa avea proprietăţi întinse, ca să-şi dedice restul vieţii studiilor de literatură şi filosofie. Tata s-a prefăcut furios. Cred că a fost încântat. Şi-a închipuit că Tiberius Claudius Nero nu-i mai servea planurilor sale.

M-am întrebat adesea cum ar fi fost viaţa mea dacă ceea ce i-a scris soţul meu tatei ar fi fost adevărat.

6

I. Scrisoare de la Cneus Calpurnius Piso către Tiberius Claudius Nero, pe insula Rhodos (4 î.Hr.)

Dragul meu Tiberius, absenţa ta îi întristează pe prietenii tăi din Roma, care pare mulţumită să se complacă în stagnare. Dar pentru moment poate că

stagnarea e o şansă. Nu am noutăţi din anul trecut care să ne poată afecta serios viitorul – şi în perioada asta cred că mai mult nici nu putem spera.

Irod Evreul a murit în sfârşit şi probabil că aşa e cel mai bine pentru toată lumea. În ultimii ani ai vieţii era, fără îndoială, nebun şi înnebunea tot mai tare. Ştiu că Împăratul îşi pierduse toată încrederea în el şi poate chiar se gândea să pună la cale înlăturarea lui, iar asta, desigur, dacă se ajungea la război, i-ar fi unit ca nimic altceva pe cei ce îl susţin pe Împărat. Chiar cu câteva zile înainte să moară, Irod a dat ordin să fie executat unul dintre fiii săi, pe care îl bănuia că ar fi complotat împotriva lui – oferindu-i astfel Împăratului ocazia să facă iar o glumă. „Aş prefera”, a spus, „să fiu mai degrabă porcul lui Irod decât fiul lui”. În orice caz, îi urmează la domnie un altul dintre fiii lui, care a arătat o deschidere sinceră către Roma, aşa că deocamdată posibilitatea unei incursiuni militare pare redusă.

În directă legătură cu moartea lui Irod, deşi s-a petrecut cu ceva vreme înainte, este şi plecarea din Roma a acelui dezagreabil Nicolaus din Damasc, pe care Împăratul l-a îndrăgit mereu. Pare o întâmplare insignifiantă, dar cred că are o oarecare însemnătate pentru viitorul nostru, căci plecarea lui l-a întristat pe Împărat mai mult decât ar fi părut firesc, pentru că nu i-a

mai rămas nimeni din vechii lui prieteni apropiaţi – şi el pare să fie tot mai acru şi mai închis în sine cu fiecare lună care trece. Şi, evident, când ajungi aşa, puterea şi autoritatea încep să-ţi scape printre degete.

Şi chiar par să-i scape printre degete, dar deocamdată mult prea puţin ca să ofere altceva decât speranţe hazardate. De pildă, anul acesta a respins insistenţele Senatului de a accepta cel de-al treisprezecelea mandat de consul, invocând vârsta şi oboseala. Când a fost limpede că hotărârea lui e fermă, Senatul a vrut să ştie pe cine doreşte să numească în locul lui... iar el l-a desemnat pe Caius Calvisius Sabinus! Îţi aminteşti numele? E un vechi susţinător al lui Cezar, un ins chiar mai bătrân decât Împăratul, a fost consul o dată în timpul triumviratului, acum treizeci şi cinci de ani, şi a luptat sub comanda Împăratului şi a lui Marcus Agrippa în bătăliile navale împotriva lui Sextus Pompeius! Celălalt consul este un oarecare Lucius Passienus Rufus (dacă ţi-l poţi închipui consul pe unul cu un nume atât de lipsit de importanţă), despre care poate că ai auzit, poate că nu. E unul dintre oamenii de curând apăruţi şi zău că nu am idee cât este de devotat familiei Împăratului. Bănuiesc că va susţine cârmuirea, oricine ar fi la putere. Deci din partea consulilor nu se arată nici o

împotrivire puternică la eventuala preluare a puterii de către tine. Un senil şi un ins fără nume!

Ceva mai deprimante (deşi ştiam că trebuia să se întâmple la un moment dat) au fost ritualurile de intrare în maturitate pe care Împăratul le-a oferit fiilor tăi vitregi. Caius şi Lucius (deşi nici unul nu are încă şaisprezece ani) sunt de-acum cetăţeni ai Romei, poartă togă albă şi nu mă îndoiesc că, imediat ce va îndrăzni, Împăratul îi va da fiecăruia comanda unei armate, cel puţin cu numele. Din fericire, pentru moment nu va îndrăzni mai mult de-atât şi nici unul dintre noi nu ştie ce ne rezervă viitorul. Va avea grijă ca vechiul lui prieten Marcus Agrippa, deşi mort, să joace în continuare un rol, fie şi numai prin copiii săi.

Eu cred că nimic din toate acestea, dragul meu Tiberius, nu trebuie să ne tulbure. La multe ne aşteptam, iar cele la care nu ne aşteptam nu ne fac absolut nici un rău.

Dar mă tem că observaţiile mele din final, chiar aşa vremelnice cum sunt, ne dau motive de teamă. Aşa cum probabil bănuieşti, au legătură cu purtarea soţiei tale.

Scandalurile din jurul ei s-au potolit într-o oarecare măsură şi asta s-ar putea să se fi întâmplat din mai multe motive. În primul rând lumea s-a obişnuit cu comportamentul ei, în al doilea rând, farmecul şi veselia

ei contagioase, cum sunt adesea descrise, au contribuit mult la îmblânzirea opiniei generale, în al treilea rând, popularitatea ei în rândul tinerilor pare mai degrabă să crească decât să se diminueze, iar în ultimul rând (şi acesta este, din motive pe care le voi explica de îndată, semnul cel mai rău prevestitor), dispreţul flagrant pe care îl afişa faţă de buna-cuviinţă pare să se fi diminuat şi el – şi încă substanţial. Asupra acestui aspect mă voi opri aici.

Opţiunile ei destul de promiscue şi lipsite de discernământ în materie de amanţi par să ţină de domeniul trecutului. Din câte îmi dau eu seama, Sempronius Gracchus nu mai este amantul ei, dar i-a rămas prieten. Acelaşi lucru se poate spune şi despre Appius Claudius Pulcher, şi despre alţi câţiva inşi de seamă. Jucăriile mai dezgustătoare cu care se amuza cândva (cum ar fi acel Demostene, care nu era mai breaz decât un sclav eliberat, deşi oficial este cetăţean) au fost abandonate. În mod curios, pare să fi devenit mai serioasă, deşi are în continuare destul spirit, umor şi lipsă de reţinere cât să rămână preferata tineretului frivol.

Asta nu înseamnă că nu este în continuare adulterină. Este. Dar pare să-şi fi ales un amant ceva mai însemnat decât neisprăviţii pe care îi prefera cândva – doar că şi

mai periculos. Este vorba de Iullus Antonius, a cărui soţie (cândva prietenă intimă a Iuliei) a început, în chip foarte convenabil, să călătorească în afara Italiei mult mai mult decât obişnuia.

Desigur, se ţin în continuare întâlniri la vechii ei prieteni, dar Iullus e mereu cu ea, iar discuţiile, din câte mi se spune, sunt mult mai puţin frivole decât erau cândva – cu toate că, în opinia mea, rămân destul de frivole. Cel puţin sper că rapoartele sunt exacte în privinţa asta. Discută filosofie, literatură, politică şi teatru – lucruri de genul acesta.

Nu ştiu ce să înţeleg din asta. Nici Roma nu ştie. Nu ştiu dacă tatăl ei este sau nu la curent cu această nouă relaţie. Dacă este, o trece cu vederea, dacă nu, e un prost, căci înseamnă că ştie mai puţine decât oricare dintre concetăţenii săi. Nu ştiu dacă purtarea ei din ultima vreme ne va ajuta sau dimpotrivă. Dar poţi fi sigur că o să am grijă să fiu mereu informat în legătură cu această nouă direcţie în care merg lucrurile şi că o să-ţi aduc la cunoştinţă tot ce aflu. Am sursele mele în casa lui Iullus Antonius şi voi cultiva şi altele – cu discreţie, poţi fi sigur de asta. Nu voi cultiva asemenea surse în casa soţiei tale. Aşa ceva ar fi cât se poate de periculos pentru mine, pentru tine şi pentru cauza noastră.

Sper că vei distruge scrisoarea mea – sau, dacă nu, ai grijă să fie bine ascunsă, ca să nu cadă în mâini nepotrivite.

II. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Vechiul meu prieten şi dascăl Athenodorus mi-a spus cândva că strămoşii noştri romani considerau că e nesănătos să se spele mai mult de o dată sau de două ori pe lună şi că pentru ei curăţenia zilnică însemna să-şi spele mâinile şi picioarele de praful adunat de-a lungul unei zile de muncă. Grecii au fost, spunea el (cu un fel de mândrie ironică), cei care au adus la romani obiceiul îmbăierii zilnice şi tot ei i-au învăţat pe cuceritorii lor barbari elaboratele posibilităţi pe care le oferă acest ritual... Cu toate că am descoperit minunata simplitate a mâncărurilor ţărăneşti şi astfel m-am întors, fără îndoială, la obiceiurile strămoşilor mei, nu m-am putut convinge încă să le adopt deprinderile legate de baie. Mă îmbăiez aproape zilnic, deşi nu am servitori care să mă răsfeţe cu uleiuri şi parfumuri, iar baia mea are un singur zid – peretele stâncos ce se înalţă deasupra ţărmului acestei insule care mi-e casă.

În cel de-al doilea an al căsniciei noastre, Marcus Agrippa a deschis la Roma, pentru confortul cetăţenilor, o baie publică despre care s-a spus că e cea mai

opulentă din istoria oraşului. Înainte de asta nu mersesem prea des la băile publice. Cred că atunci când eram mică, Livia, care se considera un model al virtuţilor antice, dezaproba luxul oferit de asemenea locuri şi probabil că m-am molipsit şi eu de la virtutea ei. Dar soţul meu citise în lucrarea unui medic grec că baia nu ar trebui privită doar ca un lux, ci ar putea într-adevăr contribui la prevenirea bolilor misterioase care fac periodic ravagii în orice oraş aglomerat. A vrut să încurajeze cât mai mulţi oameni de rând să folosească asemenea măsuri de igienă şi m-a convins şi pe mine să renunţ din când în când la intimitatea propriei mele băi şi să merg printre oameni, ca să vadă toată lumea că e la modă să frecventezi băile publice. M-am dus de parcă aş fi îndeplinit o obligaţie, dar trebuie să recunosc faţă de mine însămi că a devenit o plăcere.

Până atunci nu cunoscusem oamenii din popor. Îi văzusem, desigur, prin oraş, mă serviseră în magazine, vorbisem cu ei şi ei, cu mine. Dar întotdeauna ştiuseră cine sunt: eram fiica Împăratului. Iar eu ştiam (sau credeam că ştiu) că vieţile lor sunt atât de diferite de a mea, încât parcă făceam parte din specii diferite. Dar în baie, goală, înconjurată de sute de femei care strigă, ţipă şi râd, este imposibil să deosebeşti o fată de împărat de soţia cârnăţarului. Iar fiica de împărat, în ciuda vanităţii

ei, a descoperit o stranie plăcere în această imposibilitate. Aşa că am devenit o cunoscătoare a băilor şi aşa am rămas tot restul vieţii, iar după moartea lui Marcus Agrippa am descoperit în Roma băi despre care nici nu visasem că există, băi ce ofereau plăceri pe care mi se părea că le ştiusem cândva, dar într-un vis...

Şi chiar şi acum continui să mă îmbăiez zilnic, aşa cum îmi imaginez că fac soldaţii sau ţăranii când şi-au terminat treaba dacă au vreun fir de apă prin apropiere. Baia mea e marea, iar marmura bazinului e nisipul negru, vulcanic, care sclipeşte în lumina soarelui de după-amiază. Există un om care mă păzeşte – bănuiesc că i s-a ordonat să nu mă lase să mă înec – şi care stă impasibil departe de mine, privindu-mă fără strop de curiozitate cum îmi scufund corpul în apă. E un castrat. Prezenţa lui nu mă deranjează.

În după-amiezile liniştite, când marea e calmă, apa e ca o oglindă şi îmi văd chipul reflectat în suprafaţa ei. Mă uimeşte că părul îmi e aproape alb şi pe faţă încep să-mi apară riduri. Am fost mereu extrem de vanitoasă din pricina părului meu, care a început să încărunţească de când eram foarte tânără. Îmi amintesc că odată m-a surprins tata în timp ce una dintre slujnice îmi smulgea firele albe. M-a întrebat:

— Eşti nerăbdătoare să cheleşti?

I-am răspuns că nu.

— Atunci, a spus el, de ce-i îngădui slujnicei să grăbească momentul când o să se întâmple asta?

...Părul e aproape alb, chipul e ridat – şi, cum stau întinsă în apa mică, trupul pe care îl văd nu are aproape nimic de-a face cu chipul acela. Carnea e la fel de fermă ca acum douăzeci de ani, stomacul plat, sânii plini. În apa rece sfârcurile mi se întăresc, aşa cum făceau cândva la atingerea unui bărbat, şi, susţinut de apă, trupul mi se ondulează, cum făcea când i se oferea plăcere. M-a slujit bine trupul acesta de-a lungul anilor – deşi a început s-o facă mai târziu decât ar fi putut. A început târziu fiindcă i s-a spus că nu are drepturi şi că, prin firea lucrurilor, trebuie să se supună altor dorinţe decât ale sale. Când am aflat că trupul are drepturile lui, deja fusesem măritată de două ori şi eram mama a trei copii...

Totuşi prima dată când am aflat asta a fost ca un vis şi mulţi ani după aceea nu am crezut că e adevărat. Eram în Ilium şi am fost venerată ca o zeiţă. Chiar şi acum e tot ca un vis, dar îmi amintesc că la început mi s-a părut o prostie amuzantă, o prostie barbară şi fermecătoare.

Am ajuns să descopăr că nu era aşa... Tânărul pe care l-am ales în ziua aceea în crângul sacru cu siguranţă nu

avea mai mult de nouăsprezece ani, era virgin şi era cel mai frumos băiat pe care îl văzusem vreodată. Dacă închid ochii, îi pot vedea chipul şi aproape că-i simt pielea fermă şi catifelată. Cred că atunci când l-am luat cu mine în peşteră, nu intenţionam să duc ritualul până la capăt. Nu eram obligată să o fac: eram Zeiţa Mamă şi puterea mea era absolută. Dar am îndeplinit ritualul şi am descoperit forţa trupului meu şi forţa nevoilor sale. Era o forţă despre care fusesem învăţată să cred că nu există… Era un băiat foarte dulce. Mă întreb ce s-o fi ales de el după ce a pătruns-o pe zeiţă şi a stat întins lângă ea.

Cred că până la moartea lui Marcus Agrippa am trăit ca într-un fel de vis. Nu-mi venea să cred ce descoperisem şi totuşi lucrul ăsta era mereu cu mine. I-am fost credincioasă lui Marcus Agrippa: nu simţeam că zeiţa care îşi luase un amant atunci, în Ilium, era soţia lui Agrippa. Şi nu i-am fost credincioasă lui Tiberius Claudius Nero.

Abia după moartea acelui om bun care a fost Marcus Agrippa, Iulia, fiica lui Octavius Cezar Augustul, a descoperit puterea care stătuse ascunsă în ea şi plăcerea pe care o putea primi. Iar plăcerea pe care o putea primi a devenit puterea ei şi ei i se părea că e o

putere mai mare decât cea a numelui ei şi decât cea a tatălui ei. Aşa a devenit ea însăşi.

Da, m-a slujit bine trupul acesta estompat de apă, pe care îl văd în timp ce stau întinsă pe spate în baia mea marină. M-a slujit chiar şi când părea să-i slujească pe alţii. Mâinile care au hoinărit pe coapsele acestea au făcut-o pentru mine, iar amantul căruia îi oferam plăcere era o victimă a propriilor mele dorinţe.

Uneori, în timp ce mă îmbăiez, mă gândesc la cei care au oferit plăcere acestui trup: Sempronius Gracchus, Demostene, Appius Pulcher, Cornelius Scipio... multe nume nu mi le mai amintesc acum. Mă gândesc la ei, iar chipurile şi trupurile se contopesc până ce devin un singur chip şi un singur trup. Au trecut şase ani de când nu am mai cunoscut atingerea unui bărbat, şase ani de când mâinile şi buzele mele nu au mai mângâiat carnea unui bărbat. Am patruzeci şi patru de ani. Acum patru ani am ajuns la vârsta bătrâneţii. Şi totuşi încă simt cum inima îmi bate mai tare la gândul acelor trupuri. Aproape că mă simt vie, deşi ştiu că nu sunt.

O vreme am fost zeiţa misterului întregii mele plăceri, iar apoi am devenit preoteasă, iar amanţii mei erau adoratorii. Cred că ne-am slujit bine unii pe alţii.

Şi în final mă gândesc la cel ce mi-a oferit plăcerea supremă, cel pentru care toţi ceilalţi fuseseră doar un

preludiu, ca să fiu pregătită. I-am cunoscut gustul şi greutatea trupului mai intim decât am cunoscut orice altceva. Nu-mi vine să cred că de atunci au trecut şase ani. Mă gândesc la Iullus. Mareea avansează încet şi apa se mişcă în jurul meu. Dacă nu mă mişc, mă pot gândi la el. Mă gândesc la Iullus Antonius.

III. Scrisoare de la Cneus Calpurnius Piso către Tiberius Claudius Nero, pe insula Rhodos (3 î.Hr.)

Trebuie să spun de la bun început, prietene, că sunt plin de nelinişti şi nu ştiu dacă sunt sau nu îndreptăţite. Dă-mi voie să-ţi arăt câteva dintre motive, ca să poţi judeca şi singur dacă îngrijorarea mea are temei.

Din câte îmi pot da eu seama, soţia ta i-a fost credincioasă unui singur bărbat de mai bine de un an. Bărbatul în cauză este, cum bine ştii, Iullus Antonius. Este văzută permanent în compania lui. De fapt relaţia lor a devenit atât de cunoscută, încât nici unul nu mai încearcă să o ascundă. Iulia primeşte oaspeţi în casa lui şi dirijează treburile servitorilor lui. De-acum tatăl ei nu se poate să nu ştie de această legătură şi totuşi rămâne în relaţii bune şi cu fiica lui, şi cu Iullus Antonius. Ba chiar se zvoneşte că Iulia intenţionează să divorţeze de tine şi să-l ia pe Iullus de bărbat. Cred totuşi că nu ne putem

încrede decât foarte puţin în acest zvon. Octavius Cezar nu ar permite niciodată aşa ceva. Oficializarea unei asemenea relaţii ar distruge pur şi simplu echilibrul delicat al puterii, pe care el îl menţine încă, şi ştie asta. Pomenesc de zvonul acesta numai ca să înţelegi până unde a ajuns relaţia lor.

În ciuda scandalului provocat de legătură cu fiica Împăratului – sau poate chiar datorită acesteia, căci cine poate înţelege mintea poporului? – popularitatea lui Iullus Antonius continuă să crească. În clipa de faţă este, presupun, al doilea sau al treilea om din Roma. Are foarte mulţi susţinători în Senat, de care, trebuie să spun, se foloseşte foarte discret. Şi totuşi, în ciuda acestei discreţii, nu am încredere în el. Nu a făcut nici o mişcare ca să şi-i apropie pe senatorii cu influenţă în chestiunile militare, le zâmbeşte tuturor, se împacă până şi cu duşmanii lui. Bănuiesc totuşi că, la fel ca tatăl lui, are ambiţii şi, spre deosebire de tatăl lui, e capabil să le ascundă cu succes de toată lumea.

Şi, vai, popularitatea ta în rândul maselor pare să sufere. Asta vine în parte din absenţa ta necesară – dar nu numai. Calomniile şi pamfletele la adresa ta circulă în neştire, ceea ce, desigur, e un lucru obişnuit. Orice figură însemnată e la discreţia versificatorilor şi a bârfitorilor. Doar că aceste calomnii sunt distribuite la scară mult

mai amplă decât oricare altele din ultimii ani şi sunt teribil de duşmănoase. Mai că s-ar zice că e o campanie pusă la cale ca să te defăimeze. Nu reuşeşte, desigur, nici un om care ţi-a fost prieten nu îţi va deveni duşman din pricina acestor calomnii, dar starea de lumină pare totuşi să indice ceva.

Iar Împăratul – o spun cu tristeţe – nu îşi diminuează antipatia faţă de tine, în ciuda rugăminţilor mamei tale şi ale prietenilor tăi. Aşa că dinspre partea aceea nu ne putem aştepta la vreo uşurare a situaţiei.

În ciuda tuturor acestor lucruri, faci bine că rămâi în Rhodos. Lasă-i pe pamfletari să-şi inventeze poemele lor dezgustătoare. Câtă vreme stai departe de Roma, nu eşti nevoit să reacţionezi. Memoria oamenilor e scurtă.

Iullus Antonius a adunat în jurul lui o ceată de poeţi – desigur, nici unul de seamă, precum cei care erau prieteni cu Împăratul – şi bănuiesc că unele calomnii şi pamflete s-au născut (anonim, desigur) din pana lor. Unii scriu poeme care îl cinstesc pe Iullus însuşi, iar el a avut grijă să se afle că bunica lui maternă era din ginta iuliană. Omul e ambiţios, de asta sunt convins.

Nu uita că ai prieteni la Roma, iar absenţa ta trupească nu înseamnă că nu eşti prezent în gândurile noastre. Această aşteptare este o strategie deprimantă, dar necesară. Să nu devii prea nerăbdător. Te voi ţine la

curent, ca şi până acum, cu tot ce se întâmplă aici şi merită să ştii.

IV. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Înainte să devenim amanţi, Iullus Antonius îmi povestea despre copilăria lui şi despre tatăl lui, Marcus Antonius. Iullus nu fusese preferatul tatălui său – onoarea aceasta îi revenise fratelui mai mare, Antyllus – şi şi-l amintea aproape ca pe un străin. În primii ani de viaţă, Iullus fusese crescut de mătuşa mea Octavia, care, deşi îi era doar mamă vitregă, fusese mai apropiată de el decât mama lui adevărată, Fulvia. Adesea, când stăteam liniştită de vorbă cu Iullus Antonius şi cu Marcella, mă gândeam cât de uluitor este că, atunci când eram mici, ne jucam cu toţii împreună în casa mătuşii Octavia. Nu puteam nici atunci – şi nu pot nici acum – să-mi amintesc vremurile acelea cu claritate, iar când încercam să vorbim despre copilărie şi să scoatem la lumină amintiri din acei ani, era ca şi cum inventam personaje şi întâmplări dintr-o piesă de teatru, cu convenţiile şi necesităţile impuse de un eveniment din trecut.

Îmi amintesc de o seară târzie, când noi trei am mai zăbovit după ce toţi ceilalţi oaspeţi la cină plecaseră. Era o noapte fierbinte, aşa că am ieşit din salon şi ne-am instalat în curte. Stelele licăreau în aerul catifelat,

servitorii se retrăseseră, iar în loc de muzică ascultam ciripitul şi zumzetul misterios al nenumăratelor insecte ascunse în întuneric. Vorbeam în tihnă, fără vreun scop precis, despre accidentele care ni se întâmplaseră în viaţă.

— M-am întrebat adesea, a spus Iullus, ce s-ar fi întâmplat cu ţara noastră dacă tatăl meu ar fi fost mai socotit şi ar fi avut câştig de cauză în faţa prietenului meu Octavius Cezar.

— Octavius este tatăl meu, am zis.

— Da, a spus Iullus. Şi este prietenul meu.

— Sunt unii care ar fi preferat ca lucrurile să se fi petrecut aşa, am replicat.

Iullus s-a întors către mine şi a zâmbit. În lumina stelelor, îi vedeam capul masiv şi trăsăturile delicate. Nu semăna cu busturile tatălui său pe care le văzusem.

— Se înşală, a zis el. Marcus Antonius avea o slăbiciune care venea din el însuşi: se încredea prea mult în simpla lui prezenţă. Mai devreme sau mai târziu ar fi greşit şi s-ar fi prăbuşit. Nu avea tenacitatea pe care o are Împăratul.

— S-ar zice că îl admiri pe tata, am spus.

— Îl admir mai mult decât pe Marcus Antonius, mi-a răspuns el.

— Cu toate că...

M-am oprit.

El a zâmbit din nou.

— Da. Cu toate că Octavius a pus ca fratele meu mai mare şi tatăl meu să fie omorâţi... Antyllus semăna foarte tare cu Marcus Antonius. Cred că Octavius a intuit asta şi a făcut ce trebuia. Ştii, Antyllus nu mi-a fost niciodată prea drag.

Cred că m-a trecut un fior, deşi noaptea nu era rece.

— Dacă ai fi fost cu câţiva ani mai mare...

— Foarte probabil că ar fi pus să fiu omorât şi eu, a spus Iullus încet. Ar fi fost un lucru care trebuia făcut.

Şi atunci Marcella a exclamat ţâfnoasă şi oarecum adormită:

— O, hai să nu vorbim lucruri neplăcute!

Iullus s-a întorc către ea.

— Dar nu asta facem, draga mea soţie. Vorbim despre lume şi despre lucrurile care s-au întâmplat în ea.

Peste două săptămâni am devenit amanţi.

Am devenit amanţi într-un mod pe care nu l-aş fi putut prevedea. Cred că am decis în seara aceea că vom fi amanţi şi nu am anticipat în cucerirea lui Iullus Antonius nimic ce să nu fi văzut mai înainte. Deşi ţineam la soţia lui, care îmi era şi verişoară, ştiam că e o femeie vulgară şi obositoare, cum mi s-au părut întotdeauna aproape toate femeile, iar pe Iullus l-am considerat un

bărbat ca toţi bărbaţii – la fel de interesat de forţa cuceririi şi de plăcerea iubirii.

Pentru cineva care nu e versat în acest joc paşii seducţiei pot părea ridicoli, dar nu sunt cu nimic mai ridicoli decât paşii de dans. Dansatorii dansează şi în priceperea lor stă şi plăcerea lor. Totul este bine stabilit, de la primul schimb de priviri până la acuplarea finală. Iar prefăcătoria reciprocă a ambilor participanţi este un ingredient important al acestui joc elaborat – fiecare se preface neputincios sub povara pasiunii, iar fiecare pas înainte, fiecare retragere, fiecare acceptare ori refuz sunt necesare pentru ca jocul să se poată desfăşura cu succes. Şi totuşi într-un astfel de joc femeia e mereu învingătoare, iar eu cred că trebuie să simtă un dram de dispreţ faţă de adversarul ei, căci el este cel cucerit şi folosit, chiar dacă e convins că el cucereşte şi foloseşte. Au fost momente când, din plictiseală, am abandonat jocul şi am atacat direct, cum ar ataca un soldat dintr-o armată cuceritoare un sătean, şi de fiecare dată bărbatul, oricât ar fi fost de rafinat şi oricât ar fi disimulat, s-a simţit teribil de şocat. Finalul era acelaşi, dar pentru mine victoria nu era niciodată completă, căci nu aveam nici un secret pe care să îl ascund de el şi, în consecinţă, nici o putere asupra lui.

Aşa că am plănuit seducerea lui Iullus Antonius cu atenţia cu care ar plănui un centurion atacul asupra flancului inamicului, deşi mi se părea că în ritualul acestor întâlniri duşmanul îşi doreşte de fiecare dată să fie cucerit. Îi aruncam ocheade şi îmi fream imediat privirea, îl atingeam în treacăt şi mă retrăgeam, parcă nedumerită, iar în final, într-o seară, am reuşit să aranjez să rămânem singuri în casa mea.

Stăteam tolănită pe divan. Am spus cuvinte care cereau alinare. Mi-am lăsat rochia să-mi alunece puţin de pe picioare, ca din zăpăceală şi neatenţie. Iullus Antonius a traversat încăperea şi s-a aşezat lângă mine. M-am prefăcut buimăcită şi respiraţia mi s-a precipitat. I-am aşteptat atingerea şi mi-am pregătit un scurt discurs despre cât de mult ţineam eu la Marcella.

— Draga mea Iulia, a spus Iullus, oricât mi-ai părea de atrăgătoare, trebuie să-ţi spun din capul locului că nu am de gând să fiu şi eu un armăsar din herghelia ta.

Cred că am fost atât de uluită, încât m-am ridicat imediat în capul oaselor pe divan. Probabil că mintea îmi încremenise, pentru că am spus cel mai banal lucru imaginabil:

— Ce vrei să zici?

Iullus a zâmbit:

— Sempronius Gracchus. Quinctius Crispinus. Appius Pulcher. Cornelius Scipio. Herghelia ta.

— Sunt prietenii mei, am spus.

— Sunt asociaţii mei, a spus Iullus, şi din când în când mi-au fost utili. Dar sunt cai alături de care nu aş alerga. Şi sunt nedemni de tine.

— Mă dezaprobi, la fel ca tata.

— Atât de mult îl urăşti pe tatăl tău, încât nu vrei să-l asculţi?

— Nu, am spus încet. Nu. Nu îl urăsc.

Atunci Iullus m-a privit grav. Avea ochii întunecaţi, aproape negri. Ai tatei erau de un albastru deschis, dar ochii lui Iullus aveau aceeaşi lumină intensă şi pătrunzătoare, de parcă ardea ceva în spatele lor.

A spus:

— Dacă vom deveni amanţi, o s-o facem când spun eu şi în condiţii mai avantajoase pentru amândoi.

Apoi m-a atins pe obraz, s-a ridicat şi a ieşit din casa mea.

Am rămas multă vreme acolo unde m-a lăsat, fără să mă mişc.

Nu-mi amintesc ce am simţit când am fost refuzată astfel. Nu mi se mai întâmplase. Probabil că am fost furioasă – şi totuşi cred că o parte din mine trebuie să se

fi simţit uşurată şi recunoscătoare. Bănuiesc că începusem să mă plictisesc.

În următoarele câteva zile nu m-am văzut cu nici unul dintre prietenii mei. Am refuzat invitaţii la petreceri şi o dată, când Sempronius Gracchus a venit pe neaşteptate la mine acasă, am pus-o pe slujnica mea, Phoebe, să-i spună că sunt bolnavă şi nu primesc pe nimeni. Şi nu l-am mai văzut pe Iullus Antonius – nu ştiam nici eu dacă de ruşine sau de furie.

Nu l-am văzut timp de aproape două săptămâni. Apoi, într-o după-amiază târzie, după o baie tihnită, am strigat-o pe Phoebe să-mi aducă uleiurile şi haine curate. Nu mi-a răspuns. M-am înfăşurat într-un prosop mare şi am ieşit în curte. Era pustie. Am strigat-o din nou. După o clipă am traversat curtea şi am intrat în dormitorul meu.

Iullus Antonius era în cameră. Tunica îi strălucea în razele piezişe ale soarelui de după-amiază târzie, care intrau pe fereastră, iar chipul i se zărea întunecat în penumbra de deasupra acelei fâşii de lumină. Timp de câteva clipe nici unul dintre noi nu s-a mişcat. Eu am închis uşa în urma mea şi am mai făcut un pas în cameră. Iullus tot nu a spus nimic.

Apoi, foarte încet, a venit spre mine. A apucat prosopul în care mă înfăşurasem şi l-a desfăcut uşor. Mi-a şters cu blândeţe tot trupul, de parcă era un sclav de la

băi. Eu am rămas în continuare nemişcată şi n-am rostit nici un cuvânt.

După aceea el a făcut câţiva paşi în spate şi m-a privit ca pe o statuie. Cred că tremuram. S-a apropiat şi m-a atins cu mâinile.

Până în după-amiaza aceea nu cunoscusem plăcerea iubirii, deşi eu credeam că o cunosc. Iar în lunile care au urmat plăcerea aceea s-a hrănit din ea însăşi, s-a intensificat şi am ajuns să cunosc trupul şi carnea lui Iullus Antonius mai bine decât orice altceva din viaţa mea.

Chiar şi acum, după atâţia ani, simt gustul dulce-amărui al acelui trup şi îi simt sub mine căldura şi fermitatea. E ceva straniu, fiindcă ştiu că astăzi trupul lui Iullus Antonius e fum împrăştiat în aer. Trupul acela nu mai este, iar trupul meu adastă încă pe pământ. Ce ciudat e să ştiu aşa ceva!

Din după-amiaza aceea nu m-a mai atins nici un alt bărbat. Cât trăiesc, nu mă va mai atinge nici un alt bărbat.

V. Scrisoare de la Paullus Fabius Maximus către Octavius Cezar (2 î.Hr.)

Nu ştiu dacă îţi scriu în calitate de fost consul al Romei, care îţi este şi prieten, sau în calitate de prieten

care este şi fost consul. Dar de scris trebuie să îţi scriu, chiar dacă ne vedem aproape în fiecare zi, căci nu îmi vine să-ţi vorbesc direct despre această chestiune şi nu pot include ce am de spus în rapoartele oficiale pe care ţi le trimit cu regularitate.

Fiindcă ceea ce trebuie să-ţi dezvălui are legătură atât cu persoana ta publică, cât şi cu cea privată, într-o manieră care mă tem că le împiedică separarea.

La început, când m-ai însărcinat să investighez zvonurile pe care le considerai suficient de persistente cât să devină îngrijorătoare, trebuie să recunosc că interesul tău mi s-a părut exagerat: zvonurile au devenit un stil de viaţă la Roma şi dacă am sta să cercetăm tot ce auzim, nu am mai avea deloc timp pentru alte chestiuni care ar trebui să ne preocupe.

Aşadar, după cum ştii, am pornit investigaţiile cu destul de mult scepticism. Acum îţi spun cu durere că temerile tale erau întemeiate şi scepticismul meu, eronat. Problema este chiar şi mai îngrijorătoare decât bănuiai sau ţi-ai închipuit iniţial.

Există o conspiraţie şi încă una serioasă, iar ea a ajuns foarte aproape de a-şi atinge scopul.

Îţi voi raporta cât se poate de impersonal tot ce am descoperit, dar trebuie să înţelegi că sentimentele mele se împotrivesc răcelii cuvintelor.

Cu şapte sau opt ani în urmă – în anul în care Iullus Antonius a fost consul – i-am cedat în serviciul lui, în funcţia de bibliotecar, un sclav pe care îl eliberasem de ceva vreme, un anume Alexas Atheneus. Alexas era şi este un om inteligent şi mi-a rămas credincios în toţi aceşti ani. Sunt sigur că îmi este şi prieten. Când a aflat de investigaţia mea, a venit la mine extrem de tulburat şi mi-a oferit anumite documente extrase din dosarele secrete ale lui Iullus Antonius, precum şi nişte dezvăluiri cât se poate de îngrijorătoare.

Se pune la cale, incontestabil, un complot care are ca scop asasinarea lui Tiberius. Conspiratorii s-au asigurat de sprijinul anumitor facţiuni din preajma lui Tiberius, din locul unde s-a retras în Rhodos. Urmează să fie asasinat la fel cum a fost asasinat Iulius Cezar şi fapta trebuie să pară una de revoltă autentică împotriva autorităţii Romei. Folosind ca pretext acest pericol, se plănuieşte strângerea unei armate sub patronajul senatorului şi fostului consul Quinctius Crispinus, armată al cărei scop declarat va fi apărarea Romei, dar al cărei ţel real este preluarea puterii în numele acelui grup de conspiratori. Dacă te opui la crearea acestei armate, vei părea fie laş, fie indiferent, iar dacă nu te opui, rangul tău şi chiar propria-ţi persoană ar putea fi în pericol – ca să nu mai vorbim de viitorul armonios al Romei.

Căci există dovezi clare că se va încerca un atentat la viaţa ta în acelaşi timp în care se va pune în practică planul împotriva lui Tiberius.

Conspiratorii sunt: Sempronius Gracchus, Quinctius Crispinus, Appius Pulcher, Cornelius Scipio – şi Iullus Antonius. Ştiu că mai ales acest ultim nume îţi va provoca multă durere. Îl credeam pe Iullus prietenul meu, îl credeam prietenul tău. Nu este aşa.

Dar raportul meu nu se termină aici.

Alexas Atheneus m-a informat că, fără ştiinţa lui Iullus Antonius, în casa lui a fost strecurat un sclav care în realitate este omul lui Tiberius. Acesta este părtaş la conspiraţie şi de fapt asta i-a trezit bănuielile lui Alexas: o remarcă făcută de omul lui Tiberius. Omul acesta îi raportează direct lui Tiberius toate detaliile afacerii. Şi, din ce am putut pune eu cap la cap, Tiberius are şi el un plan.

Se pare că deţine şi el la fel de multe dovezi despre conspiraţie ca şi mine – şi intenţionează să le folosească. Intenţionează să facă public complotul în Senat, folosindu-l ca purtător de cuvânt pe cel care a fost consul odată cu el: Cneus Calpurnius Piso. Calpurnius va insista să se organizeze un proces pentru înaltă trădare. Senatul va fi obligat să accepte, iar apoi Tiberius va aduna o armată pe insula Rhodos şi se va întoarce la

Roma, chipurile, pentru a apăra Republica şi pe tine. Va deveni un erou pentru cetăţeni, iar tu o să pici de prost. Puterea îţi va scădea, iar a lui Tiberius va creşte.

Şi mai trebuie să-ţi zic ceva – iar acesta este cel mai dureros aspect.

Sunt sigur că în ultimii ani, de când Tiberius Claudius Nero lipseşte din Roma, acţiunile fiicei tale nu ţi-au rămas complet necunoscute. Sunt sigur că, din milă faţă de situaţia ei şi din afecţiune faţă de ea, ţi-ai întors, cum ar veni, privirea, aşa cum au făcut majoritatea prietenilor tăi şi chiar şi o parte dintre inamicii tăi. Dar din documentele care au ajuns în posesia mea se vădeşte clar că Iulia a avut relaţii intime cu fiecare dintre conspiratori, iar amantul ei din ultimul an este Iullus Antonius.

Dacă această chestiune devine publică, este aproape sigur că ea va fi prezentată în aşa fel încât să dea impresia că Iulia însăşi este implicată în conspiraţie, iar Tiberius s-ar putea să deţină dovezi chiar mai vătămătoare decât ne închipuim.

Indiferent sub ce formă va fi dezvăluit public complotul, Iulia va fi inevitabil implicată – şi este posibil să fie implicată atât de serios, încât să fie găsită vinovată de trădare în aceeaşi măsură ca şi ceilalţi

conspiratori. Nu este un secret că îl urăşte pe Tiberius şi nici că îl iubeşte pe Iullus Antonius.

Documentele la care m-am referit se află în posesia mea, puse la loc sigur. Nu le-a văzut nimeni altcineva în afară de mine şi de Alexas Atheneus (şi, desigur, de conspiratori) şi nici nu le va vedea nimeni. Sunt la dispoziţia ta şi poţi să le foloseşti cum găseşti de cuviinţă.

Alexas Atheneus se ascunde: este cert că lipsa documentelor pe care le-a scos din casa lui Iullus Antonius va fi observată, iar el se teme pentru viaţa lui. Este un om remarcabil şi am încredere în el. M-a asigurat că, în ciuda loialităţii faţă de Iullus Antonius, are mai mult respect pentru Împărat şi pentru Roma. Va depune mărturie dacă va fi nevoie. Dar îţi fac o rugăminte personală. Dacă va fi necesar să fie supus la tortură pentru a i se confirma spusele, te rog, ai grijă să fie o tortură ritualică şi nu una reală. Mă încred în el fără rezerve şi omul a pierdut aproape totul prin aceste dezvăluiri.

Dragul meu prieten, mai degrabă mi-aş fi luat viaţa decât să fiu cel care îţi aduce aceste veşti. Dar nu am putut face aşa ceva. Siguranţa ta şi siguranţa Romei trebuie să prevaleze în faţa a ceea ce ar părea acum luxul propriei mele morţi.

Aştept orice ordine doreşti să-mi dai.

VI. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Este toamnă pe Pandateria. În curând vânturile dinspre miazănoapte vor mătura insula aceasta stearpă. Vor şuiera şi vor geme printre stânci, iar casa în care trăiesc, deşi e construită din această piatră locală, va tremura puţin în bătaia vântului. Apele mării vor izbi ţărmul cu violenţa tipică anotimpului... Aici nimic nu se schimbă, doar anotimpurile. Mama strigă în continuare la slujnica noastră şi îi dă ordine neobosită – deşi mi se pare că de vreo lună este un pic mai vlăguită. Mă întreb dacă şi ea va muri pe insula aceasta. Dacă da, va fi alegerea ei. Eu nu am de ales.

Nu am mai scris în jurnal de aproape două luni. Am crezut că nu mai am nimic de spus. Dar astăzi mi s-a permis să mai primesc o scrisoare de la Roma şi ea mi-a redeşteptat amintiri din vremurile când trăiam. Şi iată că îi vorbesc încă o dată vântului, care îmi va purta cuvintele cu forţa nebună a rafalelor lui.

Când i-am scris lui Iullus Antonius, m-am gândit că e un moment potrivit să închei însemnările într-un jurnal care se lungeşte fără nici un scop. Căci dacă timp de un an şi ceva Iullus Antonius m-a readus la viaţă, tot el m-a aruncat în moartea lentă de pe Pandateria, unde îmi pot

privi propria descompunere. Mă întreb dacă a prevăzut ce s-ar putea întâmpla. Nu are importanţă. Nu îl pot urî.

Nici măcar în clipa când am înţeles că ne distrusese pe amândoi nu l-am putut urî.

Aşa că mai trebuie să scriu ceva.

În anul când consuli erau Octavius Cezar Augustul şi Marcus Plautius Silvanus, eu, Iulia, fiica Împăratului, am fost acuzată înaintea Senatului reunit la Roma de adulter şi, astfel, de încălcarea legilor căsniciei şi adulterului impuse de tata printr-un edict cu vreo cincisprezece ani în urmă. Acuzatorul a fost tatăl meu. Mi-a descris abaterile în cele mai mici detalii: i-a numit pe amanţii mei, locurile unde ne întâlneam şi zilele când o făceam. În linii mari, detaliile erau corecte, deşi au fost câteva nume nesemnificative pe care le-a omis. I-a numit pe Sempronius Gracchus, Quinctius Crispinus, Appius Pulcher, Cornelius Scipio şi Iullus Antonius. A descris beţiile din Forum şi dezmăţul dezlănţuit chiar la tribuna de unde îşi enunţase el legile, a vorbit despre faptul că am frecventat diverse case de prostituţie, sugerând că, din perversitate, m-am vândut oricui a dorit să mă aibă, şi a descris vizitele mele la acele băi dezagreabile care permiteau îmbăierea laolaltă a femeilor şi bărbaţilor şi încurajau tot soiul de libertăţi şi destrăbălări. Aici faptele erau exagerate, dar conţineau un sâmbure de adevăr,

îndeajuns cât să le facă plauzibile. În final a cerut Senatului ca, în acord cu legile sale iuliene, să fiu exilată pe vecie din Roma şi să fiu trimisă pe insula Pandateria, unde să-mi trăiesc restul vieţii meditând la viciile mele.

Dacă istoria mă va ţine minte, atunci aşa mă va ţine minte.

Dar istoria nu va şti adevărul – asta dacă îl ştie vreodată.

Tatăl meu ştia de aventurile mele. Poate că i-au provocat suferinţe, dar ştia de ele, îmi înţelegea motivele şi nu m-a ocărât fără rost. Ştia de iubirea mea pentru Iullus Antonius şi mai că-mi vine să cred că se bucura pentru mine.

În anul când consuli erau Caius Octavius Cezar şi Marcus Plautius Silvanus, am fost condamnată la exil ca să nu fiu executată pentru înaltă trădare împotriva statului roman.

Este toamnă pe Pandateria şi era toamnă la Roma în urmă cu şase ani, în după-amiaza când viaţa mea s-a sfârşit. Iullus Antonius nu mai dăduse nici un semn de trei zile. Mesajele pe care i le-am trimis acasă s-au întors nedeschise, servitorii pe care i-am trimis n-au fost primiţi şi s-au întors nedumeriţi. Am încercat să-mi imaginez lucrurile acelea pe care şi le imaginează de obicei îndrăgostiţii, dar nu am reuşit. Ştiam că altceva e în

neregulă, ceva mai grav decât toanele unui amant gelos care vrea să-şi amăgească şi să-şi chinuie iubita.

Dar jur că nu aveam habar despre ce e vorba. Nu bănuiam – sau poate că refuzam să bănuiesc. Nu am bănuit nimic nici în după-amiaza celei de-a treia zile de tăcere, când la uşa mea s-au prezentat un sol şi patru gărzi, ca să mă ducă la tatăl meu. Nici nu am înţeles care e rostul gărzilor. Mi-am imaginat că erau acolo ca un fel de pază oficială.

Am fost dusă în lectică prin Forum, pe Via Sacra, pe lângă palatul imperial, şi apoi am urcat la deal, luând-o spre casa tatălui meu de pe Palatin. Casa era aproape pustie, iar când gărzile m-au condus prin curtea interioară spre odaia de lucru a tatălui meu, cei câţiva servitori care erau prin preajmă mi-au întors spatele, parcă speriaţi. Cred că abia atunci am început să bănuiesc gravitatea situaţiei.

Când m-au dus în încăpere, tata era în picioare, ca şi cum m-ar fi aşteptat. Le-a făcut semn gărzilor să plece şi m-a privit multă vreme înainte să spună ceva.

Nu ştiu de ce, în acele câteva momente l-am urmărit foarte atent. Poate că, în definitiv, ştiam. Chipul îi era ridat şi în jurul ochilor lui de culoare deschisă apăruseră nişte cute de oboseală, dar în semiobscuritatea

dinăuntru aducea bine cu chipul pe care mi-l aminteam din copilărie. În cele din urmă am spus:

— Ce e ciudăţenia asta? De ce m-ai adus aici?

Atunci s-a apropiat şi m-a sărutat foarte delicat pe obraz. A spus:

— Trebuie să ţii minte că eşti fiica mea şi că te-am iubit.

Eu nu am zis nimic.

Tata s-a îndreptat spre micul birou aflat într-un colţ al încăperii şi s-a aplecat o clipă deasupra lui, întors cu spatele la mine. Apoi s-a îndreptat de spinare şi, fără să se întoarcă, mi-a spus:

— Îl cunoşti pe un anume Sempronius Gracchus.

— Ştii că îl cunosc, i-am răspuns. Îl cunoşti şi tu.

— Ai avut legături intime cu el?

— Tată...

Atunci s-a întors spre mine. Pe chipul lui se citea atâta durere, că nu am mai suportat să-l privesc. A spus:

— Trebuie să-mi răspunzi. Te rog, răspunde-mi.

— Da, am zis eu.

— Şi cu Appius Pulcher.

— Da.

— Şi cu Quinctius Crispinus, şi cu Cornelius Scipio?

— Da, am spus.

— Şi cu Iullus Antonius.

— Şi cu Iullus Antonius. Ceilalţi, am spus, ceilalţi nu contează. A fost o nebunie. Dar ştii că îl iubesc pe Iullus Antonius.

Tata a oftat.

— Copila mea, a început el, chestiunea asta nu are nici o legătură cu iubirea.

S-a întors iar cu spatele la mine şi a luat nişte documente de pe birou. Mi le-a întins. M-am uitat la ele. Îmi tremurau mâinile. Nu le mai văzusem până atunci – erau nişte scrisori, nişte planuri, nişte documente care păreau orare – dar acolo citeam nume pe care le ştiam. Al meu. Al lui Tiberius. Al lui Iullus Antonius. Ale lui Sempronius, Cornelius, Appius. Şi atunci am înţeles de ce fusesem chemată în faţa tatălui meu.

— Dacă ai citi cu atenţie documentele acestea, a spus tata, ai vedea că există o conspiraţie împotriva cârmuirii Romei şi că primul pas în această conspiraţie este asasinarea soţului tău, Tiberius Claudius Nero.

Nu am răspuns.

— Ştiai de această conspiraţie?

— Nu de conspiraţie, am spus. Nu. Nu a fost nici o conspiraţie.

— Ai vorbit cu vreunul din aceşti... prieteni ai tăi despre Tiberius?

— Nu. Poate în treacăt. Nu era nici un secret că...

— Că îl urăşti?

Am tăcut o clipă.

— Că îl urăsc, am zis apoi.

— Ai vorbit de moartea lui?

— Nu. Nu în sensul în care o spui tu. Poate i-am zis...

— Lui Iullus Antonius? a întrebat tata. Ce i-ai spus lui Iullus Antonius?

Am auzit cum îmi tremură vocea. Mi-am încordat trupul şi am zis cât am putut de clar:

— Iullus Antonius şi cu mine dorim să ne căsătorim. Am discutat despre căsătorie. Este posibil ca în timpul acestor discuţii să fi visat cu ochii deschişi la moartea lui Tiberius. Tu nu ai fi permis divorţul.

— Nu, a spus el cu tristeţe, nu l-aş fi permis.

— Asta e tot. Asta e tot ce am spus.

— Eşti fiica Împăratului, a spus tata şi a tăcut câteva clipe.

Apoi a continuat:

— Stai jos, copilă.

Mi-a arătat divanul de lângă birou.

— Există o conspiraţie, a spus. În privinţa asta nu încape îndoială. A prietenilor tăi, cei pe care i-am numit. Mai sunt şi alţii. Şi tu eşti implicată. Nu ştiu în ce măsură şi în ce fel te faci vinovată, dar implicată eşti.

— Iullus Antonius, am spus. Unde este Iullus Antonius?

— Nu vom vorbi acum despre asta, mi-a zis el şi apoi a adăugat: Ştiai că urma să aibă loc şi un atentat la viaţa mea după moartea lui Tiberius?

— Nu, am spus. Nu poate fi adevărat. Nu se poate.

— Este adevărat, a precizat tata. Sper că nu ţi-ar fi spus-o, că ar fi avut grijă să intervină un accident, o boală sau ceva de genul acesta. Dar s-ar fi întâmplat.

— Nu am ştiut. Trebuie să mă crezi că nu am ştiut.

Mi-a atins mâna.

— Sper că nu ai ştiut. Eşti fiica mea.

— Iullus... am spus.

A ridicat braţul.

— Aşteaptă... Dacă aş fi singurul care ştie lucrurile acestea, totul ar fi simplu. Aş putea înăbuşi complotul şi aş lua măsurile cuvenite. Dar nu sunt singurul. Soţul tău...

A rostit cuvântul acesta ca pe o obscenitate.

— Soţul tău ştie la fel de multe ca mine – poate chiar mai multe. A avut un spion în casa lui Iullus Antonius şi a fost ţinut la curent cu toate. Tiberius plănuieşte să dezvăluie complotul în Senat şi să-i pună pe reprezentanţii săi să insiste să aibă loc un proces. Va fi un proces de înaltă trădare. Şi mai plănuieşte să strângă

o armată şi să se întoarcă la Roma, ca să mă apere – pe mine şi cârmuirea Romei – împotriva duşmanilor statului. Şi ştii ce ar însemna asta.

— Ar însemna că rişti să-ţi pierzi autoritatea, am spus. Ar însemna un nou război civil.

— Da, a spus tata. Chiar mai mult decât atât. Ar însemna moartea ta. Aproape sigur ar însemna moartea ta. Şi nu sunt convins că aş avea – nici măcar eu – puterea să împiedic aşa ceva. Decizia ar fi în mâinile Senatului şi eu nu m-aş putea amesteca.

— Atunci sunt pierdută.

— Da, a spus tata, dar nu eşti moartă. Nu aş putea suporta gândul că te-am lăsat să mori înainte să-ţi vină vremea. Nu vei fi judecată pentru trădare. Am compus o scrisoare pe care o voi citi în faţa Senatului. Vei fi acuzată, pe baza legii mele, de delictul de adulter şi vei fi exilată din oraş şi din provinciile Romei. Este singura cale. Este singura cale să vă salvez – pe tine şi Roma.

A zâmbit uşor şi am văzut că ochii îi erau umezi.

— Îţi aminteşti că îţi spuneam „mica mea Romă”?

— Da, am spus.

— Iar acum se pare că am avut dreptate. Soarta uneia ar putea fi şi soarta celeilalte.

— Iullus Antonius, am spus. Ce se va întâmpla cu Iullus Antonius?

Mi-a atins din nou mâna.

— Copila mea, a spus, Iullus Antonius e mort. Şi-a luat viaţa azi-dimineaţă, când nu a mai avut nici o îndoială că i-a fost descoperit complotul.

Nu am fost în stare să vorbesc. Într-un târziu am spus:

— Speram... speram...

— Nu te voi mai vedea niciodată, a zis tata. Nu te voi mai vedea niciodată.

— Nu contează, am spus eu.

M-a privit încă o dată. L-au podidit lacrimile şi s-a întors cu spatele la mine. După câteva clipe au intrat gărzile şi m-au luat.

De atunci nu l-am mai văzut pe tata. Înţeleg că refuză până şi să-mi rostească numele.

Printre veştile pe care le-am primit astăzi de la Roma se număra şi informaţia că, după atâţia ani, Tiberius s-a întors din Rhodos şi acum e acolo, în oraş. A fost adoptat de tata. Dacă nu moare, îi va urma tatălui meu şi va deveni Împărat.

Tiberius a învins.

Nu voi mai scrie.

CARTEA A TREIA

Scrisoare de la Octavius Cezar către Nicolaus din Damasc (14 d.Hr.)

9 august

Dragul meu Nicolaus, îţi transmit salutări călduroase şi mulţumirile mele pentru că mi-ai trimis de curând din curmalele acelea care au ajuns să-mi placă atât de mult şi cu care ai avut bunăvoinţa să mă aprovizionezi de-a lungul anilor. Au devenit unul dintre principalele articole importate din Palestina şi sunt cunoscute în toată Roma şi în provinciile italiene după numele tău, căci aşa le-am zis eu. Curmale *nicolai*, aşa le numesc, iar denumirea a rezistat în rândul celor care îşi pot permite să le cumpere. Sper că te amuză să afli că numele tău e mai bine cunoscut lumii datorită acestui eponim afectuos decât datorită numeroaselor tale cărţi. Cred că am ajuns amândoi la vârsta când conştiinţa banalităţii în care s-au prăvălit într-un final vieţile noastre ne poate oferi o oarecare satisfacţie ironică.

Îţi scriu de la bordul corabiei mele, aceeaşi cu care, acum mulţi ani, tu şi cu mine pluteam liniştiţi printre insuliţele care smălţuiesc ţărmul nostru apusean. Stau

acolo unde obişnuiam să stăm noi doi: puţin mai în faţă de mijlocul vasului, pe platforma aceea cu baldachin, uşor înălţată, ca să poţi urmări nestingherit unduirea lentă şi nesfârşită a mării. Am ridicat velele la Ostia azi-dimineaţă, înainte de ivirea zorilor, pe un frig neobişnuit pentru perioada asta, iar acum plutim spre sud, îndreptându-ne către coasta Campaniei. Am hotărât că va fi o călătorie relaxată. Vom sta la mila vântului, iar dacă el refuză să ne poarte mai departe, vom aştepta, suspendaţi pe întinderea ondulată a mării.

Destinaţia noastră e Capri. Acum câteva luni unul dintre vecinii mei greci de pe insulă m-a invitat să fiu oaspete de onoare la întrecerile sportive anuale ale tineretului. La vremea aceea am dat înapoi, invocând povara îndatoririlor mele. Dar de curând s-a ivit necesitatea unei călătorii în sud cu alte treburi, aşa că am decis să-mi ofer plăcerea acestei vacanţe.

Săptămâna trecută soţia mea m-a abordat în stilul ei protocolar, cam ţeapăn, pe care nu şi l-a pierdut nici acum, şi mi-a cerut să îi însoţesc, pe ea şi pe fiul ei, într-o călătorie la Benevento, unde Tiberius trebuia să meargă pentru o chestiune legată de noua sa funcţie. Livia mi-a explicat ceea ce ştiam deja: că oamenii nu sunt convinşi că ţin la fiul meu adoptiv, aşa că orice demonstraţie de afecţiune sau de grijă din partea mea ar

ajuta la garantarea succesiunii lui Tiberius la putere atunci când va veni vremea.

Livia nu a pus problema atât de direct pe cât ar fi putut. În ciuda tăriei ei de caracter, a fost mereu o femeie diplomată. Asemenea diplomaţilor asiatici cu care am avut de-a face aproape toată viaţa, a vrut să-mi sugereze fără s-o spună pe şleau că zilele care mi-au mai rămas sunt numărate şi că trebuie să pregătesc lumea pentru perioada de haos ce va urma inevitabil după moartea mea.

Sigur că şi în privinţa asta, ca în majoritatea cazurilor, Livia a fost cât se poate de rezonabilă şi de corectă. Am ajuns în cel de-al şaptezeci şi şaselea an al vieţii. Am trăit mai mult decât mi-am dorit şi o asemenea plictiseală de moarte nu ajută la longevitate. Aproape că nu mai am dinţi, mâna îmi tremură din când în când de la o damblageală care mă surprinde de fiecare dată, iar sfârşeala vârstei îmi îngreunează mădularele. Când păşesc, uneori am senzaţia că pământul se mişcă sub mine, că piatra sau cărămida sau bucata de sol pe care calc o să-mi fugă de sub picioare şi o să cad, desprinzându-mă de pământ, acolo unde ajungem cu toţii când timpul s-a săturat de noi.

Aşa că am cedat rugăminţii Liviei, cu condiţia ca prezenţa mea alături de ei să fie doar una ceremonială.

Am sugerat ca, de vreme ce lui Tiberius îi fac rău călătoriile pe mare, el şi mama lui să meargă pe uscat până la Benevento, în timp ce eu voi porni în aceeaşi direcţie pe mare, şi dacă vreunul dintre ei doreşte să facă publică ştirea că soţul sau tatăl adoptiv îi însoţeşte, nu o voi nega. Este un aranjament mulţumitor şi îmi imaginez că tuturor ne convine mai mult acest subterfugiu decât să fi fost sinceri în public.

Da, soţia mea e o femeie remarcabilă. Cred că am fost mai norocos decât majoritatea bărbaţilor. Când era tânără, era foarte frumoasă şi la bătrâneţe a rămas distinsă. Ne-am iubit numai câţiva ani după căsătorie, dar am rămas în relaţii bune unul cu altul şi cred că în sfârşit am devenit oarecum prieteni. Ne înţelegem unul pe celălalt. Ştiu că în străfundurile inimii ei republicane a considerat mereu că a făcut o mezalianţă, că a dat demnitatea unui titlu străvechi pe puterea brută a unuia a cărui autoritate ar fi cerut un nume mai însemnat. Am ajuns să cred că a făcut-o de dragul întâiului ei născut, Tiberius, la care a ţinut întotdeauna inexplicabil de mult şi pentru care a avut cele mai tenace ambiţii. Aceste ambiţii ne-au făcut să ne înstrăinăm prima dată şi la un moment dat înstrăinarea devenise atât de profundă, încât într-o vreme nu mai discutam cu soţia mea decât subiecte pe care le pregăteam cu grijă dinainte, ca să nu

fim nevoiţi să suportăm şi povara suplimentară a neînţelegerii, fie ea reală sau imaginară.

Şi totuşi pe termen lung, în ciuda dificultăţilor pe care le-a creat în relaţia noastră, ambiţia ei a acţionat în folosul autorităţii mele şi al Romei. Livia a fost întotdeauna suficient de inteligentă ca să înţeleagă că preluarea puterii de către fiul ei depinde de capacitatea mea de a-mi menţine autoritatea neştirbită şi că, dacă nu moşteneşte un Imperiu stabil, Tiberius va fi strivit. Iar dacă Livia poate să se gândească netulburată la moartea mea, sunt convins că la fel va privi şi moartea ei. Preocuparea ei reală este stabilitatea, căreia amândoi i-am fost nişte simple unelte.

Aşa că, din respect faţă de acea preocupare pentru stabilitate, pe care o împărtăşesc şi eu, şi ca să-mi pregătesc cum se cuvine călătoria, cu trei zile în urmă am depus la Templul Virginelor Vestale patru documente, care trebuie deschise şi citite în Senat numai după moartea mea.

Cel dintâi este testamentul meu, prin care îi las lui Tiberius două treimi din proprietăţile mele şi din averea mea. Cu toate că nu îi face trebuinţă, o astfel de moştenire este un gest necesar pentru asigurarea unei succesiuni corespunzătoare. Restul – cu excepţia unor mici danii pentru cetăţeni şi diverşi prieteni şi rude – îi

rămâne Liviei, care prin acest document va fi, de asemenea, adoptată în familia iuliană şi va avea dreptul să îmi preia titlurile. Numele nu îi va face plăcere, dar titlurile da, căci va înţelege ce anvergură îi conferă fiului ei titlurile deţinute de ea şi că astfel ambiţiile ei vor fi mai uşor de împlinit.

Cel de-al doilea este un set de instrucţiuni pentru înmormântarea mea. Cei care trebuie să se ocupe de această treabă vor exagera cu siguranţă dispoziţiile mele, care, drept să zic, sunt oricum destul de luxoase şi de vulgare, dar asemenea excese sunt invariabil pe placul poporului şi, ca atare, sunt necesare. Mă mângâie gândul că nu va trebui să fiu martor la acest din urmă spectacol.

Cel de-al treilea document este un raport asupra stării Imperiului: numărul soldaţilor activi, suma de bani care se găseşte (sau ar trebui să se găsească) în vistierie, obligaţiile financiare ale cârmuirii faţă de conducătorii provinciilor şi faţă de cetăţeni, numele administratorilor responsabili din punct de vedere fiscal şi nu numai – toate chestiunile ce trebuie făcute publice pentru a asigura stabilitatea şi a preîntâmpina corupţia. În plus, am adăugat la raport nişte recomandări destul de dure pentru succesorul meu. L-am sfătuit să nu mai ofere cetăţenia romană cu atâta largheţe şi atâta

inconsecvenţă, căci asta slăbeşte centrul Imperiului. I-am sugerat ca toţi oamenii cu funcţii înalte în administraţie să fie angajaţii statului, cu un salariu fix, astfel încât să reducă tentaţia acumulării unei puteri necuvenite şi pe cea a corupţiei. În final am cerut ca graniţele Imperiului să nu fie în nici un caz extinse, iar armata să fie folosită numai pentru a apăra frontierele existente, mai ales împotriva barbarilor germani, care nu par să se sature niciodată de incursiunile lor prosteşti. Nu mă îndoiesc că, pe termen lung, acest sfat va fi ignorat – dar nu va fi ignorat în următorii câţiva ani şi cel puţin îi voi lăsa ţării mele această biată moştenire.

Şi, în sfârşit, am lăsat în grija respectabilelor vestale din templu o declaraţie în care am prezentat toate acţiunile şi serviciile întreprinse de mine în slujba Romei şi a Imperiului său, dând instrucţiuni ca declaraţia mea să fie gravată pe tăbliţe de bronz, ce vor fi prinse apoi pe coloanele ce se înalţă atât de ostentativ în faţa şi mai ostentativului mausoleu unde am decretat că îmi va fi depusă cenuşa.

Am chiar acum în faţă o copie a acestui document şi îmi arunc din când în când ochii asupra lui, de parcă ar fi fost scris de altcineva. Ca să îl compun, uneori a trebuit să apelez la alte scrieri, atât de îndepărtate în timp erau unele dintre evenimentele pe care trebuia să le relatez.

E ceva remarcabil să ajungi atât de bătrân, încât să depinzi de scrierile altora ca să-ţi aminteşti propria viaţă.

Printre lucrările pe care le-am consultat se află şi acea *Biografie* a mea scrisă de tine când ai venit la Roma, fragmentele din istoria *De la întemeierea Romei* a prietenului nostru Liviu care se ocupă de acţiunile mele de la începuturi, precum şi propriile mele *Însemnări pentru o autobiografie*, care, după atâta vreme, aproape că îmi par opera altcuiva, nu a mea.

Să mă ierţi că spun asta, dragul meu Nicolaus, dar acum am impresia că toate aceste scrieri au un singur lucru în comun: sunt minciuni. Sper că nu vei aplica literalmente această remarcă la propria ta lucrare. Cred că ştii la ce mă refer. Nu există neadevăruri în nici una dintre ele, iar erorile sunt foarte puţine – dar sunt minciuni. Mă întreb dacă în anii aceştia din urmă, cât ai stat afundat în studii şi meditaţie în liniştea îndepărtatului tău Damasc, ai înţeles şi tu asta.

Căci azi mi se pare că atunci când am citit cărţile acelea şi apoi am scris cuvintele mele, am citit şi am scris despre un bărbat care îmi purta numele, dar pe care abia dacă îl cunoşteam. Acum, oricât m-aş strădui, cu greu îl mai pot vedea, iar când îl zăresc, dispare ca într-o ceaţă, scăpând chiar şi de cea mai scrutătoare privire a mea. Mă întreb: dacă el m-ar vedea, s-ar

recunoaşte în ce a devenit? Ar recunoaşte caricatura în care se transformă toţi bărbaţii? Nu cred.

În orice caz, dragul meu Nicolaus, întocmirea celor patru documente şi depunerea lor la Templul Virginelor Vestale ar putea fi ultimele acţiuni oficiale pe care va trebui să le îndeplinesc. În realitate am renunţat la puterea şi lumea mea, iar acum plutesc spre sud, spre Capri, şi – ceva mai încet – spre locul acela unde atâţia dintre prietenii mei s-au dus înaintea mea, aşa că aş putea în sfârşit să mă bucur de o vacanţă fără să fiu deranjat de sentimentul că am lăsat ceva nefăcut. Cel puţin în următoarele câteva zile nu va veni la mine nici un sol cu veşti despre o nouă criză sau un nou complot, nici un senator nu-mi va cere insistent sprijinul pentru vreo lege prostească, ce nu-i serveşte decât lui, avocaţii nu vor mai pleda în faţa mea cauza unor clienţi la fel de corupţi ca ei. Singurele mele îndatoriri sunt faţă de această scrisoare pe care o compun, faţă de marea nesfârşită ce poartă pe valuri firava noastră ambarcaţiune şi faţă de cerul albastru al Italiei.

Căci călătoresc aproape singur. Am la bord numai câţiva vâslaşi şi am dat ordin să nu fie puşi la muncă decât în cazul unei furtuni neprevăzute. Câţiva servitori stau liniştiţi la pupa corabiei şi râd leneş, iar lângă prova,

mereu cu ochii pe mine, stă tânărul medic pe care l-am angajat de curând, un anume Philippus din Atena.

Am trăit mai mult decât toţi medicii mei şi găsesc o oarecare alinare în faptul că nu îi voi supravieţui şi lui Philippus. În plus, băiatul îmi inspiră încredere. Pare să ştie foarte puţine şi nu e medic de suficient de multă vreme ca să fi deprins ipocrizia facilă ce îi amăgeşte pe pacienţi şi umple punga doctorilor. Nu-mi oferă nici un leac pentru boala vârstei şi nici nu mă supune la torturile acelea pentru care atâţia sunt dornici să plătească. Cred că e puţin emoţionat, ştiind că se află în prezenţa unuia pe care îl consideră, cu o excesivă solemnitate, Împăratul lumii. Totuşi nu e slugarnic şi se îngrijeşte mai degrabă de confortul meu decât de ceea ce altul ar numi sănătatea mea.

Obosesc, dragul meu Nicolaus. E din pricina vârstei. Aproape că nu mai văd cu ochiul stâng, dar dacă îl închid, zăresc înspre est relieful domol al ţărmului Italiei, pe care l-am iubit atât de mult, desluşesc, chiar dacă în depărtare, contururile căsuţelor şi disting până şi siluetele care se mişcă acolo. În tihna de care mă bucur acum, mă gândesc la vieţile misterioase pe care probabil că le duc acei oameni simpli. Presupun că toate vieţile sunt misterioase, chiar şi a mea.

Philippus se foieşte şi se uită cu teamă la mine. E limpede că vrea să încetez cu ceea ce el crede că e muncă şi nu plăcere. Voi amâna momentul în care îmi va administra noi îngrijiri: mă voi opri o vreme şi mă voi preface că mă odihnesc.

La vârsta de nouăsprezece ani, din proprie iniţiativă şi pe propria mea cheltuială, am adunat o armată cu sprijinul căreia am redat libertatea Republicii, care fusese oprimată de tirania discordiei. Pentru aceste servicii Senatul mi-a făcut favoarea de a mă include în rândurile sale în anul când consuli erau Caius Pansa şi Aulus Hirtius şi mi-a oferit în acelaşi timp putere consulară de vot şi autoritatea de a comanda o armată. Ca pretor onorific, Senatul mi-a ordonat ca, împreună cu consulii, „să mă asigur că Republica nu va avea de suferit”. Mai mult, în acelaşi an, pentru că amândoi consulii căzuseră pe câmpul de luptă, poporul m-a ales consul şi triumvir pentru reformarea puterii.

Pe cei care l-au ucis pe tatăl meu i-am trimis în exil, pedepsindu-i pentru fapta lor după litera legii, iar mai târziu, când au ridicat armele împotriva Republicii, i-am învins de două ori în luptă...

Aşa începe relatarea faptelor şi serviciilor mele în slujba Romei, despre care ţi-am scris mai devreme. Timp

de o oră şi ceva, cât am stat întins pe divan şi m-am prefăcut că moţăi, permiţându-i astfel lui Philippus să lase o vreme deoparte grija pentru mine, m-am gândit iarăşi la această prezentare a faptelor şi la circumstanţele în care a fost scrisă. Va fi gravată pe tăbliţe de bronz ce vor fi prinse apoi pe coloanele ce marchează intrarea în mausoleul meu. Pe coloane va fi destul loc pentru şase astfel de tăbliţe şi fiecare va conţine cincizeci de rânduri, cu aproximativ şaizeci de semne fiecare. Aşadar, relatarea faptelor mele trebuie să se limiteze la vreo optsprezece mii de semne.

Mi se pare cât se poate de nimerit să fiu obligat să scriu despre mine însumi cu asemenea restricţii, oricât de arbitrare ar fi ele, căci, aşa cum cuvintele mele trebuie adaptate unei necesităţi publice, tot aşa s-a întâmplat şi cu viaţa mea. Şi, întocmai ca faptele din viaţa mea, şi aceste cuvinte trebuie să ascundă cel puţin la fel de mult adevăr pe cât expun. Adevărul va fi îngropat undeva dedesubtul cuvintelor gravate, în piatra dură pe care vor atârna ele. Şi asta este la fel de nimerit, căci o mare parte din viaţă mi-am trăit-o tăinuită astfel. Nu mi s-a părut niciodată prudent să las să se ştie ce e în inima mea.

Este un noroc că tinereţea nu e niciodată conştientă de ignoranţa sa, fiindcă altfel nu ar găsi curajul de a

dobândi obişnuinţa de a rezista. Probabil că există un instinct al sângelui şi al trupului care împiedică această cunoaştere şi îi permite băiatului să devină bărbatul ce va înţelege într-o zi sminteala existenţei sale.

În mod cert eram un ignorant în primăvara aceea, la optsprezece ani, când studiam la Apollonia şi am primit vestea morţii lui Iulius Cezar... Multe s-au spus despre loialitatea mea faţă de Iulius Cezar, dar îţi jur, Nicolaus, că nu ştiu dacă l-am iubit sau nu. În anul dinainte uciderii sale fusesem cu el în campania din Spania. Era unchiul meu şi cel mai important bărbat pe care îl cunoscusem vreodată, eram măgulit de încrederea pe care mi-o arăta şi ştiam că plănuieşte să mă adopte şi să mă facă moştenitorul lui.

Cu toate că de atunci au trecut aproape şaizeci de ani, îmi amintesc după-amiaza aceea de pe câmpul de exerciţii unde am primit vestea morţii unchiului Iulius. Mecena era acolo, laolaltă cu Agrippa şi Salvidienus. Unul dintre servitorii mamei mi-a adus mesajul şi îmi amintesc că am ţipat, parcă săgetat de durere, când l-am citit.

Dar atunci, în prima clipă, Nicolaus, nu am simţit nimic. A fost ca şi cum strigătul acela de durere a ieşit din gâtlejul altcuiva. Apoi m-a cuprins o răceală şi m-am îndepărtat de prietenii mei, ca să nu vadă ce simt şi ce

nu simt. Şi, în timp ce umblam singur pe câmpul acela, încercând să-mi stârnesc sentimentele de durere şi de jale potrivite cu pierderea suferită, m-am simţit dintr-odată euforic, ca atunci când călăreşti, simţi cum calul încordat stă să ţâşnească de sub tine şi ştii că eşti îndeajuns de priceput ca să controlezi bietul animal focos care, dintr-un exces de energie, vrea să-şi pună stăpânul la încercare. Când m-am întors la prietenii mei, am ştiut că mă schimbasem, că nu mai eram cel care fusesem înainte. Îmi cunoşteam destinul şi nu le puteam vorbi despre el. Şi totuşi erau prietenii mei.

Deşi atunci probabil că nu aş fi putut-o pune în cuvinte, ştiam că destinul meu este pur şi simplu unul singur: să schimb lumea. Iulius Cezar ajunsese la putere într-o lume de o corupţie pe care nici nu ţi-o poţi imagina. Întreaga lume era stăpânită de doar şase familii. Oraşele, regiunile şi provinciile de sub autoritatea romană erau monedă de schimb pentru mită şi recompense. În numele Republicii şi sub masca tradiţiei, crima, războiul civil şi represiunea crudă erau mijloacele folosite pentru atingerea scopurilor recunoscute, adică puterea, averea şi gloria. Orice bărbat cu suficient de mulţi bani putea strânge o armată şi astfel îşi sporea averea, dobândind aşadar mai multă putere şi, prin aceasta, mai multă glorie. Aşa că romanii se omorau

între ei, iar autoritatea nu însemna nimic altceva decât tăria armelor şi a averilor. Iar în mijlocul acestor confruntări şi discordii cetăţeanul de rând se zvârcolea neputincios, ca un iepure prins în capcana vânătorului.

Să nu mă înţelegi greşit. Nu am simţit niciodată iubirea aceea sentimentală şi făţarnică pentru oamenii de rând, care era foarte la modă când eram tânăr (şi mai e chiar şi acum). Am descoperit că omenirea, pe ansamblul ei, este primitivă, ignorantă şi lipsită de omenie, indiferent dacă poartă tunica grosolană a ţăranului sau toga albă cu purpuriu a senatorului. Şi totuşi chiar şi în cei mai slabi oameni, în momentele când erau singuri şi erau ei înşişi, am găsit filoane de forţă, asemeni aurului în piatra sfărâmată, în cei mai cruzi oameni – sclipiri de blândeţe şi milă, în cei mai trufaşi – momente de simplitate şi eleganţă. Mi-l amintesc pe Marcus Emilius Lepidus la Messina, un bătrân deposedat de toate titlurile, pe care l-am obligat să-şi ceară iertare public şi să roage să i se cruţe viaţa, iar după ce a făcut-o, în faţa trupelor pe care cândva le comandase, m-a privit lung, fără ruşine, regret sau teamă, a zâmbit, apoi s-a întors şi a păşit semeţ, îndreptându-se spre o viaţă în anonimat. Iar la Actium mi-l amintesc pe Marcus Antonius stând la prora vasului său şi uitându-se la Cleopatra în timp ce flota ei se

retrăgea, abandonându-l şi condamnându-l la o înfrângere certă, care a înţeles în clipa aceea că ea nu-l iubise niciodată – şi totuşi pe chipul lui se citea o expresie aproape feminină, de înţelepciune iertătoare şi iubitoare. Mi-l amintesc şi pe Cicero din clipa când a înţeles în sfârşit că intrigile lui nebuneşti dăduseră greş şi când l-am informat în taină că viaţa îi e în pericol. A zâmbit de parcă între noi nu fusese nici o vrajbă şi a spus: „Nu-ţi face griji. Sunt un om bătrân. Indiferent ce greşeli am făcut, mi-am iubit ţara”. Mi s-a spus că şi-a plecat capul în faţa călăului cu aceeaşi eleganţă.

Aşa că nu mi-am propus să schimb lumea dintr-un idealism facil sau dintr-o virtute egoistă, care sunt invariabil vestitorii eşecului, şi nici să-mi sporesc astfel averea sau puterea. Întotdeauna mi s-a părut că nimic nu-i mai plictisitor decât o avere ce depăşeşte strictul necesar pentru propriul confort şi nimic nu-i mai demn de dispreţ decât o putere ce depăşeşte stricta utilitate. Destinul a fost cel care m-a cuprins în braţe în după-amiaza aceea, la Apollonia, şi am decis să nu fug de îmbrăţişarea lui.

Dar nu înţelepciunea, ci mai degrabă instinctul m-a făcut să înţeleg că, dacă destinul tău e să schimbi lumea, mai întâi trebuie să te schimbi pe tine însuţi. Ca să-ţi poţi urma destinul, trebuie să găseşti – sau să inventezi – în

tine un miez secret şi dur, care să fie indiferent faţă de tine, faţă de cei din jur şi chiar faţă de lumea pe care ţi-e dat să o reconstruieşti nu după bunul tău plac, ci într-un fel pe care ai să-l descoperi chiar în timp ce reconstruieşti lumea.

Totuşi erau prietenii mei şi nu aveam alţii mai dragi ca ei chiar în momentul în care, în inima mea, i-am abandonat. Ce animal contradictoriu este omul! Cum preţuieşte el cel mai tare exact ceea ce refuză sau părăseşte! Soldatul, care şi-a ales războiul ca meserie, tânjeşte după pace chiar în toiul luptei, iar în vremuri de pace şi siguranţă duce dorul spadelor încrucişate şi al haosului sângeros de pe câmpul de luptă. Sclavul care se porneşte să-şi înfrunte sclavia impusă şi ajunge libert prin propria vrednicie intră apoi în slujba unui patron mai crud şi mai pretenţios decât fostul lui stăpân. Îndrăgostitul care îşi părăseşte iubita îşi trăieşte apoi viaţa visând la închipuita ei perfecţiune.

Nici eu nu sunt scutit de asemenea contradicţii. Când eram tânăr, aş fi spus că singurătatea şi discreţia mi-au fost impuse. Aş fi greşit. Ca majoritatea oamenilor, mi-am ales în momentul acela traseul vieţii, am ales să mă închid într-un vis încă neclar despre un destin pe care nimeni nu-l putea împărtăşi, abandonând astfel posibilitatea acelui fel de prietenie omenească atât de

naturală, încât nu este pomenită niciodată şi, prin urmare, este prea puţin preţuită.

Nu te amăgeşti singur în legătură cu consecinţele propriilor acţiuni. Te amăgeşti cu gândul că îţi va fi uşor să trăieşti cu acele consecinţe. Eu eram conştient de consecinţele deciziei mele de a trăi închis în mine însumi, dar nu am putut prevedea cât de grea va fi pierderea. Căci nevoia mea de prietenie a crescut pe măsură ce mi-o refuzam. Şi cred că prietenii mei – Mecena, Agrippa, Salvidienus – nu mi-au înţeles niciodată această nevoie.

Desigur, Salvidienus Rufus a murit înainte să o fi putut înţelege. Ca şi mine, a fost mânat de o energie tinerească atât de nemiloasă, încât consecinţele nu au mai însemnat nimic şi consumarea acelei energii a devenit un scop în sine.

Tânărul, care nu ştie ce va aduce viitorul, vede viaţa ca pe o aventură de dimensiuni epopeice, o odisee pe mări necunoscute şi printre insule misterioase, unde îşi va pune la încercare şi îşi va demonstra puterile, dobândindu-şi astfel nemurirea. Bărbatul în floarea vârstei, care a trăit deja viitorul la care visa odată, vede viaţa ca pe o tragedie, căci a aflat că puterea sa, oricât ar fi de mare, nu va avea sorţi de izbândă împotriva acelor forţe ale hazardului şi ale naturii cărora omul le dă

nume de zei – şi a mai aflat şi că este muritor. Dar bărbatul în vârstă, dacă îşi joacă cum trebuie rolul ce i-a fost dat, trebuie să vadă viaţa ca pe o comedie. Căci victoriile şi eşecurile sale se amestecă şi nici unul nu e un motiv de mândrie sau de ruşine mai puternic decât celălalt, iar el nu este nici eroul care îşi demonstrează valoarea în faţa acelor forţe, nici protagonistul zdrobit de ele. La fel ca orice carcasă jalnică şi demnă de milă a unui actor, ajunge să înţeleagă că a jucat atâtea roluri, încât el însuşi nu mai există.

Eu am jucat aceste roluri în viaţa mea şi dacă acum, când mă apropii de ultimul, am impresia că am scăpat de comedia penibilă care m-a definit, asta s-ar putea să fie doar iluzia finală, procedeul ironic ce încheie piesa.

Când eram tânăr, am jucat rolul cărturarului – mai bine zis, al celui care analizează lucruri despre care nu are ştiinţă. Cu Platon şi şcoala pitagoreică am plutit prin ceţurile pe unde se presupune că bântuie sufletele în căutare de noi trupuri şi o vreme, convins că omul e frate cu animalul, am refuzat să mănânc carne şi am simţit faţă de calul meu o apropiere pe care nu aş fi crezut-o posibilă. În acelaşi timp şi fără nici o stânjeneală, am adoptat – iarăşi din toată inima – doctrinele opuse ale lui Parmenide şi Zenon şi m-am simţit în largul meu într-o lume absolut împietrită,

nemişcată, fără nici un înţeles dincolo de ea însăşi şi astfel manipulabilă la infinit, cel puţin pentru o minte contemplativă.

Nici când mersul lucrurilor din jurul meu s-a schimbat, nu mi s-a părut nepotrivit să-mi pun masca soldatului şi să joc rolul care mi-a fost repartizat. *Războaie, atât civile, cât şi cu străinii, am dus în toată lumea, pe mare şi pe uscat... De două ori am primit ovaţii pentru victoriile mele, de trei ori am fost sărbătorit cu care triumfale şi de douăzeci şi una de ori am fost onorat ca Imperator*. Şi totuşi, aşa cum s-a sugerat – poate cu mai mult tact decât meritam – am fost un soldat indiferent. Izbânzile pe care mi le-am asumat au fost dobândite de alţii, mai pricepuţi decât mine în arta războiului: mai întâi de Marcus Agrippa, apoi de cei ce au moştenit tehnicile al căror autor era. În ciuda calomniilor şi zvonurilor răspândite în anii de început ai carierei mele militare, nu am fost mai laş decât alţii şi nu mi-a lipsit nici voinţa de a îndura greutăţile campaniilor. Cred că atunci eram chiar mai indiferent faţă de propria mea existenţă decât sunt acum, iar faptul că trebuia să îndur rigorile războiului mi-a oferit o plăcere ciudată, pe care nu am mai găsit-o în altă parte nici înainte, nici după aceea. Dar întotdeauna mi s-a părut că războiul în sine, oricât ar fi de necesar, are în el ceva copilăresc.

Se spune că în vremurile străvechi ale istoriei noastre zeilor le erau sacrificaţi oameni, nu animale. Astăzi ne mândrim cu credinţa că asemenea practici sunt atât de depăşite, încât nu mai sunt pomenite decât în sfera îndoielnică a mitului şi legendei. Clătinăm din cap cu uimire când ne gândim la vremuri atât de îndepărtate (spunem noi) de iluminarea şi umanitatea spiritului roman şi ne minunăm de cruzimea pe care s-a întemeiat civilizaţia noastră. Şi eu am simţit o milă detaşată şi abstractă faţă de sclavii şi ţăranii din vechime care au pierit de tăişul pumnalului, sacrificaţi pe altarul vreunui zeu crud, numai că de fiecare dată m-am simţit puţin ridicol.

Căci uneori, în vis, prin faţa ochilor îmi trec zeci de mii de trupuri care nu vor mai păşi niciodată pe acest pământ, oameni la fel de nevinovaţi ca acele victime de demult, a căror moarte trebuia să îmbuneze un zeu de odinioară, iar atunci, în bezna sau în limpezimea visului, mi se pare că eu însumi sunt preotul ivit din trecutul tenebros al rasei noastre pentru a rosti cuvintele ritualice care fac să coboare lama pumnalului. Ne spunem că am devenit o rasă civilizată şi vorbim cu oroare pioasă de vremurile când un zeu al recoltei cerea un trup omenesc pentru nevoile sale obscure. Dar oare zeul pe care atâţia romani l-au slujit, în vremuri apuse şi

chiar în vremurile noastre, nu este cumva la fel de întunecat şi de temut precum cel din vechime? Deşi nu voiam decât să-l distrug, i-am fost preot. Deşi nu voiam decât să-i slăbesc puterea, i-am făcut pe plac. Şi totuşi nu l-am distrus şi nici nu i-am slăbit puterea. Doarme un somn agitat în inimile oamenilor, aşteptând să se trezească sau să fie trezit. Am descoperit că nu e mare diferenţă între cruzimea care sacrifică o singură viaţă nevinovată în numele unei frici fără nume şi iluminarea care sacrifică mii de vieţi în numele unei frici căreia i-am dat nume.

Am decis însă repede că cinstirea unor zei ieşiţi din bezna instinctului dădea peste cap orânduirea. Aşa că am încurajat Senatul să declare divinitatea lui Iulius Cezar şi am ridicat la Roma un templu dedicat lui, astfel încât întreg poporul să-i poată simţi geniul. Şi sunt convins că, după moartea mea, Senatul va găsi de cuviinţă, în acelaşi fel, să mă declare şi pe mine zeu. După cum ştii, sunt deja considerat divin în multe dintre oraşele şi provinciile Italiei, deşi nu am permis niciodată ca acest cult să fie practicat la Roma. Este o neghiobie, dar, fără îndoială, una necesară. În orice caz, dintre toate rolurile pe care a trebuit să le joc în viaţă, cel de zeu muritor a fost cel mai incomod. Sunt om şi sunt la fel de necugetat şi de slab ca majoritatea oamenilor. Avantajul

meu în faţa celorlalţi – asta dacă am avut vreunul – a fost că eu am ştiut că sunt aşa, deci am cunoscut slăbiciunile celorlalţi şi nu mi-am închipuit nici o clipă că pot găsi la mine mai multă forţă şi înţelepciune decât aş putea găsi la altul. Asta a fost, printre altele, sursa puterii mele: faptul că am ştiut acest lucru.

Este trecut de amiază şi soarele îşi începe coborârea lentă spre apus. Marea s-a liniştit, aşa că pânzele purpurii de deasupra mea atârnă moi, profilate pe cerul palid. Vasul nostru se leagănă uşor pe valuri, dar nu pare să înainteze deloc. Vâslaşii, care au stat toată ziua tihniţi, se uită spre mine cu o teamă plictisită, aşteptându-se să-i trezesc din lâncezeală şi să le poruncesc să înfrunte calmul ce ne-a pironit locului. Nu am de gând să fac aşa ceva. Într-o jumătate de oră, într-o oră, în două ore se va isca vreo briză şi atunci ne vom îndrepta spre coastă, vom găsi un loc sigur şi vom arunca ancora. Pentru moment sunt mulţumit să plutesc la întâmplare oriunde mă poartă marea.

Dintre toate pacostele vârstei, lipsa aceasta de somn pe care trebuie să o îndur tot mai des e şi cea mai supărătoare. Cum ştii, am suferit mereu de insomnii, dar când eram tânăr, reuşeam să mă folosesc de această nelinişte nocturnă a minţii şi aproape că mă delectam în

momentele când mi se părea că întreaga lume doarme şi numai eu mă bucur de răgazul de a-i privi odihna. Scăpat de îndemnurile celor care mă sfătuiau în treburile statului ghidându-se după propria viziune asupra lumii – sau, mai bine zis, propria viziune asupra lor înşişi – eram liber să meditez în linişte. Multe dintre cele mai importante strategii ale mele le-am elaborat în timp ce stăteam treaz în pat, înainte de ivirea zorilor. Dar lipsa de somn de care sufăr de o vreme încoace este de un alt soi. Nu mai e vorba de neliniştea unei minţi atât de concentrate la joaca ei, încât este geloasă pe somnul care ar lipsi-o de conştiinţa acesteia. Este mai degrabă un nesomn al aşteptării, un lung moment în care sufletul se pregăteşte pentru o odihnă cum nici mintea, nici trupul nu au cunoscut vreodată.

Nu am dormit noaptea trecută. La apusul soarelui am ancorat la vreo şaptezeci de paşi de mal, într-un golfuleţ unde sunt adăpostite cele câteva bărci pescăreşti dintr-un sat fără nume, ale cărui case cu acoperişuri de stuf stau cuibărite pe pantele unui deal, poate la vreo jumătate de milă de ţărm. În timp ce se lăsa seara, m-am uitat la lămpile şi focurile care pâlpâiau în întuneric şi le-am privit până li s-a stins şi ultimul licăr. Acum, încă o dată, întreaga lume doarme. Câţiva membri ai echipajului au profitat de aerul nopţii şi au hotărât să

doarmă pe punte. Philippus e dedesubt, lângă cabina unde crede că mă odihnesc eu. Valurile mici lovesc uşor, invizibile, coca vasului, briza nopţii suflă peste pânzele noastre strânse, iar lampa de pe masa mea luminează intermitent, aşa că din când în când trebuie să mijesc ochii ca să văd cuvintele pe care ţi le scriu.

În cursul acestei lungi nopţi mi-am dat seama că scrisoarea aceasta nu serveşte scopului pentru care a fost menită. La început, când m-am apucat să-ţi scriu, voiam doar să-ţi mulţumesc pentru *nicolai*, să te asigur de prietenia mea şi, poate, să ne ofer amândurora un pic de mângâiere la bătrâneţe. Dar acum înţeleg că acest semn de prietenie a devenit altceva. A devenit o altă călătorie, una pe care nu o prevăzusem. Sunt în vacanţă şi mă îndrept spre Capri, dar acum, în liniştea nopţii, sub geometria misterioasă a stelelor, unde nu există nimic în afară de această mână ce trasează literele ciudate pe care, printr-un proces la fel de misterios, le vei înţelege, mi se pare că altundeva merg eu, spre un loc la fel de tainic ca toate cele văzute de mine până acum. Voi continua mâine. Poate descoperim împreună locul spre care mă îndrept.

10 august

Când ne-am îmbarcat ieri la Ostia, aerul era rece şi umed, iar eu, din prostie, am rămas pe punte, ca să văd cum dispare ţărmul Italiei în ceaţa uşoară şi ca să pot începe această scrisoare către tine – o scrisoare prin care iniţial voiam doar să-ţi mulţumesc pentru curmalele *nicolai* şi să te asigur de neştirbita mea afecţiune, în ciuda lungii perioade care a trecut de când n-am mai stat împreună. Însă, după cum îţi vei fi dat deja seama, scrisoarea mea a devenit mai mult de-atât şi îl rog pe vechiul meu prieten să aibă îngăduinţa de a asculta până la capăt ce voi descoperi că am de spus. În orice caz, frigul mi-a declanşat una din răcelile mele, care apoi a dat în febră, şi m-am văzut iarăşi nevoit să mă obişnuiesc cu o stare de indispoziţie. Nu i-am pomenit lui Philippus acest nou neajuns, ci, dimpotrivă, l-am asigurat că mă simt bine, căci am senzaţia că sunt cumva obligat să duc la capăt scrisoarea şi nu doresc să fiu întrerupt de îngrijirile lui Philippus.

Sănătatea mea a fost mereu un subiect mult mai neinteresant pentru mine decât pentru cei din jur. Am fost firav încă din tinereţe şi am căzut pradă pentru o mulţime de boli, care au îmbogăţit mai mulţi medici decât aş vrea eu să-mi imaginez. Presupun că îmbogăţirea lor a fost, în mare parte, nemeritată, dar nu

le port pică pentru cât i-am plătit. Atât de des m-a adus trupul meu în pragul morţii, încât în timpul celui de-al şaselea mandat de consul, când aveam treizeci şi cinci de ani, *Senatul a hotărât ca la fiecare patru ani consulii şi preoţii să facă legăminte şi sacrificii pentru sănătatea mea. Întru îndeplinirea acestor legăminte, se organizau jocuri* care să-i facă pe oameni să-şi amintească de rugăciuni *şi toţi cetăţenii, atât în particular, individual, cât şi în comunităţi, erau îndemnaţi să facă permanent sacrificii pentru sănătatea mea la templele zeilor*. Evident că era o nebunie, dar mi-a ajutat la sănătate cel puţin la fel de mult ca feluritele medicamente şi tratamente administrate de medicii mei şi le-a permis oamenilor să simtă că participă la viaţa Imperiului.

De şase ori în viaţă acest mormânt al sufletului meu m-a dus până în pragul beznei veşnice, în care toţi oamenii se prăbuşesc în cele din urmă, şi de şase ori a făcut cale întoarsă, parcă la porunca unui destin căruia nu i se putea opune. Şi le-am supravieţuit cu mult prietenilor mei, în ale căror vieţi am trăit mai din plin decât într-a mea. Aceşti prieteni din tinereţe sunt azi morţi cu toţii. Iulius Cezar a murit la cincizeci şi opt de ani, având cu aproape douăzeci de ani mai puţin decât am eu acum, şi am crezut mereu că moartea i s-a tras deopotrivă de la plictisul care prevesteşte nepăsarea şi

de la pumnalele asasinilor săi. Salvidienus Rufus a murit la vârsta de douăzeci şi trei de ani, ucis de mândrie şi de propria-i mână, pentru că a crezut că a trădat prietenia noastră. Bietul Salvidienus. Dintre toţi prietenii mei din tinereţe, el îmi semăna cel mai tare. Mă întreb dacă a ştiut vreodată că eu eram cel ce trădase şi că el nu a fost decât victima nevinovată a unei boli luate de la mine. Virgiliu a murit la cincizeci şi unu de ani şi i-am stat la căpătâi. În delirul lui, credea că moare ca un ratat şi m-a silit să-i promit că voi distruge marele său poem despre întemeierea Romei. Apoi Marcus Agrippa, care nu fusese bolnav nici măcar o zi în toată viaţa lui, a murit brusc, în plină putere, la cincizeci de ani, iar eu nu am apucat să ajung la el ca să-mi iau rămas-bun. Şi peste câţiva ani – în amintirea mea anii se dizolvă unul în altul, ca notele tamburinei, lăutei şi trompetei, ce se contopesc într-un singur sunet – la o lună unul după celălalt, Mecena şi Horaţiu au murit şi ei. În afară de tine, dragul meu Nicolaus, ei erau ultimii dintre vechii mei prieteni.

Acum, când şi viaţa mea se stinge încet, mi se pare că în vieţile lor a existat un fel de simetrie pe care a mea nu a avut-o. Prietenii mei au murit în plină putere, când îşi încheiaseră opera, dar îi mai aşteptau încă multe alte triumfuri şi nici nu au avut nenorocul să ajungă să creadă că îşi trăiseră vieţile în zadar. Azi eu am senzaţia

că timp de aproape douăzeci de ani mi-am trăit viaţa în zadar. Alexandru a avut noroc că a murit atât de tânăr, altfel ar fi ajuns să-şi dea seama că nu e cine ştie ce realizare să cucereşti o lume, iar să o stăpâneşti, nici atât.

După cum ştii, atât admiratorii, cât şi detractorii mei m-au asemuit cu ambiţiosul tânăr macedonean. E drept că Imperiul Roman include acum multe dintre teritoriile pe care le-a cucerit mai întâi Alexandru, e drept că, asemeni lui, şi eu am luat puterea când eram tânăr şi e drept că am călătorit în multe dintre locurile pe care el le-a supus primul voinţei lui destul de barbare. Dar niciodată nu mi-am dorit să cuceresc lumea şi aproape că am fost mai mult condus decât conducător.

Teritoriile pe care le-am adăugat Imperiului nostru le-am adăugat ca să garantez siguranţa frontierelor. Dacă Italia ar fi fost în siguranţă fără aceste adaosuri, m-aş fi mulţumit să rămânem între vechile noastre graniţe. Până la urmă am fost nevoit să-mi petrec pe meleaguri străine mult mai mult timp decât mi-aş fi dorit. Am călătorit din locul unde Bosforul se varsă în Marea Neagră până la cele mai îndepărtate ţărmuri ale Spaniei şi de la pustietăţile îngheţate ale Panoniei, unde sunt ţinuţi în loc barbarii germani, până în deşerturile toride ale Africii. Şi totuşi de cele mai multe ori am fost mai degrabă emisar

decât cuceritor şi am dus negocieri paşnice cu conducători care semănau mai mult cu nişte căpetenii tribale decât cu nişte conducători de state şi adesea nu vorbeau nici latina, nici greaca. Spre deosebire de unchiul meu, Iulius Cezar, pentru care astfel de călătorii lungi aveau ceva ciudat de înviorător, eu nu m-am simţit niciodată acasă pe acele meleaguri îndepărtate şi duceam mereu dorul zonelor rurale din Italia, ba chiar şi dorul Romei.

Cu toate acestea, am ajuns să-i respect pe oamenii aceia ciudaţi, atât de diferiţi de romani, cu care am fost nevoit să am de-a face, ba chiar să simt o oarecare afecţiune faţă de ei. Sălbaticul din triburile nordice, cu trupul pe jumătate gol, înfăşurat în piei de animale ucise cu mâinile lui, care mă privea prin fumul focului de tabără, nu era cu mult diferit de africanul negricios care mă primea într-o vilă de o opulenţă ce ar fi pus în umbră multe reşedinţe romane. Nici căpetenia persană cu turban şi barba cârlionţată cu grijă, în pantalonii lui bizari, cu mantia brodată cu fir de aur şi argint şi cu privirea atentă, ca a unui şarpe, nu se deosebea prea mult de căpetenia sălbatică numidiană care stătea în picioare dinaintea mea, cu suliţa sa, cu scutul din piele de elefant şi cu trupul ca de abanos învelit aproximativ într-o piele de leopard. Au fost momente când le-am

dăruit putere unor astfel de bărbaţi, i-am făcut regi în ţările lor şi le-am oferit protecţia Romei. I-am făcut chiar cetăţeni, pentru ca stabilitatea regatelor lor să se poată sprijini pe numele Romei. Erau barbari, nu mă puteam încrede în ei şi totuşi adesea mi-au dat la fel de multe motive să-i admir, cât şi să-i detest. Şi, cunoscându-i pe ei, i-am putut înţelege mai bine pe oamenii din ţara mea, care nu o dată mi s-au părut la fel de ciudaţi ca orice alt popor de pe lume.

Sub parfumul şi coafura fanfaronului roman care se fandoseşte prin grădina lui bine îngrijită, îmbrăcat în toga din mătasea interzisă, găsim ţăranul rudimentar care împinge plugul, înmiresmat doar de praful trudei sale. Dincolo de faţadele de marmură ale celor mai opulente reşedinţe romane se ascunde coliba acoperită cu stuf a fermierului. Iar în preotul care, în ritualuri solemne, sacrifică juninca albă îl găsim pe tatăl care trudeşte ca să pună mâncare pe masă şi să-şi apere familia de frigul iernii.

Într-o vreme, când trebuia să-mi asigur bunăvoinţa şi recunoştinţa poporului, aveam obiceiul să organizez lupte de gladiatori. Pe atunci majoritatea luptătorilor erau răufăcători ale căror nelegiuiri ar fi fost altminteri pedepsite cu moartea sau cu expulzarea. I-am pus să aleagă între arenă şi consecinţele legale ale faptelor lor

şi, mai mult, am hotărât că luptătorul învins poate cere îndurare, iar cel care supravieţuieşte timp de trei ani, indiferent ce fărădelege a comis, va fi eliberat. Nu m-a surprins deloc când condamnaţii la moarte sau la muncă silnică au ales luptele în arenă, dar m-a uluit de fiecare dată când exilaţii din Roma alegeau mai degrabă arena decât să-şi încerce norocul, în relativă siguranţă, pe meleaguri străine. Nu mi-au plăcut niciodată asemenea întreceri, dar m-am silit să particip la ele, pentru ca oamenii să vadă că le împărtăşesc plăcerea, iar plăcerea lor de a privi acest carnaj era în sine un spectacol extraordinar. Parcă găseau un fel de reazem ciudat pentru propriile lor vieţi când vedeau cum unul mai puţin norocos decât ei şi-o sacrifică pe a sa. Nu o dată a trebuit să potolesc patima mulţimii cruţând viaţa câte unui amărât care luptase vitejeşte şi am văzut, ca pe un singur chip, dezamăgirea îmbufnată a setei de sânge nesatisfăcute. Într-o perioadă am suspendat jocurile în care unul dintre luptători urma să-şi piardă viaţa şi le-am înlocuit cu întreceri de box, care puneau faţă în faţă un italian şi un barbar, dar acestea nu au fost pe placul mulţimii, iar unii care-şi doreau să cumpere admiraţia poporului au organizat nişte spectacole atât de sângeroase şi de încrâncenate, încât am fost nevoit să

renunţ la înlocuire şi să mă las încă o dată dirijat de dorinţele poporului, pentru ca astfel să îl pot controla.

Am văzut gladiatori întorşi din arenă plini de sudoare, praf şi sânge, dar care plângeau cum plâng femeile din pricina unor mărunţişuri: moartea unui animal drag, un bilet grosolan trimis de iubit sau pierderea unei pelerine preferate. Le-am văzut în tribune pe cele mai respectabile matroane romane cerând, cu feţele strâmbate de patimă, capul unui nefericit de luptător, după care, în tihna căminului lor, îşi îngrijeau copiii şi îşi tratau servitorii cu toată blândeţea şi afecţiunea.

Aşa că în sângele celui mai rafinat dintre romani nu curge numai sângele necioplit al strămoşilor săi ţărani, ci şi sângele sălbatic al nestăpâniţilor barbari din nord, şi amândoi ies la iveală de după faţada pe care romanul şi-a construit-o nu atât ca să se ascundă de alţii, ci mai degrabă ca să nu se poată recunoaşte pe sine.

În timp ce plutim încet spre sud, îmi dau seama că, fără să fi trebuit să rostesc eu vreun ordin, membrii echipajului, văzând că nu-i sileşte nimeni să-i dea zor, au ţinut mereu vasul aproape de ţărm, cu toate că atunci când vântul şi-a schimbat direcţia a trebuit să facem eforturi serioase ca să corectăm cursul şi să putem urma linia neregulată a coastei. În inimile italienilor există ceva ascuns adânc, care nu agreează marea – e o aversiune

atât de intensă, încât unora li s-a părut anormală. E ceva mai mult decât teamă, ceva mai mult decât înclinaţia firească a ţăranului de a-şi îngriji pământul şi de a evita orice e diferit de el. Aşa că dorinţa aprinsă a prietenului tău Strabon de a străbate în voie mări necunoscute l-ar ului pe romanul obişnuit, care nu scapă din ochi ţărmul decât dacă i-o cere o situaţie extraordinară, aşa cum e războiul. Şi totuşi sub comanda lui Marcus Agrippa flota romană a devenit cea mai puternică din istoria lumii, iar luptele care au salvat Roma de duşmanii săi s-au purtat pe mare. Cu toate acestea, aversiunea rămâne. Face parte din firea italiană.

Este o aversiune de care poeţii au fost mereu conştienţi. Ştii poemul acela scurt al lui Horaţiu adresat vasului care îl ducea la Atena pe prietenul său Virgiliu? Horaţiu lansa acolo o plăsmuire poetică după care zeii au separat pământurile prin inimaginabilele profunzimi ale oceanelor pentru ca popoarele de pe acele pământuri să rămână deosebite, iar omul, în cutezanţa lui nesăbuită, îşi lansează fragilele corăbii pe întinderea unui element de care nu ar trebui să se atingă. Virgiliu însuşi, în marele său poem despre întemeierea Romei, nu vorbeşte niciodată despre mare decât în cei mai siniştri termeni: Eol îşi aruncă tunetele şi vânturile asupra adâncurilor ei, valurile se înalţă într-atât, încât ascund

până şi stelele, lemnul vaselor se frânge şi oamenii nu mai văd nimic. Chiar şi acum, după atâţia ani şi după ce am citit de atâtea ori poemul, încă mă mai emoţionează până la lacrimi gândul la cârmaciul Palinurus, cel trădat de zeul somnului şi aruncat pe fundul oceanului, unde se îneacă, şi pe care Eneas îl jeleşte, gândindu-se câtă încredere puteai avea în el când marea era liniştită şi cerul senin şi cum zace el gol pe un ţărm străin.

Dintre toate lucrurile pe care le-a făcut Mecena pentru mine, acum cel mai important mi se pare a fi acesta: că mi-a îngăduit să-i cunosc pe poeţii cărora le-a oferit prietenia sa. Au fost unii dintre cei mai remarcabili oameni pe care i-am cunoscut vreodată, iar dacă romanii i-au tratat adesea cu dispreţ – atât cât au îndrăznit – în spatele acelui dispreţ se ascundea, poate, o teamă nu foarte diferită de sentimentul pe care îl au faţă de mare. Cu câţiva ani în urmă am fost nevoit să-l exilez din Roma pe poetul Ovidiu, din pricina amestecului său în nişte intrigi ce ameninţau să tulbure orânduirea. De vreme ce rolul său în intriga cu pricina reprezentase mai degrabă o obrăznicie socială decât o rea-voinţă cu implicaţii politice, i-am făcut exilul cât mai uşor şi îl voi anula în curând, permiţându-i să se întoarcă din frigurosul nord la clima mai temperată şi mai plăcută a Romei. Dar chiar şi în exilul său, în Tomisul acela pe jumătate barbar

cuibărit aproape de gurile Dunării, el continuă să-şi scrie poemele. Corespondăm din când în când, suntem în relaţii destul de amicale şi chiar dacă el duce lipsa plăcerilor Romei, nu se lasă descurajat. Dar dintre toţi poeţii pe care i-am cunoscut, Ovidiu este singurul în care nu m-am putut încrede cu totul. Cu toate astea, mi-a fost drag – şi încă îmi este.

M-am putut încrede în poeţi pentru că nu le ofeream ceea ce îşi doreau. Un Împărat îi poate oferi unui om de rând accesul la o avere care ar copleşi până şi cele mai neobişnuite gusturi, poate dărui atâta putere, încât puţini ar îndrăzni să o înfrunte, poate înzestra un libert cu asemenea onoare şi glorie, încât până şi un consul s-ar simţi obligat să îl trateze cu oarecare deferenţă. I-am oferit odată lui Horaţiu ocazia de a deveni secretarul meu, ceea ce l-ar fi făcut unul dintre cei mai influenţi oameni din Roma – şi, dacă ar fi avut fie şi cele mai vagi aplecări spre corupţie, unul dintre cei mai bogaţi. Mi-a răspuns că, din nefericire, starea sănătăţii sale îl împiedică să accepte un post cu atâtea responsabilităţi. Ştiam amândoi că postul era mai degrabă unul onorific şi nu cerea efort, iar starea lui de sănătate era excelentă. Nu aveam cum să mă simt jignit: Horaţiu avea ferma lui micuţă dăruită de Mecena, câţiva servitori, arbuştii lui de

vie şi un venit suficient de mare ca să poată aduce din străinătate un vin grozav.

Bănuiesc că i-am admirat mereu pe poeţi pentru că mi s-au părut oamenii cei mai liberi şi, ca atare, cei mai afectuoşi de pe lume şi m-am simţit apropiat de ei fiindcă am văzut în îndatoririle pe care şi le impuneau o oarecare asemănare cu sarcina pe care eu singur mi-o asumasem cu mult timp în urmă.

Poetul contemplă haosul experienţei, confuzia hazardului şi incomprehensibilele tărâmuri ale posibilităţii – cu alte cuvinte, lumea cu care convieţuim cu toţii atât de intim, încât puţini ne dăm osteneala s-o studiem îndeaproape. Rodul acestei contemplaţii este descoperirea sau inventarea unui mărunt principiu al ordinii şi armoniei, care să poată fi izolat de dezordinea ce îl ascunde, şi supunerea acestei descoperiri la legile poeziei, care o fac în sfârşit posibilă. Nici un general nu îşi dispune armatele în formaţiunile lor complicate cu atenţia cu care îşi aşază poetul cuvintele ca să respecte rigorile metrice, nici un consul nu îşi aliniază facţiunile una împotriva alteia, ca să-şi atingă scopurile, cu şiretenia cu care îşi cumpăneşte poetul un vers ca să exprime adevărul pe care îl are de spus şi nici un Împărat nu îşi organizează vreodată părţile risipite ale lumii stăpânite de el pentru a forma un întreg cu grija cu

care îşi ordonează poetul detaliile poemului său pentru ca o altă lume, poate mai reală decât cea pe care o locuim vremelnic, să se înfiripe în universul minţilor oamenilor.

Destinul meu a fost să schimb lumea, cum am spus şi mai devreme. Poate ar fi trebuit să spun că lumea a fost poemul meu, că mi-am asumat sarcina de a-i ordona părţile, ca să fac din ele un întreg, de a subordona facţiunile acestui scop şi de a împodobi acea lume cu farmecele potrivite valorii ei. Şi totuşi, dacă voi fi reuşit să fasonez un poem, acesta nu va dăinui prea mult. Când a murit Virgiliu, m-a implorat cu tărie să distrug marele său poem. A zis că nu era terminat şi că era imperfect. Asemenea unui general care îşi vede o legiune învinsă şi nu ştie că celelalte două au ieşit victorioase, s-a crezut un ratat, deşi nu există nici o îndoială că poemul lui despre întemeierea Romei va dăinui mai mult decât Roma însăşi şi în mod cert va dura mai mult decât biata mea creaţie. Nu am distrus poemul şi nici nu cred că Virgiliu şi-a închipuit că o voi face. Timpul va distruge Roma.

Febra nu mi-a cedat. Cu o oră în urmă am simţit un acces subit de ameţeală şi o durere ascuţită în partea stângă, urmată de amorţeală. Observ că piciorul stâng,

care mereu mi-a fost ceva mai şubred, abia dacă se mai poate mişca. Încă îmi susţine greutatea, dar îl târâi inert după mine, iar când îl înţep cu pana, nu simt decât o urmă vagă de durere.

Nu i-am spus încă lui Philippus despre acest lucru. Nu are ce să facă şi aş prefera să nu-l umilesc obligându-l la strădanii zadarnice pentru un trup a cărui uzură este deja dincolo de puterea oricăror leacuri pe care le-ar putea încerca. După atâţia ani, nu mă pot supăra pe un trup care începe să cedeze. În ciuda slăbiciunilor lui, m-a slujit bine şi poate că s-ar cuveni ca la moartea lui să mă comport aşa cum aş face-o la moartea unui prieten, amintindu-mi, în timp ce sufletul mi se îndepărtează în căutarea nu ştiu cărei nemuriri, de sufletul muritor care în timpul vieţii nu s-a putut separa de animalul ce-i era oaspete. Acum – de fapt de câteva luni încoace – mai că mă pot detaşa de trupul care mă înveleşte, ca să studiez atent acest simulacru al meu. Nu e chiar o noutate, dar acum îmi vine mai firesc decât înainte.

Şi astfel, detaşat de un trup în declin, aproape ignorând durerea ce i-a devenit casă, plutesc deasupra unei mări inimaginabile, îndreptându-mă spre sud, spre Capri. Soarele amiezii sclipeşte pe apele ce se despart dinaintea prorei noastre, iar spuma albă sfârâie slab în timp ce se întinde şi se împrăştie pe coama valurilor. Voi

lăsa treaba deoparte, mă voi odihni şi poate că îmi voi mai reface puterile. În seara aceasta ancorăm la Puteoli. Iar mâine vom acosta la Capri, unde voi îndeplini ceea ce s-ar putea să fie ultima mea îndatorire publică.

Am ancorat. E după-amiază devreme şi ceaţa nu a ascuns încă ţărmurile de ochii călătorului pe mare. Am rămas la masă şi îmi ocup timpul liber cu această scrisoare. Cred că Philippus, care continuă să mă privească din postul lui de la prora vasului, începe să bănuiască oarecum că sănătatea mea s-a degradat zdravăn. Pe chipul lui tânăr se citeşte îndoiala, iar ochii săi verzi-căprui mă privesc din când în când pe sub sprâncenele drepte şi delicate, ca de femeie. Nu ştiu câtă vreme voi mai reuşi să-i ascund starea mea de-acum.

Am aruncat ancora într-un golfuleţ aflat la nord de Puteoli. Mai la nord e Napoli, unde cu ani în urmă Marcus Agrippa a construit un pod plutitor între mare şi lacul Lucrine, pentru ca flota romană să-şi poată face manevrele în siguranţă, ferită de vicisitudinile vremii şi de vasele piratului Sextus Pompeius. La un moment dat nu mai puţin de două sute de vase de război făceau antrenamente în acel golf închis, reuşind astfel să-l înfrângă ulterior pe Sextus Pompeius şi să salveze Roma.

Dar în anii de pace care au urmat sedimentele au fost lăsate să blocheze intrarea în acel spaţiu de instrucţie şi înţeleg că acum a fost transformat într-o crescătorie de stridii, pentru ca bogaţii din Roma să-şi sporească plăcerile noii lor existenţe. Din locul unde am ancorat nu pot vedea golful – şi nu o regret deloc.

În ultimii ani mi-a trecut prin cap ideea că starea cea mai potrivită a omului – cu alte cuvinte, starea care îi permite să fie cât mai demn de admiraţie – s-ar putea să nu fie prosperitatea, pacea şi armonia pe care m-am străduit să le ofer Romei. În primii ani ai cârmuirii mele am găsit multe lucruri demne de admirat la concetăţenii mei. Traversau clipe de lipsuri crâncene fără să se plângă, uneori aproape cu veselie, în toiul războiului arătau mai multă grijă pentru vieţile camarazilor decât pentru a lor, iar în mijlocul haosului s-au dovedit hotărâţi şi credincioşi faţă de autoritatea Romei, indiferent cine credeau ei că deţine acea autoritate. De mai bine de patruzeci de ani trăim în această pace romană. Nici un roman nu a mai încrucişat spada cu un alt roman, nici picior de duşman barbar n-a mai călcat nepedepsit pământul Italiei, nici un soldat nu a mai fost obligat să poarte arme împotriva voinţei sale. Am cunoscut prosperitatea romană. Nici un locuitor al Romei, indiferent cât de umil, nu a dus lipsă de raţia zilnică de

grâne, cetăţenii din provincii nu mai trăiesc cu spaima foametei şi a dezastrelor naturale, ci pot conta pe sprijin în momentele de cumpănă, şi orice locuitor, indiferent de originea lui, poate accede la bunăstarea la care îl îndreptăţesc strădaniile sale şi cursul evenimentelor lumii. Şi am cunoscut armonia romană. Am organizat tribunalele Romei în aşa fel încât oricine merge în faţa unui magistrat să poată fi sigur că i se va face măcar un dram de dreptate. Am unificat legile Imperiului, astfel încât şi locuitorii din provincii să se ştie apăraţi de tirania puterii sau de corupţia născută din lăcomie. Am pus la adăpost statul de forţa agresivă a puterii şi ambiţiei, instituind şi aplicând legile împotriva trădării pe care Iulius Cezar le-a promulgat înainte să moară.

Şi totuşi văd acum pe chipul romanilor o expresie care mă tem că nu prevesteşte nimic bun pentru viitor. Nemulţumiţi de confortul onest, ei se întorc la vechea corupţie, cea care aproape că a distrus existenţa statului. Cu toate că le-am oferit oamenilor libertate în faţa tiraniei, a autorităţii şi a familiei, precum şi libertatea de a vorbi fără să se teamă că vor fi pedepsiţi, totuşi *atât poporul roman, cât şi Senatul Romei mi-au propus să devin dictator, mai întâi când eram departe de Roma, în răsărit,* după înfrângerea lui Marcus Antonius la Actium, *şi apoi în anul în care consuli erau Marcus*

Marcellus şi Lucius Arruntius, după ce am salvat Italia, pe propria mea cheltuială, de foametea care îi nimicise proviziile de grâne. În nici una din aceste dăţi nu am acceptat, chiar dacă astfel mi-am atras nemulţumirea poporului. Iar acum fii de senatori, de la care te-ai aştepta să-i slujească pe concetăţeni sau măcar pe ei înşişi cu oarecare onoare, insistă să-şi rişte vieţile în arenă, înfruntându-se cu gladiatorii de rând, pentru ceea îşi închipuie ei că ar fi distracţia pericolului. Şi astfel vitejia romană s-a prăbuşit în praf.

Golful lui Marcus Agrippa îi aprovizionează acum cu stridii pe sibariţii Romei, trupuri de soldaţi romani le fertilizează grădinile luxuriante, cu tufe tunse frumos şi chiparoşi, lacrimile văduvelor hrănesc fântânile artificiale care curg vesel sub soarele Italiei. Iar în nord pândesc barbarii.

Barbarii pândesc. Cu cinci ani în urmă, în partea de la frontiera germană delimitată de Rinul Superior, Roma a suferit un dezastru din care încă nu şi-a revenit. S-ar putea să fie un semn de rău augur.

De la ţărmul nordic al Mării Negre până la coasta sudică a Oceanului German, din Moesia până în Belgia, pe o distanţă de mai bine de o mie de mile, Italia nu este apărată de triburile germanice prin nici o barieră naturală. Germanii nu pot fi înfrânţi şi nici dezvăţaţi de

obiceiul lor de a jefui şi ucide. Nu a reuşit unchiul meu şi nu am reuşit nici eu, în toţi anii cârmuirii mele. Aşadar, a trebuit să întăresc graniţele, să apăr simultan toate provinciile nordice şi să pun la adăpost şi Roma. Partea cea mai greu de apărat a acelei graniţe, de vreme ce proteja pământuri foarte bogate şi fertile, era zona de nord-vest, mai jos de Rin. Prin urmare, din cele douăzeci şi cinci de legiuni şi cei vreo sută cincizeci de mii de soldaţi care apărau Imperiul Roman, am plasat în acea mică regiune cinci legiuni formate din cei mai destoinici veterani. Se aflau sub comanda lui Publius Quintilius Varus, care servise cu succes în posturile de proconsul al Africii şi guvernator al Siriei.

Bănuiesc că trebuie să mă consider răspunzător pentru acel dezastru, fiindcă m-am lăsat convins să-i încredinţez lui Varus comanda legiunilor din Germania. Era o rudă îndepărtată a soţiei mele şi în trecut îi fusese de ajutor lui Tiberius. A fost una dintre cele mai grave greşeli pe care le-am comis şi, din câte îmi amintesc, singura dată când am numit un om despre care ştiam atât de puţine într-un post atât de însemnat.

Căci Varus şi-a imaginat că la graniţa sălbatică şi primitivă a acelei provincii nordice poate trăi în luxul şi relaxarea din Siria, s-a arătat rezervat faţă de soldaţii săi şi a început să se încreadă în provincialii germani, care

erau experţi la linguşeală şi îi puteau oferi ceva ce semăna cât de cât cu viaţa plină de desfătări cu care se obişnuise în Siria. Cel mai important dintre aceşti sicofanţi era un anume Arminius din tribul cheruscilor, care servise cândva în armata romană şi primise drept recompensă cetăţenia romană. Arminius, care vorbea curgător latina, în ciuda originii lui barbare, i-a câştigat încrederea lui Varus ca să-şi poată realiza mai apoi propriile ambiţii de putere asupra triburilor germanice dezbinate, iar când s-a convins de credulitatea şi orgoliul lui Varus, i-a servit informaţia mincinoasă că îndepărtatele triburi ale chaucilor şi bructerilor se revoltaseră şi se îndreptau spre sud, ameninţând graniţa provinciei. În aroganţa şi nesăbuinţa sa, Varus a refuzat să asculte sfatul altora, a retras trei legiuni din tabăra de vară de pe râul Weser şi a pornit cu ele spre nord. Arminius îşi ticluise bine planul, aşa că, în timp ce Varus îşi conducea legiunile prin păduri şi mlaştini, îndreptându-se spre Lemgo, triburile barbare, anunţate şi pregătite dinainte de Arminius, au tăbărât asupra trupelor ce înaintau greoi. Zăpăcite de atacul neaşteptat, incapabile să opună o rezistenţă bine organizată, împiedicate de pădurea deasă, de ploaie şi de terenul mlăştinos, legiunile au fost anihilate repede. În trei zile cincisprezece mii de soldaţi au fost ucişi sau capturaţi.

Pe unii dintre prizonieri barbarii i-au îngropat de vii, pe alţii i-au crucificat, iar alţii au fost sacrificaţi ca ofrande zeilor lor nordici de către preoţii barbari, care i-au decapitat şi le-au înfipt capetele în copacii din crângurile sacre. Mai puţin de o sută de soldaţi au izbutit să scape din ambuscadă şi au raportat dezastrul. Varus fie a fost ucis, fie şi-a luat singur viaţa – nimeni nu ştie sigur. Oricum, capul lui retezat mi-a fost trimis la Roma de o căpetenie de trib pe nume Maroboduus, nu ştiu dacă din smerenie temătoare sau într-un gest de batjocură exaltată. Am oferit o înmormântare cuviincioasă bietelor rămăşiţe ale lui Varus, nu atât din grijă pentru sufletul lui, ci pentru soldaţii pe care deciziile lui îi duseseră la un asemenea dezastru. Şi în nord barbarii încă pândesc.

După victoria de pe Rin, Arminius nu a fost suficient de inteligent ca să-şi valorifice avantajul dobândit. Avea cale liberă spre nord, de la gurile Rinului până aproape de confluenţa cu Elba, şi totuşi el s-a mulţumit să-şi jefuiască vecinii. În anul următor am trecut armatele din Germania sub comanda lui Tiberius, de vreme ce el mă convinsese să îl numesc pe Varus. Şi-a recunoscut partea de vină din acel dezastru şi a înţeles că viitorul lui depinde de modul în care reuşeşte să-i supună pe germani şi să readucă ordinea în frământatele provincii din nord. A izbutit în această misiune, asta mai ales

pentru că s-a bizuit pe experienţa centurionilor şi tribunilor veterani ai legiunilor şi nu pe propriile iniţiative. Iar acum avem în nord o pace şubredă, cu toate că Arminius este încă în libertate undeva în sălbăticia de dincolo de graniţele pe care le-a răscolit.

Se spune că departe, în est, chiar mai departe de India, într-o parte a acelei lumi necunoscute unde nu a călcat picior de roman, există o ţară ai cărei regi, de-a lungul a nenumărate domnii succesive, au ridicat un mare zid fortificat, ce se întinde cale de sute de mile de-a lungul întregii graniţe de nord, astfel încât regatul lor este apărat de atacurile vecinilor barbari. S-ar putea ca toată povestea asta să fie doar fantezia vreunui aventurier. S-ar putea chiar ca o asemenea ţară nici să nu existe. Oricum, recunosc că mi-a trecut şi mie prin minte posibilitatea unui asemenea proiect atunci când am fost nevoit să mă gândesc la vecinii noştri de la nord, care nu se lasă nici cuceriţi, nici domoliţi. Numai că ştiu că e inutil. Cu timpul, vânturile şi ploile vor măcina până şi cea mai rezistentă piatră şi nu există zid construit de om care să apere inima omenească de propriile-i slăbiciuni.

Căci nu Arminius şi hoardele lui, ci slăbiciunea lui Varus a dus la moarte cincisprezece mii de soldaţi romani, aşa cum sibaritul roman, cu viaţa lui ferită de

griji, poate provoca oricând moartea altor mii. Barbarii pândesc, iar noi devenim tot mai slabi la adăpostul tihnei şi plăcerii în care trăim.

Este din nou noapte, a doua noapte din această călătorie, care – aşa cum văd tot mai limpede – pentru mine s-ar putea să fie şi ultima. Nu cred că mintea îmi cedează odată cu trupul, dar trebuie să recunosc că întunericul s-a lăsat peste mine încă dinainte să-i remarc venirea şi m-am trezit că privesc în gol spre apus. Acela a fost momentul când Philippus nu şi-a mai putut ascunde îngrijorarea şi s-a apropiat în felul lui cam grosolan, care îi dezvăluie atât de bine sfiala şi nesiguranţa. I-am permis să-mi pună mâna pe frunte, ca să poată controla dacă am fierbinţeli, şi i-am răspuns la câteva întrebări – fără sinceritate, trebuie să adaug. Dar când a încercat să insiste că ar trebui să mă retrag în dormitorul meu de sub punte, ca să fiu ferit de aerul nopţii, mi-am jucat rolul de bătrân încăpăţânat şi îndărătnic şi m-am prefăcut că-mi sare ţandăra. Am făcut-o cu atâta energie, încât Philippus a fost convins că nu mi-am pierdut puterile şi s-a mulţumit să ordone să mi se aducă nişte pături, cu care eu am promis să mă învelesc. Philippus a decis să rămână pe punte, ca să poată sta cu ochii pe mine, dar în scurtă vreme a început

să moţăie şi acum, încovrigat pe scândurile punţii, cu capul lăsat pe braţele îndoite, doarme dus, cu siguranţa înduioşătoare a tinerilor, convins că se va trezi mâine-dimineaţă.

Acum nu o mai văd, dar mai devreme, înainte ca pâcla dinaintea înserării să se ridice din mare şi să învăluie orizontul spre apus, mi s-a părut că îi zăresc conturul: o pată neagră pe cercul uriaş al mării. Cred că am văzut insula Pandateria, unde fiica mea a îndurat atâţia ani traiul în exil. Acum nu mai este pe Pandateria. Cu zece ani în urmă am considerat că îi pot îngădui să se întoarcă în siguranţă pe continent şi acum trăieşte în satul Reggio din Calabria, chiar în vârful cizmei Italiei. Vreme de cincisprezece ani şi mai bine nu am văzut-o, nu i-am rostit numele şi nici nu am permis să se pomenească de existenţa ei în prezenţa mea. Era prea dureros. Şi tăcerea aceasta nu a făcut decât să definească încă unul dintre rolurile în care am fost prins ca într-un ţarc în viaţă.

Este de înţeles că duşmanilor mei le-a făcut mare plăcere să vadă modul ironic în care am fost nevoit într-un final să aplic acele legi ale căsătoriei pe care le-am stabilit eu însumi şi pe care Senatul le-a aprobat acum vreo treizeci de ani, ba chiar şi prietenii mei au avut motive să fie nemulţumiţi de existenţa acelor legi.

Horaţiu mi-a spus odată că legile nu au nici o putere în faţa pasiunilor intime ale inimii omeneşti şi că numai cel care nu are nici o putere, cum sunt poeţii sau filosofii, ar putea convinge spiritul omenesc să îmbrăţişeze virtutea. Poate că în cazul acesta atât prietenii, cât şi duşmanii mei au avut dreptate: legile nu i-au convins pe oameni să aleagă virtutea, iar avantajul politic pe care l-am obţinut făcând pe plac facţiunii mai vechi şi mai conservatoare a aristocraţiei a fost doar unul de moment.

Nu am fost nici o clipă atât de neghiob încât să-mi închipui că legile căsătoriei şi adulterului vor fi respectate. Nici eu nu le-am respectat – şi nici prietenii mei. Atunci când chema muza ca să-l ajute la scrierea *Eneidei*, Virgiliu nu credea deloc în cea pe care o invoca. Învăţase că aşa începe un poem, că asta e maniera în care îţi anunţi intenţiile. Tot astfel, şi legile pe care le-am iniţiat au fost menite nu atât să fie respectate, ci urmate. Am crezut că virtutea nu are nici o şansă în lipsa conceptului de virtute şi că nu poate exista un concept clar de virtute dacă nu e înscris în lege.

Am greşit, desigur. Lumea nu este un poem, iar legile nu şi-au atins scopul pentru care au fost create. Dar până la urmă mi-au fost utile, cu toate că nu aveam cum să prevăd în ce fel, şi de atunci n-am fost în stare să

regret vreodată că le-am acceptat. Căci ele i-au salvat viaţa fiicei mele.

Pe măsură ce îmbătrâneşti şi lumea înseamnă tot mai puţin pentru tine, meditezi tot mai des la forţele care te-au propulsat prin timp. E limpede că zeii sunt indiferenţi la strădaniile bietei făpturi care se zbate să-şi împlinească destinul şi îi vorbesc cu atâtea ocolişuri, încât până la urmă ea trebuie să stabilească singură înţelesurile pe care le prevestesc. Astfel, în calitatea mea de preot, am cercetat măruntaiele şi ficaţii a sute de animale şi, cu ajutorul augurilor, am descoperit sau am inventat prevestiri care mi se păreau conforme cu intenţiile mele. Şi am conchis că zeii, dacă există, nu contează. Iar dacă i-am încurajat pe oameni să-i cinstească pe vechii zei romani, am făcut-o mai degrabă de nevoie decât din vreun soi de convingere religioasă că acele forţe rezidă într-adevăr în făpturile lor plăsmuite... În definitiv, poate că ai avut dreptate, dragul meu Nicolaus. Poate că nu există decât un singur zeu. Dar dacă e aşa, atunci nu l-ai numit cum trebuie. Numele lui este Hazardul, preotul care îl slujeşte este omul şi singura victimă a acestui preot trebuie să fie omul însuşi, bietul lui sine divizat.

Aşa cum au ştiut multe alte lucruri, poeţii au ştiut şi asta mai bine decât cei mai mulţi dintre noi, chiar dacă

au exprimat-o în termeni care unora le par neruşinaţi. În trecut am fost de acord cu tine că poeţii vorbesc prea mult despre iubire şi dau prea multă importanţă unui lucru care, în cel mai bun caz, e doar o modalitate plăcută de a-ţi petrece timpul, dar acum nu mai sunt chiar atât de sigur că am făcut bine când ţi-am dat dreptate. „Iubesc şi urăsc”, a spus Catullus, referindu-se la acea Clodia Pulcher a cărei familie a provocat atâtea necazuri în Roma chiar şi în vremea noastră, la mult timp după moartea ei. Nu este suficient, dar cum altfel să începi să descoperi acel sine care nu e niciodată mulţumit sau nemulţumit de ce îi oferă lumea?

Trebuie să mă ierţi, Nicolaus. Ştiu că nu vei fi de acord cu mine şi că nu ai cum să-ţi exprimi dezacordul, dar în anii din urmă m-am gândit uneori că s-ar putea construi un sistem teologic sau chiar o religie în jurul conceptului de iubire, asta dacă acest concept ar fi extins dincolo de sfera lui obişnuită şi ar fi tratat într-un anume fel. Acum, când nu mai sunt capabil de aşa ceva, am început să analizez forţa misterioasă pe care, sub atâtea chipuri, am purtat-o în mine în toţi aceşti ani. Poate că numele pe care îi dăm acestei forţe este nepotrivit, dar dacă e aşa, atunci nepotrivite sunt şi numele, rostite sau nu, pe care le dăm tuturor zeilor mai mărunţi.

Am ajuns să cred că în viaţa fiecărui om intervine, mai devreme sau mai târziu, un moment în care înţelege, dincolo de toate lucrurile pe care mintea sa le-a pătruns şi indiferent dacă poate sau nu să exprime ce ştie, realitatea înspăimântătoare a faptului că este singur şi izolat şi că nu poate fi altceva decât făptura tristă care e el însuşi. Îmi privesc acum picioarele subţiri, pielea veştejită de pe mâini, carnea căzută, pătată de vârstă, şi mi-e greu să concep că acest trup a căutat cândva să se elibereze de el însuşi în trupul altcuiva şi că un alt trup a căutat la el acelaşi lucru. Unii îşi dedică întreaga viaţă acelei clipe de plăcere, iar când trupul nu îi mai slujeşte, cum se întâmplă cu toate trupurile, devin înăcriţi şi goi. Sunt înăcriţi şi goi pentru că nu au cunoscut decât plăcerea, dar nu ştiu ce a însemnat acea plăcere. Căci, în ciuda a ceea ce am putea crede, iubirea erotică este cea mai altruistă dintre toate tipurile de iubire: caută să se contopească cu altul şi astfel să se elibereze de sine. Desigur, o astfel de iubire moare prima, căci se degradează odată cu trupul care o trăieşte, şi fără îndoială că din acest motiv unii au considerat-o cea mai de rând dintre toate felurile de iubire. Dar faptul că va muri şi că noi ştim că va muri o face cu atât mai preţioasă şi, odată ce am cunoscut-o, nu mai suntem prinşi fără scăpare şi exilaţi în capcana sinelui.

Totuşi numai această iubire nu este suficientă. Am iubit mulţi bărbaţi, dar niciodată aşa cum am iubit femeile. La Roma iubirea unui bărbat pentru un băiat este o modă pe care ai privit-o cu oarecare uimire şi, cred, cu repulsie şi te-a nedumerit toleranţa mea faţă de asemenea obiceiuri, poate cu atât mai mult cu cât, în ciuda îngăduinţei mele, eu însumi nu le practicam. Dar mie mi s-a părut că acel fel de iubire care este prietenia e mai bine să fie separată de plăcerile cărnii, căci a mângâia un trup de acelaşi sex cu tine înseamnă a te mângâia pe tine, adică nu e o evadare din sine, ci o încarcerare în el. Fiindcă atunci când iubeşti un prieten, nu devii acel prieten: rămâi tu însuţi şi contempli misterul a ceea ce nu poţi fi, a ceea ce nu ai fost niciodată. Iubirea faţă de un copil s-ar putea să fie cea mai pură formă a acestui mister, căci într-un copil există potenţialităţi pe care acel sine cum nu se poate mai îndepărtat de observator abia dacă şi le poate imagina. Iubirea mea faţă de copiii pe care i-am adoptat şi faţă de nepoţii mei a fost întru câtva subiect de amuzament printre cei care m-au cunoscut şi a fost considerată un moft al unui bărbat altminteri raţional, un sentimentalism venit din partea unui tată altminteri responsabil. Eu nu am văzut-o aşa.

Într-o dimineaţă, cu mulţi ani în urmă, în timp ce coboram pe Via Sacra, mergând spre clădirea Senatului, unde urma să ţin discursul acela care avea să o condamne pe fiica mea la exil pe viaţă, am întâlnit o persoană pe care o cunoscusem în copilărie. E vorba de Hirtia, fiica dădacei mele. Hirtia avusese grijă de mine de parcă eram propriul ei copil şi fusese eliberată din sclavie pentru că slujise cu credinţă. Nu o mai văzusem de cincizeci de ani şi nu aş fi recunoscut-o dacă nu i-ar fi scăpat de pe buze numele cu care mă striga cândva. Am vorbit despre vremurile copilăriei noastre şi pentru o clipă anii parcă nici nu trecuseră. În durerea mea, aproape că i-am spus ce eram nevoit să fac. Dar când a început să vorbească despre copiii ei şi despre viaţa ei şi am văzut cu câtă seninătate se întorsese în locul unde se născuse, ca să-şi poată aştepta moartea înconjurată de amintirile plăcute ale tinereţii pierdute, nu am putut să-i spun nimic. De dragul Romei şi al cârmuirii mele, eu urma să-mi condamn propria fiică, şi mi-am dat seama că dacă alegerea aceasta ar fi stat în puterea Hirtiei, Roma ar fi căzut şi copilul ar fi fost salvat. Nu am putut spune nimic pentru că ştiam că Hirtia nu ar înţelege necesitatea care mă mâna pe mine şi i-aş fi tulburat puţinul timp care îi rămânea de trăit. Pentru o clipă am

fost din nou copil şi am rămas mut în faţa unei înţelepciuni pe care nu o puteam pătrunde.

După întâlnirea cu Hirtia mi-am dat seama că există un soi de iubire mai puternică şi mai durabilă decât acea unire cu altul, care ne înşală cu plăcerea ei senzuală, şi mai puternică şi mai durabilă decât iubirea platonică, în care, contemplând misterul altuia, devenim noi înşine. Amantele îmbătrânesc sau pleacă de lângă noi, carnea slăbeşte, prietenii mor, iar copiii duc la îndeplinire şi astfel trădează potenţialitatea pe care am văzut-o la început în ei. E un soi de iubire pe care tu, dragul meu Nicolaus, ai trăit-o aproape toată viaţa şi este iubirea cu care poeţii noştri au fost atât de fericiţi: iubirea cărturarului faţă de text, a filosofului faţă de idee, a poetului faţă de cuvânt. Astfel că Ovidiu nu este singur în exilul său în nordicul Tomis şi nici tu, în îndepărtatul tău Damasc, unde ai ales să-ţi dedici anii care ţi-au rămas cărţilor tale. Unei iubiri atât de pure nu îi face trebuinţă nici un obiect însufleţit – aşa că ea este universal acceptată drept cea mai înaltă formă de iubire, de vreme ce obiectul ei tinde spre absolut.

Şi totuşi în unele privinţe poate fi cea mai joasă formă de iubire. Căci dacă lăsăm la o parte retorica sofisticată care însoţeşte adesea această noţiune, ea se vădeşte a fi pur şi simplu dragoste de putere. (Iartă-mă, dragul meu

Nicolaus, şi hai să ne prefacem că ne amuzăm încă o dată cu unul din calambururile noastre.) E vorba de puterea pe care o are filosoful asupra minţii eliberate de trup a cititorului său, puterea pe care o are poetul asupra minţii şi inimii ascultătorului. Iar dacă minţile, inimile şi spiritele celor atinşi de vraja acestei puteri tresaltă, asta e ceva întâmplător, nu esenţial pentru iubire – şi nici măcar pentru scopul ei.

Am început să înţeleg că aceasta este iubirea care m-a făcut să merg mai departe toată viaţa, deşi am fost nevoit să o ascund şi faţă de mine însumi, nu numai faţă de ceilalţi. Acum patru decade, când aveam treizeci şi şase de ani, Senatul şi poporul Romei mi-au acordat titlul de Augustus. Peste douăzeci şi cinci de ani, când eram în cel de-al şaizeci şi unulea an al vieţii şi în acelaşi an în care am exilat-o pe fiica mea din Roma, Senatul şi poporul mi-au atribuit titlul de *Pater Patriae*. A fost cumva simplu şi adecvat: am dat o fiică pe alta, iar fiica adoptivă mi-a arătat că e conştientă de schimbul pe care l-am făcut.

Spre apus, în întuneric, se află insula Pandateria. Micuţa vilă în care a trăit Iulia timp de cinci ani este acum pustie şi, din porunca mea, a fost lăsată neîngrijită. Este la mila vremii şi a lentei eroziuni a timpului. În câţiva ani va începe să se năruie şi timpul şi-o va

revendica, cum face cu toate lucrurile. Sper că Iulia m-a iertat că i-am cruţat viaţa, aşa cum am iertat-o şi eu pentru că s-a gândit să mi-o ia pe a mea.

Căci zvonurile pe care cu siguranţă le-ai auzit sunt adevărate. Fiica mea a făcut parte dintr-un complot care avea ca scop asasinarea soţului ei şi uciderea mea. Iar eu am invocat acele legi ale căsătoriei rămase atâta vreme nefolosite şi am condamnat-o la exil pe viaţă ca să nu fie condamnată la moarte în urma strădaniilor secrete ale soţului ei, Tiberius, care ar fi silit-o să înfrunte un proces de înaltă trădare.

M-am întrebat adesea dacă fiica mea a recunoscut măcar în sinea ei cât de vinovată era. Ştiu că ultima dată când am văzut-o, derutată şi îndurerată de moartea lui Iullus Antonius, nu a putut s-o facă. Sper că nu va reuşi niciodată, ci îşi va trăi viaţa până la capăt convinsă că a fost victima unei pasiuni ce i-a adus dizgraţia, nu o participantă la un complot care cu siguranţă ar fi dus la moartea tatălui ei şi ar fi distrus aproape sigur Roma. Pe cea dintâi poate că aş fi acceptat-o, dar pe cea de-a doua nu.

Am renunţat la orice ranchiună i-aş fi putut purta fiicei mele, căci am ajuns să înţeleg că, în ciuda rolului jucat în complot, în Iulia a rămas întotdeauna ceva din copilul care îşi iubea tatăl poate prea sentimental. O parte din

ea, partea aceea care, în singurătatea din Reggio, îşi aminteşte încă de fiica ce a fost cândva, a fost cu siguranţă oripilată de ceea ce a simţit că a fost împinsă într-un final să facă. Am ajuns să înţeleg că poţi să doreşti moartea cuiva şi să continui să-l iubeşti la fel de mult. Într-o vreme obişnuiam să-i spun „mica mea Romă”, un apelativ în general prost înţeles. Adevărul e că doream ca Roma să atingă potenţialitatea pe care o vedeam în Iulia. În final amândouă m-au trădat, dar nu pot să le iubesc mai puţin din pricina asta.

La sud de locul unde stăm ancoraţi, lacul Lucrine, dragat cândva de braţe cinstite de italieni pentru ca flota romană să poată apăra poporul, aprovizionează cu stridii mesele bogaţilor Romei. Iulia se ofileşte la Reggio, pe ţărmurile sterpe ale coastei calabreze. Iar Tiberius va conduce lumea.

Am trăit prea mult. Toţi cei care mi-ar fi putut lua locul şi au trudit pentru supravieţuirea Romei sunt morţi. Marcellus, căruia i-am dat-o primul pe fiica mea de soţie, a murit la nouăsprezece ani, Marcus Agrippa a murit şi el, nepoţii mei Caius şi Lucius, fiii lui Agrippa şi ai Iuliei, au murit slujind Roma, iar fratele lui Tiberius, Drusus, care era mai capabil şi mai cumpătat decât fratele său şi pe care l-am crescut ca pe propriul meu fiu, a murit în Germania. Acum nu mai rămâne decât Tiberius.

Nu am nici o îndoială că Tiberius este vinovat de soarta fiicei mele mai mult decât oricine altcineva. Nu ar fi ezitat să o implice într-un complot care ameninţa viaţa lui şi pe a mea şi ar fi fost încântat să o vadă condamnată la moarte de Senat, timp în care el ar fi adoptat o expresie de jale şi regret. Nu pot să nu-l dispreţuiesc pe Tiberius. Există în sufletul lui o acreală pe care nimeni n-a înţeles-o pe deplin şi firea lui implică o cruzime fără o ţintă precisă. Cu toate acestea, nu e un om slab şi nu e nici prost, iar la un împărat cruzimea este un defect mai mic decât slăbiciunea sau prostia. Am lăsat, aşadar, Roma pe mâna lui Tiberius şi a hazardului. Nu aveam altă soluţie.

11 august

Nu m-am clintit toată noaptea de pe divan, ci am stat de veghe şi am urmărit crugul domol al stelelor în călătoria lor neîntreruptă pe marea cupolă a cerului. Spre zori am aţipit puţin – pentru prima dată după zile întregi – şi am avut un vis. Eram în starea aceea ciudată când visezi şi ştii că visezi, dar îţi dai seama că realitatea visului este o parodie a celei din starea de veghe. Mi-am dorit să reţin contururile acelei lumi, dar când am fost trezit, lumina dimineţii a şters amintirea visului.

M-au trezit agitaţia echipajului şi nişte voci care cântau în depărtare. Preţ de o clipă, încă buimac, m-am gândit la sirenele despre care a scris atât de frumos Homer şi m-am imaginat legat de catargul vasului, neputincios în faţa ispitei unei inimaginabile frumuseţi. Dar nu erau sirenele, era un vas cu grâne din Alexandria, care se apropia încet de noi dinspre sud, iar echipajul egiptean, în robe albe şi cu ghirlande în păr, stătea pe punte şi cânta pe limba lui. Şi briza dimineţii a adus înspre noi aroma moscată de tămâie aprinsă.

I-am privit cu oarecare nedumerire în timp ce se apropiau, până când vasul uriaş, pe lângă care al nostru părea minuscul, a ajuns atât de aproape, încât puteam distinge chipurile tuciurii şi zâmbitoare ale bărbaţilor din echipaj. Iar apoi căpitanul a făcut un pas în faţă şi m-a salutat, rostindu-mi numele.

Cu ceva greutate – pe care, recunosc, i-am ascuns-o chiar şi lui Philippus – m-am ridicat de pe divan şi m-am apropiat de balustrada punţii, sprijinindu-mă de ea ca să-i întorc salutul căpitanului. Am aflat că vasul descărcase nişte bunuri în portul dintre Puteoli şi Napoli. Acolo aflaseră de prezenţa mea în zonă şi echipajul dorise ca, înainte să pornească pe lungul drum spre casă, spre Egipt, să mă salute şi să-mi mulţumească. Vasul era atât de aproape, încât nu era nevoie să strig şi vedeam clar

chipul smead al căpitanului. L-am întrebat care îi e numele. Se numea Pothelios. Şi, în timp ce echipajul continua să cânte cu voci joase, Pothelios mi-a spus:

— Ne-ai oferit libertatea de a naviga pe mare şi de a aproviziona astfel Roma cu belşugul de produse egiptene. Ai curăţat mările de piraţii şi tâlharii care în trecut ar fi făcut ca o astfel de libertate să nu valoreze nimic. Aşa că romanii egipteni pot prospera şi se pot întoarce în ţara lor de baştină ştiind că siguranţa nu le este ameninţată decât de ceea ce aduc valurile şi vânturile. Pentru toate acestea îţi mulţumim şi ne rugăm la zei să-ţi dăruiască mult noroc pentru tot restul zilelor tale.

O clipă nu am putut să spun nimic. Pothelios mi se adresase într-o latină greoaie, dar acceptabilă, şi mi-am dat seama că în urmă cu treizeci de ani ar fi vorbit în acea greacă demotică a egiptenilor şi mi-ar fi fost tare greu să-l înţeleg. I-am întors mulţumirile căpitanului şi am adresat câteva vorbe celorlalţi, apoi i-am spus lui Philippus să aibă grijă ca fiecărui membru al echipajului să i se dea câteva monede de aur. După aceea m-am aşezat iar pe divanul meu şi am privit cum uriaşa corabie întoarce încet şi se îndepărtează spre sud, cu pânzele umflate de vânt şi marinarii fluturând mâinile şi râzând, fericiţi că sunt în siguranţă şi că se îndreaptă spre casă.

Acum ne îndreptăm şi noi spre sud, iar vasul nostru, mult mai uşor, dansează pe valuri. Lumina soarelui se oglindeşte în stropii de spumă albă de deasupra apelor, valurile lovesc uşor, parcă şoptind, coca navei, întinderea verde-albăstruie a mării pare aproape jucăuşă şi mă pot convinge acum că în viaţa mea a existat totuşi o oarecare simetrie, un oarecare sens, şi că existenţa mea a făcut mai mult bine decât rău acestei lumi pe care sunt mulţumit să o părăsesc.

Astăzi ordinea romană este stăpână pe tot întinsul acestei lumi. Poate că barbarii germani pândesc în nord şi parţii în est şi alţii dincolo de graniţe pe care mintea noastră încă nu le cuprinde, iar dacă Roma nu va cădea în mâinile lor, va cădea în cele din urmă în mâinile barbarului de care nimeni nu poate scăpa: Timpul. Şi totuşi acum, pentru un număr de ani, ordinea romană este stăpână. Este stăpână în fiecare oraş italian mai însemnat, în fiecare colonie, în fiecare provincie – de la Rin şi Dunăre până la graniţa Etiopiei, de la ţărmurile de la Atlantic ale Spaniei şi Galiei până la nisipurile Arabiei şi la Marea Neagră. Am creat şcoli în întreaga lume, pentru ca limba latină şi stilul de viaţă roman să fie cunoscute, şi am avut grijă ca şcolile acestea să prospere. Legea romană temperează cruzimea haotică a obiceiurile provinciale în aceeaşi măsură în care

obiceiurile provinciale modifică legea romană şi lumea priveşte cu uimire şi admiraţie către Roma, pe care am găsit-o ridicată din lut şi azi este construită din marmură.

Disperarea căreia i-am dat glas mi se pare acum nedemnă de lucrurile pe care le-am făcut. Roma nu este eternă. Nu contează. Roma va cădea. Nu contează. Barbarii o vor cuceri. Nu contează. Roma a avut momentul ei şi nu va muri niciodată cu totul. Barbarii vor deveni Roma pe care o vor cuceri, latina le va îmblânzi limba lor necioplită, viziunea a ceea ce distrug le va curge prin vine. Iar în timp, a cărui curgere este de neoprit, la fel ca marea sărată pe care plutesc în voia ei, preţul plătit nu înseamnă nimic. Mai puţin decât nimic.

Ne apropiem de insula Capri. Străluceşte ca o nestemată în soarele dimineţii: un smarald verde-întunecat ce se înalţă din albastrul mării. Vântul aproape că a încetat şi plutim ca pe aer spre locul acela liniştit şi tihnit unde am petrecut atâtea momente fericite. Locuitorii insulei, care sunt vecinii şi prietenii mei, au început deja să se adune în port. Flutură din mâini şi le aud vocile strigându-mă. Veseli, mă strigă veseli. Într-o clipă o să mă ridic şi o să le răspund.

Visul, Nicolaus. Îmi amintesc visul de azi-noapte. Am visat că eram din nou la Perusia, în perioada în care Lucius Antonius s-a răzvrătit împotriva cârmuirii Romei. Toată iarna ţinuserăm oraşul sub blocadă, sperând să obţinem capitularea lui Lucius şi să evităm astfel vărsarea de sânge roman. Oamenii mei erau osteniţi şi demoralizaţi de lunga aşteptare şi ameninţau cu revolta. Ca să le dau o speranţă, am ordonat să se ridice un altar în afara zidurilor oraşului şi să i se ofere sacrificii lui Jupiter. Şi acesta este visul.

Un bou alb, niciodată înjugat la plug, a fost condus spre altar de oficianţi. I s-au aurit coarnele şi i s-a aşezat pe cap o coroană de laur. Funia era moale: boul venea de bunăvoie, cu capul înălţat. Avea ochii albaştri şi părea să mă privească, de parcă animalul îl recunoştea pe cel care avea să-i fie călău. Oficiantul i-a sfărâmat turta de sare deasupra capului. Nu s-a mişcat. Oficiantul a gustat vinul şi apoi i-a turnat libaţia pe coarne. Animalul tot nu s-a mişcat. Oficiantul a spus: „Se va face?”.

Am ridicat securea. Ochii albaştri mă fixau. Nu au clipit. Am lovit şi am spus: „S-a făcut”. Boul s-a cutremurat şi s-a lăsat încet în genunchi, cu capul încă ridicat şi cu ochii aţintiţi la mine. Oficiantul a scos pumnalul şi i-a tăiat gâtul, adunând sângele în cupă. Şi chiar în timp ce sângele curgea în valuri, ochii aceia

albaştri păreau să se uite în continuare în ochii mei, până când, într-un târziu, au devenit sticloşi şi trupul animalului s-a prăbuşit pe o parte.

Asta a fost cu mai bine de cincizeci de ani în urmă. Eram în cel de-al douăzeci şi treilea an al vieţii. Ce ciudat să visez asta după atâta vreme!

Epilog

Scrisoare de la Philippus din Atena către Lucius Annaeus Seneca, din Napoli (55 d.Hr.)

Am fost surprins şi încântat, dragul meu Seneca, să-ţi primesc scrisoarea. Sper că mă vei ierta pentru întârzierea cu care îţi răspund. Întrebarea ta mi-a parvenit la Roma chiar în ziua când părăseam oraşul şi abia ce începeam să mă instalez în noua mea casă. Te va încânta să afli că ţi-am urmat în sfârşit sfatul pe care mi l-ai dat şi în scrisori, şi în discuţiile noastre, şi m-am retras, lăsând în urmă agitaţia şi haosul meseriei mele, ca să mă pot dedica demnităţii calme a învăţăturii şi să le pot transmite şi altora puţinele cunoştinţe adunate de mine de-a lungul anilor. Îţi scriu aceste cuvinte de la vila mea de lângă Napoli. Razele soarelui, filtrate prin arcada de viţă-de-vie înmugurită de deasupra terasei, dansează pe papirusul pe care apar aceste cuvinte şi sunt fericit,

aşa cum ai promis că voi fi. Pentru asigurarea pe care mi-ai dat-o şi care s-a adeverit vreau să-ţi mulţumesc acum.

De-a lungul anilor prietenia noastră a cunoscut într-adevăr prea multe pauze. Nu pot să-ţi fiu decât recunoscător pentru că nu m-ai uitat şi m-ai iertat că nu ţi-am luat apărarea în perioada aceea nefericită pe care ai fost silit s-o petreci în pustietăţile aride ale Corsicăi. Bănuiesc că ai înţeles mai bine decât majoritatea că un biet medic, fără nici o putere lumească, ba nici măcar o sută ca el nu ar fi putut avea câştig de cauză în faţa voinţei cuiva atât de capricios cum era defunctul nostru Împărat Claudius. Cei care te admirăm, chiar dacă am păstrat tăcerea, suntem cu toţii fericiţi că geniul tău luminează iarăşi Roma atât de iubită de tine.

Mă rogi să-ţi scriu despre chestiunea aceea despre care am discutat în prea rarele ocazii când am putut sta de vorbă – scurta perioadă în care l-am cunoscut pe Împăratul Cezar Augustus. Sunt bucuros să dau curs rugăminţii tale, dar trebuie să ştii că mă roade o curiozitate prietenească: să ne aşteptăm la un nou eseu, la o nouă „Scrisoare”, sau poate chiar la o tragedie? Voi aştepta cu nerăbdare să aflu cum ai de gând să foloseşti puţinele mele amintiri.

Dăţile trecute când am vorbit despre Împărat, dorindu-mi, poate, o prietenie care – mi-am imaginat eu – s-ar întări dacă îţi păstrez curiozitatea vie, am fost prea misterios şi prea egoist cu informaţiile. Dar acum am ajuns în cel de-al şaizeci şi şaselea an al vieţii – sunt cu zece ani mai tânăr decât era Octavius Cezar atunci când a murit. Şi cred că am trecut în sfârşit peste orgoliul acela pentru care m-ai apostrofat adesea, deşi ai avut bunătatea să mi-l îngădui. Îţi voi spune ce îmi amintesc.

După cum ştii, am fost medicul lui Octavius Cezar numai câteva luni, dar în acele luni am fost mereu lângă el, stând cel mai adesea îndeajuns de aproape ca să-l pot auzi când mă strigă, şi i-am fost alături când a murit. Nu pricep nici acum de ce m-a ales tocmai pe mine să-l îngrijesc în lunile acelea de viaţă, despre care ştia că sunt ultimele: existau mulţi medici mai faimoşi şi cu mai multă experienţă decât mine, iar eu aveam doar douăzeci şi şase de ani. Totuşi m-a vrut pe mine şi, măcar că atunci eram prea tânăr şi nu puteam concepe aşa ceva, acum bănuiesc că ţinea la mine, în stilul acela distant ce părea să-l caracterizeze. Şi, cu toate că nu am putut face nimic pentru el în ultimele lui zile de viaţă, s-a îngrijit ca după moartea lui să fiu un om bogat.

După un voiaj tihnit de câteva zile, la sud de Ostia, am debarcat la Capri şi, măcar că era vădit că sănătatea

lui e tot mai şubredă, nu a putut fi atât de lipsit de politeţe încât să ignore mulţimea de oameni care îl aşteptau. A stat de vorbă cu mulţi dintre ei, spunându-le pe nume, deşi de câteva ori s-a simţit atât de slăbit, că a fost nevoit să se sprijine de braţul meu. Cum majoritatea locuitorilor de pe Capri sunt greci, le-a vorbit în limba lor, scuzându-se din când în când pentru accentul lui ciudat. În final s-a mulţumit să-şi ia rămas-bun de la vecinii săi şi ne-am îndreptat spre vila imperială, care avea o vedere minunată asupra golfului Napoli, aflat la câteva mile distanţă. L-am convins să se odihnească şi a părut mulţumit să-mi asculte sfatul.

Le promisese tinerilor de pe insulă că o să asiste la întrecerile atletice organizate pentru a-i selecta pe cei ce urmau să reprezinte insula în săptămâna următoare la jocurile de la Napoli. În ciuda protestelor mele, a stăruit să-şi ţină promisiunea şi, în ciuda dorinţelor mele, în seara aceea i-a invitat pe toţi la vila sa, la un banchet dat în onoarea lor.

La banchet a fost extraordinar de vesel. A compus pe loc epigrame neruşinate în greacă şi i-a încurajat pe tineri să le critice prin mormăieli, s-a implicat în jocurile lor copilăreşti, în care aruncau unii în alţii cu coji de pâine, şi, referindu-se la activităţile lor mai solicitante din timpul după-amiezii, a insistat să-i numească, în glumă,

„insuleneşi” în loc de „insulari”, din cauza vieţii tihnite pe care o duceau de obicei. A promis că o să asiste la jocurile de la Napoli, la care tinerii urmau să concureze, şi a repetat de câteva ori că va paria cu întreaga sa avere pe victoria lor.

Am rămas la Capri patru zile. În mare parte a timpului Împăratul a stat liniştit şi a privit marea sau ţărmul Italiei, care se zărea spre est. Un zâmbet molcom îi adăsta pe chip şi din când în când încuviinţa agale din cap, de parcă depăna amintiri.

În cea de-a cincea zi am pornit spre Napoli. Împăratul era deja atât de slăbit, încât nu putea merge fără să fie susţinut. A insistat totuşi să fie dus la jocurile la care le promisese tinerilor atleţi că va fi prezent şi trebuie să recunosc că, deşi ştiam că i se apropie sfârşitul, nu am putut să nu fiu de acord. Era limpede că asta nu va schimba lucrurile decât cu cel mult câteva zile. A stat toată după-amiaza în soarele dogoritor, încurajându-i pe grecii din Capri, iar când întrecerile au luat sfârşit, nu s-a mai putut ridica de pe scaun.

L-am scos din arenă într-o litieră şi a spus că vrea să mai meargă o dată la una din casele în care copilărise, la Nola. Cum era un drum de numai optsprezece mile, am consimţit şi am ajuns la vechea lui casă în primele ore ale dimineţii.

Ştiind că sfârşitul îi e aproape, am trimis vorbă la Benevento, unde stăteau de câteva zile Livia şi fiul ei, Tiberius. Potrivit dorinţei Împăratului, am explicat limpede că nu doreşte să îl vadă pe Tiberius, dar că va accepta să se răspândească informaţia că a fost lângă el în ultimele sale clipe de viaţă.

În dimineaţa zilei în care a murit mi-a spus:

— Philippus, se apropie, nu-i aşa?

Ceva din atitudinea lui m-a împiedicat să-i ascund adevărul.

— Nimeni nu poate şti sigur, am spus. Dar se apropie. Da.

A încuviinţat liniştit din cap.

— Atunci trebuie să-mi îndeplinesc ultimele obligaţii.

Câţiva dintre apropiaţii lui de la Roma – cred că nu mai avea pe nimeni pe care să-l poată numi prieten – auziseră despre starea lui şi se grăbiseră să vină la Nola. I-a primit, şi-a luat rămas-bun, le-a pus în vedere să sprijine transferul netulburat al puterii şi le-a cerut să-l susţină pe Tiberius la preluarea cârmuirii. Când unul dintre ei a dat să plângă, s-a supărat şi a spus:

— Nu se cuvine să plângi în clipele mele de mulţumire.

A dorit apoi să rămână numai el cu Livia. Însă când am dat să ies din încăpere, mi-a făcut semn să stau.

În timp ce vorbea cu ea, mi-am dat seama că puterile îi slăbesc cu repeziciune. A făcut un gest către Livia, care a îngenuncheat lângă el şi l-a sărutat pe obraz.

— Fiul tău... a început el. Fiul tău...

A respirat hârâit o clipă şi maxilarul i s-a relaxat, apoi, printr-un efort de voinţă vizibil, şi-a strâns un pic puterile.

— Trebuie să ne iertăm pe noi înşine, a continuat. Am avut o căsnicie. A fost mai bună decât majoritatea.

S-a prăbuşit pe pat. M-am repezit la el: încă mai respira. Livia l-a atins pe obraz. A mai stat o clipă lângă el, apoi a ieşit din încăpere.

Peste câteva clipe el a deschis brusc ochii şi mi-a spus:

— Philippus, memoriile mele... Acum nu-mi mai trebuie.

Preţ de o clipă mi s-a părut că are minţile rătăcite, căci a strigat dintr-odată:

— Tinerii! Tinerii o vor purta în faţa lor!

I-am pus mâna pe frunte. M-a privit din nou, s-a ridicat într-un cot şi a zâmbit, iar ochii aceia albaştri, extraordinari, au devenit sticloşi. Trupul i-a zvâcnit o dată, apoi s-a prăbuşit pe o parte.

Aşa s-a stins Caius Octavius Cezar, Augustul. Era ora trei după-amiază, în ziua a nouăsprezecea din august, în

anul când consuli erau Sextus Pompeius şi Sextus Appuleius. A murit în aceeaşi încăpere în care murise tatăl său natural, bătrânul Octavius, cu şaptezeci şi doi de ani în urmă.

Despre scrisoarea aceea lungă pe care Octavius i-a scris-o prietenului său Nicolaus din Damasc trebuie să spun un lucru. Mi-a fost încredinţată ca s-o expediez, dar la Napoli am primit vestea că Nicolaus murise şi el cu două săptămâni înainte. Nu l-am informat pe Împărat, pentru că părea fericit la gândul că vechiul său prieten îi va citi ultimele cuvinte.

La câteva săptămâni după moartea Împăratului, fiica lui, Iulia, a murit la Reggio. Unele voci şopteau că fostul ei soţ, Împăratul Tiberius, i-a permis să se înfometeze. Nu ştiu cât adevăr e în aceste spuse şi nu cred să mai fie cineva dintre cei rămaşi în viaţă care s-o ştie.

Şi azi, la fel ca în ultimii treizeci de ani, se obişnuieşte ca mulţi dintre tinerii cetăţeni să vorbească cu oarecare condescendenţă despre lunga domnie a lui Octavius Cezar. Chiar şi el considera spre sfârşitul vieţii că toate strădaniile îi fuseseră zadarnice.

Şi totuşi Imperiul Roman pe care l-a creat a rezistat asprimii unui Tiberius, cruzimii monstruoase a unui Caligula şi stupizeniei unui Claudius. Iar acum noul nostru Împărat este unul căruia i-ai fost dascăl când era

copil şi de care ai rămas apropiat şi acum, în noua sa funcţie. Să fim recunoscători pentru faptul că va cârmui luminat de înţelepciunea şi virtutea ta şi să ne rugăm zeilor ca, sub Nero, Roma să transforme în sfârşit în realitate visul lui Octavius Cezar.

(Roma, Northampton, Denver – 1967-1972)

John Williams

Augustus

Traducere din limba engleză
de Ariadna Ponta

POLIROM
2017